

**partizanski
zdravnik**

**dr.aleksander
gala - peter**

Imena dr. Aleksander Gala bravci še ne poznajo. Poznajo pa ga notranjski in primorski partizani, vendar bolj pod partizanskim imenom doktor Peter.

Dr. Gala živi sedaj v Ljubljani kot upokojeni sanitetni polkovnik JLA. Po vojni je bil nekaj časa docent za medicino dela na vojni medicinski akademiji v Beogradu, nato pa na medicinski fakulteti v Ljubljani.

V partizane je odšel že spomladi dvainštiridesetega leta. Dodeljen je bil partizanskim enotam na Notranjskem in prebil z njimi okrog Loške doline in Loškega potoka skoraj leto dni. Tam se je udeležil številnih partizanskih akcij, predvsem pa je imel na skrbi bolne in ranjene partizane. Organiziral je prve partizanske bolnice na Notranjskem. V začetku trinštiridesetega leta je odšel za Loškim odredom na Primorsko, kjer je kot sanitetni referent organiziral in skrbel za tako imenovane sanitetne postaje, majhne partizanske bolnice, v katerih se je zdravilo po deset do petnajst ranjenih in bolnih partizanov. Po kapitulaciji Italije, oziroma po veliki nemški ofenzivi je ustanovil večjo partizansko bolnico, ki jo poznamo pod imenom bolnica Pavla. Potem je po Primorskem organiziral in vodil bolničarske tečaje, v katerih je vzgajal in učil partizanske bolničarje.

Iz tega bogatega, pa tudi težkega življenja partizana - zdravnika je dr. Aleksander Gala črpal snov za spomine v tej knjigi. Njegovo pričevanje je v marsičem dragoceno. Ti spomini nam prikazujejo, kakšni so bili začetki partizanske sanitete, ko je bilo za zdravnika in ranjence najtežje; ko so manjkali osnovni pogoji za zdravljenje bolnih in ranjenih, kot so stalnost, mir, občutek varnosti; ko je primanjkovalo zdravil in celo obvez; ko so morali marsikatero operacijo opraviti brez narkoze, amputacije pa le z navadno žago; ko zdravnik ranjenemu ali bolnemu včasih ni mogel drugače pomagati kakor s tolažilno besedo in ko je

hkrati bila požrtvovalnost zdravnikov, osebja, pa tudi samih ranjencev tolikšna, da je presegala človeške moči. Posebno pretresljivo je v knjigi opisana usoda ranjencev, ki so se zdravili v bolnici pri Loškem potoku. Ob veliki italijanski ofenzivi so ranjence poskrili v kraško jamo. Zaradi izdajstva so Italijani jamo odkrili, ranjeni pa so se rajši odločili za smrt, kakor da bi padli zverinskemu okupatorju v roke. To poglavje se bere kakor napet roman.

Avtor pa nam ne opisuje zgolj življenja in trpljenja ranjencev, prav tako nam pokaže stiske in trpljenje prebivalstva, zlasti ob veliki italijanski ofenzivi. Te stiske nam je malokdo tako opisal kakor prav doktor Peter. Opisal nam je zbežanost ljudi po divjanju italijanske soldateske, ko so se bali sprejeti izmučenega partizana pod streho. Hkrati nam skozi vso knjigo kaže na požrtvovalnost teh ljudi, saj so se mogle skrite partizanske bolnice obdržati samo zaradi pomoči teh ljudi in zato, ker so znali čuvati skrivnost o ranjencih in so tudi sami bedeli nad njihovo varnostjo. Dragocenost teh spominov je v njihovi iskrenosti in odkritosrčnosti in hkrati v njihovi humanosti. Zaradi vseh teh odlik lahko štejemo Galove spomine med najboljše v naši partizanski memoarski literaturi.

*To knjigo posvečam ranjenim in
bolnim iz narodnoosvobodilnega
boja, bolničarjem in zdravnikom,
ki so jih zdravili, in prebival-
stvom, brez katerega pomoči ne bi
bilo mogoče tako uspešno reševati
dragocenih življenj.*

Joe Oleksynsky

partizanski zdravnik

dr.aleksander
gala - peter

partizanska knjiga

ljubljana 1972

ODHOD V PARTIZANE

V četrtek, 28. maja 1942 je nastopil dan mojega odhoda v partizane. Vse do zadnjega trenutka nisem natanko vedel, ne kako ne kdaj bom odšel na to pot, s katere je bil povratek vse drugo prej kot gotov. Tov. Vilma Baebler, ki je držala zvezo z menoj in meni nepoznanimi ljudmi, ki so organizirali naš odhod v partizane, mi je tega dne dala naslov, kjer naj bi se zgasil zaradi dokumentov. Sporočeno mi je bilo, da bom odpotoval z vlakom v Stično na Dolenjsko, kjer je že bilo osvobojeno ozemlje, in da pot naprej na Glavni štab, ko bom že pri partizanih, ne bo težka. Rekli so mi tudi, da ne bom šel sam, pač pa v družbi z Vesno Stranič, ki prav tako odhaja na osvobojeno ozemlje.

Odhod v partizane v »dvoje« je bil potreben, ker si na ta način vzbujal manjšo pozornost. Takrat namreč, spomladi 1942. leta je bil odhod v partizane že skoraj množičen. Samo zdravnikov je odšlo iz Ljubljane okoli 15 do 20. Med njimi je bilo največ mojih sošolcev.

Okupator je le težko kontroliral, kdo prihaja in odhaja iz Ljubljane. Služba VOS (varstveno-obveščevalna sl.) je uspešno delovala v sami Ljubljani. Mnogi izdajalci so plačali svoje nečiste račune z glavo. Okupator se spričo vse boljše organiziranosti OF ni čutil več varnega, pa je obdal Ljubljano z žično mejo, ki je bila poleg tega še dobro zastražena. Jasno je, da je bil v takih razmerah odhod mladega zdravnika iz Ljubljane na deželo, in to še brez pravega vzroka, zelo tvegan. Izgovor, da grem z dekletom kupovat na deželo jajca, moko in drugo hrano, bi utegnil biti rešilen, če bi kdo od številnih vohunov posumil, kam se odpravljam.

Naročeno mi je bilo, da se malo pred odhodom na železniško postajo javim na Pražakovi ulici. Hišne številke se več ne spominjam. Hiša je imela v smeri proti Slomškovi ulici okno, ki je bilo prav nizko, tako da sem ob točno določenem času samo potrkal nanj, pa

se je pokazala tovarišica in mi dala dokumente, s katerimi sem šel naravnost na železniško postajo in sedel na vlak proti Stični. Predaja dokumentov je bila organizirana tako brezhibno, da razen nekaj besed ni bilo treba ničesar pojasnjevati. Tovarišica pri okencu je vedela točen čas, kdaj bo kdo prišel po dokumente. Sicer pa ni bilo primerno pogovarjati se z njo, saj bi to utegnilo pritegniti pozornost mimoidočih.

Tisti dan sem dopoldne kot navadno odšel v službo v takratno splošno bolnico v Mostah, kjer sem stažiral. Obnašati sem se namreč moral do zadnjega tako, kakor da se nič ne dogaja z menoj.

Vlak je odhajal zgodaj popoldne, tako da sem še lahko kosil doma. Delal sem se ravnodušnega. Kljub temu je oče opazil, da z mano ni tako kakor drugokrat, toda rekel ni ničesar. Le gledal me je z velikimi in vprašujočimi očmi; ko pa sem si pri odhodu od doma sredi toplega majskega dne nadel kratko zimsko suknjo, se mu je posvetilo. Vedel je, kam grem, toda tudi tedaj ni nič rekel. S svojim molkom je povedal več, kot bi lahko povedal z besedami. »Na svi-denje.« sem pozdravil in odšel.

Napotil sem se najprej po ponarejene dokumente, nato pa se veda naravnost na postajo, kot je bilo naročeno. Čeprav je bilo na železniški postaji vse polno italijanskih uniform in med njimi tudi mnogo naših tajnih agentov, ki so služili okupatorju, sem brez težav prišel mimo kontrole posebnih izkaznic. Brez posebnega »lascia passare« ni bilo mogoče oditi iz Ljubljane. Kontrola je bila stroga, vendar ne toliko uspešna, da bi mi lahko preprečila odhod na vlak.

Vožnja do Stične je bila ugodna, saj je bilo vreme lepo, suho, spomladansko. Razmišljal sem, kakšen bo moj prvi odločilni korak, to je, prehod iz okupiranega na osvobojeno ozemlje.

Zavedel sem se, da povratka nazaj ni več in bil sem povsem miren. Kje je ta »meja« med osvobojenim in okupiranim ozemljem in kakšna je, me je mučilo vso vožnjo. Vprašati ne smem nikogar, sam pa še nikoli nisem bil v Stični in mi je ta del Dolenjske neznan.

Čim bolj smo se bližali Stični, vse bolj sem bil zaskrbljen. Kmalu se je vlak ustavil na cilju v Stični. Tu sem končno zagledal Vesno Straničevo, s katero bi moral skupaj potovati, pa se v Ljubljani na železniški postaji nisva našla. Prvi trenutek je bilo obema nerodno, kajti nisva vedela, kaj naj rečeva. Napotila sva se v gostilno, ki je bila blizu železniške postaje.

Ob pultu se je gnetlo nekaj italijanskih vojakov. Pri mizi pa sta že sedela dva zdravnika: dr. Andrej o. Župančič in dr. Božena

Ravnihar-Nataša, ki sta se, enako kot midva z Vesno, ta dan odpravila v partizane. Kasneje sem izvedel, da smo se pripeljali z istim vlakom, vendar se prej nismo srečali. Tako smo sedaj sedeli v gostilni vsak pri svoji mizi v nemajhni zadregi. Med seboj nismo govorili, da ne bi vzbudili suma, da se poznamo.

Pri pultu je stal vojak s kozarcem v roki in zdelo se je, kot da nas napeto opazuje, kakor da bi nekaj sumil. Bog ve, kaj mu je rojilo po glavi, ko je neprestano zrl v nas s svojimi velikimi, plavimi očmi. Intenzivno sem premišljal, kaj naj pravzaprav storim. Tu čakati ni imelo več smisla. Morala sva se čimprej odločiti. Končno sem presekal mučno situacijo in z Vesno sva se odpravila na pot. Kam, tega nisva vedela, le iz gostilne je bilo treba oditi in to čimprej, da ne bi oni vojak, ki morda ni bil le vojak, ampak kak v vojaka preoblečen policist, česa ukrenil.

Prav kmalu sta se za nama pokazala tudi Bač in Nataša. Tudi onadva nista vedela, kje je osvobojeno ozemlje.

Na cesti smo se počutili varnejše, zato smo jo po njej mahnili proti vasi. Šli smo tako, kot so takrat mnogi hodili po vaseh kupovat jajca in drugo. Midva z Vesno sva krenila po cesti, ki je vodila od železniške postaje proti vasi in se obrnila na desno prek železniške proge.

Po poti sva srečala nekega ljubljanskega policaja, ki sem ga na videz poznal in ki je s težkam nahrbtnikom šel proti vasi. Previdno sem ga vprašal, če kaj ve, kje so partizani, kot da bi se hotel izogniti srečanja z njimi. Povedal nama je, da se po tej cesti pride na Muljavo in da nisva več daleč od ozemlja, ki so ga pred kratkim zavzeli partizani.

Da sva na pravi poti, sva se lahko prav kmalu tudi sama pričala. Kak dober kilometer od železniškega prehoda sva naletela na posekana drevesa, ki so ležala čez razkopano cesto. Ne daleč od teh zaprek, ki so predstavljale nekako mejo med osvobojenim in zasedenim ozemljem, sem opazil na stari bajti ob cesti tablo z napisom »territorio italiano«.

Takšna je torej bila meja med partizanskim ozemljem, ki smo ga z ponosom imenovali osvobojeno ozemlje, in Mussolinijevim imperijem. Prava pravcata tabla z opozorilnim napisom, do kam sega »italijansko« ozemlje, in to takrat, ko je bila moč fašističnih zavojevalcev na višku. S kakšnim veseljem in ponosom nas je to navdalo.

Prav kmalu sta se nama zopet pridružila Nataša in Bač in nato še Štefan Golob iz Ljubljane.

Na drugi strani meje med »Provincia Lubiana« in partizanskim osvobojenim ozemljem smo si od veselja čestitali in na ves glas vzklikali »živio svoboda« in podobno. Bili so res veliki trenutki. Skoraj cela Evropa je bila poteptana, fašizem je vladal nad velikimi, močnimi narodi, ki so bolj ali manj stoično prenašali okupacijo, čakajoč na boljše čase. V sruu te pohojene Evrope, stisnjen med uničujoča kolesa vojnega stroja fašističnih zavojevalcev, se je dvignil k uporju majhen slovenski narod. Zdi se mi, da se tega občutka ponosa nisem kasneje nikoli več znebil, pa četudi je bilo življenje med partizani vse prej ko lahko.

No, trenutki veselja so prehitro minili. Nedaleč za hrbtom v smeri Stične se je zaslislalo streljanje. Že prej je tu pa tam počilo, sedaj pa je streljanje postajalo živahnejše. Ljudje, ki so doslej mirno delali na njivah, so se začeli ozirati okoli sebe in v smeri streljanja. Tedaj sem se spet zavedel, kje pravzaprav sem. Nehote sem pomislil na dolgo in neznano pot, ki me še čaka.

Skupaj smo nadaljevali pot proti Muljavi. Še pred vasjo smo v hiši ob cesti naleteli na partizansko patrolo. Nemalo sem bil presenečen, ko sem ugotovil, da je patrola štela komaj dva človeka: eden je imel ročno strojnico »zbrojevko«, drugi pa mavzerico, ob pasu pa sta imela obešenih nekaj bomb. Začudeno sem ju gledal in vprašal, kje so drugi? »Zadaj za hišo so,« mi odgovori eden. Vendar tudi tam ni bilo več ko štiri ali pet ljudi, oboroženih s puškami in bombami. Temu sem se čudil: v Ljubljani sem bil navajen videvati skoraj več vojakov kot drugih ljudi. Zato sem nehote pomislil, da je pač moralo biti več partizanov, če so hoteli iztrgati in osvoboditi naše kraje od okupatorske vojske. Toda kmalu sem uvidel, da je partizanska vojska čisto nekaj drugega, kot je redna vojska, o kateri so mi dotlej pripovedovali le bratje, ki so služili vojaški rok v stari jugoslovanski vojski, ali pa sem bral v časopisih o njej. Sam vojakov nisem odslužil, zato sem se hitro privadil partizanskega načina bojevanja.

Vstopili smo v hišo in tu srečali doktorja Nika (dr. M. Južnič), ki je nedolgo tega prišel iz Ljubljane v partizane. Snidenje je bilo veselo. Z navdušenjem je govoril o novicah z osvobojenega ozemlja. Napeto sem ga poslušal in komaj mogel verjeti njegovim besedam. Pripovedoval je, da je prišel po sanitetni material, ki so ga poslali iz Ljubljane in ki je baje na kolodvoru v Stični. Za cel vagon da je zdravniških torb, zdravil, obvezilnega materiala in drugega. Neverjetno, kakšna organizacija, sem si mislil. Kasneje, že čez nekaj dni sem tudi sam dobil zdravniško torbo, ki je prispela v Stično z vago-

nom, o katerem je govoril dr. Niko. Tedaj sem tudi končno uvidel, kaj se pravzaprav dogaja z zdravili, ki smo jih nabirali v ljubljanski bolnici.

Spomladi 1942. sem stažiral na internem oddelku splošne bolnice. Kot poverjenik OF za interni oddelek sem imel med drugim nalogo zbrati čim več zdravil, ki so jih po partizanskih poteh pošiljali na osvobodeno ozemlje za potrebe partizanske vojske. Kasneje sem zvedel, da je vso to akcijo vodil dr. Igor (dr. Pavel Lunaček). Kaj se je pravzaprav zgodilo z zdravili, potem ko sem jih oddal naprej, seveda nisem vedel. Konspiracija je bila tudi tu popolna. Sedaj pa sem zvedel, da so se zdravila zbirala v Ljubljani na določenem mestu, da so jih nato pošiljali na osvobodeno ozemlje in drugam, kjer so bile partizanske enote. Da je s tem bilo opravljeno veliko delo, je mogoče oceniti že samo po tem, da je bilo treba vso to vgonsko količino hraniti v Ljubljani v popolni tajnosti in verjetno na enem mestu; pripraviti nahrbtnike, smiselno vložiti vanje ves material in še mnogo drugega, da težav s transportom tako očitno sumljivega materiala niti ne omenjam. Pri vsem tem delu so sodelovali ljudje različnih poklicev in položajev od bolničark do zdravnikov, vendar je vsa akcija potekala po točno določenem načrtu. Enotnost v odporu proti okupatorjem je bila takrat res velika!

Po zdravniški torbi, ki sem jo torej prejel po prihodu v partizane, sem lahko videl, da je bilo delo dr. Igorja in njegovih pomočnikov napravljeno neverjetno sistematično in natančno. V zdravniški torbi, ki je tehtala kakšnih 10 do 12 kg in je bila pravzaprav nahrbtnik, ni manjkalo ničesar, kar je bilo potrebno za malo kirurgijo in prvo pomoč. Vse pa je bilo tako večje zloženo, da je bil izkoriščen prav vsak prostor. In ne samo to. Številne steklenice z zdravili so bile tako postavljene med obvezni material, da so vzdržale tudi hujše udarce ali padce, o čemer sem se lahko prav kmalu sam prepričal.

Razen dr. Nika sem tu srečal inž. Milana Severja, ki je s skupino delavcev popravljajl potočno strugo, ki se je vila ob hiši. Že nekaj časa stanuje v tej hiši, je pripovedoval, in je doživel tudi to osvoboditev. Iz njegovega pripovedovanja je bilo razbrati odnose med našo mlado partizansko in fašistično cesarsko oblastjo. Podjetje, ki je urejevalo strugo potoka, je imelo svoj sedež v Ljubljani. Brez ozira na spremembe, ki so nastajale na ozemlju, ki ga je držal okupator in ki so ga zavzeli partizani, pa ga čez čas zaradi spremenjenega vojaškega položaja spet zapustili, so oni še nadalje opravljali svoje delo, kot da se ni nič zgodilo. Tako so tudi sedaj, ko so partizani osvobodili ta košček Dolenjske, delali naprej kot

doslej, čeprav iz Ljubljane niso prejeli nikakih direktiv več. Naši so jih pustili čisto pri miru. Če bi se kdo odločil in vstopil v partizansko vojsko, bi ga seveda z veseljem sprejeli, silil pa ni nihče nikogar. Verjetno je bil tak odnos zelo koristen, ker smo prek njih imeli legalne zveze z Ljubljano. Obenem pa to kaže veliko nemoč okupatorja, ki je bil večno v zadregi, saj nikoli ni mogel povezati vseh niti, kaj šele obdržati jih v svojih rokah.

Prvi vtisi o osvobojenem ozemlju so bili prav ugodni. V teh nekaj urah sem doživel toliko kot že dolgo ne. Dan se je nagibal k poznemu popoldnevu. Iti je bilo treba še zelo daleč na Tisovec, so rekli. Kje je to, si nisem znal predstavljati, biti bi moral nekje blizu Korina v Suhi krajini.

Tako sva se odpravila z Vesno naprej proti Muljavi, pridružil se nama je tudi Štefan (Golob). Vodil nas je mlad dečko, ki se je predstavil za kurirja. Dodelili so nam ga z nalogo, da nas odpelje v Glavni štab, kjer je bil tudi štab grupe Notranjskih odredov. Tjakaj namreč pošiljajo zdravnike, kjer jih nato Glavni štab razporedi v partizansko enoto, ki še nima svojega zdravnika.

Vrgel sem suknjič prek ramen, saj je bilo toplo, kajti sonce je bilo še visoko. Bilo je okoli 4. ure popoldne. Hodili smo kar po cesti proti Muljavi. Zrak je bil miren, poln vonja po sveže zorani zemlji. Bilo mi je kar ugodno, saj sem bil zares lahko zadovoljen, da se je moj odhod iz Ljubljane in prihod na partizansko ozemlje tako lepo končal.

Opazoval sem ljudi, ki so delali na polju. Niso se dosti menili za posamezne strele, ki jih je bilo slišati od Stične. Kmalu pa je streljanje postalo živahnejše. Nisem se še prav zavedal, kaj se dogaja, ko so se vsule krogle mimo nas. Spremljevalci so trdili, da letijo prav po nas. Sam tega nisem opazil. Imel sem še premalo izkušenj v teh stvareh. Vse je bilo tako novo in drugače, kot sem bil vajen doslej.

Gledal sem ljudi, ki so ali bežali z njiv proti Muljavi ali pa urno nakladali vozove s pokošeno travo in orodjem, venomer se ozirajoč v smeri streljanja.

Dokler je prihajalo streljanje še od daleč, na nas ni napravilo posebnega vtisa. Naš spremljevalec kurir nas je hitro pomiril, rekoč, da se ne izplača vznemirjati se, češ da je vsak dan tako. Tako smo sicer previdneje, vendar brez posebnega strahu nadaljevali pot, ki nas je na srečo vodila stran od področja borbe. Kasneje sem zvedel, da je imel štajerski bataljon tistega dne borbo z Lahi blizu Stične. Pravili so, da je komisar bataljona Dušan Kveder, ki sem ga poznal

že od prej. Potem je nekdo omenil, da se je Kveder boril tudi v Španiji, kar nam je seveda vlivalo še večje zaupanje.

Pot nas je vodila skozi smrekov gozd in dalje med polji in travniki proti vasi Krka. Pogosto smo naleteli na zaseke in prekopano cesto. Vožnja po cesti ni bila mogoča: potrebno bi jo bilo najprej očistiti od podrlih dreves in zasuti jarke. Kmetje so se glavne ceste izogibali in uporabljali stranske, le njim dobro znane poti, po katerih so se vozili na delo in na polje ter odvažali pridelke.

Na cesti je bilo kar nekam živahno. Srečali smo dosti partizanov, večinoma so hodili peš, včasih se je kdo pripeljal na kolesu. Vsi so bili prijazni, nihče nas ni legitimiral ali vprašal, kam smo namenjeni. Ljudje, ki smo jih srečevali po poti, so nas pozdravljali z dvignjeno pestjo in z besedami »Smrt fašizmu!« in mi smo jim odgovarjali »Svoboda narodu!« Moram priznati, da se mi je ta pozdrav zdel spočetka nekoliko dolg. Toda izgovarjali so ga vsi tako naravno in z glasom, ki je dajal vtis, kot da je taka navada že od nekdaj. Vsebina pozdrava je bila res nadvse primerna, pravzaprav simbolična. Izražala je prav vse, kar je takratni človek čutil in za čemer je stremel. Prav hitro sem se ga tako navadil, da se mi je zdel stari način pozdravljanja povsem neprimeren.

Imel sem vtis, da so ti sicer mirni kraji oživel. Bližina borb, ki so se tu vsak dan odvijale že nekaj časa, je vzdramila pridne kmečke ljudi. V njihovo življenje so se vpletali doslej neznani dogodki. Ni bilo več miru in vsakdanjosti, ki so ju bili vajeni. Regljanje strojnic, votlo razbijanje min in bomb jim je naenkrat obrnilo ustaljeni tempo življenja. V njihovem govorjenju in delu je bilo opaziti nemir in negotovost.

V vasi Krka sem srečal prvega znanca. Poznal sem ga sicer le navidez iz Maribora, kjer je bil plačilni natak v Grajski kavarni. Srečala sva se na cesti kot stara znanca. Čeprav ni vedel več o meni kot to, da sem študiral medicino in kot študent obiskoval lokal, kjer je služboval, se me je prav iskreno razveselil. Tudi jaz sem ga bil vesel.

Brž je povedal, da je od tu doma in da je že nekaj časa partizan. Ko je izvedel, da prihajam v partizane kot zdravnik, me je brž povedel k nekemu bolniku, ki je bil potreben zdravniške pomoči. Tako sem odšel do svojega prvega pacienta na osvobojenem ozemlju. Bil pa ni nič hudega. Takih in podobnih primerov sem kasneje še mnogo doživel. Šlo je za zelo zanemarjen tur na hrbtišču (furrunkel), že zrel, vendar ves boleč in z močno oteklino. Pokrit je bil

s trpotčevim listom, starim ljudskim zdravilom proti prisadu in mnogim drugim kožnim boleznim. Dejal sem, da so sami krivi, če se bo stvar še bolj gnojila, saj trpotčev list ni pravo zdravilo, ampak infekcijo lahko samo poslabša. Oče pa se je opravičil, češ zdravnika že dolgo nimamo, časi pa so taki, da nikamor ni varno iti; zato si pomagamo, kakor vemo in znamo.

Pot na Tisovec je bila še dolga in močno navkreber. Strmina se je začela kmalu za vasjo Krka in zdelo se mi je, da je ne bo nikoli konec. Spustil se je mrak. Nikogar ni bilo več na poti. Hodili smo sami, potihoma, vsak zatopljen v svoje misli z željo, da bi se vsaj strmina kmalu končala. Noč je bila topla, spomladanska, nebo jasno, posuto z brezštevilnimi zvezdami. Kasneje sem doživel še mnogo takih noči. Nič te v taki noči ne moti, ne vznemirja. Človek se lahko preda samemu sebi in v miru premišluje.

V duhu sem se vrnil nazaj v Ljubljano in spomnil sem se slovesa od staršev. Mame ni bilo doma, ko sem odšel, doma so bili le oče in bratovi otroci. Izbral sem tak trenutek, da bi bilo slovo čim lažje, čim manj opazno. Nihče namreč ni smel vedeti kam grem, da okupator ne bi zaradi tega nadlegoval svojcev.

V stanovanju brata Marjana na Slomškovi 19 v Ljubljani smo se večkrat sestali dr. Gerbec, dr. Morelj, dr. Pirc, dr. Jamšek in jaz in se dogovarjali o vojaškem položaju pri nas in o potrebnosti odhoda v partizane. Čeprav so bili sestanki tajni, staršem, ki so se pred kratkim vrnili s tremi otroki: z dvema sestrama in bratom iz pregnanstva v Srbiji, ni bilo povsem neznano, o čem smo se pogovarjali. Vedeli so, da tudi mi delamo za OF; za organizacijo, ki jo je tedaj poznalo staro in mlado in občudovalo njene uspehe. O drznih akcijah njenih pripadnikov, ko so odvezemali orožje italijanskim oficirjem, kaznovali izdajalce, se je govorilo povsod. In bilo je občutiti, kako se kroji iz dneva v dan zavest naših ljudi, da nas okupacija le ne bo do kraja uničila. Oče in mati sta vneto čitala »Poročevalec«, ki smo ga prinašali domov. Obveščena sta bila o vseh važnejših dogodkih s fronte in o uspehih naše, partizanske vojske. Kakor sta bila vesela ugodnih novic, sta bila tudi v strahu, kaj bo. Bala sta se za svojo številno družino, saj nas je bilo 10 otrok, od teh jih je bilo še 5, za katere sta morala skrbeti. Nisem se bal, da bi kdo od njiju zatajil v težkih trenutkih, vendar mi ju je bilo žal. Mnogo sta potrpeła z nami, samo odrekhanje; prijetnejše strani življenja skoraj nista poznala, sedaj pa še vse to. In moj odhod v partizane bi ju lahko spravil v ponovno nesrečo. Toda bil sem že zdravnik, sam sem odločal o sebi in o svoji usodi. Bil sem jima hvaležen, da sta vzgajala

svoje otroke v samostojne ljudi, ki se bodo znali odločiti pravilno tudi v najtežjih trenutkih življenja.

Kasno zvečer smo končno po dolgi in utrudljivi hoji le prispeli najprej v vas Korin in nato na Tisovec. Tu je že vse spalo. Nič se nismo ustavljali, ampak smo nadaljevali pot naravnost na Glavni štab partizanskih odredov, ki je bil nekje v gmajni. Res, štab ni bil daleč od vasi in kmalu smo bili tam. Kurir je dobro poznal pot v taborišče, tako da ni bilo nobenih težav. Sprejeli so nas brez vsakršnih formalnosti. Naslednji dan me bodo odredili v enoto, nakar bo treba takoj spet na pot. Vendar sem v štabu ostal dan več.

Spal sem skupaj z drugimi v šotoru iz vej. K sreči ni deževalo, kajti streha ne bi vzdržala niti najblažjega naliva. Kot zaščita pred roso pa je bila kar dobra. Ležišča so bila iz slame, poredko nastlane po golih tleh. Prvo noč skoraj nisem zatisnil očesa. Vse me je tiščalo in premetaval sem se vso noč. Zjutraj sem se zbudil utrujen bolj kot po celodnevni hoji. Občutil sem nekakšno težo v telesu, ki me je pritiskala k tlom. S težavo sem vstal. Poležaval sem cel dan in se razgledoval kar izpod šotoru, ki je bil na pobočju majhne dolinice.

Spoznal sem nekaj ljudi, od katerih sem nekatere poznal iz »Poročevalca«, vendar samo po imenu. Med njimi so bili Primož Tratnik, dr. Aleš Bebler, Hrast (Jaka Avšič), dr. Ruža (Šegedin), dr. Lemež. Vsi so bili zaposleni s svojim delom, zato se zame seveda niso dosti menili. Nekaj besed sem spregovoril s tovarišem Hrastom, o katerem pa takrat nisem vedel ničesar razen tega, da je bivši jugoslovanski oficir.

Razmišljal sem in čakal, kdaj me bodo poklicali in vprašali, v katero enoto želim. Toda nič takega se ni zgodilo. Nihče me ni vprašal kaj podobnega. Počasi sem spoznal, da je tako logično, saj v vojni ne more biti drugače. Čeprav sem prostovoljec, bom moral pač iti tja, kamor me bodo poslali. Potrebe po zdravnikih so tako povsod velike.

Dopoldne po zajtrku, ko sem posedal v travi v pričakovanju, da me bodo namestili, sem se zapletel v pogovor s tovarišema Bračičem in Hribarjem. Močno sta bila oborožena: bombe za pasom in velik revolver, oboje je vzbujalo spoštovanje. Zvedel sem, da je tovariš Hribar komisar Notranjskega odreda, Bračič pa njegov komandant. Pripovedovala sta mi o življenju in borbah partizanov v zimi 1941/42. Spoznaval sem, da so partizani v tej zimi prestali izredne fizične in psihične napore. Potihem sem upal, da vojna ne bo več dolga, prav gotovo zime ne bom dočakal v gozdovih...

Sicer sem bil na fizične napore dobro pripravljen. Vse življenje sem se ukvarjal s športom, pa sem si upravičeno umišljal, da mi bo to pomagalo.

Največji vtis je napravil name partizanski način oblačenja. Vsak je bil oblečen po svoje. Kakršen je kdo prišel v partizane, tak je ostal. Le na glavi je imela večina »triglavko«, kapo, podobno vojaški, ki je imela tri izrastke, na čelnem delu pa slovensko trobojnico s peterokrako zvezdo. Da, prav zares, bili smo partizanska, slovenska vojska.

Končno sem drugega dne bivanja na Tisovcu zvedel, kam so me odredili. Ne vem, po čigavi zaslugi, verjetno sta Hribar in Bračič zahtevala na Glavnem štabu zdravnika, pa so tako odredili mene v Notranjski odred. Želel sem si v ta odred, ker je bil v krajih, ki sem jih deloma poznal, saj sem že kot otrok zahajal v Logatec. To, da se Notranjski odred tedaj ni zadrževal ravno v meni znanih krajih, ampak popolnoma drugje, v Loški dolini namreč, pod okriljem Snežnika in Racne gore, me ni dosti motilo.

Tako smo krenili v soboto, 30. maja 1942. proti večeru na pot. Bilo nas je devet: Bračič, Hribar, šest spremljevalcev kurirjev in jaz. Pred odhodom mi je bilo sporočeno, kam bom šel in kdo me bo popeljal na področje Notranjskega odreda, kjer bom zdravnik II. bataljona. Prejel sem še zdravniško torbo, ki so jo ravno ta dan skupaj z drugim materialom pripeljali na položaj Glavnega štaba. Razen torbe, ki je tehtala 10 kg, druge opreme nisem imel; seveda tudi orožja ni bilo zame. Zdravniška torba je imela številko XX, dokaz o pedantnosti njenih sestavljalcev. Ob pogledu nanjo sem bil vesel in žalosten obenem. Le kdo jo bo celo pot nosil, mi je blodilo po glavi.

V predhodnici naše skupine je bil tovariš Vinko (Ciril Vidmar). Doma je bil iz Kočevja ali Ribnice. Močan, velik fant s črnimi, kodrastimi lasmi, je z lahkoto nosil težko strojno puško. Opazil sem, da jo tudi z veliko spretnostjo preklada z rame na ramo, da bi obdržal ravnotežje, saj je bila pot dokaj nevarna zaradi dežja. V skupini so še bili Karel Mikulič iz Bele Vode v Loškem potoku, pa en partizan iz Podturna in še dva, ki se ju več ne spominjam. Mislim, da je bilo enemu ime Jud.

Bil je deževen dan. Hladno ni bilo preveč, vendar sem se nekoliko bal poti. Pravzaprav se nisem toliko bal naporov in nevarne nočne hoje, kajti šli smo s Tisovca v Sodražico in, kot so mi zatrjevali, to ni tako daleč; vsega nekaj ur hoda. Bil sem bolj v skrbeh zaradi slabe ali, bolje rečeno, nikakršne opremljenosti. Medtem ko so se

drugi že zdavnaj znebili vsega, kar bi jih utegnilo pri maršu ovirati, sem bil jaz še vedno oblečen prav tako, kot sem bil oblečen v Ljubljani, ko sem šel v kliniko na delo. Nosil sem nizke čevlje, vsakdanjo, prav nič športno obleko; le zimski suknjič do kolen sem vzel s seboj, da bi se ponoči laže ubranil mraza. Odeje nisem imel, tudi ne kakega šotorskega krila ali česa podobnega, da bi me varovalo pred dežjem.

Tako me je prva ploha premočila skoraj do kože. Skrbelo me je, kako bom vse to prenesel. Da bi se kje posušil, ni bilo misliti. Kaj bo, če se močnejše prehladim, sem razmišljal. Dež je kar curkoma lil. Zaradi mokrote mi je postal debel zimski suknjič še težji in s težavo sem nosil zdravniško torbo.

Hodili smo potihoma, bilo je slišati le šumenje trave, po kateri smo šli, le tu in tam je močnejše zaropotalo, ko se je prekotalil kak kamen, ki ga je sprožila noga.

Hodil sem predzadnji, zato je moje težave opazil le tovariš, ki je hodil za menoj. Na njegovo opozorilo Bračiču smo se dogovorili, da bomo zdravniško torbo nosili vsak nekaj časa.

Pot se je spuščala proti Strugam. Hodili smo manj po stezah, več kar počez prek travnikov. Deževalo je in ni hotelo ponehati. Včasih je nekoliko popustilo in se nato še močnejše vtilo. Okoli devete ure zvečer, bil je že mrak, smo prišli do prve resne zapreke, do železniške proge. Tema je bila skoraj popolna. Prav nič se ni videlo. Tudi lune ni bilo videti, kajti nebo je bilo prekrito z oblaki. Hodili smo čedalje počasneje, se ustavljali, napeto prisluškovali in nato nadaljevali pot po prstih.

Progi smo se približali nekje pri Ribnici. Prvi je hodil Vinko, ta je tudi najprej prišel do proge. Tik pred progo se je ustavil, dolgo časa opazoval okoli sebe in napeto poslušal, da ni morda kje slišati sovražne patrole. Proga je bila namreč močno zastražena. V približno enakomernih razdaljah so bili razmeščeni bunkerji s posadko. Kdaj pa kdaj so vojaki patruljirali ob prog. Imeti si moral precej poguma in biti zelo previden, da si prišel čez progo. To noč je kazalo, da so se vojaki najbrž zaradi močnega dežja zadrževali v zaklonih. Progo smo drug za drugim srečno prečkali kakih 50 m od straže.

Po tej preizkušnji smo nekako olajšani nadaljevali pot. Kmalu smo prišli do glavne ceste proti Kočevju in hodili kar po njej proti Žlebiču. Za trenutek so se oblaki utrgali, posijala je luna in ko sem videl svoje tovariše, kako nosijo orožje, pripravljeno za strel, sem se počutil še bolj varnega. Sleknel sem svoj moker površnik in ga vrgel prek ramen, klobuk pa potisnil poševno na glavo. V resnici sem bil

zadovoljen in vesel, saj je bila glavna nevarnost, to je prehod prek železnice, za nami.

Tako sem brezskrbno nadaljeval pot. Tudi vreme se je izboljšalo; dež je prenehal, oblaki so se začeli trgati, pa je bilo videti ob svitu polne lune, kako se zaradi močnega vetra hitro pomikajo po nebu.

Šli smo mimo hiše, kjer so bila okna polna nageljnov. Nanje me je opozoril njihov prijetni vonj, pa tudi videl sem jih, saj se je prav takrat spet pokazala izza oblakov polna luna in osvetlila okna, čez katera so se košatili rdeči nageljni. Najraje bi si enega utrgal, tako sem bil brezskrben in razposajen. Toda mudilo se je naprej. Resni obrazi mojih spremljevalcev, ki se niso zmenili za take stvari, so me hitro povrnili v realnost.

Kmalu za hišo je zavila cesta prek potoka. Takoj za kamnitim mostom se je na obeh starneh ceste razprostiral širok travnik. Pravzaprav se je v dnu travnika z desne strani svet dokaj strmo dvigal, vendar tega ponoči ni bilo takoj opaziti. Previdno nadaljujemo pot čez most naprej po cesti.

Nismo bili niti 100 m od mosta, ko nenadoma pretrga tišino krik »Fuoco adaggio!« Kot bi se utrgal plaz, je zagrmelo na nas. »Joj, pomagajte!« zastoka mitraljezec Vinko, ki je šel prvi. Nisem utegnil razmišljati. Instinktivno sem se vrgel na tla in za rob ceste, nato pa sem se splazil na nižje ležeči travnik. Streljanje je prihajalo z desne strani in zdelo se je, da ne bo nikoli ponehalo. Krogle so švigale mimo ušes, vmes pa so pokali trombloni in prav nad glavami. Plazil sem se nekaj časa po trebuhu, nato po kolenih, spet malo bežal s prihuljenim telesom, se spet plazil in tako naprej.

Bil sem ves moker, saj je zaradi obilnega dežja voda zalila travnik. Nad glavo so kar naprej pokali trombloni in švigale krogle. Zdelo se mi je, da prihaja pokanje vedno bliže in postalo mi je jasno, da jo Lahi ubirajo za nami in da nas hočejo žive ujeti.

Priplazili smo se čez širok travnik do potoka. Prav nič nisem vedel, kje sem. Instinktivno sem se premikal za glasom Bračiča, ki je venomer dajal nekakšna povelja: »Nazaj! Streljajte!« in podobno.

Tako smo torej ležali ob potoku. Bila sta še Bračič in Hribar, drugih ni bilo opaziti. Streljanje je malo prenehalo. Potipal sem se za tilnik, močno me je bolel in šumelo mi je v ušesih, sicer pa krvav nisem bil.

Bal sem se namreč, da sem ranjen, ker sem medtem, ko sem tekel čez travnik, nenadoma začutil ostro bolečino v glavi. Od silnega poka tromblona, ki je eksplodiral tik nad mojo glavo, me je vrglo

po tleh. Videl sem »vse zvezde« in za trenutek tako obležal. V hipu sem pomislil, no, konec je z menoj, in to prav na začetku partizanščine. Vendar ni bilo tako. Zopet me je nekaj pognalo kvišku in naprej. Lahki so namreč še kar naprej streljali. Nisem utegnil misliti na to, kaj se je pravzaprav zgodilo. Le čudil sem se sam sebi, kako sem se mogel v trenutku tako dobro znajti, se plaziti po tleh in spet vstajati in teči, ko je streljanje malo pojenjalo. Kasneje, ko sem lahko v miru razmišljal o svoji prvi hajki, ki je bilo jasno, da so bile moje reakcije sicer čisto prirodne in da sem imel veliko, res veliko sreče. Narekoval jih je strah, pravzaprav instiktivna želja, da se rešim iz ognjenega objema zasledovalcev.

Nisem se še oddahnil, ko zaslišim nekaj deset metrov vstran: »Pomagajte, joj, joj!« Bil je mitraljezec Vinko. Ranjen se je priplazil prav do nas. Tedaj se oglasi Bračič: »Streljajte. Nazaj, na položaje!« Domislil se je, da mora biti Vinko težko ranjen in da je verjetno ob strojno puško. Zavpil je: »Tako po mitraljez!« Vendar ga nihče ni poslušal. Za odgovor se je vsula cela toča krogel na nas. Streljanje je prihajalo skoraj iz neposredne bližine. Med tem namreč, ko je streljanje malo ponehalo in ko smo prišli do potoka, so nas Lahki previdno zasledovali. Sam nisem opazil ničesar. Sedaj pa so se nenadoma pojavili prav blizu nas. Ni bilo drugega izhoda kot čez potok in nato dalje. In res, skoraj obenem s streljanjem sem spet zaslišal Bračičev glas: »V vodo!«

Imel sem smolo, zašel sem v vodo tam, kjer je bila najgloblja, segala mi je do vratu. Moral sem nekako plavati in obenem za seboj vleči še težko zdravniško torbo, ki mi jo je malo prej predal tovariš Jud, ki je bil tudi ranjen. Krogle so spet švigale tik nad vodo in prav mimo glave.

Pozabil sem na vse. Nekako apatičen sem postal, vse bolj me je prevzemal občutek, da iz tega pekla ni izhoda. Pričakoval sem, da me bo vsak čas kaj zadelo. Na nič nisem več mislil. Najmanj pa na to, da se bo to srečno končalo.

Nekako se spravim prek nekaj metrov širokega potoka in se skobacam na drugi breg. Že sem napravil nekaj korakov, ko opazim, da sem izgubil površnik. Padel mi je iz rok, ko sem ga vlekel čez vodo. V njem sem imel tobak za pipo v lepi, pločevinasti škatli, v kakršnih so takrat prodajali te vrste tobak. Sicer nisem bil kadilec, mislil sem si pa, da se bom verjetno v partizanih navadil kajenja, ko bom videl, da drugi kadijo. Cigareta mi nikoli ni dišala, zato sem si pripravil rajši pipo in tobak. Sedaj pa mi je ta dragocena stvar padla v vodo. Ne, za nobeno ceno ga nisem hotel pustiti. Moker sem

že bil tako ali tako, zato sem se kljub streljanju trmasto odpravil nazaj v vodo, da bi poiskal suknjič. Bil je težak, da sem ga težko dvignil, pravzaprav sem ga bolj vlekel za seboj. Kasneje sem se sam sebi čudil, kaj mi je pravzaprav bilo, da sem se spet podal v nevarnost. Sam ne vem, ali sem izgubil razsodnost zaradi tromblona, ki je počil tik ob meni, ali pa je bilo kaj drugega.

Med tem si je pomagal čez vodo tudi ranjeni Vinko. Hitro sta mu priskočila na pomoč tovariša Bračič in Hribar. Ker streljanje še vedno ni ponehalo, sem mu rano kar površno obvezal, nato pa sta ga prijela Bračič in Hribar vsak pod eno roko in tako smo počasi nadaljevali pot.

Vinko je bil velik in močan fant. Cel rafal je dobil v desno stegno, tako da je rana bila velika za celo pest; močno je krvavel, vendar kost na srečo ni bila poškodovana.

Že ko smo prišli čez vodo, je streljanje nekoliko ponehalo. Kroggle so sicer še vedno švigale mimo nas, vendar vse redkeje. Najbrž da so se sovražniki zadovoljili s tem, da so nas pognali v vodo. Vsekakor pa čez vodo za nami niso šli. Tako je čez streljanje popolnoma prenehalo.

Počasi in s težavo nadaljujemo pot. Voda šklokota v čevljih, mokri smo do kože. Jaz sem zraven vsega še do mozga preplašen.

Preštejemo se. Od devetih nas je ostalo sedem. Dva, Jože Mikulič iz Belih vod v Loškem potoku in še eden od kurirjev, sta se izgubila v svinčenem metežu.

Molče nadaljujemo pot. Čim dalje smo bili in čim redkejši so bili streli, toliko bolj me je obhajala misel, da bi bil v tem trenutku že lahko mrtev. Postajalo me je čedalje bolj strah, namesto da bi postajal vse bolj razpoložen in pogumen, saj je bila nevarnost vsak trenutek manjša.

Ne vem, koliko časa smo tako hodili čez njive po blatni in mokri zemlji in z največjimi napori. Govorili nismo, le o najnujnejšem smo se šepetaje sporazumevali.

Vinko je vedno bolj pešal. Stokal ni, le krvi je dosti izgubil. Bil je že skrajni čas, da mu pregledam rano in popravim prvi zavoj.

Prišli smo do neke šupe. Nekdo je imel baterijsko svetilko in ob njeni medli svetlobi smo se lahko spet videli. Jeziki so se razvezali in med tem, ko sem jaz z prezeblimi in trdimi prsti prevezoval Vinka, ki smo ga kolikor je bilo mogoče udobno položili na slamo, so fantje začeli govoriti, kaj so doživeli. Prav vsi razen Bračiča in Hribarja so bili ranjeni; jaz sem imel kontuzijo glave in vratnega predela. Kasneje, drugi dan, ko sta se pojavila še oba izgubljenca, sem lahko

ugotovil, da je bilo ranjenih sedem od devetih, ki so bili z menoj. Na srečo razen Vinka ni bil nihče težko ranjen, večina je doživela le oplazne strele. Tako je enega krogla oplazila po temenu glave in skozi triglavko, drugi je imel lahno raztrgano kožo na mošnji spolovila, Jud je dobil strel pod kožo, čisto ob desni strani trebuha, dva pa sta imela prestreljen suknjič ali hlače. Skratka, skoraj vsi smo bili na nek način prizadeti.

Vinko pa je bil hudo ranjen. Na desnem stegnu je zevala za pest velika, okrogla rana, od koder mu je krogla odnesla dober kos mesa. Tudi zdaj ni stokal, stiskal je zobe, vendar je zaradi izgube krvi postal blede in moči so mu jele močno popuščati in čedalje bolj ga je zeblo. Prevezal sem ga in svetoval Bračiču, da bi bilo najbolje, da ga ne peljemo naprej. Moramo ga v kakšni hiši pustiti, sicer ne vem, kako bo prenesel. »Tu v tej šupi ga ni moč pustiti,« je dejal. »Moramo ga odpeljati kam dlje od prizorišča napada.«

S skrajnimi napori se odpravimo dalje. Ves sem premočen in strašno me zebe, saj je ponekod še sneg. Tako se po opotekajoči hoji, ki se je zraven tega zdela neznansko dolga, približamo majhnemu hribu, na katerem opazimo obris hiše. Previdno in počasi se ji približamo z velikimi napori, vodeč s seboj prek ramen oprtega Vinka.

Tik preden pridemo do hiše, nenadoma počí strel prav v bližini. Ne vem kako, toda zdravniška torba, ki sem jo zdaj nosil jaz, saj so bili vsi drugi ranjeni, komandant in komisar pa sta vodila ranjenega Vinka, mi je zdrknila iz rok in se pričela kotaliti po strmem hribu navzdol. Gotovo se je kotalila kakih 100 m jaz pa za njo, saj je nisem smel pustiti niti je nisem mogel. Šele globoko v grapi, kjer se je začel gozd, se je torba ustavila.

Tudi drugi so bili hitro za menoj. Ugibali smo, kdo je streljal z vrha hriba. Domnevali smo, da bi utegnila biti partizanska straža, vendar je bil lahko tudi italijanski stražar, saj je bilo znano, da so le ti ponoči radi streljali, da bi »opozorili« morebitne partizane v bližini na svojo prisotnost. Vsekakor nič gotovega ni bilo mogoče zaključiti. Zaradi situacije, v kakršni smo bili, pa je bilo najpametneje, da ne preverjamo svojih domnev.

Bračič je odločil, da nadaljujemo pot. Spet sem optal zdravniško torbo, ki mi je bila odslej še težja, saj je skrivnostni strel na vrhu hriba v meni zopet zbudil strah. Z muko smo se odpravili po nekem žlebu strmo navzgor.

Vinko je postajal vse slabši: zaradi izgube krvi in naporne hoje sta ga Bračič in Hribar že bolj nosila, kot pa mu le pomagala pri

hoji. Vedno bolj sta čutila njegovo težo. Izgubil je dosti krvi in popuščale so mu moči. Sklenili smo, da pustimo Vinka čez noč v gozdu, z njim pa še enega kurirja. Dobro skrita naj bi pričakala dneva, ko pošljemo po njiju patrolo.

Tudi sam sem bil že tako izčrpan, da nisem mogel naprej. Prosil sem, da puste mene namesto kurirja z ranjencem tu do jutra. Tako ga bom lahko prevezal in mu tudi sicer lahko več pomagal kot pa kdo drug.

Gotovo bi sam nevarno zbolel, če bi ravnali tako kot sem predlagal. Bil sem ob vso moč in silno me je zeblo. Bračič mi je prigovarjal, naj ne popustim, da ni več daleč do bližnje vasi, vsega kakih 10 minut. Do tja da že še vzdržim. Tudi bi ne mogel Vinku v temi nič pomagati. Zjutraj pa bodo takoj prišli ponj.

Tako spet nadaljujemo neskončno pot po strmih grapah in po gozdu. Tistih 10 minut, o katerih je govoril Bračič, se je raztegnilo in je prav gotovo že minila debela ura ali več, ko sem nazadnje le opazil obris vasi.

Noč se je že pričela umikati dnevu in na vzhodu se je že rahlo svetilo. Sedaj smo hodili potihoma po rosnih poti in se približevali prvim hišam. Tedaj se začujejo nedaleč od nas koraki. Že smo bili pripravljeni, da se spet umaknemo ali pa pritajimo, ko se oglasi partizanska patrola, ki nas je najbrž prav tako opazila kot mi njo. Brž smo se sporazumeli.

Odpeljali so nas v bližnjo hišo, kjer so nam postregli z jabolčnikom in žganjem. Prav kmalu sem si opomogel in se takoj lotil prevezovanja ranjencev, ki jih prej v gozdu nisem mogel pregledati, pa tudi sami tega niso želeli, saj so zatrjevali, da jim ni nič hudega, da bo za prevezovanje že še čas, ko pridemo v kakšno hišo, kjer bo luč in bo mogoče bolje videti. Vendar vsi le niso bili tako lahko ranjeni. Juh je imel prestreljeno desno stran trebuha. Na srečo ga je krogla samo oplazila, tako da notranji organi niso bili prizadeti. Tudi strel skozi mošnjo, ki ga je utrpel eden od članov patrole, ni bil tako nedolžen. Čudil sem se, kako je s tako poškodbo in na takem mestu še mogel hoditi, ne da bi mu to delalo prevelike težave.

Res, hrabro in z veliko voljo so vsi ranjenci prenašali težave, ki so jih doletele. Šalili so se med seboj in bili kljub prestalim naporom in strahu dobro razpoloženi. Moram priznati, da sem jih sam pri sebi občudoval. Vsi so pretrpeli več kot jaz, ki na srečo nisem bil ranjen. Doživel sem le hud udarec v glavo, zaradi katerega me je še bolela glava, vendar krvavel nisem. Takrat še nisem vedel, da

sem imel tudi sam poškodbe na glavi, kajti posledice so se pokazale šele čez več let.

Počitek v hiši ni bil dolg. Kaj kmalu smo se napotili naprej proti Sodražici. Bilo je mirno, vsenaokrog je vladala ugodna tišina. le poti ni hotelo biti konca. Čeprav je Bračič zatrjeval, da do Sodražice ni več daleč, se je pot zelo vlekla. Bil je že skoraj pravi dan, ko smo pripeli v Sodražico.

Pred prvo hišo je stal partizan s puško, očitno je bil na straži. Pozdravil nas je, ker je spoznal komandanta in komisarja grupe odredov. V hlevu je bilo polno partizanov, ležali so na slami in spali. Nekdo je rekel, da so to partizani štajerskega bataljona.

Moja glavna skrb so bili ranjenci, ki sem jih pripeljal s seboj. Mislim na Juda, ki je bil ranjen v trebušno steno. Že prej sem sklenil, da ga moram natančneje pregledati in mu očistiti rano. Tako sem se z ranjenimi tovariši namestil v prostorni hiši sredi vasi.

Domači so že vstali, ko smo potrkali na vrata, in nas prijazno sprejeli. Ko sem povedal, da sem zdravnik in da so drugi ranjenci, a le laže ranjeni, so me odpeljali v prostrano izbo, kjer je bila velika, topla kmečka peč. Takoj sem dva tovariša poslal spat. Juda sem pa zadržal, da bi ga še enkrat pregledal in njegovo rano primerno obdelal. Sklenil sem, da je treba rano očistiti in zašiti. Ni me dosti motilo, da tega nisem še nikoli delal niti ne videl, kako je treba pravo strelno rano obdelati. Proti bolečinam sem mu nameraval dati injekcijo morfija.

Medtem ko sem to premišljeval, sem se tudi sam slekel, saj se obleka, s katero sem sinoči preplaval potok, na meni še vedno ni posušila. V izbi je bilo prijetno toplo, zato sem odložil prav vse, kar sem imel na sebi, in ostal le v spodnjih hlačah. Tudi Judu sem predlagal, da se sleče in osuši, kar je prav rad storil. Nato sem ga položil na klop, dal kuhati nekaj instrumentov, za katere sem mislil, da mi bodo potrebni pri operaciji.

Zdelo se mi je, da voda, v kateri naj bi prekuhal instrumente, ni in ni hotela zavreti. Sedel sem poleg štedilnika in čakal. Jud, ki je ležal poleg peči na klopi, je zadremal. Druga dva ranjenca, ki sta ležala na peči, sta zaspala takoj, ko smo prišli, in krepko smrčala. Gospodinje ni bilo v hiši, odšla je opravljat živino.

Ugodna toplota me je jela premagovati. Bil sem neznansko utrujen, oči sem le s težavo držal odprte. V rokah in nogah sem občutil tako težo, da sem se komaj pregibal. Toda operacijo moram na vsak način izvršiti, sem si mislil, sicer bo prepozno. Rana se bo zagnojila in se bo čas njenega zaraščanja močno podaljšal. Če pa iz-

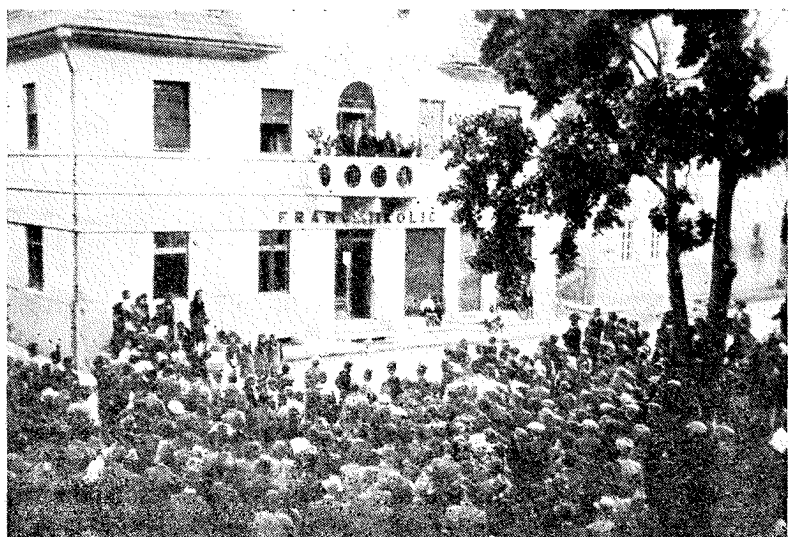
vršim toaleta rane, ne bo infekcije, rana se bo prav hitro zarasla in Jud bo spet sposoben za življenje v enoti.

Med tem premišljevanjem je le minil čas, ki je potreben za sterilizacijo instrumentov s prekuhavanjem. Nevešč, kot sem bil, sem si s težavo nataknil najprej sterilne rokavice, nato sem se lotil sestavljanja instrumentov. Najprej sem poizkusil s peanom. Ni se mi posrečilo sestaviti ga, čeprav je to čisto preprosto. Zaradi utrujenosti mi je padel iz rok. No, sem si mislil, saj imam še drugega. Pod roke so mi prišle škarje. Tudi te so mi padle iz rok na tla. Spozabil sem se in se sklonil, da bi jih pobral. No, vraga, zdaj sem zamazal še rokavice. O sterilnosti ni bilo več govora. Nič mi ni pomagalo vse preklinjanje. Moral sem vse ponovno prekuhati.

Zunaj je bil že dan, petelini so prenehali oznanjati jutro. Jaz pa sem kahal instrumente in miril nejevoljnega Juda, naj potrpi, saj vidi, v kakšnih prilikah moram delati. Moja nespretnost je pač posledica izrednih okoliščin, v katerih se nahajava. Če bi bila v Ljubljani v bolnišnici, bi bilo vse že zdavnaj gotovo. Tam so medicinske sestre, ki poskrbe za vse potrebno, izvršijo sterilizacijo instrumentov, pripravijo ranjenca, ga umijejo, če je potrebno, zdravnik samo operira. Vse gre kot po maslu. Tako sem govoril, da bi ga prepričal, naj bo bolj potrpežljiv, da zaradi teh spodrsrljajev ne bo izgubil zaupanja vame, edinega zdravnika, ki mu je v tem primeru lahko pomagal.

To pot sem previdnejši. Vse priprave v redu opravi in se lotim operacije. S škarjami prerežem ostanek kože, ki je na zunanji strani spajala strelni kanal. Ta je bil namreč tik pod kožo. Ko jo prerežem in izrežem še nekaj mrtvega tkiva, ki je viselo razcefrano v rano, se pripravim na šivanje rane. Danes vem, da šivanje take rane ne pride v poštev, toda takrat so nas tako učili. Tedaj opazim, da ni nobenega inštrumenta, da bi lahko z njim prijel iglo. Poskusim s peanom, ne gre. Toda če so igle v torbi, mora biti tam tudi inštrument za delo z iglami, sem si mislil. Kasneje sem ugotovil, da premore torba tudi tak instrument. Le zaradi utrujenosti ga nisem odkril.

Bil sem nejevoljen, ker mi operacija ni šla. Jud je bil namreč močno nezadovoljen, saj so ga moji poizkusi šivanja rane boleli. Imel sem opraviti okoli instrumentarija in pri tem razmišljal, kako naj vso stvar končam, da bo izgledalo, da sem storil vse, kar sem mislil, da bi bilo treba storiti, pa četudi mi vse to dejansko ni uspelo. Bilo mi je v resnici mnogo do tega, da opravi operacijo kar najbolje, saj je bila to moja prva samostojna intervencija take vrste. Zame je to bil nekak preizkusni kamen, od katerega bi bilo odvisno moje nadaljnje delo.

*Dr. Aleksander Gala-Peter, šef odseka vojaškega področja IX. korpusa
v Farjem potoku, februarja 1945*

*Politkomisar Notranjskega odreda III. grupe odredov, narodni heroj Janez
Hribar govori na zborovanju v osvobojeni Sodražici, 30. maja 1942*

Toda očitvidno rane ne bom mogel zašiti, moral jo bom pustiti, da se sama počasi zaraste. Judu pa, ki je vse moje početje kljub injekciji morfija radovedno spremljal, sem moral na primeren način pojasniti svojo odločitev. »Veš kaj, Jud,« mu pravim, »rano bova pustila kar odprto, se bo že počasi zarasla. Samo obvezal te bom.«

Mojo odločitev je pospešilo dejstvo, da je med tem že vstala družina in je kuhinja postajala vse bolj tesna. Številni družinski člani so se začeli zbirati k zajtrku. Tovariša, ki sta spala na peči, sta se zbudila in prišla v kuhinjo. Privabil ju je omamen vonj po za-beljenih žgancih. Vsega tega prej skoraj nisem opazil, tako sem bil zaverovan v delo.

Jud je bil z mojo odločitvijo zelo zadovoljen. Kljub injekciji morfija ga je moje početje bolelo, le da tega ni želel pokazati. Šalil se je in norčeval, češ že več mesecev sem partizan, pa nisem videl in še manj potreboval zdravnika. Sedaj sem ga prvič videl in že tudi potreboval.

Ta dan je bila nedelja in tretji dan mojega partizanstva. Dobil sem sobo v neki hiši in sem se po zajtrku in po opravljenem delu z Judom odpravil počivat. Toda v meni je vse brnelo. Nikakor se nisem mogel pomiriti in prav zaradi prevelike utrujenosti nisem mogel zaspati. Le poležaval sem po postelji in razmišljal o vsem, kar sem doživel. Zunaj je bil lep dan. Od nekod se je slišala harmonika in glasno govorjenje. Nisem zdržal, moral sem ven, moral sem si ogledati Sodražico, v kateri še nisem bil, in predvsem videti našo vojsko.

Sodražica je čeden kraj, pa tudi ljudje so bili prijazni. Zdelo se mi je, da so vsi nekam veseli in navdušeni nad zmago partizanov, ki so prejšnji dan po boju zasedli kraj. Na cesti med hišami in v hišah je bilo videti polno partizanov. Oblečeni so bili vsak po svoje, nekateri so imeli na glavi klobuke, ki so imeli na čelni strani slovensko trobojnico z rdečo zvezdo. Drugi so imeli na glavi triglavke prav tako s trobojnico in rdečo zvezdo. Le redki so bili oblečeni v vojaške obleke bivše jugoslovanske vojske. Nekateri, očitno starejši partizani, so nosili samo suknjič ali hlače ali pa celo uniformo različnih pripadnikov italijanske vojske. Vsi so bili oboroženi s puškami in opasani z vsaj po dvema in več bombami in redeniki z municijo. Puške so bile večinoma italijanske karabinke ali pa mavzerice, ki so jih ljudje poskrili ob razpadu Jugoslavije. Karabinke pa so odvzeli okupatorskim vojakom.

Gibal sem se med pisano množico in z nepotešenim zanimanjem opazoval vrvež. To sem storil toliko laže, ker se zame ni nihče za-

nimal. Pomečkana obleka, posušena na peči, me je izdajala, da sem eden od njih. Bil sem brez orožja in sem se sam sebi zdel, kot da nisem pravi partizan.

V pekarni sredi trga se je pekel kruh za partizane. Tudi drugo prebivalstvo je lahko svobodno kupovalo kruh, ki je bil takrat sicer že na karte. Tako se je kar trlo ljudi okoli pekarne, saj je vsak želel izkoristiti to redko priložnost.

Pri Fajdigovih na vrtu je stal avtobus, pripravljen, da vsak trenutek odpelje partizane naprej. Živahnost se je še stopnjevala popoldne, ko je bil miting na prostoru v središču Sodražice. Na trgu pred Fajdigovo hišo se je trlo ljudi. Vsi so hoteli slišati tovariša Hribarja. Govoril je z okrašenega balkona v prvem nadstropju. V govoru je poudaril uspehe partizanske vojske in pokazal neuspehe fašističnih armad. Govoril je tako, da se mi je zdelo, da bi moralo biti vojske do zime konec.

Toda na žalost ni bilo tako. O tem, kaj bo, nihče ni preveč razmišljal. Čemu bi kvaril sebi in drugim razpoloženje, ko pa je bilo tako lepo in toliko navdušenja, sem si mislil. Svojih dvomov o hitrem koncu vojne nisem nikomur zaupal. Storil sem prav. Kasneje sem še mnogokrat doživel, da so besede takega »malodušja«
vzbudile negotovanje pri partizanih, kot bi dregnil v sršenje gnezdo. Spričo vsakdanjih težav so bile besede o hitrem koncu vojne pravi balzam na dušo izmučenega partizana.

Fantje iz Rakovške čete, že tedaj dobro znani pevci, so zapeli in njihovo ubrano petje je lepo dopolnjevalo splošno razpoloženje.

Med množico partizanov sem opazil nekaj že dobro znanih partizanov. Tu je bil tov. Stjenka, stasit in nežnega obraza, oblečen v črn veterni jopič. Tudi on me je opazil. Strela je bil tudi tu. Bil je vesel in razigran, kot je znal biti samo on. Poznal sem ga še iz fakultete, saj je bil študent medicine. Pozdravila sva se, vendar z njim nisem kaj več govoril, čeprav bi rad. Vsem se je nekam mudilo. Nihče ni utegnil, da bi se s kom še posebej ukvarjal.

Tisti dan sem imel še precej dela. Popoldne so pripeljali s konji ranjenega Vinka, ki smo ga čez noč pustili v gozdu. Izgubil je mnogo krvi, vendar v šoku ni bil, vsaj ne v težkem. Prevezal ga nisem več, ker je bil prvi zavoj kar dobro postavljen. Odpeljali so ga nekam naprej, rekli so, da v partizansko bolnišnico. Za katero partizansko bolnišnico gre, mi ni znal nihče povedati.

Popoldne sva s Strelo obiskala ordinacijo dr. Tičarja, ki je zapustil Sodražico in se umaknil v Ljubljano. Dovolili so mi, da si izberem in vzamem vsa zdravila in tudi drugo opremo, kolikor mi-

slim, da bi jo lahko uporabil. Ker je zdravnik odšel, smo imeli vsi pravico vzeti, kar bi nam lahko koristilo, sicer bi to lahko prišlo okupatorju v roke. Ker sem že imel dobro opremljeno zdravniško torbo, ni pa bilo nikogar, ki bi mi jo pomagal nositi, sem si izbral samo nekaj najnujnejših zdravil.

Proti koncu popoldneva me je poiskal eden od tovarišev, s katerim sem prišel v Sodražico, in mi povedal, da bo proti večeru po mitingu premik. Zglasim naj se v I. četi II. bataljona Notranjskega odreda.

Po končanem mitingu smo se naložili na avtobus in odpeljali proti vasi Studenec. Odlično, sem si mislil, partizanska vojska ima celo svoje vozilo. Toda veselje je bilo kratko. Kmalu smo se ustavili. Zdelo se mi je, da se še dobro usedel nisem. »Vsi iz avtobusa!« je zadonelo povelje. Že smo izpraznili avtobus. Bilo mi ga je žal, še posebno, ko sem zvedel, da bomo poslej hodili peš in to strmo v hrib proti bloškim Ravnam.

Pot je bila res strma in težko prehodna. Začelo je rosiiti. Kolo na, ki je bila maloprej razigrana, se je umirila. Molče smo se dvigali vkreber, vsak pod svojim tovorom. Nosil sem svojo zdravniško torbo in s kožuhom podložen zimski površnik. Nespočit od prestanih naporov in številnih vtisov tega dne sem le počasi sopihal v hrib. Za menoj je hodil tovariš, oprtan z izredno velikim nahrbtnikom; globoko sklonjen je stoično koračil v hrib in pot mu je lil s čela. Zdelo se mi je, da ne more biti še dolgo v partizanih, zato sem ga želel spoznati. Bil je Brkin, kasnejši komandant in general. Bil je zelo redkobeseden in čeprav je bilo videti, da ga tovor močno obremenjuje, se ni pritoževal. Vprašal sem ga, kam gremo. »Na Križno goro,« je dejal. Vendar tudi sam ni vedel kaj več povedati o Križni gori.

Bil je že trden mrak, verjetno tudi že kasno ponoči, ko smo prišli do gostilne na Ravnah. Tu sem spoznal komandirja čete Levca in operativnega oficirja Slavca, ki je bil doma iz Kranja. Ta dva sta nas vodila že od Sodražice, vendar sem se šele zdaj spoznal z njima. Bila sta zadovoljna, da je enota dobila zdravnika. Zanju sem bil partizan kot drugi. Moja glavna naloga bo, sta pojasnila borcem, da zdravim ranjene in bolne in da mi zaradi tega ne smejo nalagati drugih dolžnosti, ki so jih sicer opravljali drugi borci.

Posebno Levec je bil videti zelo živahen, hiter človek. Slavec je bil odločnejši in preudarnejši. Takoj sta naročila vina za vse, ga seveda tudi plačala in naročila harmoniko. V gostilni je bilo na mah prijetno razpoloženje. Vsak je spil kozarec vina, nato pa smo polegli,

kjer je bilo količkaj prostora. Bila nas je polna gostilna: na peči, na klopeh, pod klopjo, povsod je bil kak partizan.

Zunaj je močno deževalo. V gostilniški sobi je kmalu postalo zatohlo, a prijetno toplo. Sopara se je dvigala s premočenih teles. Hitro nas je premagal dremež. Harmonika je utihnila in zavladovala je tišina. Nisem se še dobro naspal, že je padla komanda: »Naprej!«

Pot nas je vodila naprej proti zaselku Matevlje (Metli), ki ni zelo oddaljeno od bloških Raven. Tu smo se porazdelili po senikih in hlevih in se spravili spat. Vstati je bilo treba že ob svitu.

Bila je že druga noč, ko nisem nič ali pa prav malo spal in le malo jedel. Še vedno sem bil pod vtisom dogodkov v Žlebiču, poleg tega pa skoraj neprestano moker od dežja in znoja ter močno utrujen. Čeprav sem bil mlad in dober športnik, sem se bal, kako bom ves ta napor prenesel. Način življenja, ki sem ga bil vajen v Ljubljani se mi je prehitro spremenil.

Zajtrkovali smo po hišah krompir v kosih, zabeljen z redko zabelo. Čeprav sem bil lačen, mi ni šlo v slast.

Partizani so hodili po vasi in prepevali partizanske pesmi. Razpoloženje je bilo sijajno, jaz pa se kljub temu nisem dobro počutil. Vse mi je postalo nekam nemogoče, neverjetno. Dobre pol ure od nas je bila postojanka z okupatorskimi vojaki, mi pa smo tu brezskrbno prepevali, ne meneč se za sovražnika.

Kmalu po zajtrku smo odšli naprej proti Križni gori nad Ložem. Vidljivost je bila majhna, ker se je spustila megla. Pot je bila seveda spet dolga, tokrat čisto po nepotrebnem. Zašli smo in hodili brez potrebe dvakrat okoli Bloška.

Mokri smo prišli nazadnje do cerkve na vrhu Križne gore. Poleg cerkve je bila bolj podrtiji podobna mežnarija in listnjak. Komandir Levec mi je, ko je videl, kako sem premočen in utrujen, izjemoma dovolil namestiti se v mežnariji, medtem ko so drugi ostali v listnjaku. Razpostavili so straže, drugi pa so se zarili v napol preperelo slamo in listje in brž zaspali.

Kmalu je bilo v mežnariji prijetno toplo. Na improviziranem ognjišču je zaprasketal ogenj in širil po prostorih blagodejno toploto. Mežnarija je bila zapuščena, kar se je poznalo po zatohlem smradu, po razpadajočem ometu in prepereltem lesu okenskih in vratnih okvirov. Tudi vrata in okna se niso dobro zapirala, pa je vleklo kakor skozi rešeto.

Moral sem se primakniti bliže ognju, da sem se ogrel. Bližina ognja je kmalu storila svoje. Od premočene obleke se je jelo kaditi, postajalo je neprijetno, saj sta se perilo in mokra obleka lepila na

kožo. Moral sem se sleči in kos za kosom sušiti dele obleke. Kuhar je medtem iz vreče, ki je bila shranjena nekje v mežnariji, vsul v velik lonec fižola, ne da bi ga pred tem vsaj malo opral ali pa kako drugače očistil. Fižol se ni kuhal niti dobro uro in že je Levec sklical zbor za kosilo. Tovariši so jedli napol surov fižol, da je kar hrustalo. Tudi ni bil zabeljen niti slan. Nikakor nisem mogel jesti tega fižola, čeprav sem ga imel vedno rad. Drugega pa ni bilo. Tudi to pot sem ostal lačen. Kasneje sem se navadil na hrano, ki je bila še mnogo manj okusna od fižola.

Vse mi je bilo še vedno novo, vsak trenutek je prinesel kaj dočela nepričakovanega. Čeprav sem si pred odhodom v partizane skušal predstavljati, kako bo, je bila stvarnost zdaj popolnoma drugačna. Nič se ni skladalo s predstavami, ki sem si jih ustvarjal, ko sem se pripravljal na odhod v partizane. Tako mi ni preostalo nič drugega, kot da vzamem življenje tako, kot je. To ni bilo niti težko, saj sem imel okoli sebe tovariše, ki so se že zdavnaj privadili na nov, partizanski način življenja. Navadili so se, da vsako nevšečnost vzamejo tako, kot je, in da v njej vidijo le zabavno stran. Zato ni manjkalo dovtipov na račun kuharja in fižola, na račun ležišča na preperem listju in mokrote, saj nas je dež spremljal že drugi dan. In tako, kot so oni vplivali na moje razpoloženje, je verjetno moja prisotnost vplivala tudi na njihovo razpoloženje. Bili so v veliki večini preprosti kmečki fantje, ki se pred zdravnikom svoje enote niso hoteli pokazati kot slabotneži ali omahljivci.

Drugi nad sem s kurirjem nadaljeval pot proti Petelinjaku. Četo z Levcem sem pustil na Križni gori. Po nekajurni hoji smo se ustavili v taborišču 4. čete II. bataljona Notranjskega odreda, ki je bilo nekje za Racno goro.

To pot sem prvič videl partizansko taborišče. Sredi skalnatega gozda so bila razpeta šotorska krila. Steze med njimi so bile dobro shojene in mah s skal na mnogih mestih očiščen. Zdelo se mi je, da je tu taborišče že dalj časa.

Ko so tovariši izvedeli, da je prišel partizanski zdravnik, so me nekateri želeli videti na lastne oči in se tako prepričati, da niso sami v borbi proti okupatorjem, ampak da tudi zdravniki prihajajo v partizane. Sprejeli so me prijazno, postregli so mi z jedačo in pijačo. Živel so dobro in bili so tudi dobro oboroženi. Tu ni bilo nobenega bolnika, čeprav so bili že precej časa brez zdravnika in tudi starejši partizani so bili med njimi. Nekateri so bili partizani že od zime, večinoma pa so prišli v partizane spomladi, marca, aprila. Največ jih je bilo iz Loške doline Rakeka, Bloške planote

in Loškega potoka. Prvi vtis, ki so ga naredili name, je bil nadvse ugoden. Posebno mi je ugajala prijaznost, zanimali so se, odkod sem, če sem res zdravnik in podobno.

V štab II. bataljona Notranjskega odreda sem prispel 2. junija 1942. Štab je bil na vrhu Petelinjaka, nekaj ur hoda jugovzhodno od taborišča 4. čete za Racno goro. Takoj sem se javil komandantu bataljona Smeliju in politkomisarju bataljona Florjanu Notranjcu (Cveto Močnik). Prebivala sta v šotoru, ki je bil precej velik. Šotorsko krilo je bilo dvignjeno, tako da si pod šotorom lahko stal. V vsakem kotu je bilo po eno ležišče, kjer sta oba tudi prebivala. Sredi šotora bliže vhodu je bila mizica iz štirih, v zemljo zabitih kolov in deske prek njih. Tudi klopci, ki sta bili na obeh straneh mizice, sta bili napravljeni preprosto. Na mizici so bili popisani papirji, verjetno tudi kakšna specialka. Na oporniku sredi šotora, ki je podpiral streho šotora, je viselo orožje: dve puški, opasač z municijo in bombami. Seveda tudi pištoli nista manjkali.

Ob pogledu na toliko orožja sem se spomnil, da bi tudi jaz moral imeti kaj za obrambo. Smeli je takoj uganil moje misli, pa mi je dejal, da je orožja še za borce premalo. Orožje, ki ga imajo, si je vsak v glavnem sam preskrbel. In res so bili nekateri oboroženi z mavzericami, ki so jih poskrili ob propadu bivše kraljevske jugoslovanske vojske. Nekateri so imeli kratke italijanske karabinke. Ni pa manjkalo tudi starih francoskih pušk s smešno dolgimi cevmi in lovskih dvocev. Seveda so bile v četi tudi strojne puške »zbrojevke« in še celo težka strojna puška. Da je bilo precej orožja zaplenjenega tudi od okupatorja pri nenadnih partizanskih napadih na postojanke, karabinjerske postaje ali patrulje, je bilo videti tudi po številnih bombah, ki so jih nekateri nosili tudi po 4 okoli pasu. Zaradi njihove rdeče barve smo jih imenovali paradajzarice. Da je to lahko zelo nevarno orožje tudi za tistega, ki ga nosi, sem se sam prav kmalu lahko prepričal.

Tako mi glede oborožitve ni preostalo drugega, kot da se znajdem, kakor vem in znam. Za puško mi ni bilo, saj bi je poleg zdravniške torbe niti ne mogel nositi. Tudi je bilo rečeno, da sme zdravnik imeti samo defenzivno orožje, to je bila pištola in mogoče bomba. To sem prav kmalu dobil. Dal mi jo je Marko, ki je imel tri, pa se je zaradi teže hotel ene znebiti. Bila pa je zanesljivejša od italijanske paradajzarice, ker je imela varnejši mehanizem za sproženje.

Smeli je bil srednje velik, močno razvit fant, bivši podoficir kraljevske jugoslovanske mornarice. Menda si je nadel ime »Smeli«

po imenu ene izmed podmornic, na kateri je služil. Ko sem stopil v šotor, je bil bos, oblečen v hlače in v sami srajci. Sploh je bil zelo rad bos. Vedno po maršu ali kaki akciji si je najprej sezul čevlje in bosonog hodil po taborišču. Govoril je hitro in s prijetnim loškim pojočim naglasom. Izrekel mi je dobrodošlico, se pozanimal, kakšno pot sem imel, nato pa me napotil na komisarja čete, ki je bil takrat Iztok (Ivan Turšič), da mi bo povedal, kako in kaj bom delal v bataljonu. S komisarjem bataljona Florjanom Notranjcem skoraj nisva govorila, ves zavzet je prebiral neke papirje. Operativni oficir v bataljonu je bil tov. Srečo (inž. Srečko Turk), gozdarski inženir iz Čabra. Tako sem se spoznal z ljudmi, s katerimi sem v nekaj naslednjih mesecih skupaj živel in s katerimi se je čudna usoda kaj kmalu pošteno poigrala.

ŽIVLJENJE V PARTIZANSKEM TABORIŠČU

Taborišče na Petelinjaku je bilo kake pol ure hoda od Zgornjih Poljan nad Loško dolino. Bilo je dobro urejeno. Kakih 50 partizanov je prebivalo v leseni baraki z ležišči na pogradih. Baraka je bila zgrajena iz brun in desk in je prav dobro varovala pred dežjem. Sredi taborišča je bil postavljen visok drog, na katerem smo vsako jutro ob petju himne: »Naprej zastava Slave« počasi razvijali slovensko trobojnico s peterokrako zvezdo. Pri tem svečanem opravilu je bila vsa četa postrojena sredi taborišča, vsi drugi, ki niso bili v četi, pa so stali v položaju mirno in s pestjo ob čelu pozdravljali dviganje zastave. Zvečer se je to opravilo ponavljalo.

Življenje v taborišču je bilo dokaj ugodno. Navadil sem se že na hrano iz kotla, kjer se je navadno kuhalo zelje, krompir, malo fižola in seveda lep kos mesa. Hrana se pravzaprav ni mnogo razlikovala od kmečke hrane, kakršno so znali kuhati in so jo bili vajeni kuharji, ki so svoje navade iz doline prenesli semkaj. Tudi kruh smo dobivali, pekli so ga v dolini in prinašali občasno v taborišče. Jedli smo dvakrat na dan, dopoldne in proti večeru.

Stalno gibanje na svežem zraku, dolgi marši v dolino in druga taborišča, zraven pa še hrana, ki je bila sicer voluminozna, pa malo zabeljena, kalorično šibka, so kmalu storili svoje. Vsi smo imeli odličen apetit, saj smo bili vedno lačni. Vsak pogovor je prejel ali slej nanesel tudi na hrano, ki smo si jo želeli in o kateri smo se mogli le pogovarjati.

Enolično hrano z dosti mesa in zelenjave ni vsak enako lahko prenašal. Partizani so se pritoževali, da jih močno žene. Tudi sam sem se o tem lahko kmalu prepričal. Zbolel sem za krvavo drisko. Takrat smo vsi imeli ta pojav za znak slabe prilagoditve na novo hrano in na prilike, v katerih smo živeli. Zato je bilo običajno zdravilo čistilo in pa potrpljenje. Da bi pomislil na krvavo grižo (dizente-

rijo), o tem ni bilo govora. Vendar je bolezen le redko imela težjo obliko. Navadno je trajala nekaj dni, nato je prenehala in se kasneje spet pojavila. Partizani sami ji nismo posvečali preveč pozornosti.

Kmalu po mojem prihodu v taborišče smo imeli slovesnost. Novinci partizani smo prisegali. Bili smo kot navadno postrojeni pred zastavo, toda to pot je bilo drugače. Florjan, komisar, je imel govor, ki je vsem ugajal. Sploh je Florjan razmeroma malo govoril, toda kar je povedal, je bilo premišljeno in hkrati odkrito. Po govoru smo za njim ponavljali besede zaprisege. Trenutek je bil res edinstven. Kostja, Luka, Kvirin in Marko, štirje odlični pevci iz bivše Rakovške čete, so zaključili slovesnost z nekaj prav lepo zapetimi pesmimi.

Kmalu sem zvedel, da je II. bataljon Notranjskega odreda sestavljen iz petih čet. Prva je bila na Križni gori in z njo sem prišel iz Sodražice. Komandir čete je bil Levec, operativni oficir pa Slavec. Četrta četa je bila za Racno goro. Tudi to sem že obiskal na poti v štab bataljona. Druga četa je bila skupaj s štabom bataljona kot zaščitna četa, tretja četa je bila v gozdu nad Čabrom, kakih 5 ur hoda od štaba bataljona, komandir je bil Branko (Anton Kovač) z Rakeka. Zadnja, peta četa je bila v Slovenskem primorju, takrat še v Italiji. Z njo smo imeli redno zvezo prek kurirjev.

Vse čete so bile oddaljene druga od druge tudi po 6 do 7 ur hoda. Najdalj je bila 5. četa, ki je bila v Slovenskem primorju. Pokrivala so obsežen teren od Bloške ravnine, daleč proti Kočevski dolini, Loško dolino, masiv Snežnika in Slovensko primorje. Teren je bil razmeroma redko naseljen, pokrit s skoraj neprehodnimi gozdovi. Na tem prostoru so bile vasi in gozdovi več ali manj stalno osvobojeni. Italijani so imeli svoje postojanke le ob važnih poteh in železniških progah Ljubljana—Trst in Ljubljana—Kočevje. Bili so na Blokah, v Cerknici, v Ilirski Bistrici, v Gerovem in drugod.

Del tega velikega osvobojenega ozemlja je držal naš bataljon. Moja naloga je bila skrbeti predvsem za zdravje pripadnikov čet. Velika raztresenost čet in medsebojna oddaljenost mi je seveda zelo otežkočala delo. Poleg tega sem moral skrbeti tudi za prebivalstvo vasi v Loški dolini in v Loškem potoku, saj so ostali brez zdravnika. Nalog je bilo veliko, jaz pa čisto sam, bil sem celo brez bolničarja.

Iz urejenih razmer v ljubljanski bolnici, kjer sem stažiral sem se znašel v popolnoma drugačnih razmerah, kjer sem čez noč moral sam odločati o vsem. Nikogar nisem imel, da bi ga kaj povprašal, kot je bila to navada v bolnišnici, kjer nisi smel kot stažist

ničesar samostojno delati. Tudi ni bilo na razpolago nobenih knjig razen žepnega priročnika za pisanje receptov s kratkim opisom bolezni, pa še ta je bil v nemškem jeziku.

Spričo naglega razvoja partizanske vojske spomladi 1942. leta ni še bilo učinkovitega vodstva partizanskega zdravstva in če je bilo, njegove odločitve niso segale do mene. Tako sem bil prepuščen samemu sebi in svojemu znanju, ki sem ga prinesel s seboj s fakultete. Izkušenj nisem imel nobenih niti kako ravnati z ljudmi, niti glede zdravljenja in oskrbe ranjenih in bolnih partizanov. Delal sem v razmerah, ki jih do takrat nihče ni mogel predvideti in so bile seveda meni popolnoma neznane.

Že dva dni po prihodu sem dobil pismo, da se moram takoj javiti v prvi četi. Tovariš Peter ima zastrupljeno nogo, se je glasilo poročilo. Takoj se odpravim na pot na Križno goro. Sporočilo sem zelo resno vzel in sem vso pot premišljeval, kaj naj storim, če bi bilo treba odrezati nogo. Ko pa sem po nekajurni naporni hoji prišel v taborišče na Križni gori, sem našel Petra, ko je lepo sedel na soncu. Hlačnico na desni nogi je imel zavihano. Prvi trenutek sem bil vesel, ko sem ga našel pri dobrem zdravju, saj je imel le žulj na nogi, ki mu je zaradi lahkega vnetja nekoliko otekla. Ko sem se spomnil na ure in ure prehojene poti, pa sem bil tudi jezen. Vendar sem jezo v sebi zatrl, njemu in Levcu pa povedal, za kaj gre in kako je treba zdraviti.

Ta dan se nisem več vračal v štab na Petelinjaku. Bil sem utrujen od dolge poti, zato sva se s kurirjem Janezom, Petrovim bratom, odpravila na pot drugega dne navsezgodaj. Bil je že dan, ko pri Knežji njivi zaslišiva streljanje in kričanje. Brž se potuhneva za grmovje in poslušava, kaj se dogaja. Nedaleč od naju se je slišala italijanska govorica, kar je bilo za takrat čudno. Saj Italijanov ni bilo več v Loški dolini. Že precej časa je, kar so odšli, vendar so se kdaj pa kdaj vrnili, pobrali moške, izropali in požgali nekaj hiš, za katere so vedeli, da so fantje pri partizanih. Tako so to pot spet prišli in to prav iznenada.

Z Janezom sva čepela v grmovju in oprezovala. Videti je bilo, kakor da se nama približujejo. Oborožen sem bil z bombo, Janez pa je imel razen tega še puško. Odločen sem bil, da se ne dam ujeti. Tako sva čakala in minute so se vlekle kot ure.

Kričanje je bilo že prav blizu. Janez se je nekoliko privzdignil, da bi pogledal, kaj se dogaja. Pomignil mi je, naj tudi sam pogledam. Res, nekaj deset metrov pred nama, kjer se je končala gmajna in se je začel travnik, sem videl italijanske vojake, ki so stali v gruči

in se pogovarjali. Na unik ni bilo mogoče misliti, saj bi naju vojaki takoj opazili. Ostalo je edino, da se še naprej potuhneva in čakava, morda se ne bodo napotili proti nama. Tako je tudi bilo. Obrnili so se in glasno odšli nazaj proti vasi. Nato sva lahko mirno nadaljevala pot proti Petelinjaku.

Življenje v taborišču je postajalo vedno bolj vsakdanje. Partizanske patrole so hodile na teren, kontrolirale so obnašanje sovražnika v postojankah predvsem na Blokah, postavljale zasede, prinašale hrano. Čez dan navadno v taborišču skoraj ni bilo žive duše. Kdor je ostal v taborišču, se je moral uriti z orožjem. Tudi sam sem prosil komandirja čete, ki je bil bivši jugoslovanski orožnik, da me pouči, kako se uporablja puška in bombe.

Tako sem se priključil grupi novincev, ki jih je učil komandir čete. Na jasi za taboriščem smo nekaj dni intenzivno »eksercicali«, kajti komandir nas je učil tako, kot so njega učili v bivši jugoslovanski vojski. Dvigali smo se in legali v gostem praprotnju. Učili smo se tudi puško razstavljati in streljati z njo, vendar brez municije.

Med partizani je bilo mnogo fantov, ki so že odslužili vojaški rok. Bili so spretni v uporabi orožja in so tudi dovolj previdno ravnali z njim, tako da ni bilo nesreč zaradi nepravilnega ravnanja z orožjem. Posebno velja to za njihovo ravnanje v borbi. Pri postavljanju zased so ravnali zelo previdno in so znali izbrati dobre zaklane, tako da skoraj ni bilo ranjencev. Vendar se v taborišču niso tako obnašali; tu so bili mnogo površnejši in z orožjem pogosto niso ravnali dovolj previdno. Tako sem že v prvih sedmih dneh bivanja v štabu II. bataljona imel nekaj ranjencev, ki so se sami ranili ali pa jih je ranil kdo drug zaradi neprevidnega ravnanja z orožjem.

Komandant Smeli je imel bratranca starega kakih 14 let. Tudi ta je bil partizan in je prebival z nami v taborišču. Bil je dokaj otročji; igral se je s pištolo, jo sprožil in se obstrelil v dlan leve roke. Težka krogla je zadela še nekoga, ki je stal v bližini, tudi njega v roko. Rani k sreči nista bili težki, tudi se ni nič gnojilo, pa sta prav kmalu ozdravela.

Teže je bil ranjen Marko; ta je dobil strel v glavo. Sedel je bil na robu pograda v baraki in gledal, kaj počenja njegov spodnji sošed. Ta je čistil pištolo, jo naenkrat nepričakovano dvignil in, ne da bi natančneje pogledal okoli sebe, sprožil, misleč, da je prazna. Na žalost je bila pištola nabita in strel je oplazil Marka po licu: zdrobil mu je spodnjo čeljust in obtičal nekje pod očesom med razdrobljeni-

mi zobmi v zgornji čeljusti. Rana je bila težka in je Marko ostal invalid. Rad je prepeval, zato se je bal, da ga je strel tako poškodoval, da ne bo mogel več peti.

Komisar štabne čete Iztok je po tem dogodku organiziral politično uro, posvečeno ravnanju z orožjem. Malo je manjkalo, pa bi se tudi ta ura tragično končala. Iztok je bil takrat še zelo mlad, morda mu je bilo kakih 18 let. Tudi sam ni bil preveč spreten v ravnanju z orožjem. Zbral je torej vso četo v polkrog okoli sebe in pričel na dolgo in široko govoriti o orožju, o nevarnostih pri neprevidnem ravnanju z orožjem; analiziral je na kratko tudi, kako je prišlo v taborišču do treh nesreč zaradi neprevidnosti s strelnim orožjem in vse to povezal z dolžnostmi partizana, da se bori za svobodo in da je zaradi tega dolžan predvsem skrbeti za svoje zdravje. Nato je želel še praktično prikazati, kako se uporablja težka strojnica. Medtem ko je govoril, so se partizani, hoteč videti težko strojnico, počasi približevali, tako da so ga čisto obkrožili. Iztok je bil tako zaverovan v svoje pripovedovanje, da tega niti opazil ni. Demonstriral je strojnico. Tedaj pa se je nekaj zataknilo in takoj nato je zaropotal cel rafal. Na veliko srečo je bila cev strojne puške obrnjena strmo navzdol in tudi tla so bila tam mehka in nekoliko dvignjena. Streli so tako šli nekemu tik pod nogami v zemljo. Vse se je srečno končalo in po prvi zadregi se je razlegel prešeren smeh.

Tako sem že v prvih sedmih dneh bivanja v taborišču imel tri ranjence, od katerih nihče ni bil ranjen v borbi, ampak vsi po nesreči. Postalo je skoraj nevarno približati se komu, če je čistil ali pregledoval svoje orožje.

Prvi ranjenci in bolniki, večinoma tisti z drisko, ki so potrebovali zdravniško nego, so bili še nadalje v četi. Svojega stanja niso jemali preveč resno. Navodil, ki sem jim jih dajal glede zdravljenja, se v glavnem niso držali. Niso hoteli zaostajati za drugimi partizani, pa so brez dovoljenja odhajali ranjeni ali bolni na patrolo, v dolino po hrano in podobno. Nihče ni hotel biti bolan, če pa je bil ranjen ali bolan, je hotel prikazati svoje stanje lažje, kot je bilo v resnici. Predlagal sem Smeliju, da zgradimo poseben bolniški oddelek za take paciente. Tako jih bom imel pri sebi, jih lahko kontroliral in seveda zdravil.

Nedaleč od štaba bataljona, na samem Petelinjaku smo zgradili prvo bolnico. Bila je v vsakem pogledu improvizacija, kakršne sem se kasneje še mnogokrat poslužil. Za ranjence je bilo na razpolago 10 ležišč. Štiri ležišča na pogradih za težje bolnike in

šest improviziranih ležišč na tleh. Stranice šotora, če bi se temu lahko tako reklo, so bile iz gosto prepletenih smrekovih in bukovih vej, streha pa je bila iz šotorskih kril. Vhod je bil stalno odprt. Šotor je bil nizek, da v njem odrasel človek ni mogel stati. Ležišča so bila iz mehko postlanih vej in listja.

Ranjenci so v bolnišnici ležali oblečeni in z orožjem pri sebi. Nihče ni niti za trenutek pomislil, da bi se ločil od orožja. Vsa oprema in orožje je moralo biti v dosegu rok, da bi se lahko vsak sam branil, če bi bilo potrebno. Tudi sicer ni bilo mogoče orožja nikjer pustiti, razen če bi ga dal komu, ki orožja ni imel. Tega pa nihče ni rad storil. Bila je nevarnost, da mu ga odnese ob premestitvi v drugo enoto.

Premeščanje partizanov iz ene v drugo četo je bilo vsakdanja stvar. Danes je bil nekdo v tej četi, jutri je že šel po dolžnosti kam drugam. Med tem časom pa se je moglo marsikaj zgoditi, zato je vsak hotel biti vedno vsestransko pripravljen.

Bolnica še ni bila čisto dograjena, ko dobim sporočilo, da moram takoj spet v I. četo na Križno goro. To pot sem izbral krajšo smer. S spremljevalcem Hermanom, ki je bil študent montanistike na ljubljanski univerzi in ki je prinesel sporočilo, sva jo mahnila kar v dolino na Vrhniko, kjer sva se nadejala, da si sposodiva kolo in nato nadaljujema pot na Križno goro. S kolesom bi se peljala prek Starega trga in Loža. Načrt nama je popolnoma uspel. V dolini ni bilo čutiti italijanskih vojakov. Ljudje so zagotavljali, da jih verjetno to pot ne bo. Tudi obveščevalna služba nama je zagotovila, da je situacija v dolini varna. Tako sva uspela priti s Petelinjaka na Križno goro deloma s kolesom ali peš v slabih 4 urah.

Na Križni gori so bili to pot trije ranjenci. Vsi so bili ranjeni po nesreči od bombe paradajzarice. Ko so se prejšnji večer spravljali spat, je Bombaš, tako je bilo ime enemu izmed njih, izvlekel iz nahrbtnika odejo, da se bo z njo pokril. Pri tem je zaradi nepredvidnosti aktiviral bombo, ki jo je imel v nahrbtniku. Slavec, operativni oficir, ki je bil v neposredni bližini, je le še zavpil: »Bomba!« in že je eksplodiralo. No, njegov vzklik jim je rešil življenje. V tem trenutku namreč so se vsi trije: Slavec, Bombaš in Fajdiga vrgli na tla.

Drobci bombe so jih poškodovali, da sem imel dosti dela z njimi. Imeli so skoraj brez števila manjših drobcev v sebi. Kako tudi ne, saj je bomba eksplodirala v njihovi neposredni bližini. Slavcu, ki je bil najteže ranjen, sem čistil podkožne drobce 6 ur, drugima dvema manj. Praktično sem imel za ves dan dela z njimi.

S pinceto sem jim pobiral kovinske drobce in razcefrane dele obleke iz nešteti bolečih raztrganin. Teže ranjen ni bil nihče.

Narkoze seveda ni bilo. Na obrazu sem jim bral, da jih precej boli, toda nihče se ni hotel pokazati slabiča. Bil sem prepričan, da moram očistiti sleherno, tudi najmanjšo rano. Moral sem biti obziren, zato sem mogel delati le počasi.

Sonce je bilo že zelo nizko, ko sem končal svojo operacijo. Obvezal sem jih in jim priporočil nekaj dni miru v taborišču. S Hermanom, ki mi je zvesto pomagal pri čiščenju ran, sva se odpravila takoj nazaj na Petelinjak. Bila je že trda noč, ko sva se peljala s kolesom skozi Stari trg. Pot je vodila tik ob vodi. Zaradi noči ni bilo videti, kje je struga, tako sem se naenkrat znašel dober meter niže pod cesto z glavno naprej v plitki vodi. Zdravniška torba, ki sem jo imel na ramenih, se je prekucnila prek glave in me še bolj potlačila v vodo. Preklel sem vse fašiste tega sveta. No, mrzel tuš me je osvežil. S Hermanom, ki je imel več sreče, sva nadaljevala pot.

Noč je bila jasna in topla. Peš sva se počasi vzpenjala od Vrh-nike proti Poljanam in Petelinjaku. Po poti sva se potihoma pogovarjala o življenju v partizanih. Herman je bil politdelegat pri četi, ki se je takrat zadrževala največ na Križni gori. Bil je iz Logatca, odkoder sem ga poznal še izpred vojne. Sedaj je bil že od zgodnje spomladi v partizanih.

Pravil je, kako so on in še trije partizani napravili preplah v kasarni na Blokah. Na streljaj so se približali kasarni in oprezovali, kaj vojaki počno. Ti so nič hudega sluteč opravljali svoja vsakodnevna opravila. Ko je trobentač zatrobil zbor in so se vojaki zbrali sredi kasarniškega dvorišča, tedaj so vžgali po njih z ročno strojnico in tremi puškami. Učinek je bil popoln. Nekaj vojakov je padlo, drugi pa so se panično razbežali na vse strani. Sami so se v miru umaknili, saj se v prvem trenutku zaradi presenečenja italijanski vojaki niso znašli.

Tudi so večkrat pričakali v zasedi kako sovražno kolono, ki je vozila hrano v postojanko. Tudi v takih primerih je bil učinek navadno popoln. Poleg padlih in ranjenih je bilo zaplenjenega dosti orožja. Ob nekem takem napadu so ujeli šoferja kamiona. Pustili so ga, da bi se vrnil k svojim. Očitno je bilo v našem interesu, da bo povedal drugim vojakom, kaj je doživel in da mi z ujetniki dobro in lepo ravnamo. Ni se hotel vrniti, ostal je pri partizanih. Preživel je celo vojno kot slovenski partizan in še danes prihaja iz Vidma v Italiji vsako leto na obisk k prijateljem v Loško dolino. Seveda se je naučil tudi slovenščine.

V kratkem je bila prva bolnica postavljena. Tudi ranjence iz drugih čet so pripeljali na Petelinjak. Vsega sem imel takrat v oskrbi šest ranjencev. Večinoma so bili le lažje ranjeni. Posebnega dela z njimi nisem imel. Le občasno sem jih prevezoval.

Po dva do trikrat na teden sem hodil v dolino. Največkrat sem obiskoval bolnike v Loški dolini, vmes sem pa včasih skočil na drugo stran Petelinjaka v Loški potok.

Navadno sem se odpravil na pot zgodaj zjutraj, saj smo oddaljenost merili le z urami hoje. V vasi sem se običajno javil terencem, ki so vedeli, v kateri hiši je potrebna zdravniška pomoč. Tako sem cel dan hodil od enega do drugega in delil zdravila, redko tudi napisal kak recept. Pisanje receptov namreč bolnikom ni preveč pomagalo. Po zdravila bi morali prav v Cerknico ali še kam dlje. Tega nihče ni rad tvegala.

Ljudje so bili še od prej vajeni plačati vsako zdravniško uslugo. To navado so ohranili vseskozi. Vendar denarja nisem hotel sprejemati. Prav nič mi ni bil potreben. Nisem ga mogel nikjer uporabiti. Zato sem predlagal, naj mi raje nabavijo obvezilni material, ki ga bom prav gotovo še zelo potreboval. Tako so ljudje zbirali obveze, vato, gazo ali pa jih sami pripravljali iz starih rjuh ali drugih kosov platna.

Dela z bolniki v Loški dolini sem imel več kot dovolj. Skromna zaloga zdravniškega materiala in zdravil je hitro kopnela. Nabaviti bi bilo treba novo zalogo. Tedaj je nekdo v štabu bataljona predlagal, da bi šli po zdravila v Lož.

Kmalu po napadu na Lož je dolina ostala brez zdravnika. Dr. Mejač, ki je bil zdravnik v Loški dolini, je odšel v Ljubljano in ga že lep čas ni bilo nazaj. Nihče ni vedel prav povedati, če se bo še kdaj vrnil. Menili smo, da lahko izpraznimo njegovo zalogo zdravil, ki jih je pustil v Ložu. Če tega ne bomo storili mi, bodo to storili Italijani ob prvi priložnosti, ko bodo spet vdrl v Loško dolino.

Štab bataljona je odredil močno patruljo, ki se je nekega dne z nahrbtnikom napotila po zdravila v Lož. Zdravnik v Ložu je imel poleg ordinacije tudi priročno apoteko. Bila je v posebni sobi poleg ordinacije. Iz sicer lepe in dobro opremljene apoteke kaj dosti nismo mogli odnesti. Saj najpotrebnejših zdravil tudi tu ni bilo veliko. V lepih, belih lončenih posodah, opremljenih z latinskimi napisi, so bila različna mazila, čaji, sirupi in druge tekočine. Primanjkovalo pa je obvezilnega materiala, sredstev za dezinfekcijo, tablet proti bolečinam in osnovnega instrumentarija. Pobrli smo torej, kar sem

menil, da bom lahko uporabil, drugo pa smo pustili, kot je bilo. Tako sem vendarle prišel do sicer majhne zaloge zdravil in nekaj dodatnega instrumentarija.

Intervencije, ki sem jih opravljal med civilnim prebivalstvom v dolini, so bile najrazličnejše, kot je to pač v splošni zdravniški praksi. Počasi sem si nabiral različne izkušnje in prav kmalu izdrl tudi prvi zob. Sam do takrat še nisem izdrl zoba, zato sem bil nekoliko v zadregi, kot je to vedno, kadar je treba prvič kaj storiti. Vendar zadrege nisem smel pokazati. Zato sem dolgo izbral primerne klešče za sprednje zobe, zraven pa razmišljal, kako bom izpeljal poseg. Na srečo se je vse dobro izteklo in kmalu je bil zob zunaj, seveda brez injekcije.

Prva partizanska bolnica

Kadar nisem šel v dolino ali imel sicer posla z ranjenci v svoji bolnici, sem se še naprej vadil s puško in se vadil v izbiranju zaklonov, kar sem imel za zelo potrebno. Rad sem se podredil disciplini, ki jo je zahteval tovariš, ki nas je učil upravljati z orožjem.

Dnevni red dela sem si organiziral sam. V bolnici nisem imel nikakršnega osebja. Ranjenci so bili sposobni, da so skrbeli vsak zase, da so hodili v četo po hrano, celo pomagali so v četni kuhinji pri lupljenju krompirja in pri podobnih opravilih. Pri prevezovanju mi je začel pomagati Marko kar sam. Bil je najtežji ranjenec, bil pa je dovolj spreten, da sem ga uporabil kot svojega bolničarja, kar mu je očitno zelo ugajalo. Drugi ranjenci so si venomer želeli iz bolnice, ker so se dolgočasili. Menili so, da zaradi prevezovanja njihova prisotnost v bolnici res ni potrebna. Tako prepričanje je ustvarjala tudi moja pogosta odsotnost iz taborišča, ko sem obiskoval bolnike v dolini.

V četi sami niso želeli ranjencev. Potrebe po mobilnosti čete so zahtevale od vseh partizanov dobro fizično pripravljenost in predvsem zdravje. Vsakodnevno življenje je zahtevalo polno angažiranje vseh, zato je vsak bolnik ali ranjenec, ki mu je bila potrebna daljša oskrba, predstavljal za četo breme. Čeprav je vladalo v četi zgledno prijateljstvo med partizani, so si vsi želeli, da bi za ranjence skrbel kdo drug, jasno, v prvi vrsti zdravnik. Skrbeti pa bi moral za ranjenca prav v vsakem pogledu: za njegovo zdravje, hrano, var-

nost in še marsikaj. Precej časa je poteklo, da se je izoblikovala sanitetna služba, ki je ustrezala tem zahtevam.

Posebnih težav v odnosih s štabom bataljona nisem imel, čeprav je moj prihod vnesel v življenje v taborišču marsikako spremembo. Predvsem so bili tu najpomembnejši ranjenci in bolniki. Zanje je bilo treba skrbeti, jim pripraviti ležišče, poskrbeti za boljšo hrano, za njihovo varnost in v primeru nenadnega premika, za pravočasno evakuacijo. Zahteve, ki sem jih v zvezi s tem postavljал pred štab bataljona, so se le počasi izpolnjevale. Nalog je bilo na vseh koncih in krajih dovolj. Vsaka nova obremenitev je vnesla v obstoječi tok življenja v taborišču spremembo, ki ni bila vedno v skladu z ustaljenim redom.

Težave pri tem so nastale predvsem zaradi nedoločenih odnosov med menoj kot zastopnikom sanitetne službe in štabom bataljona. Precej časa je minilo, da sem pravzaprav razumel svoj položaj v enoti. Bil sem nekako na sredi med vodilnim kadrom bataljona in med borci. Prvi kot drugi so se zavedali pomembnosti zdravnika v enoti, vendar pa me v vojaških in političnih stvareh niso imeli za enakopravnega člana štaba bataljona, niti me borci kot zdravnika niso mogli imeti za povsem enakega.

Večinoma sem živel med borci. Z njimi sem spal, se hranil, prepeval in na dolgo in široko razpravljал o problemih, ki so jih težili. Imel sem vtis, da štab bataljona ne ve, kaj bi z menoj v pogledu vojaškega obnašanja. Prepuščen sem bil sam sebi. Sam sem si organiziral delo in postavljал naloge, za katere sem vedel, da jih je potrebno opraviti.

Spočetka in tudi kasneje me nihče ni obvestil o kakšni akciji, ki jo je pripravljал štab bataljona. Sodeloval sem samo po končani akciji, kadar je bilo potrebno nuditi ranjencem pomoč. Zaradi vsega tega tudi nisem vedel, kakšne so moje dolžnosti in kakšne pravice v enoti. Taki odnosi so lahko seveda zelo neprijetni in večkrat mi je bilo zaradi tega težko.

Nastajali pa so vedno novi in novi problemi, ki sem jih moral sproti reševati. Brez posebnih izkušenj in brez pomoči drugih seveda nisem vedno našel najboljše rešitve. Temu je mnogo pripomogel nagel porast partizanske vojske spomladi 1942. leta. Čete so se močno pomnožile. Naš bataljon se je naglo povečal. Od spomladi se je od nekaj desetih partizanov povečal na nekaj sto.

Spričo tako nagle rasti naše vojske ni bilo mogoče posvetiti vsem dejavnostim enake pozornosti. Partizanska zdravstvena služba je bila gotovo ena izmed dejavnosti, v kateri spočetka ni bilo čutiti

dovolj organiziranosti. Ne spominjam se, da bi v prvih mesecih partizanščine prejel kakršnokoli direktivo v zvezi z organizacijo partizanske sanitete.

Res je, da smo se še pred odhodom v partizane pogovarjali o delu zdravnika v partizanih. Toda ti pogovori so bili močno romantično pobarvani, a nihče od nas si ni znal predstavljati, kakšni so resnični pogoji dela v tako spremenjenih okoliščinah, kot je partizanski način bojevanja. Tako mi zgolj psihološka pripravljenost na delo in življenje v borbeni enoti ni mogla nadomestiti prepotrebni, praktičnih izkušenj, ki sem si jih moral šele pridobivati. Ta proces pa ni bil niti malo lahek. Zahteval je nenehno prilagajanje življenjskim razmeram, zahtevam štaba bataljona, zahtevam partizanov in nazadnje tudi zahtevam prebivalstva, ki je v najtežjih dneh partizanske sanitete nudilo pomoč, brez katere pogosto ne bi mogel rešiti dragocenih življenj mnogih borcev.

S tovarišem Florjanom, politkomisarjem bataljona, sem se večkrat pogovarjal, kakšne so pravzaprav moje naloge v enoti razen te, da moram nuditi zdravniško pomoč. Vendar jasnega odgovora nikoli nisem prejel. Imel sem vtis, da tudi sam pravzaprav ni vedel, kakšen bo položaj in vloga zdravnika v enoti.

Predvsem so bile tu težave zaradi boljše hrane ranjencem. Ti so bili prepričani, da izgubljeno kri najbolje nadomestiš z močnejšo hrano. V takratnih razmerah je to pomenilo k navadnemu dnevnemu obroku še skodelico mleka, kos kruha, prepečenca, kozarec vina ali vermuta, zaplenjenega od Italijanov, in podobno. Bilo je potrebno precej potrpežljivosti in prepričevanja, da je intendant nazadnje popustil in s tem pomiril prepir in nezadovoljstvo.

Sploh je bila hrana problem prve vrste, ki ga ni bilo mogoče rešiti, vsaj ne za dalj časa in zadovoljivo ves čas partizanstva. Pogosta tema razprav, posebno med ranjenci, je bila zato ravno hrana. V želji, da bi čimprej okrevali, so si ranjenci želeli »močno« hrano. Zato so nehote pazili na vse, kaj se dogaja okoli njih. Kadar je kdo komu od doma iz doline prinesel kak priboljšek, so si ga tovariško razdelili. Na to jih je navajal način življenja v četi, saj je vladal nepisan zakon: vsi za enega, eden za vse. Zato so bili izredno občutljivi za vsako nepravilnost.

Nekoč so opazili, da so kuharice jele pripravljati komandantu boljšo hrano. Poročal sem Smeliju o tem. Prav na svojstveni način me je prepričal, da mu je mlečni riž, ki je bil sicer redkost, potreben. Odvedel me je za svoj šotor in mi pokazal, kar je pred malo časa izbljuval, češ da ima pokvarjen želodec in da mora zaradi tega

uživati lažjo in boljšo hrano. Spričo tega dokaza sem mu dodelil lažjo hrano, nakar so se seveda tudi drugi pomirili.

Pri mojih obiskih bolnikov v Loški dolini in Loškem potoku me je čez čas jel spremljati Metod Rus. Bil je sin lesnega trgovca s Hriba v Loškem potoku in študent medicine. V četi je bil tudi njegov brat Peter. Metod je bil rahločuten, miren in preudaren mladenič. V četi ga skoraj ni bilo opaziti, čeprav je bil medicinec, tako skromno se je vedel. Da je medicinec, sem zvedel čisto po naključju.

Nekega dne so mi privedli ranjenca, ki je bil ranjen v nadlaht, imel je kompliciran prelom kosti. Način, kako je bil obvezan, se mi je zdel zanimiv, zato sem ga vprašal, kdo ga je obvezal. Ranjenec mi je povedal, da je to napravil Metod iz Loškega potoka. Poiskal sem ga in tedaj mi je povedal, da je medicinec in da se je naučil nekaj o prvi pomoči že prej na nekem tečaju.

Že dolgo sem potreboval nekoga, ki bi mi pomagal pri delu v bolnici, pa sem takoj zgrabil to priložnost in ga povprašal, če bi želel delati z menoj, mi pomagati v bolnici in pri delu z bolniki na terenu. Po kratkem premisleku je pristal. Vse dokler ni bil ob ofenzivi konec julija ujet, mi je bil sodelavec in dober prijatelj.

Spočetka je bil Metod še nadalje borec v četi, le občasno me je spremljal, kadar sem moral v katero drugo četo ali pa na teren. Vmes se je udeleževal borb. Sodeloval je tudi v zasedah, ki so jih postavljali okupatorskim kolonom.

O svojih odnosih do soborcev, ki so bili povečini tudi njegovi sovaščani ali pa so ga poznali, saj je bil iz znane družine, ni rad govoril. Dejstvo, da je bil med njimi tudi sin uglednega moža, je bilo mnogim všeč, drugi pa so mislili drugače. Eni so v tem čutili vseobsežnost narodnoosvobodilne borbe. Drugim pa je bila s tem dana priložnost, da se vsaj nad sinom na kak način znesejo, če se že niso mogli nad očetom. Ni jih bilo namreč malo, ki so bili ali v službi pri starem Rusu ali pa v kakšnih drugačnih odnosih z njim.

Da je bil Metodov položaj v četi obremenjen tudi s takimi odnosi, ki so kdaj pa kdaj udarjali na dan v različnih oblikah, je bilo videti po njegovem obnašanju. Bil je pogostoma zadržan. V pogovoru se ni želel do konca izjasniti. Bil pa je zelo discipliniran in rad se je javljal kot prostovoljec na razne akcije. Imel sem vtis, da želi venomer nekomu dokazati, da ima kot borec proti okupatorju poštene in iskrene namene.

Kadar mi Metod ni utegnil pomagati, ker je sodeloval v kaki akciji, mi je pri bolničarskem delu pomagal Marko, ki se mu je

stanje že precej izboljšalo. Kazalo je, da bo dober bolničar. Kadar sem mu to omenil, je zamahnil z roko, kakor da bi hotel reči, da ga to ne zanima.

Stalnega osebja spčetka v bolnici nisem imel. Vse bolj pa se je kazala potreba po bolničarju, ki bi mi pomagal pri ranjencih in bolnikih. Toda bolničar ni hotel biti nihče. Do tega dela so imeli pomisleke, ker bi zaradi ranjencev ne mogli iz taborišča v akcijo ali v patrolo na teren. Tako ne bi mogli v dolino, k ljudem, kjer so zvedeli novice od svojcev in so tudi vedno dobili kaj za pod zob. Tudi sicer se jim je zdelo delo bolničarja nekam manj vredno od opravil, ki so jih opravljali drugi borci. Rekli so mi, da je to žensko delo, naj si torej dobim kakšno dekle za to. Toda kar je bilo takrat deklet v četi, so bile že vse razporejene. Delale so v kuhinji. Tako sem še naprej ves mesec junij večinoma sam opravljal vse posle partizanskega zdravnika in bolničarja, zraven pa še pogostoma nosil težko zdravniško torbo.

Z ušmi si nismo delali skrbi. Sicer me je venomer nekaj grizlo in skrbelo, toda najraje sem to pripisoval nesnagi, ki sem je bil poln.

Način življenja v gozdu terja svoje. Pri vsakem opravilu sem bil vedno v dotiku z okolico. Delal sem, jedel, počival, spal sem na tleh. Če me je noč zalotila v gozdu, sem si hitro nagrebel listja; če je bilo vreme deževno, pa smrekovih ali drugih vej in legel uanje. Veje so me ščitile od mokrih tal. Čeprav so bile vlažne, je bilo ležati na njih le prijetneje, kot na mokrem listju ali pa stati celo noč pod kakšnim drevesom.

V vasi ni bilo varno prenočevati, če pa sem le kdaj, sem spal na kakem seniku ali se zaril v listnjak. Ni čuda, če sem bil poln smeti, zaradi katerih me je spčetka vse srbelo. Toda kmalu sem se na to privadil.

V krajih, kjer smo bili, je teren kraški. Vode za umivanje ni bilo, komaj da je je bilo dovolj za kuho. Tudi drugi partizani se niso dosti brigali za uši. Večinoma so bili domačini, pa so kdaj pa kdaj odhajali domov, kjer so se dobro umili ali celo skopali, se preoblekli in se tako očiščeni vrnili v taborišče. Meni se je taka prilžnost le redko ponudila. Sicer pa imeti uši ni bila nobena sramota. Nasprotno, kdor ni bil ušiv, ta se ni štel za pravega partizana. Tako mišljenje je vladalo med partizani že od začetka. Seveda je bilo to prej izraz kompromisa s situacijo, proti kateri se ni dalo dosti ukreniti.

Razen uši, ki smo jih imeli prav vsi, je bila higiena v taborišču v mesecu juniju in juliju kar dobra. Spčetka so bila ležišča le za-

silno pripravljena. V zaklone med skalami si si nanesel listja in ga pokril z vejami ali celo s šotorskim krilom. Taka ležišča so bila bolj luknjam podobna in nič kaj primerna, saj si moral vanjo po vseh štirih. Drugi so si postavili že bolj urejene šotore, katerih spodnji del je bil solidno zadelan z vejami in skalami in opremljen celo z odtokom za deževnico.

Velik priliv novincev in osvoboditev velikega predela Notranjskega kota sta ustvarjala tudi vedno večji občutek moči in s tem varnosti.

Iz vasi smo dovažali gradbeni les, deske in celo posteljno opremo. Gradili smo barake z ležišči na pogradih. Nismo poznali nikakršnih norm, koliko je npr. potrebno kvadrature ali kubature za posameznika, zato je bila naseljenost pod šotori in v barakah kar se da gosta. Toda zraka ni primanjkovala, saj je bilo vse grajeno poleti in za poletni čas. Nihče se ni razburjal zaradi širokih špranj med deskami, skozi katere je stalno pihalo. Nikoli ni primanjkovalo svežega zraka. Na zimo pa takrat ni nihče mislil.

Spali smo oblečeni, le nekateri so si sezuli čevlje. Orožje je imel seveda vsakdo vedno pri sebi. Nesreče, ki so se zgodile spočetka, so ugodno vplivale na budnost v pogledu ravnanja z orožjem. Kaseje jih ni bilo več toliko. Poleg orožja je imel vsak partizan tudi kaj malega osebne opreme. Na akcijo ali v patrolo običajno nihče ni nosil ničesar razen orožja. Hrano in vse drugo so v taborišče vozili s konji. Taborišča takrat niso bila konspirativna, tudi bolnica ne.

Živeža je bilo dovolj. V tem pogledu se je živelo še kar dobro. Čete so opravile več uspešnih akcij in pri tem zaplenile med drugim precejšnje količine hrane in obleke. Izvedli so tudi uspešne akcije na italijanske kolone, ki so vozile živež posadki na Bloke. Hrano, zaplenjeno na takih akcijah, je večinoma obdržala četa, ki je akcijo izpeljala, tako da so po četah tedaj bolje živeli kot v štabu bataljona ali pa v bolnici. Svoj plen so ljubomorno skrivali, le po ovinkih, večinoma od ranjencev, sem izvedel, kako je z živežem v kateri od čet. Dokler štab bataljona tega ni energično uredil, so se spomnili na bolnico samo, če se je v njej zdravil kak pripadnik njihove čete.

Na obiskih, ki sem jih opravil v juniju v četah, kjer sem pregledoval bolnike, sem našel največ bolnih na prebavilih, vmes pa še kakšno kožno infekcijo (tur, hraste) zaradi nesnage ter prehlade. Navadno so taki bolniki ostali kar v četah. S tem so bili zadovoljni. Skušali pa so doseči, da bi jim predpisal kakšne priboljške v hrani,

kajti zdravil je pač vedno primanjkovalo. Vsak priboljšek v hrani je imel čudovito moč. Bolniki skoraj niso občutili pomanjkanja zdravil, le da je bil želodec poln. Tako sem jim namesto receptov pisal potrdila ali priporočila, s katerimi naj bi dosegli pri intendantu čete kak priboljšek v hrani. Toda vsako pisanje teh priporočil je bilo skoraj odveč. Kazalo je, da se nihče ni ravnal po njih ali jih upošteval. Vendar drugače tudi ni bilo mogoče. Vse je bilo odvisno od okoliščin, v katerih je živela četa. Kadar je bilo hrane dovolj, ni manjkalo priboljškov za nikogar, tudi ne za bolnike, kadar je bilo samo zelje in meso, priboljškov seveda ni bilo za nikogar. Zalog hrane za daljši čas nismo imeli.

Sama ureditev taborišča je bila primerna. Kuhinja je bila dovolj odmaknjena od mesta, kjer so bila urejena prenočišča. Odpadke smo odstranjevali na higienski način v zato skopane jame. Urejena stranišča smo imenovali navadno Hitlerjev ali Mussolinijev park. Odpadne jame so bile zaznamovane, poti do njih pa opremljene s puščicami. Sredstev za dezinfekcijo takrat nismo poznali. Skrb za take malenkosti je bila dokaz dokajšnje higienske ravni preprostih ljudi. Nihče ni tega zahteval od njih, sami so si uredili taborišče po svojem okusu in potrebah, ki so jih narekovale navade in redke izkušnje tistih, ki so nekoč že taborili, ali ko so služili vojaški rok ali kot člani organizacij ljubiteljev narave. Za higieno v taborišču smo skrbeli vsi.

Tak red je v glavnem vladal v vseh taboriščih: na štabu bataljona in v četah. Našel sem ga že, ko sem sam prišel v partizane. Tako je tudi ta stran življenja v partizanih pričala o veliki volji storiti prav vse, kar se je znalo in moglo narediti, da bi bil odpor proti okupatorju čimbolje organiziran.

Prav gotovo je temu pripomoglo tudi politično delo med partizani. Vsak dan so bili sestanki, kjer so nam politični komisarji in delegati razlagali položaj na frontah, posebno na vzhodni fronti in situacijo doma.

Sam se teh sestankov nisem redno udeleževal. Nihče tega od mene tudi ni zahteval. Seveda sem se sam zanimal, kako gredo stvari na različnih frontah, zato sem se včasih udeležil sestankov ali pa povprašal koga, ki je prisostvoval.

Uspehi, ki jih je dosegel naš bataljon s tem, ko je osvobodil velike predele Notranjskega kota, priliv novih in novih borcev, delno popuščanje fašističnega pritiska na velikih bojiščih, vse to je imelo blagodejen vpliv na našo moralo. O prihodnosti tako nihče ni dosti razmišljal. Ni bilo časa za to. Preveč je bilo vsakodnevnih opravil.

Sprijaznil sem se že s tem, da mi jutrišnji dan ne more prinesiti razen negotovosti ničesar drugega.

Življenje v taborišču je teklo svojo pot. Večina partizanov, ki so prišli spomladi kot jaz, je preživljala čas adaptacije na način, ki ga je bilo kar lahko prenašati. Večjih borb in kakih posebnih naporov ni bilo. Čas preizkušnje, ki bo od vsakogar zahteval, da se do konca izjasni o nagibih, ki so ga privedli v boj, in o pripravljenosti žrtvovati za boj tudi samega sebe, še ni prišel. Ta čas, čas popolne diferenciacije ljudi pa ni bil več daleč.

Moje delo je bilo ta čas nadvse pestro. Poleg rednih obiskov v štirih četah sem opravljal obiske tudi na pozive iz sosednih enot. Tako sem nekako sredi junija prejel sporočilo, naj nujno obiščem taborišče II. bataljona Kočevskega odreda. Po naključju sem zvedel, da se tam nekje nahaja tudi moj sorodnik, bratranec Dušan (inž. Dušan Černe). Zato sem tem raje šel na skoraj dva dni dolgo pot globoko proti Goteniškemu Snežniku.

V taborišču sem dobil težkega konja, zaplenjenega nekje v cerkniški dolini. Bil je prav malo primeren za ježo. Konj se je le počasi premikal. Ostati na njem je bila prava umetnost, posebno pri ježi navzgor ali navzdol. Toda nekaj poti mi je le prihranil. Pustil sem ga v Beli vodi na koncu Loškega potoka.

S spremljevalcem sva peš nadaljevala pot proti Jazbini nad Čabrom. Dohod do Jazbine, globoke, vodoravne jame v strmem skalnem pobočju, kjer se Goteniški Snežnik spušča proti Čabru, je bil samo eden in še ta težko dostopen. Partizani so jo uporabljali kot deloma konspirativno zaklonišče za večje število ljudi. Jama je bila dovolj obsežna, da je moglo v njej prebivati več ljudi. Sovražnik se ji je mogel približati le z ene strani. Vhod je bil zaprt z gosto podrastjo, tako da je od daleč ni bilo videti. Bila je res odlično skryališče, ki je služilo tudi kot skladišče.

V Jazbini Dušana nisem našel. Zato sem se takoj odpravil naprej na Ivanovo žago. S spremljevalcem Viktorjem (Rudolf Butala) sva hodila še nekaj ur vseskozi po lepi, gozdni cesti. Jaz tu še nikoli nisem bil in tudi Viktor dolgo časa že ni hodil tod. Pogosto se je na križpotih ustavljal in premišljal, kam sedaj, po tej ali oni poti. Zato se je odločil bolj po občutku za pravo smer, kot pa da bi poznal pot.

Hodila sva skoraj cel dan. Vmes sva prav malo govorila, veliko bolj pa prisluškovala. Hoja po nepoznanem kraju, kjer ni bilo nobenih naselij, je narekovala previdnost. Znano je bilo, da so tudi hrvaške enote uspešno prisilile okupatorja, da se je iz manjših postojank

umaknil v redkejše, za to pa močnejše postojanke. Tako so se okupatorske enote v Čabru močno okrepile. Kot pri nas so tudi tod Italijani kdaj pa kdaj delali izpade, postavljali zasede in podobno. Lahko bi jih z Viktorjem kje srečala ali pa bi padla v zasedo. Zato je bila popolnoma na mestu velika previdnost na neznanem področju.

Smisel za orientacijo in izkušnje v gozdu, ki si jih je Viktor pridobil kot gozdni delavec, so naju pozno poldne pripeljale do Ivanove žage. Tu je bila javka, kjer naj bi izvedela, kje se nahaja štab II. bataljona Kočevskega odreda, odkoder sem dobil sporočilo, naj čimprej pridem.

Že od daleč je bilo slišati v smeri Ivanove žage govorjenje in ropot. Kazalo je, da mora biti tu mnogo ljudi: kdo so, partizani ali sovražniki? Tega nisva mogla vedeti. Zadnjič sva srečala ljudi v Jazbini. Zato sva nekaj časa oprezala in poslušala, da bi ujela kako besedo in tako ugotovila, če so Italijani ali naši. Bili so hrvaški partizani iz sosednih enot, ki so delovale v Gorskem kotarju. Bilo jih je blizu sto. Že na prvi pogled so se razlikovali od naših partizanov. Bili so namreč slabše oblečeni, videti so bili sestradani, utrujeni. Kazalo je, da so bili tu že nekaj dni. Pravili so, da se tu ne bodo več dolgo zadržali.

Kljub razmeroma težkemu stanju, v katerem so se nahajali, so bili videti zadovoljni. Tisti dan in prejšnje dni so se bili z Italijani in imeli so več ranjencev, zaradi katerih sem tudi prišel.

V njihovih enotah v Gorskem kotarju takrat še ni bilo zdravnika. Imeli so dobre zveze z II. bataljonom Kočevskega odreda in so tako zvedeli, da je v sosednji enoti zdravnik, ki ima celo že bolnico v gozdu. Prosili so za pomoč.

Najprej sem pregledal dva ranjenca domačina. Prvi je imel strelno rano v stopalu z zdrobljenimi kostmi. Noga je bila močno otečena, rana gnojna in videti slabo oskrbljena. Njihov bolničar mi je hitel razlagati, kako ga ne more bolje povezati, ker pač nima razkuževalnega sredstva za rane in obvezilnega materiala in mora nujno uporabljati le kose domačega platna, ki jih je dobil pri ljudeh in katerih sterilnost je seveda problematična. Drugi je imel prestreljeno mošnjo. Zaradi rane in močnega otoka spolovila je trpel hude bolečine. Tudi ta ni bil nič bolje oskrbljen kot prvi. Oba sta bila negibna. Razmišljal sem, kam z njima. V četi ne moreta ostati. Nisem pomislil na to, da bi jih vzel s seboj, saj za to nisem imel nikakršnih možnosti. Bilo bi ju treba voziti s konji skoraj dva dni daleč do moje bolnice.

Partizanski borec daje okrepčilo ranjenim italijanskim vojakom, zajetim v boju pri Bojancih 4. julija 1943

Tovarišice iz Loškega odreda pri pranju in razuševanju perila v jeseni 1942 nekje pod Snežnikom

Iz tega, kako so bili ranjenci prevezani, sem lahko videl, da je pri njih sanitetna služba v še težjem položaju kot pri nas. Zdravnika v hrvaških enotah daleč naokoli ni bilo. Razen priučenih bolničarjev, ki so se naučili svojega dela sproti v partizanih, drugega osebja ni bilo. Malo jih je bilo, ki so o ranocelništvu kaj več vedeli, kot vedo sicer ljudje. Potrebe pa so bile velike. Tudi v Gorskem kotarju je spomladi 1942 partizanska vojska zelo narasla. Prihajali so novi borci. Ker niso imeli organizirane bolnice, so težje ranjence puščali po samotnih kmetijah v oskrbi prebivalcev. Ti ranjencem razen hrane in zatočišča večinoma niso mogli nuditi več, mi je potožil komisar enote, iz katere sta bila oba ranjenca.

Svetoval sem jim, naj si po našem zgledu pripravijo v gozdu na primernem mestu skrito bolnico za težje ranjence. Nemogoče je namreč, da bi jih pošiljali k meni, ker je predaleč in bi posebno težji ranjenci težko prenašali transport na vozu. Kasneje so vseeno oba ranjenca pripeljali k meni na Petelinjak. Vožnja je bila dolga in naporna. Od bolečin in naporov sta bila močno izčrpana, saj sta potovala po zvezah nekaj dni. Tako je bilo jasno, da mojega nasveta, da si sami organizirajo bolnico nekje v bližini Čabra ali kje globlje v Gorskem kotarju, niso upoštevali. Od tega časa je začelo število ranjencev v moji bolnici polagoma, a vztrajno naraščati.

Poleg dveh ranjenih partizanov so imeli še dva ranjena italijanska vojaka, zajeta v zadnji borbi. Nista bila težko ranjena, mogla sta sama hoditi. Obvezal sem ju. Pri tem sta me gledala začudeno in njuni pogledi so spremljali vsak moj gib. Ko sem snel zdravniško torbo in jo odprl, da izberem potrebno za obvezovanje, so njuna lica izražala nezaupanje in strah. Očigledno nista verjela, da sem res zdravnik, kot me je predstavil njun stražar. Njuno obnašanje je kazalo, da o partizanih vesta kvečjem to, da so banditi, kakor sta slišala od svojih predstojnikov. Nisem utegnil, da bi se z njima kaj več ukvarjal. Vendar je bilo jasno, da je prisotnost zdravnika med »banditi«⁴ tudi na njiju napravila primeren vtis. Do takrat še nisem videl zajetega sovražnikovega vojaka. Kasneje sem jih videl še mnogo, tudi belogardistov in četnikov. Strah, ki se je zrcalil v njihovih očeh, je name vedno napravil velik vtis in takrat sem si želel le to, da sam nikoli ne bi bil ujetnik.

Z Viktorjem sva drugega dne že ob prvem svitu zapustila taborišče in se napotila nazaj proti Jazbini in nato proti loškim hribom v svojo bolnico. Na štabu II. bataljona Kočevskega odreda se nisva oglasila, saj to tudi ni bilo več potrebno.

Ivanovo žago sva zapustila o pravem času. Kmalu nato so Italijani iz doline s topovi streljali na žago. Posebne škode ni bilo, nastala pa je precejšnja zmeda. Oba Italijana, ranjena ujetnika, ki sem ju prejšnji dan prevezal, sta izkoristila položaj in poskušala uiti. Eden je bil ubit na begu, drugemu se je posrečilo uiti. Težko ranjen se je privlekel v Čabar.

Nekega dne sem zvedel, da se pri Zapotoku nad Želimljami nahaja bolnica in da v njej dela dr. Tine. Razveselil sem se te novice. Že dolgo sem si želel srečati katerega od partizanskih zdravnikov.

Rad bi se s kom pogovoril, kako živi in kako rešuje vsakodnevne probleme partizanske sanitete. Tudi bi rad odpeljal ranjenega Marka na pregled k kakemu bolj izkušenemu zdravniku. Smeli in Florjan nista imeli nič proti, da grem v Zapotok. Dejala sta, da bom morda med novinci, ki prihajajo v partizane iz Ljubljane prek Iga, našel kakega sposobnega bolničarja ali bolničarko. Vse sem pripravil, da drugi dan z Markom odideva na pot v Zapotok.

Drugega dne, malo pred uro, določeno za odhod, prinese kurir sporočilo, naj se takoj odpravim v tretjo četo, ki je bila na področju Goteniškega Snežnika. Na lističu zmečkanega papirja sem prebral kratko sporočilo, da je bil prejšnji dan pri napadu na Drago tovariš Peter hudo ranjen in da mu »čevca ven gledajo«. Podpisan je bil komandir čete tov. Branko. Nerač sem spremenil smer potovanja. Moral sem se odreči srečanju z dr. Tinetom in ogledu njegove bolnice.

Vedel sem, da ranjencu, ki je ranjen v trebuh, ni pomoči. Takrat bi takemu ranjencu težko pomagali celo v najboljših pogojih na kirurški kliniki. Od časa, ko je bil Peter ranjen, je minilo že skoraj 24 ur. Gotovo je nastopilo vnetje trebušne mrene. Smrt je tu neizogibna. S svojo prisotnostjo mu ne bom mogel prav nič pomagati. To sem dobro vedel. Smeli ni bil tega mišljenja, tudi ne Florjan. Moraš iti, četudi mu ne moreš več pomagati, sta zaključila. Storit moramo vse, kar se da; čeprav bo Peter umrl, bo tvoja prisotnost, sta menila, pokazala, da je štab bataljona storil, kar je mogel, da bi rešil življenje partizana. Tako moje delo ni bilo samo nuditi zdravniško pomoč, ampak je dobilo novo vsebino.

Zajahal sem spet krotkega rjavca in se spustil v dolino proti Loškemu potoku in Beli vodi. Z menoj sta šla dva spremljevalca, Viktor (Rudolf Butala) in še nekdo. Eden od njiju je ostal v Beli vodi, kjer sem pustil konja in peš nadaljeval pot v taborišče 3. čete. Četa je imela taborišče v gozdu Pri treh lužah, daleč od vasi Draga.

Po sedemurni hoji sva z Viktorjem v prvih popoldanskih urah le prispela.

Pokazali so mi ranjenca. Ležal je na listju, v nizkem, improviziranem šotoru. Vročične, usihajoče oči so gledale iz očesnih jam, obrobljenih s temnimi kolobarji. Nenehno se mu je kolcalo. Prijel sem ga za roko, da mu izmerim pulz. Bil je hiter in slabo polnjen. Po tem sem si ogledoval trebuh, kjer je bil ranjen. Bil je poletni čas in dan je bil topel. Toda v gozdu nikoli ni preveč toplo. Za zdravega človeka je kvečjemu prijeten hlad. Težkemu ranjencu, kot je bil Peter, je bilo kljub vročini, ki jo je imel, hladno. Ležal je oblečen v spodnje perilo in umazano, vsakdanjo obleko. Na mestu, kjer je imel rano, je bil trebuh odkrit. Sama rana pa je bila pokrita s koščkom platna. Gledal sem napet in izbočen trebuh, ki se je vsakokrat zaradi nervoznega kolcanja nekoliko stresel. Ko sem izmeril pulz, sem previdno odgrnil platno, s katerim je bila pokrita rana. Spotoma sem odganjal manjše, zelene, kovinsko svetleče se mesarske muhe, ki so se neprestano zaletavale v del napihnjene, vnetega rdečega črevesa, ki je molel iz rane. Muhe so ga že dodobra ponesnažile. Infekcija se je razpasla že po vseh organih trebušne votline. Petru ni bilo več pomoči. Imel je vse tipične znake vnetja trebušne mrene. Po skoraj dveh dneh, odkar je bil ranjen, je infekcija oslabil organizem do take mere, da je bila smrt že prav blizu. Olajšal sem mu bolečine z injekcijo morfija in kmalu, čez kakšno uro je umrl.

Peter je bil doma iz Prezida in je imel pet otrok. Star je bil kakih 35 let. Bil je gozdni delavec. Ranjen je bil, ko je del naše tretje čete napadel vas Drago. Drobec mine ga je zadel v trebuh. Prinesli so ga v taborišče, kjer mu je bolničar položil krpo platna na črevo, ki je štrlelo iz rane. Ozmerjal sem bolničarja, ker se tako ne sme delati. Rano je treba pokriti s sterilnim materialom. Bolničar pa ni bil nič kriv za to. Sterilnih obvezil ni imel, nekaj pa je moral storiti. Svetoval sem mu, naj v prihodnje prekuha obvezilni material, vsaj tistega, ki pride direktno na rano.

Petra smo pokopali še tisto popoldne. Jame ni bilo mogoče skopati, zato so na primernem prostoru samo odstranili velike kamne. V plitko vdolbino so položili truplo in ga zagrebli z redko zemljo, pomešano z mahom in listjem. Grob so obložili s težkimi kamni in zasadili vanj preprost križ in vej. Potem je spregovoril nekaj besed v zadnje slovo operativni oficir Srečo iz Čabra. Z enominutnim molkom smo počastili spomin pokojnika. Bil je prvi partizan, ki je padel v borbi, odkar sem prišel v partizane. Kasneje sem doživel še mnogo smrti, toda ta, ki je bila prva, je napravila name največji vtis.

Po pokopu so se partizani razšli vsak po svojih opravilih. Dan se je nagibal k večeru. Naenkrat se je močno stemnilo in že so jele padati prve kaplje. Ni bilo misliti na to, da bi se vračal v taborišče na Petelinjak. Treba bo počakati drugega dne, morda bo dež prenehal. Tudi je bila hoja po gozdu ponoči nadvse utrudljiva.

Odločil sem se, da se vrneva z Viktorjem drugega dne o prvem svitu.

Pot iz taborišča je bila izredno naporna. Dež je nenehoma padal. Z Viktorjem sva bila mokra že po prvih korakih. Mokre veje gostega grmovja so se otresale na obleki in mrzla, neprijetna mokrota je prav kmalu prodrla prav do kože. Neprijeten občutek lepljive mokrote po vsem telesu je k sreči kmalu ponehal. Zaradi hoje se je telo segrelo in mokrota ni bila več toliko neprijetna.

Hodila sva drug za drugim tiho skozi gozd. Gosta megla je spremljala dež, tako da skoraj nisi videl gozda okoli sebe. Enakomerno šumenje dežja in sunki vetra so bili glasnejši od šumov, ki jih je povzročala najina hoja. Tako sva prodirala skozi gozd povsem neslišno. Prav tako tudi sama ne bi mogla čuti razen šumenja dežja in vetra nobenega ropota. To nama je nalagalo še večjo previdnost. Ni bilo pričakovati, da bi tako globoko v goteniških gozdovih srečala sovražnika. Nekaj verjetnosti je vseeno bilo. Močne kolone italijanske vojske so zdaj tu zdaj tam patrolirale po terenu.

Tako sva se bližala robu gozda. Še malo, kakšno uro hoda je bilo do Bele vode. Veselil sem se ob misli na prijetno toploto ob ognjišču. Posušil si bom obleko. Morda bom spil tudi kaj toplega mleka. Bil je že zgodnji predpoldanski čas. Želodec se je jel močno oglašati. Nisem dosti pazil na okolico, tako sem se vživel v svojih mislih.

Tedaj me Viktor, ki je hodil za menoj, potreplja po rami, češ naj se ustavim. Z drugo roko mi kaže v smer proti poseki, pokriti z gosto podrastjo. Brž se ozrem in zagledam dvajset metrov pred seboj krasnega jelena. Mirno se je pasel in pri tem pozibaval ogromne rogove. Zaradi dežja in vetra, ki je pihal proti nama, naju ni opazil. Viktor je dvignil puško. Pri tem me je vprašujoče pogledal. Odkimal sem. Ne, ni ga treba ustreliti. Nazadnje naju je jelen le nekako dobil na nos. Dvignil je svojo ponosno glavo proti nama, se za trenutek umiril, nato pa se z velikimi skoki izgubil v jutranji meglici. Viktor je požrl očitno nerazpoloženje. Pojasnil sem mu, da ni pametno streljati in tako izdati najin položaj. Tudi mesa nam ne manjka in ne nazadnje, kako bi ga midva spravila nekaj ur daleč.

Jelen je gotovo tehtal vsaj dvesto kg. Poletje je in bi se zaradi toplote meso hitro pokvarilo.

V taborišče sva prišla popoldne lačna in popolnoma premočena.

Od svoje namere, da obiščem Zapotok, kjer je bil v juniju štab grupe odredov, nisem odstopil. Iskal sem primerno priložnost in jo kmalu tudi našel.

Pot do Zapotoka je bila kar prijetna. Spremljal me je Marko, ki se mu je stanje zelo popravilo. Rana se je delno zarasla. Desna stran lica je bila otečena, boleča. Iz nje se je stalno cedil gnoj. Razdrobljena čeljust se je inficirala. Nastalo je kronično vnetje kostnega mozga. Tresenje pri hoji mu ne bi dobro delo. Odsvetoval sem mu dolgo hojo. Toda nisem ga mogel odvrniti od želje, da ga pogleda še kak kirurg. Bil je prepričan, da mu bo lahko pomagal. Bolnica v Zapotoku je bila po pripovedovanju dobro organizirana in tudi dobro opremljena. Zaradi bližine Ljubljane, s katero imajo tamkajšnje partizanske enote dobre zveze, se da marsikaj dobiti, do česar mi na področju Loške doline ne moremo. Take in podobne govorice sem poslušal že lep čas. Prinašali so jih kurirji, ki so vzdrževali vezo s štabom grupe odredov.

Spričo takih novic, ki so bile Marku vsaj toliko znane kot meni, ga nisem mogel zadržati v svoji bolnici na Petelinjaku. Moral sem ga vzeti s seboj na dolgo pot. Deloma peš, deloma pa z vozom sva potovala ves dan do Zapotoka. Vodil naju je kurir, ki je dobro poznal pot.

Bil je junij. Čas košnje in spravljajanja prvih pridelkov. Dan je bil sončen, a vetroven. Po poljih so ljudje opravljali svoje delo. Prav nič ni bilo videti, da je vojna. Počutili smo se ugodno na vozičku, ki ga je najel kurir pri nekem kmetu ob poti, kmalu ko smo zapustili Loški potok.

Vožnja je prijala tudi Marku. Prvič, kar je bil ranjen, je začel peti, najprej potihoma, nato glasneje. Imel je tenek, čist in mehak tenor. Čul sem ga peti, še preden je bil ranjen in že takrat mi je bil njegov glas zelo prijeten. Pel je partizansko rusko pesem »Jesli zavtra vojna...« S kurirjem sva kmalu poprijela melodijo.

V Karlovinci smo se ustavili. »Tu bomo pustili konje in voz in peš nadaljevali pot proti Zapotoku,« je dejal kurir. Ljudje so brž zvedeli, da je kurir, ki so ga poznali, to pot pripeljal s seboj zdravnika.

Takoj sem imel delo. V teh krajih že lep čas niso več imeli zdravnika. Najbližja zdravniška pomoč je bila v Ljubljani. Tja pa ni bilo lahko priti. Imeti si moral posebno dovolilnico. V slehernem

ki je prišel z dežele v Ljubljano, so italijanske oblasti videle »bandita«. Tako so hodili v Ljubljano le v izjemnih primerih in to le nekateri. Večina ljudi je ostala raje doma. Zatekali so se k domačim zdravilom in prav je prišel vsakdo, ki se je razumel ni zdravilne rastline ali kakšno drugo zdravljenje. Bilo ni prav nič bolje kot v časih, ko na deželi še ni bilo zdravnikov. Ko so ljudje zvedeli, da je v vasi zdravnik in to celo partizanski, so tisti, ki jim je bila potrebna pomoč, takoj poslali pome. Tako se je kmalu nabralo precej pozivov.

Eden od bolnikov, ki sem jih obiskal, je bil še posebno zanimiv. Šlo je za slaboumneža srednjih let, ki si je v samomorilnem namenu z britvijo prerezal vrat. Delo je opravil temeljito. Ko sem ga pregledoval, je dihal skozi prerežani sapnik, po rani pa je bilo videti ostanke hrane. Na srečo si ni prerezal nobene od obeh velikih žil, sicer bi na mestu izkrvavel. Glava mu je negotovo stala na ramenih in da bi zaprl prerezan sapnik, jo je venomer držal globoko sklonjeno naprej. Pogled na prerezan vrat je bil v resnici grozljiv. Iz rane se je močno cedilo. Pacient se svojega težkega stanja ni zavedal.

Že dva dni je bilo, kar se je poškodoval. Hodil je okoli in ni bilo videti, da bi mu težko stanje, v kakršnem je bil, delalo kakšne posebne preglavice. Mirno se je dal pregledati in obvezati rano. Svetoval sem, da ga je treba nemudoma odpeljati v Ljubljano na kliniko, kjer mu edino lahko zašijejo vse dele poškodovanega vratu. Če tega ne bodo storili, se bo infekcija razširila, kar je lako smrtno nevarno.

Zanimalo me je, čemu je to storil. Razlaga me je nemalo začudila. V partizane je hotel, pa mu niso pustili, je trdil. Kaj bi počeli partizani s slaboumnežem? Toda on si je vtepel v glavo, da mora biti partizan. Nekega dne je odšel neznano kam. Dva dni ga ni bilo domov. Potepal se je po okoliških hribih in iskal partizane. Ni jih našel. Tako se je ves žalosten vrnil. V afektu si je prerezal vrat. Zgodba se mi je zdela skoraj neverjetna in kar tragična.

Na Zapotok smo prispeli že proti večeru. Taborišče je bilo v gozdu blizu vasi v smeri proti Kureščku. Ni ga bilo težko poiskati. Bolj, ko smo se bližali mestu, več partizanov smo srečevali. Tudi če nikogar ne bi srečali, v taborišče ni bilo težko priti. Vanj je vodila sveže shojena in zvožena pot.

Kmalu sem v svitu ognjev zagledal prve majhne, lesene barake. Bolj ko sem se bližal, več jih je bilo. Bilo jih je za celo majhno vas. Zgrajene so bile iz svežih desk, da je prijetno dišalo po jelovini. Na raznih mestih so bili kupi desk in debelejšega lesa pripravljeni oči-

vidno za nove barake. Partizani, moški in ženske so bili zaposleni okoli svojih barak. Ta je čistil pristop in okolico barake, oni je zatiikal sveže veje za kamuflažo, da se deske, ki so bile svetle, ne bi videle od daleč iz zraka. Glasen govor, vmes pa zabijanje žebeljev, sekanje in žaganje lesa, je jasno govorilo, da je taborišče polno prebivalcev.

Povprašal sem prvega, ki sem ga srečal, kje je bolnica. Pokazal mi je iz desk zbito barako, skrito v gostem, mladem smrekovem gozdičku. Bolnica ni bila prostorna. Za ranjence so bili pripravljeni pogradi. Na njih je ležalo nekaj ranjenih partizanov. Videti je bilo, da je bolnica dobro založena s sanitetnim materialom. Police, pogrnjene z gazo, so bile polne obvezil, raznih zdravil in skrbno razmeščenega instrumentarija. Za vse so skrbele bolničarke, ki jih je imel dr. Tine. Duh po sveži smrekovini in jodu se je mešal in vsakomur oznanjal, da je tu bolnica.

Med ranjenci v bolnici ni bilo še nobenega težko ranjenega. Bilo je nekaj lažje ranjenih iz borb v okolici Iga na Barju. Partizani so takrat junija 1942 očistili od okupatorja skoraj vse ozemlje od Loške doline do predmestja Ljubljane. Pokanje pušk in eksplozije bomb so se čule celo v Ljubljano. Zveze z mestom so bile odlične. Ni jih motilo to, da je bilo mesto obdano z bodečo žico in skrbno zastraženo. Ne samo material, tudi pisma in paketi so v redu prihajali. Tako je, zahvaljujoč se takemu stanju, dr. Tine prejemal iz Ljubljane mnoge potrebne predmete in zdravila. Prav zavidal sem mu. Mi smo bili oddaljeni od vseh večjih naselij in smo le poredkoma lahko zamenjali že uporabljeni material.

Marku tudi dr. Tine ni mogel kaj več pomagati. Drugi dan ga je pregledal in ugotovil, da bi bila potrebna operacija čeljusti. Tega v svoji bolnici ni mogel storiti. Kot jaz se je v pogledu obsega zdravniške pomoči ranjencem omejil le na pomoč, ki jo je lahko nudil brez večjih kirurških posegov. Večja izkušnost je po njegovem prednost le, če moreš svoje znanje uporabiti tudi v partizanskih okoliščinah.

Nobeno drugo delo v pogojih partizanskega načina bojevanja ne zahteva toliko prilagajanja okoliščinam in toliko improviziranja kot ravno medicinsko delo. Važno je, da znaš svoje, čeprav skromno znanje uporabiti kar se da najbolje in da je pomoč kar se da hitra. Rana mora biti čimprej sterilno obvezana. Od tega je v veliki meri odvisen uspeh in trajanje zdravljenja. Rano čimprej in sterilno obvezati pa pomeni predvsem imeti prvi zavoj. Vsak partizan bi moral imeti prvi zavoj in ga tudi znati pravilno uporabiti. Teh pa

takrat skoraj sploh ni bilo. Z zdravniško torbo sem prejel le nekaj improviziranih prvih povojev, ki sem jih čuval za najnужnejše primere. Tu in tam je imel prvi zavoj tudi kak partizan. Kako je prišel do njega, največkrat še sam ne bi znal pojasniti. Kadar je imel zavoje ali kako obvezo pri sebi, je ni čuval le zase. Nesebično je priskočil na pomoč sosedu, če je bil le-ta ranjen.

Nič manj komplicirano ni bilo uporabiti svoje znanje kar se da najbolje. Vse je bilo potrebno začeti znova. Na fakulteti smo se učili malo ali pa nič praktične medicine. Gotovo pa ne, kako svoje medicinsko znanje uporabiti v težkih okoliščinah. Pri partizanih te ni nihče vprašal, kaj si se naučil, kaj znaš. Bili smo od prvega dne sredi dela, v razmerah, ki si jih ne bi mogel niti v sanjah zamisliti. Reševati je bilo potrebno življenja. Nikogar ni bilo, ki bi dal kakšno napotilo. Vse je raslo iz potrebe. Glavno vodilo za delo zdravstvene službe je bilo: najdi se, kakor veš in znaš.

Vse bi še nekako bilo, kadar je šlo za lažje ranjence. Tu je bila stvar dokaj preprosta. Mobilni ranjenci so se, čeprav teže, vendarle sami po potrebi tudi premikali s svojo enoto ali pa z bolnico. Težji in težki ranjenci s kompliciranimi ranami, zaradi poškodb raznih organov ali s prelomi kosti so bili problem, ki se je včasih zdel nerešljiv.

Narava zdravljenja takih ranjencev zahteva stacionarnost, mir, varnost, dobro hrano, da o potrebi po visokokvalificirani zdravniški pomoči niti ne govorim. Edino, kar smo v partizanih takrat lahko storili za težje ranjence, je bilo, da smo jih ohranili pri življenju. To pa je pomenilo pripraviti posebno bolnico, skrito, konspirativno. Za njo ni smel vedeti nihče razen nekaj ljudi. Le tako jih je bilo mogoče obvarovati pred pogostimi premiki pred sovražnikom in trpljenjem zaradi neznosnega transporta na improviziranih nosilih ali konjskih ali volovskih vpregah. Naša naloga je torej bila ohraniti čimveč ranjencev pri življenju, čeprav jih ni bilo mogoče istočasno tudi zdraviti tako, kot bi bilo treba. Marsikateri invalid ali napačno zdravljen partizan se bo lahko zdravil kasneje, ko bodo boljše razmere, ali pa šele po vojni, smo se tešili.

O tem sva se pogovarjala tudi z dr. Tinetom. Videl sem, da tudi on tako misli kot jaz. Pravo partizansko bolnico, v kateri se bodo zdravili le negibljivi ranjenci in bolniki, je potrebno zgraditi posebej, proč od enote. Čim manj ljudi naj ve, kje je bolnica. Partizani v enotah pa morajo vedeti, da je zanje poskrbljeno, tudi če bodo težko ranjeni. Točnega mesta bolnice pa je bolje, da ne poznajo.

Varnost bolnice je odvisna predvsem od njene konspirativnosti. Na aktivno obrambo bolnice ni bilo misliti. Razmerje sil med partizani in okupatorji je bilo kljub trenutnem ugodnem položaju za nas neprimerljivo. Že zdavnaj mi je bilo jasno, da partizanski način bojevanja zahteva predvsem naslonitev na svoje lastne sile. To je veljalo za vse, posebno pa za bolnice. Največje orožje operativnih partizanskih enot je bila mobilnost, nenaden napad na mestu, kjer je sovražnik najmanj pričakoval, hiter premik po napadu na drug sektor pa je sovražnika še bolj zbegal. Največje orožje zalednih enot, kot je partizanska bolnica, je bila konspirativnost in, kjer so to okoliščine dopuščale, dobra povezanost s področnim prebivalstvom, ki je v najtežjih časih znalo poskrbeti za bolnico.

Take so bile moje prve izkušnje, kako naj bi delovala partizanska saniteta spomladi 1942. leta. Situacija v pogledu našega vojaškega položaja je bila dokaj ugodna. Mobilizacija je bila še vedno v toku. Partizanske enote so neprestano naraščale. Dnevno so prihajali novi borci iz Ljubljane in novi domačini so se priključevali našim enotam. Hrane ni manjkalo. Primanjkovalo pa je orožja. Partizani so bili oboroženi z vsemi mogočimi tipi pušk od lovskih do navadnega floberta. Kdor je imel razen puške še bombo, je bil dobro oborožen.

Sam sem nosil pištolo na boben. Dobil sem jo od nekega partizana iz Loške doline kmalu potem, ko sem prišel v taborišče na Petelinjaku. Revolver »colt«, kot ga imenujejo Amerikanci, je očitno prinesel iz Amerike kak izseljenec ob svojem povratku. Imel sem samo dva ali tri patrone, tako da ga nisem mogel niti preizkusiti, kako deluje. Nosil sem privezanega na dolgi vrvi okoli levega ramena in pod pazduho. Ob misli, da bi ga moral uporabiti, sem se vselej zdrznil. Skrbelo me je, kaj bo, če bom moral večkrat ustreliti. Sicer sem bil prepričan, da sta dva patrona dovolj zame, še preveč. Pištolo sem nosil predvsem zato, da me sovražnik ne bi živega ujel. Za to pa zadostuje tudi en sam patron.

Tiste dni je prišel v taborišče na Zapotoku dr. Janez (dr. Zdenko Budič). Bil je gost pri dr. Tinetu, dokler ne bi odšel v enoto. Pravil je, da so ga poslali v partizane na Gorenjsko. In res je s Štajerskim bataljonom, ki je v juniju odšel v Poljansko dolino in naprej na Gorenjsko, odšel tudi on. Kakor hitro so prestopili takratno italijansko-nemško mejo, se je bataljon zapletel v težke boje z nemškimi enotami. Ne dolgo zatem nas je dosegel glas, da je dr. Budič padel.

Nekega dne zvečer smo se odpravili na Kurešček ne daleč od taborišča pri Zapotoku. Nekdo je dejal, da se od tam prav lepo vidi Ljubljano, ki je kljub vojni dobro razsvetljena. Želel sem si videti Ljubljano s Kureščka, od koder sem jo pred vojno že mnogo-krat opazoval. Razgled je res lep. Videti je skoraj celo Ljubljansko barje vse do Kamniških planin in velik del Dolenjske daleč proti vzhodu. Šel sem torej s kurirji, ki so se odpravili v to smer, z nami je šel tudi dr. Janez. Kurirska zveza z Ljubljano je namreč vodila prek Kureščka.

Hodili smo hitro in tiho. Noč je bila topla in nebo posejano z brezštevilnimi zvezdami. Nočne ptice so se oglašale, sicer pa je bilo vse tiho in mirno.

Spomnil sem se svojega zadnjega izleta na Kurešček. Bilo je avgusta 1941. leta. Naša družba se je odpravila na izlet s kolesi v okolico Ljubljane. Takrat, v prvem letu po razpadu Jugoslavije smo si študentje krajšali čas s kolesarskimi izleti. Okupator se je počutil še kar udobno. Kljub odporu, ki ga je občutil med prebivalstvom, še ni bil prisiljen reagirati močneje. Zadovoljil se je s preganjanjem posameznih komunistov in drugih, ki so se mu tako ali drugače postavljali po robu. V taki situaciji smo lahko dokaj mirno izvrševali naloge, ki nam jih je postavljala OF.

Na kliniki, kjer sem prakticiral, smo zbiral zdravlila, širili Poročevalca in budno pazili na to, kaj ljudje mislijo o OF in njeni dejavnosti. Tisto poletje, ki je bilo obenem zadnje leto mojega študija, sem tako mnoge nedelje izkoristil za krajše izlete. Vedeli smo za oborožen odpor in da so formirane že tudi prve partizanske čete. Poročevalec je pisal o prvih akcijah. Toda partizani so bili takrat še maloštevilni. Bili smo radovedni, kakšni so, kako so oblečeni, kakšno orožje imajo, kje se zadržujejo?

Govorilo se je, da se nahajajo prav v bližnji okolici Ljubljane. Toda kje so, ni vedel nihče. Zdaj so bili tu zdaj tam. Sedeli so med drugimi v vaški gostilni, govorili ljudem o OF, o boju, ki se bo kmalu razširil proti okupatorjem po vsej Sloveniji in Jugoslaviji. Podnevi ali ponoči so obiskovali kmetije. Vedno so se lepo vedli. Za vsako stvar, naj si bo hrana ali kaj drugega, so prosili in če so kaj dobili, so se tudi zahvalili in plačali. Čeprav so bili med njimi mnogi domačini, so vaščani le redko zvedeli, kateri so. Zanje so vedeli kvečjemu svojci in pa terenski aktivisti. Ni čudno, da smo imeli o prvih partizanih prav idealistično predstavo. Bili so skrivnostni ljudje, ki so burili našo domišljijo in nam budili zavest.

Vračali smo se s Kureščka. Na Golem smo se ustavili, da še od tam enkrat pogledamo proti Ljubljani in prek okoliških hribov. Dan je bil zelo lep. Sončno in toplo vreme je bilo za vožnjo s kolesom res prijetno. Polegli smo po travi in brezbrizno zrlili okoli sebe in v sinje nebo.

Prek travnika sta se nama bližala dva človeka. Oblečena sta bila, kot je po teh vaseh navada. Šla sta naravnost proti nama. Gotovo sta nas že prej opazila in se odločila, da nas nagovorita. Ko sta se približala, sta skoraj hkrati dvignila pesti k čelu in glasno pozdravila: »Smrt fašizmu, tovariši!« Poznali smo ta pozdrav. V en glas smo odgovorili: »Svoboda narodu!« Na mah smo se razgovorili kot stari znanci. Tovariša sta nam govorila o partizanstvu, kako živijo, kaj delajo, kako se pripravljajo na dolg oborožen odpor in podobno. Mi smo hiteli razlagati, da smo tudi mi člani OF, da delamo zanje in da se tudi mi pripravljamo na odhod v partizane. Toda kar se mene tiče, bi še prej rad končal medicinske študije. Kot zdravnik bom gotovo koristnejši kakor pa kot študent medicine. Tedaj je eden od njiju odpel suknjič. Pod njim je imel skrito pištolo in bombo. S ponosom je pokazal svoje orožje. Čeprav že od vsega začetka nihče med nami ni niti pomislil na to, da bi to bila lahko tudi provokatorja, nas je ta gesta še bolj utrdila v prepričanju, da sta pred nami resnično dva partizana.

Kasneje sem še večkrat mislil na to srečanje. Bilo je tako nepričakovano, skoraj romantično. Na težave partizanskega boja takrat nihče ni pomislil. Vsi smo bili prepričani, da bo zmaga naša. Fašizem ne bo mogel zmagati. Preveč sovražnikov si je nakopal. To, da se je zapletel v boj s Sovjetsko zvezo, nas je v tem prepričanju še bolj utrjevalo.

Ni bilo še leto naokoli in že sem sam postal partizan. Stopal sem v koloni na vrh hriba, da bi si še enkrat ogledal od daleč Ljubljano in v duhu videl svojce in prijatelje. Nihče me ni silil na to pot. Rajši bi počival v taborišču in se pripravil na jutrišnje dolgo pešačenje nazaj v Loško dolino. Toda nekaj me je gnalo naprej. Morda slutnja, da Ljubljane ne bom videl skoraj cela tri leta.

Strma pot nas je končno pripeljala do koč na Kureščku. V daljavi sem videl številne luči, razporejene v velikem krogu okoli slabo razsvetljenega središča. Znotraj kroga je bilo mesto. Močnejše razsvetljeni del je označeval mejo iz bodeče žice, s katero je bila obdana Ljubljana. Noč je bila prijetna, mirna. Luči so trepetale v daljavi. To je bilo vse, kar sem videl od Ljubljane.

Prvič, kar sem prišel v partizane, mi je bilo težko. Čeprav ni minil niti mesec dni, ko sem zapustil mesto in dom, sem doživel že toliko stvari, da se mi je zdelo, da je minila cela večnost. Občutek, da imaš svojce tako blizu in da prav nič ne veš o njih in oni ne o tebi, mi je kot mora legel na dušo. Zelo me je zanimalo, kakšne posledice je imel moj odhod v partizane. So očeta in mojo družino zaradi tega klicali na odgovornost? Ali je znal odgovoriti, ko so ga vprašali, kje sem, kam sem odšel?

Med tem so kurirji končali svoje delo in z dr. Janezom sva se vrnila v taborišče. Vso pot sva molčala. Vsak svoje sva premišljevala. Očitno so njega obhajali podobni občutki kot mene. Tudi on je postal otožen ob spominu na Ljubljano, čeprav jo je šele pred nekaj dnevi zapustil.

Drugega dne sem med prostovoljci iskal tovarišico, ki bi bila pripravljena opravljati delo bolničarke v našem bataljonu. Res se je javila prikupna črna dekle Milojka, stara kakih 18 let. Dolgi, naravno drobno nakodrani lasje so obkrožali lepo, temno lice. Dvoje črnih oči je živahno gledalo v svet. Govorila je mirno. Bolničarskega dela doslej še ni opravljala. Vesel sem bil, da sem jo sploh dobil. Vsi bi namreč raje ostali kar v taborišču na Zapotoku. Bolničarskega dela jo bom že naučil. Glavno je, da dobim nekoga, ki bo imel voljo in tudi kaj smisla za delo z ranjenci in bolniki. Ni se mogla odločiti za takojšen odhod z menoj. Prišla je čez štiri dni. Ostala je v bataljonu le kakih 14 dni. Kmalu se je naveličala in prosila, da jo vrnemo na Zapotok. Želela je biti bliže Ljubljani. Trud, da jo naučim bolničarskega dela, je bil zaman. Še naprej sem ostal sam brez stalnega pomočnika.

Minilo je že več kot mesec dni moje partizanščine. Življenje v taborišču na Petelinjaku je bilo razgibano. Štab bataljona je preselil taborišče na drugo mesto, oddaljeno kake pol ure od prejšnjega položaja. Izkoristil sem to priložnost in preselil svoje ranjence v novo bolnico, ki je bila oddaljena streljaj od položaja štaba bataljona. Tako sem imel bolnico, ki ni bila več v sklopu operativne enote. Ni pa bila še konspirativna. Morda bi se lahko reklo, da je bila le napol konspirativna. Vsi pač niso več vedeli zanjo. Kdor je želel priti v bolnico, se je moral najprej javiti na štabu bataljona. Tu je dobil zvezo oziroma kurirja, ki ga je popeljal v bolnico.

Ločitev bolnice od štaba bataljona je imela številne prednosti: štab se je počutil bolj gibljivega. Ni mu bilo treba skrbeti za ranjence v primeru nenadnega napada sovražnika. Težji ranjenci so imeli več miru, mogli smo jim pripravljati boljšo hrano. Iznenaden napad na samo bolnico skoraj ni bil verjeten, lahko bi bil le naključen. Ranjenci so to čutili in so bili zadovoljni. Pričakovali so več nege in večjo varnost.

Najbolj so se veselili boljše hrane. Res, tudi to smo jim takrat mogli nuditi: medu, masla, kruha, riža, celo vermute in žganja ni primanjkovalo. Da, vermute smo imeli cel sod, kaka dva hektolitra. Za bolnico je bilo prav dobro poskrbljeno. Za njo je skrbel tudi intendant Razrih z Babnega polja, bil je dober gospodar. Mislil je tudi na prihodnost. Iz zaplenjene moke, ki je nismo mogli sproti porabiti, je dal peči prepečenec. Spravljal ga je v posebne, skrite magazine, ki jih je imel po nekaterih hišah v vaseh Loške doline in Loškega potoka. Čeprav so bile dobro skrite, zalog ob času, ko so bile najpotrebnejše, ni bilo več. Večji del jih je zasegel sovražnik ob ofenzivi. Nekaj prepečenca je propadlo v vlažnih magazinih in

shrambah po hišah ali v podzemnih bunkerjih. Pripravljanje zalog hrane za poznejše čase je na nas takrat dobro vplivalo. Vzbujalo je občutek varnosti. Naj pride karkoli, laže se bomo prebijali ob napadu sovražnika.

Poleg dela, ki sem ga imel z ranjenci kot zdravnik, sem skrbel za njihovo varnost, prehrano, za moralno počutje in reševal njihove spore. Skratka, dela v bolnici sem imel dovolj, čeprav je bilo v njej le kakih 5 do 8 ranjencev.

Pogosto so me potrebovali v obeh dolinah. Hodil sem z novo bolničarko Nedeljko iz Loža po okoliških vaseh in zdravil vse vprek. Ljudem sem bil potreben, pa so me povsod lepo sprejemali. Kasneje, po ofenzivi je precej meni znanih hiš prestopilo k belim. Postali so zagrizeni sovražniki partizanov. Ker sem jih poznal prej kot dobre ljudi, ki so bili za osvobodilno borbo, te spremembe nikoli nisem mogel povsem razumeti.

Zdravil ljudem v dolini nisem mogel dajati, saj jih še za partizane ni bilo dovolj. Pisal sem recepte in jih pošiljal po zdravila v Ljubljano. Le redko so se odločali za to pot. Raje so se zatekli k vsemogočim domačim zdravilom. Na gnojne prisade, gnojno kožno vnetje in manjše rane so polagali sveže trpotčeve liste. Drugi so na podkožna gnojenja dajali smetano, da je okoli njih kar zaudarjalo po kislem. Sveže odprto rano, če se je kdo vsekali ali podobno, je bilo najbolje takoj poscati, seveda z lastnim urinom. Za bolečine v želodcu je bil dober čaj od tavžentrože in tako dalje. V sili so se ljudje spominjali, kako so zdravili njihovi očetje in pradedje. Zatekali so se k skoraj pozabljenim ljudskim zdravilom.

Kadar uspeha ni bilo in se je stanje bolnika že močno poslabšalo, so poklicali mene. Partizanske patrole so mi stalno nosile pozive, naj obiščem kakega bolnika sedaj v Loški dolini sedaj v Loškem potoku. Tako da mnogokrat nisem vedel, na katero stran naj se obrnem prej: v Loško dolino, kamor je bilo še kakšno uro več hoda, ali v Loški potok, ki je bil malo bliže moji bolnici. Navadno mi niso znali opisati pacientov, tako da bi lahko vedel, kateremu je pomoč bolj potrebna. Odločil sem se za tistega, h kateremu so me prej poklicali.

Tudi kakšno strokovno knjigo sem imel, tako da sem včasih lahko tudi kaj prebral. Kljub velikim, predvsem fizičnim naporom, ki jih je zahtevalo delo od mene, sem bil zadovoljen s svojim delom.

Kadar je bila kakšna akcija na sovražnika, sem se je udeležil včasih tudi jaz. Navadno so me obvestili o akciji tik pred odhodom na položaj. Ničesar nisem vedel o nameri komande. Pogostoma tudi

ne, kam gremo. Šele ko smo prišli na položaj, sem od drugih zvedel, kje smo. Take premike smo večinoma delali ponoči. Podnevi ni bilo varno. Lahko bi nas kdo opazil in izdal sovražniku. V taborišču sem že videl nekaj izdajalcev, ki so vohljali za partizani, pa so jih pravočasno odkrili. Pogosto so izvidniški avioni obletavalili naše položaje. Kolono na maršu bi lahko odkrili.

Ni mi bilo všeč, da nisem nič vedel o akcijah, ki se jih naj bi udeležil. Moja naloga je bila ne samo nuditi prvo pomoč ranjenecem, ampak predvsem tudi to pomoč organizirati. Zato so bile potrebne določene priprave. Določiti bi moral položaj, kamor se bodo stekali morebitni ranjenci, kjer bi jih pregledal, jim po potrebi nudil prvo pomoč in jih takoj poslal v bolnico ali vsaj na varno mesto do nadaljnjega transporta.

Zaradi vsega tega nisem bil za to, da bi šel z borci na začetni položaj samega napada. Zaman sem dopovedoval, da je mesto zdravnika tam, kjer bi se naj stekali ranjenci. Tega Smeliju nisem mogel nikoli dopovedati. Imel sem vtis, da me je napak razumel. Zanj je bila taka moja zahteva skrivaštvo. Moral bi biti z borci v prvi liniji, ne pa se skrivati kje zadaj.

S svojim prizadevanjem, da bi štab bataljona prepričal o potrebi organizacije sanitetne službe, sem dosegel le to, da sem o akcijah zvedel šele potem, ko so že bile izvršene.

Verjetno so imeli tak odnos do sanitetne službe tudi zaradi tega, ker je bil redko kdo teže ranjen. Ni se še pokazala potreba po dobro organizirani zdravstveni službi. Izgledalo je, kot da je mogoče opraviti tudi brez zdravnika.

Takrat ni bilo večjih akcij. Grupe partizanov so napadale posadke na Blokah, v Prezidu, v Dragi. Napadli so kolono, ki je vozila hrano na Bloke. Bilo je še mnogo drugih manjših akcij, za katere večinoma niti vedel nisem. Le če je prišel k meni kak partizan zaradi manjše rane ali žuljev po dolgem maršu, sem zvedel, kje so bili.

Italijanske posadke so se močno utrdile in si le redko upale iz utrjenih mest. Skoraj jim ni bilo mogoče do živega brez težjega orožja. To je pokazal naš napad na Drago konec junija 1942. Manever obkoljevanja posadke je pod okriljem noči popolnoma uspel. Vendar samo s puškami in ročnimi bombami posadki ni bilo moč priti do živega. Bataljon se je ob zori moral umakniti, sicer bi imel prevelike izgube. Italijani so z minometalci dobro tolkli, pa bi gotovo mnogo partizanov padlo.

Česar ni mogel storiti bataljon o belem dnevu, je baje uspel tov. Sokol iz Ilirske Bistrice. Če je bilo verjeti njegovemu pripovedovanju, je takoj drugi dan še z dvema tovarišema napadel posadko v Dragi, ravno ko so vojaki stali v zboru. S strojno puško in dvema puškama so udarili po vojaki. Preplah je bil popoln. Efekt napada te grupice partizanov na posadko v Dragi je bil gotovo večji, kot ga je imel koncentrirani napad celega bataljona. Zaradi tega in še drugih napadov na Drago so Italijani kasneje Drago izpraznili, še prej pa so jo požgali.

Tiste dni v začetku julija 1942 je smeli organiziral napad na Prezid. Po pripravah v taborišču sem slutil, da se nekaj pripravlja. Pregled in čiščenje orožja sta mi vzbudila sum, da bo verjetno kak napad. Toda kje in kdaj, nisem mogel vedeti. Želel sem vprašati Smelija, kaj se pripravlja in če bo morda potrebna moja pomoč. Ni ga bilo v taborišču. Kam je odšel, ni vedel nihče povedati. Ni mi preostalo drugega, kot da se vrnem v bolnico.

Nekako ob polnoči me pokličejo iz spanja. Pome je prišel kurir. Takoj da moram na pot. S seboj moram vzeti zdravniško torbo in čim več obvez. Bataljon je napadel sovražno posadko v Prezidu in pri tem je bil komandant Smeli ranjen. Takoj sem bil pripravljen, saj sem k počitku legel oblečen, le čevlje sem navadno sezul. S kurirjem in bolničarko Nedeljko sem se odpravil na dolgo pot. Iti je bilo treba čez Petelinjak in Zgornje Poljane na Jermendol in naprej v taborišče na Tolstem vrhu nad Babno Polico.

Hitro smo hodili in kmalu je pot tekel od nas. Noč je bila topla, poletna. Prišli smo na Zgornje Poljane. V daljavi, proti Prezidu je bilo videti uspeh naše akcije. Nebo je bilo razžarjeno daleč naokoli. Verjetno je gorelo nekaj hiš v Prezidu. Kasneje sem izvedel, da se je sovražnik utrdil v teh hišah. Naši so ga poskušali izgnati iz utrjenih položajev, tako da so jih zažgali. Toda tudi tu kot že v Dragi se je sovražnik obupno, vendar uspešno branil. Pogled na razžarjeno nebo v daljavi je bil grozljiv. Nadaljevali smo pot po strmem pobočju proti Jeremdolu. Rdeči sij je pojenjeval in kmalu smo utonili v temini gozda ozke doline, po kateri pelje cesta iz Loške doline proti Babnemu polju in Prezidu.

Bila je še tema, ko smo prišli v začasno taborišče enote, ki je to noč napadla Prezid. V redkem bukovem gozdu, nastlanem z debelo plastjo bukovega listja, je bilo postavljenih nekaj šotorov. Nekateri so bili napravljeni preprosto iz vej.

Bili smo utrujeni od dolge hoje. Suho bukovo listje je kar vabilo k počitku. Kako prijetno bi bilo leči na kup listja in si odpočiti.

V taborišču je bil mir in tišina. Kazalo je, da še nihče ni vstal. Stražar pred taboriščem je rekel, da komandant Smeli še spi, enota pa se še ni vrnila iz akcije. Ni vedel povedati, če je bil komandant ranjen. Čudno se mi je v taborišču kaj zgodilo. Mogoče pa ni poslal po zdravnika zaradi sebe, kot je bilo razumeti iz poročila, ki ga je prinesel kurir. Poslal je po zdravnika, ker je pričakoval, da bo morda kdo ranjen ob napadu na Prezid. Take misli so mi rojile po glavi. Zadovoljen sem bil vseeno. Smelija nisem budil. Drugih, ki bi jim bila morda potrebna moja pomoč, še ni bilo nazaj iz akcije. Sklenil sem počakati, da se vrne enota v taborišče. Komandant me bo že poklical, ko bo potrebno.

Uredil sem si ležišče pod bukvijo. Nagra bil sem kup listja in legel nanj. Pod glavo sem si dal nahrbtnik. Enako je storila Nedeljka. Bila je topla julijska noč. Sij gorečih hiš v Prezidu se je še vedno videl nad vrhovi dreves. Pri Prezidu je tu in tam počil strel ali je eksplodirala mina. Naši so še vedno vztrajali na položajih. Videti je bilo, da so na vsak način hoteli prizadejati sovražniku čim večje izgube. Italijanska podsadka se je dobro branila. Ni pustila partizanov preblizu.

Noč se je čedalje bolj umikala dnevu. Tu pa tam je še vedno kak polh zapihal in se pognal na drugo vejo. Morda ga je pregnal krik sove ali pa se je poganjal za sladkim žirom. Kazalo je, da bo poljske leto. Nočna hoja po bukovem gozdu je bila vznemirljiva. Na vseh straneh so pihali in cvilili polhi. Med vejami je šumelo. Bilo je, kot bi drevje oživel. Kdor je doživel tako polhovo noč, tega ne bo več pozabil.

Pričelo se je daniti. Žar gorečih hiš v daljavi je pojenjaval. Nikakor nisem mogel zaspati. S skrbjo sem pričakoval povratek partizanov. V duhu sem si zamišljal, kaj vse bo treba storiti, če bodo med njimi tudi težki ranjenci. Imel sem malo sredstev za kirurgijo ter sem mogel opraviti le manjše posege. V primeru, da bi bil kdo težko ranjen, bi ga lahko samo obvezal. Pri kompliciranem prelomu bi mu lahko stavil kvečjemu še opornico. Tako sem razmišljal in postajal vedno nemirnejši. Zdrznil sem se ob misli, da bi se moral lotiti amputacije kakega uda. Še nikoli nisem niti videl take operacije.

Iz premišljevanja me je zbudil prihod partizanov. Prišla je prva grupa udeležencev napada na Prezid. Nedolgo za njo druga grupa in nato še preostali.

Nobeden od tovarišev ni bil ranjen. Utруjeni od celonočne borbe so bili videti zadovoljni. Želeli so si le spanja in kaj za zajtrk. Pravzaprav je bil Smeli edini, ki se je prejšnjega dne poškodoval. Nič hudega ni bilo. Ogrebel se je po nogi, ko je bos plezal na bukev. Sinoči, ko je razporedil čete za napad na Prezid in so te odšle na položaje, je ostal v taborišču nad Babno polico. To pot sam ni šel na akcijo. Imel je drugo opravilo. Po končanem delu v taborišču je s tovariši, ki so iz različnih razlogov tudi sami ostali v taborišču, plezal po vitkih, visokih bukvah. Pripovedoval je, da so tekmovali, kdo bo hitrejši. Spodrsnilo mu je in zdrsnil je po deblu. Posnel si je kožo z notranje strani podplatov. Nič hudega, če ne bi bilo na nogah. »Kako boš hodil?« sem ga pokaral, pri tem pa mislil na njegovo čudno veselje, da je tako rad bos.

Smeli se je le smejal mojim besedam in se razposajeno muzal. Partizani so ga imeli radi, ker je ostal preprost, čeprav je bil komandant. Bil je domač in ob prostem času se je rad pridružil tovarišem. Šalil se je in pripovedoval smešne zgodbe. Bilo je prijetno poslušati njegovo pojočo notranjsko govorico. Znal pa je biti tudi energičen. Kadar je bilo treba izvršiti kako nalogo, ni želel razpravljati. V takih trenutkih je bil nemalo trmast. Prestopal se je z noge na nogo, z napol sklonjeno glavo je gledal mimo sogovornika in z vso odločnostjo zahteval svoje.

V bivši jugoslovanski vojski je bil podoficir. Poznal je vojaško življenje in disciplino. To je zahteval sedaj od partizanov, vendar ni slepo vztrajal na njej. Razumel je, da so partizani nekaj drugega kot vojaki, ki služijo vojaški rok. Kot partizan je preživel zimo 1941 v notranjskih gozdovih. Sodeloval je pri napadu na Lož, svoj domači kraj. Bil je hraber. V preteklih bojih je to že večkrat dokazal. Zaradi vsega tega je užival ugled med nami. Spočetka je imel težave s partizani, ki so bili večinoma domačini. Mnogi so ga poznali še od prej. Želeli so razpravljati o postavljenih nalogah. Branil se je tako, da je kdaj pa kdaj govoril o disciplini pred celo četo. Drugič se je, potem ko je razdelil naloge, obrnil in odšel, ne da bi poslušal pripombe partizanov. Tako so ga eni cenili, drugi pa so mu bili manj naklonjeni.

Sam sem imel občutek, da mu nisem povsem pogodu. Razhajala sva se v bistvenem vprašanju glede položaja zdravnika v boju. Po njegovem bi moral biti zdravnik s partizani v borbi na položaju. Trdil sem, da to ne bi bilo preveč koristno, ker na tak način tako ali tako ne bi mogel nuditi vsem potrebne pomoči. To naj bi opravili bolničarji v četi. Položaj zdravnika v boju naj bi bil tak, da

lahko čimprej pregleda vse ranjence enote in jim nudi pomoč. Večkrat sva o tem razpravljala. Dokončno se nikoli nisva sporazumela. Vztrajal je pri svojem in jaz pri svojem. Vendar me ni silil na položaj. Zadovoljil se je, da me je po potrebi poklical, kot je storil to pot.

K sreči se je tokrat kot že dostikrat prej vse lepo izteklo. Partizani so se pokazali kot spretni in dobri borci. Niso zavzeli Prezida. Sovražnik je bil dovolj dobro utrjen, mi pa smo imeli težjega orožja, npr. minometalcev. S samimi puškami, težko strojnico in bombami tudi to pot ni šlo, kot ni šlo pred dnevi, ko smo napadli posadko v Dragi. Akcija pa je imela precejšen moralni učinek.

Zapustil sem taborišče. Ker sem bil že blizu Loške doline, sva se z bolničarko Nedeljko odpravila v Podgoro in Viševsek. Obiskala sva nekaj bolnikov. Pod mrak sva se vrnila v taborišče.

V začetku julija je bila akcija nekje na Gorenjem jezeru. Napad na sovražnika ni bil tako široko zasnovan kot napad na Prezid. Udeležila se ga je manjša skupina partizanov druge čete, ki je imela taborišče skupaj s štabom bataljona na Petelinjaku. To pot ni šlo tako gladko. Ranjen je bil tovariš Štefan, bivši graničar. Bil je doma nekje iz Srbije. Služboval je na meji med Jugoslavijo in Italijo v Loški dolini. Po razpadu Jugoslavije se ni vrnil domov, pač pa je ostal v Sloveniji. Kmalu se je pridružil partizanom. Bil je hraber in skromen borec.

Zgodaj zjutraj drugega dne po napadu je prinesel kurir v bolnico sporočilo, da je Štefan težko ranjen v glavo. Takoj sem se odpravil na pot proti Staremu trgu in naprej v Podcerkev, kjer naj bi se nahajal ranjenec. Hitro sem se spuščal po strmih pobočjih Petelinjaka proti Vrhniki. Tu sem dobil konje in v galopu odjahal na mesto. Okoli poldneva sem že bil na mestu, vendar Štefana ni bilo. Mislil sem, da ga še niso pripeljali in sem potrpežljivo čakal vse do večera. Štefana pa od nikoder. Tudi ni bilo nikogar, ki bi mi znal povedati, kaj se je z njim zgodilo. Odpravil sem se nazaj proti taborišču. Na Vrhniki sem srečal partizane, ki so povedali, da so Štefana že zgodaj popoldne pripeljali v taborišče.

Kasno ponoči sem prek Jermendola prispel v taborišče. Po celodnevem iskanju sem nazadnje le našel ranjenca. Dobil je strel v glavo. Bil je v globoki nezavesti. Ni bilo več nobene pomoči. Še tisto noč je umrl. Odpeljali so ga na Jermendol in tam pokopali.

Bil sem prepričan, da mu ne bi mogel več pomagati, tudi če bi mu lahko nudil pomoč še v Podcerkvi. Rana je bila smrtna. Preprečil pa bi lahko dolg in naporen transport ranjenca od Podcerkve na

Petelinjak. Tak ranjenec potrebuje čimveč miru. Tresenje in premetavanje na vozu je samo pospešilo njegov tragični konec. Kaj več bi lahko storil, če bi vedel za akcijo in se dogovoril s tovariši, kako bomo organizirali delo sanitetne službe v borbi. Vse to sem dal vedeti Smeliju. Obljubil je, da bo drugič bolje.

V soboto v začetku julija so Italijani bombardirali vas Ravne na Bloški planoti. Zvedelo se je, da je bilo pri tem več ljudi ranjenih in opečenih. Drugi dan smo se z bolničarko in še z enim tovarišem odpravili v Ravne z namenom, da bi oskrbeli ranjence in ugotovili posledice bombardiranja.

Bila je nedelja. Kasno popoldne smo se previdno približali vasi. Slutili smo, da bi utegnili tudi Italijani priti gledat, kakšen efekt je napravilo bombardiranje med ljudmi.

Bil je lep sončen dan. Ustavili smo se na robu gozda vrh hriba, od koder je bilo lepo videti vse Ravne. Nekaj časa smo oprezovali. Bilo je vse tiho in mirno. Od daleč je bila vas videti kot izumrla. Za vsak primer sem poslal tovariša na drugo stran vasi proti Blokam. Od tam bi namreč lahko prišel sovražnik. Na Blokah je bila najbližja italijanska posadka.

Previdno sva se spustila z bolničarko po hribu do prvih hiš in nato v vas. Res, nikjer ni bilo žive duše. Vse se je razbežalo. Vas je bila mirna, tiha. Počasi sva se pomikala med požganimi in porušenimi domovi. Oster duh po ožganem je rezal v nos. Tu in tam ogenj še ni pojenjal. Iz ruševin požganih hiš se je še vedno kadilo. Videti je bilo, da nihče ni niti poskušal gasiti. Ni bilo časa za to. Ljudje so morali bežati pred bombami, rešiti si golo življenje. Sicer gasiti tudi ni bilo mogoče. Poletna suša je močno osušila vodnjake. Primanjkovalo je vode celo za živino.

Prišla sva že čisto v vas, toda še vedno ni bilo nikjer nikogar, da bi povedal, kam so se umaknili ljudje. Tedaj se je iz bližnjega gozda prikazal deček, star kakih 12 let. Opazil nas je. Ko je ugotovil, da smo partizani, je prišel pogledat. Povedal sem mu, da sem partizanski zdravnik in da sem prišel pomagat ranjencem. Povedel naju je v bližnji gozd nad vasjo.

Žalostno je bilo videti ljudi, ki so se preselili iz mirne in lepe vasi v gozd. Pred ognjem so rešili le skromno imetje. Družine so bile raztresene po gozdu. Eni so si pripravili ležišča na blazinah, ki so jih uspeli rešiti iz gorečih domov. Drugi, ki niso imeli toliko sreče, so si postlali kar z vejami. Pokrivali so se z odejami, rjuhami, deli obleke in podobnim, kar je pač kdo v naglici rešil. Kurili so majhne ognje in si dali opravka s pripravljanjem skromne hrane. Kuhali so

zelje ali pekli krompir. Okoli je mukala živina. Otroci so tekali po gozdu in iskali ta kravo, oni vola ali konja. Klicali so jih, jim pri-govarjali, jih skušali ujeti in privezati za kako drevo. Moški so po-magali otrokom, kurili ognje ali pripravljali drva in tešili žene. Vsi so bili hudo preplašeni. Taki so bili kot piščeta, ki v strahu pred nesrečo vdano čakajo, kaj se bo zgodilo. Vsak čas so pričakovali sovražnika, ki se bo od nekod prikazal in jih še pobil, zato ker so si rešili življenje.

Naš obisk je prišel ob pravem času. Zadovoljni so bili zaradi zdravniške pomoči in najinega sočustvovanja. Odpeljali so me k sta-rejšemu moškemu, ki je bil močno opečen po nogah in rokah ter po trebuhu. Žena je bila prav tako opečena, zraven se je še močno potolkla. Bežala je iz hiše v sosedov skedenj, ravno ko je bomba udarila. Kamenje in zemlja, ki se je razpršila pri eksploziji bombe, sta jo zadela. Imela je polno podpludb po glavi in po telesu. Hudo-vala se je nad Italijani in nas rotila, naj jih čimprej spravimo iz naše dežele.

Pravzaprav so imeli ljudje tudi nekaj sreče. Ko so padale bombe, se jim je zdelo, da bo malokdo ostal živ. Okoli 6. ure popoldne se je nad vasjo nenadoma pojavil avion. Priletel je iz ljubljanske smeri. Najprej je visoko krožil nad vasjo kot jastreb, ki išče primeren prostor, kamor bo sedel. Naenkrat se je strmo spustil naravnost proti vasi. Oglašujoč pok je pretresel ozračje. Potem pa so si sledile eksplozije s tako naglico, da jih nihče ne bi mogel prešteti. Ogenj in gost dim sta zajela vso vas. Lepo in suho poletno vreme je po-vzročilo, da se je ogenj naglo širil. Ljudje so zbegani tekali sem ter tja. Eni so skušali rešiti, kar se je dalo, drugi so pustili vse in tekli proti gozdu. Nekateri so še uspeli odvezati živino. Da bi gasili ogenj, ni bilo misliti. Hiše so bile večinoma še s slamo krite in zelo blizu druga drugi. Bile so lahek plen pobesnelega elementa. Vode v vasi, ki leži na kraški planoti, ni bilo nikoli dovolj niti za sprotno domačo rabo. Tako je zgorela skoraj cela vas. Ostal je le dolnji konec.

Na drugem koncu vasi je bila edina gostilna v vasi. Hiša je stala nekoliko odmaknjena od drugih hiš. Pilot je verjetno želel svojo nalogo opraviti čim temeljiteje. Dvakrat se je spustil nad gostilničarjevo hišo, da bi jo zadel. Spustil je nekaj bomb. Ena je zadela češnjo na vrtu. Polomilo jo je, kot bi jo odrezal z nožem. Ostal je le spodnji del stebela, ki je štrlel iz zemlje. Nobene veje ni bilo več na njem. Druga bomba je priletela nedaleč od hiše na njivo, posejano z ovsom. Skopala je meter globoko jamo. Ta bi bila gotovo globlja, toda na tem mestu je bil sloj zemlje debel le kakih

20 cm. Pod zemljo je bila živa skala, ki je ustavila prodiranje bombe v globino. Drobcem eksplodirane bombe so se pridružili stoteri kosi zdrobljene skale. Piš eksplozije in razdobljeno kamenje je porézalo ves oves okoli jame, tako da je samo strnišče štrlelo v zrak. Z britvijo ga ne bi mogel tako natančno in pravilno porezati.

Medtem ko so padale bombe, sta gostilničarjeva žena in neka deklica zbežali iz hiše na vrt. Na nesrečo sta se zatekli na njivo z ovsem, prav tja, kamor je padla bomba. Bili sta na mestu mrtvi. Tudi gostilničar je tekel v isto smer. Ostal je živ. Na lastne oči je videl smrt svoje žene in deklice. Hiša in kozolec za hišo pa sta ostala nepoškodovana.

Bližala se je noč. Poklical sem tovariša, ki je še vedno stal na straži na dolnjem koncu vasi proti Blokam. Odpravili smo se globlje v gozd in tam prenočili. Obljubil sem ljudem, da jih drugega dne spet obiščem. Obljubo sem moral držati. Zdravniške pomoči sicer niso toliko potrebovali, bilo pa mi jih je žal, še posebno ko sem videl, da jim zdravnikova prisotnost toliko pomeni.

Spravili smo se globlje v gozd. Tako smo bili dovolj varni. Lahko smo vsi trije spali. Ni bilo treba stražiti. Nagrabili smo si kup listja, nalomili vej in z nahrbtniki pod glavo legli k počitku.

Zbudila me je svežina zgodnjega jutra. Obetal se je lep dan. Oglasila se je prva kukavica. Kmalu ji je v daljavi odgovorila druga. Čez čas se jih je oglasilo še nekaj. Tedaj je ena naenkrat zvišala svoj glas in kot bi se zasmejala, naglo zapela. Kasneje mi je nekdo rekel, da tako kukavica zapoje, kadar se spusti z ene veje na drugo.

Petje kukavic me je močno prevzelo. Pozabil sem na vse težave. Spomnil sem se, da so mi še kot otroku pripovedovali, da če šteješ, kolikokrat kukavica zapoje, zveš, koliko let boš živel. Izbral sem si petje kukavice, ki je pela najbliže, in pričel šteti: naštel sem lepo število kukujev. Bil sem vesel, saj je to pomenilo, da bom še dolgo živel. Tedaj sem se spomnil, kje sem in da je vojna. Bog ve, če štetje velja, tudi kadar je vojna, sem pomislil.

Zbudila sta se tudi Tone in Nedeljka. Počakali smo, da se je naredil dan. Mirno in tiho smo ležali na trdih ležiščih in čakali na primeren čas, da se vrnemo k Ravenčanom. Zgodaj zjutraj hoditi k njim ni bilo primerno. Lahko bi se tam srečali s sovražniki. Poznal sem navado Italijanov, da so se odpravili na pohode v zgodnjih jutranjih urah. Čeprav jih z Blok že lep čas ni bilo, smo jih to pot lahko pričakovali. Ljudje so menili, da gorja še ni dovolj, da se bo še kaj zgodilo. Previdnost je nalagala, da počakamo vsaj do opol-

dne, če do takrat sovražnika ne bo, ga kasneje tudi ne bo. Mudilo se nam ni.

Sovražnika pa ta dan ni bilo na Ravne. Zdelo se je, kot da se oni na Blokah ne brigajo za to, kar se je zgodilo na Ravnah. Morda so se zadovoljili s podatki, ki so jim jih prinesli doušniki. Teh gotovo tudi na Blokah ni manjkalo. Morda pa so smatrali, da so ljudstvo z bombardiranjem že dovolj preplašili. Naj bo tako ali drugače, napotili smo se proti Ravnam.

Bilo je okoli poldne, ko smo se spustili proti taborišču beguncev. Ljudje so se že nekoliko pomirili. Iz ruševin so privlekli deske, razne kuhinjske potrebščine, hrano in drugo, kar ni zgorelo in je bilo še uporabno. Popravljali so si zasilno streho nad glavo in urejali nova bivališča. Postregli so nam s skodelico mleka in krompirjem.

Nekdo je dejal, da bo še ta dan pogreb obeh žrtev bombardiranja. Doli pri gostilni sta ležali na parah. Odšel sem, da tudi sam počastim smrt gostilničarjeve žene in deklice, ki ji je bilo komaj 12 let. Na vrtu pod drevjem, nedaleč od mesta, kamor je padla bomba, je bil postavljen zasilen mrtvaški oder. Konci vozov so bili pokriti z deskami, na katerih sta bili dve krsti: večja črna in manjša snežno bela. Zasuti sta bili s poljskim cvetjem. Okoli je stalo nekaj ljudi. Nemo so gledali v krste. Starejša žena je držala v rokah rožni venec in tiho molila. Videti je bilo le, kako se ji premikajo ustnice. S spoštljivostjo smo se približali tej žalostni podobi. Mož ubite je s sklonjeno glavo stal poleg krste.

Prizor je bil res nenavaden. Nihče ni bil oblečen v črno, ni bilo ne petja, ne duhovnika. Tisti ljudje, ki so stali okoli improviziranega odra, so bili napravljeni vsakdanje. Preplašeni od nedavnega bombardiranja in pod vtisom smrti so bili videti zelo resni. Prišli so pomagat naložiti krste na voz, da jih odpeljejo na pokopališče. Bilo je kasno popoldne. Sonce se je že spuščalo in s svojimi žarki poslednjič pozdravljalo nemi prizor. To pa je tudi bilo vse. Nekdo je pripeljal dva konja. Zapregel je voz in pogнал proti Blokam. Le gostilničar in voznik sta spremljala krsti. Ljudje so se brž spet razšli. Včeraj mirna vas je ostala le še razvalina, ki so jo naseljevali obupani ljudje.

Pregledal sem nekaj ljudi, ki so želeli mojo pomoč. Tarnali so in preklinjali fašiste. Tolažil sem jih, kot sem vedel in znal. Po tem, kako hitro so se znašli v nesreči, si postavili zasilna bivališča in si sploh dali dela z vsemi mogočimi stvarmi, sem videl, da bo življenje kmalu premagalo njihove težave. Morda sem zaradi takega ob-

čutka govoril bolj prepričljivo in tu in tam uspel koga v resnici potolažiti.

Čez teden dni sem bil spet na Ravnah. Ljudje so si že postavili barake v gozdu. Iz vej so uredili staje za živino. Napravili so si prava ognjišča, kjer so si laže pripravljali hrano. Po vodo so hodili v svoje vodnjake v vas. Strah, ki ga je povzročilo bombardiranje, je v glavnem prešel. Vsakdanji ritem življenja se je deloma že vrnil med ljudi. Že so si spet brez strahu upali v vas in pričeli popravljati hiše in kar se je popraviti dalo.

Zvečer smo se odpravili čez Smrekovec v taborišče prve čete, ki je bila takrat za Racho goro. Sredi gozda in temne noči smo nenadoma naleteli na dva partizana, ki sta bila prav tako namenjena v taborišče. Še nikoli ju nisem srečal. Tudi Tone ju ni poznal. Po govoru sodeč nista bila iz Loške doline. Bila sta Jože in Stojan in sta prihajala s Primorske. Namenjena sta bila v štab bataljona, kamor sta nesla pošto. Bila sta kurirja, ki sta vzdrževala zvezo med štabom našega bataljona in našo Primorsko četo, ki je delovala nekje na področju Ilirske Bistrice in Brkinov.

Vedel sem, da je ta četa v sklopu našega bataljona, toda razen njenega komandirja Draga nisem še nikogar srečal. Sam tudi nisem obiskal čete, ker je bila zveza z njimi izredno težavna in nevarna. Samo Stojan in Jože sta lahko vzdrževala zvezo, ker sta bila od tam doma in sta dobro poznala vse skrivne poti in prehode čez mejo. Italijani so izredno močno zastražili bivšo jugoslovansko-italijansko mejo prek Snežnika in Javornika. Prehod čez njo je bil skoraj nemogoč. Očividno so se bali, da se vstaja ne bi prenesla prek meje v kraje, ki so jih že imeli za svoje.

Jože in Stojan sta mi pravila o življenju in delovanju Brkinske čete. Delovali so v izredno težkih pogojih. Na drugi strani meje ni bilo tako kot pri nas. V sleherni vasi so bile karabinjerske postojanke. Zraven je bilo še mnogo vojakov in fašističnih formacij, ki so nadzorovale gibanje prebivalstva. Zadnje čase so nadzorovanje nad prebivalstvom še poostрили. Premiki partizanov so bili mogoči le ponoči in ob veliki previdnosti. Hrane jim ni primanjkovalo. Ljudje so jim celo radi pomagali.

Stojan je vedel povedati mnogo zanimivega. Doma je bil iz revne družine. Zgodaj so ga odpravili iz hiše. Moral si je sam služiti kruh najprej kot pastir, nato še kot hlapec. Ko je bil še otrok, ga je konj brenil v glavo. Kopito mu je prebilo lobanjo in povzročilo težak pretres možganov. Niso verjeli, da bo preživel. Bil pa je trdnega zdravja in kmalu se je zlizal. Od takrat pa ga je glava stalno bolela.

Posebno hude so bile bolečine, kadar se je razburil ali ko se je menjalo vreme. Spričo težkih glavobolov, zaradi katerih se sicer ni nikoli pritoževal, je bil pogostoma moj gost. Prihajal je k meni po tablete proti bolečinam. Tako sem imel priložnost bolje spoznati tega hrabrega in zanimivega kurirja, ki je bil ves predan našemu boju.

Večkrat mi je pravil o svojih kurirskih dogodivščinah, ki so ga spremljale, ko je prestopal mejo.

Nekajkrat bi ga sovražnik pri tem skoraj ujel. Rešili sta ga hladnokrvnost in preračunljivost, ki ga doslej nista zapustili. »Ne dolgo tega,« je pravil, »sem kot navadno prišel do bližine meje. Manjkalo je še nekaj deset metrov do mejne črte, po kateri so patroljirali vojaki. Ždel sem v gostem grmovju in oprezoval okoli sebe, čakajoč ugodnega trenutka, da se spustim prek meje. Bila je temna noč. Skoraj ničesar nisem videl pred seboj. Vse je bilo tiho. Kazalo je, da to pot prehod ne bo težak. Na pamet sem poznal vsako ped poti. Od meje me je ločilo le še nekaj metrov. V temi sem se priplazil do nekega drevesa. Pravkar sem se namenil, da se oprimem drevesa, ko je nenadoma v neposredni bližini pred menoj počil strel. V prvem trenutku se mi je zdelo, kot da je padel strel z drevesa. Nagonsko sem se obrnil in skočil. Imel sem smolo in srečo obenem. Zaletel sem se v veliko skalo in padel čeznjo. V telesu sem začutil hudo bolečino. Pravzaprav me je to rešilo. Iz kakih štirih metrov kolikor sem se oddaljil od drevesa, kjer je padel prvi strel, je padlo v kratkih presledkih še nekaj strellov. Vsakič ko je počilo, so drobci kamenja leteli na vse strani in padali tudi po meni. Pritajil sem se in se stisnil kar se da k tlom. Koleno me je močno bolelo, toda ranjen nisem bil. Streli so ponehali. Kaj neki namerava storiti vojak, ki je streljal po meni, sem pomislil. Ali bo še streljal? Ali bo prišel gledat? Nisem utegnil razmišljati. Hip nato je počilo z vso močjo. Ročna bomba je priletela in se razpočila za skalo tik za menoj. Močan zračni pritisk je kar privzdignil skalo, za katero sem ležal. Imel sem res srečo, ležal sem v globini med skalami v odličnem kritju. Ostal sem popolnoma miren. Mislil sem si, kar bo, pa bo. Zaradi bolečin v kolenu se nisem mogel premakniti. Vedel sem, da se tudi vojak ne bo upal pogledati takoj za menoj. Počakal bo dneva in nato bo pogledal, kaj je ustrelil. Za vsak primer sem pripravil bombo, da ga primerno počakam, če se bo odločil, da se mi približa. Do jutra je bilo še dobro uro. V tem času se moram rešiti, če ne bo po meni, sem si mislil. Negibno sem ležal. Z eno roko sem stiskal pripravljeno bombo, v drugi sem držal kurirsko torbo, v kateri sem

nosil pošto. Čez čas začujem korake. Vzdolž meje je prihajal vojak, da poizve, zakaj je oni streljal. Razločno sem slišal, kako sta se menila. Razumel sem dobro italijansko. Iz nujnega pogovora sem zvedel, da vojak, ki je streljal name, ni prav vedel, na kaj je streljal. Mislil je, da je bila kaka srna ali kaj. Italijana sta se med pogovorom počasi oddaljevala in kmalu ni bilo slišati ničesar več. Počakal sem še malo, nato sem se previdno dvignil in šepaje nadaljeval pot,« je sklenil pripoved kurir Stojan.

Toda Stojan vedno ni imel sreče. Spodletelo mu je samo enkrat in to ga je stalo življenje. Kadar je srečno prišel čez mejo, se je rad ustavil v gostilni v Starem trgu, kjer je popil kozarec ali dva. Vino mu je hitro zlezlo v glavo. Če je popil kaj več, so imeli vsi težave z njim. Postal je aroganten, napadalen. Nadlegoval je ljudi, marsikatega je žalil. Napetost, ki jo je čutil pri prehodu čez mejo, je želel sprostiti v vaški gostilni. Štab bataljona je vedel za njegovo početje. Opozorili so ga, naj tega ne počenja. Kot partizan se mora lepo vesti. Kaj si bodo vendar ljudje mislili o partizanih! Nekateri ljudje, ki niso naklonjeni našemu boju, radi izrabljajo naše napake. Res se je po dolini takoj raznesla govorica o pijanih partizanih, ki da so razgrajali in grozili ljudem. Čeprav tega drugi niso počenjali, se je govorilo, kot da je bila gostilna polna pijanih in razuzdanih partizanov. Tudi Stojan tega ni delal pogostoma. Nekdo pa je vseeno vztrajno širil take govorce. Opozorili so ga torej, naj se primerneje vede, če ne bo sledila ostra kazen. No, to opozorilo ni zaleгло.

Nekega dne sem zvedel, da je straža pripeljala Stojana v taborišče iz Starega trga. Dobili so ga v gostilni, ko si je gasil žejo z vinom. Spet je uspel srečno prenesti pošto čez mejo. Poletna vročina in vino sta hitro premagala od poti in prestanih nevarnosti utrujenega Stojana. Poškodba glave iz mladih let je poleg alkohola še pospešila njegovo nepreračunljivost. Po vsakem kozarcu je postajal bolj neprišteven. Pričel je razgrajati in groziti. Znesel se je nad stoli in mizami. Ni mu bilo dovolj. Potegnil je pištolo in pričel streljati. Poškodoval ni nikogar. Le na stropu se je poznalo, kam je meril. Čez čas so ga nekako ukrotili. Ko se je streznil, ni nič vedel, kaj je počenjal. Toda ta izgovor mu ni pomagal. To pot je bila mera zvrhana. Poslali so ponj patrolo, ki ga je razorožila in pod stražo pripeljala v taborišče.

Sodba je bila kratka. Tovariša sta ga pripeljala pred četo, ki je bila postavljena sredi taborišča štaba bataljona na Petelinjaku. Tovariš Iztok je zbranim povedal, kaj je zagrešil Stojan. Kljub opozorilom je še naprej škodoval ugledu partizanstva in to pot celo

streljal na javnem prostoru. Njegovo obnašanje je gotovo škodovalo naši stvari. Kdor se noče pokoravati partizanski disciplini, mora biti kaznovan. Sovražniki ljudskega boja komaj čakajo na naše napake. Pripisujejo nam vse mogoče, samo da bi onemogočili naš boj.

Govoril je dolgo in utemeljeval kazen. Predlagal je smrt z ustrelnitvijo. Stal sem ob strani in opazoval Stojana. Stal je pred četo, tako da so ga lahko vsi videli. Verjetno se ni nadejal take kazni. Toda partizani, ki so ga sodili, so predlog obsodbe enoglasno sprejeli. Nikomur se sodba ni zdela prestroga. Okoliščine so bile take, da popuščanja ni moglo biti. Vsaka slabost bi rodila novo. Tega so se vsi zavedali. Ko je Stojan slišal obsodbo, je sklonil glavo. Ničesar ni rekel. Mirno je šel z odredom partizanov, ki so ga odpeljali, da ga ustrele. Tik pred usmrtnitvijo je dvignil pest k čelu in vzkliknil: »Smrt fašizmu!«

Tiste dni konec junija in v začetku julija se je pričelo med partizani govoriti, da Italijani pripravljajo splošno ofenzivo. Z velikimi močmi bodo udarili po nas, da uničijo partizanstvo. Na štabu bataljona se o tem ni govorilo naravnost. Bilo pa je mnogo znakov, da se res nekaj pripravlja. Mar bombardiranje Raven ni bil znak, da sovražnik želi oslabiliti partizanstvo?! S tem, da so bombardirali mirno vasico, so želeli vnesti preplah med ljudi. Take akcije so imele namen posejati razdor med prebivalstvom in našo vojsko. Obtožbe, da so partizani krivi njihove nesreče, jih utegnejo obrniti od nas, ali pa vsaj oslabiliti njihovo vero v pravičnost in uspešnost partizanskega bojevanja.

Govorice o italijanski ofenzivi so se vztrajno širile. Nad nami so se jeli zgrinjati črni oblaki, ki so grozili, da nam uničijo sicer še dokaj znosno življenje. Med nas je udaril glas, da se je na Dolenjskem ofenziva že pričela. Bilo je sicer pričakovati, da okupator ne bo mogel še naprej tolerirati rasti partizanske vojske. Kakšen obseg bodo imele njihove akcije proti nam, pa si seveda nismo mogli zamisliti. Naš štab bataljona ni vedel nič natančnega o namerah sovražnika. Morda je imel direktivo, da se o ofenzivi ne govori preveč. Nekoč je obiskal štab bataljona tovariš Bračič, takrat komandant grupe odredov. Nismo izvedeli točneje, čemu je prišel. Partizani so menili, da je prišel gotovo v zvezi s pripravami za ofenzivo. Vse je kazalo, da se bo dosedanji tok življenja temeljito spremenil. Bilo je slišati, da ljudje v dolini niso več tako enotni. Nekateri da odkrito govore, da ne marajo partizanov. Čule so se govorice, da je partizanski boj boj za komunistično oblast, ne pa tudi boj za osvoboditev od okupatorja.

Razgovori, ki sem jih dotlej imel z ljudmi o namerah našega boja, ko sem obiskoval po vaseh bolnike, so tu pa tam postajali ostrejši. Optimizem, ki sem ga prej opazal pri ljudeh, ko so navdušeno govorili, kako bomo pognali okupatorja iz naših krajev, je kopnel. Prikrita bojazen, da utegne velik razmah partizanstva izzvati okupatorja, ki se utegne zato kruto maščevati nad prebivalstvom, je postajala očitnejša. Ljudje v obeh dolinah, Loški in v Loškem potoku, so postali nezaupljivi do nas in tudi med seboj. Nekateri, za katere so partizani, ki so bili njihovi sovaščani, vedeli, da nam že prej niso bili naklonjeni, so baje celo skrivali puške pred partizani. Odnosi med borci niso bili več tako brezskrbni.

Govorice o bližajoči se ofenzivi so mnoge zelo vznemirjale. Posebno so bili zaskrbljeni starejši, ki so imeli doma družine in posestvo. Ni jim bilo vseeno, kaj bo z njihovimi svojci in imetjem, če se bo sovražnik maščeval nad partizani. Gotovo bodo njihove domačije prve zagorele. Usmiljenja ne bo. Dokaz za to je bilo bombardiranje Raven in za sedaj še dokaj redko požiganje hiš in podobno.

To, da si je vsak nadel drugo, izmišljeno partizansko ime, ki naj bi okupatorja zmedlo, ni bila več tako zanesljiva obramba. V dolini so dobro vedeli, kdo od domačinov je v partizanih. Gotovo se bo našel kdo, ki bo izdal okupatorju, katere hiše so partizanske in jih je treba uničiti.

V našem bataljonu so bili le redki, ki so prišli iz drugih krajev. Večinoma so bili domači kmečki fantje in možje. Mnogi med njimi so že imeli družine, otroke, imetje. Na vse to so bili iz razumljivih razlogov po večini zelo navezani. Skrbelo jih je, kaj bo. Tako se je med nas vselil nekakšen nemir in negotovost, kaj bo prinesel jutrišnji dan.

Trla me je skrb, kaj bo z mojimi ranjenci. Premišljal sem, kaj bo treba storiti. Na štabu bataljona smo se domenili, da je treba zgraditi bolnico, za katero razen nekaj ljudi nihče ne bi vedel, kje je. Ranjence je treba dobro skriti. Pripraviti je treba dovolj hrane, vode in zdravil. Partizanske enote verjetno ne bodo mogle bolnici z ničemer pomagati, tudi braniti je ne bodo mogle. Govorilo se je, da Italijani temeljito preiskujejo vsak gozd, vsako gmajno. V strelskih vrstah da se gibljejo prek ozemlja in meter za metrom pregledujejo vsak grm. Celo skale da odmikajo, da bi pod njimi našli skrivni vhod v kraško jamo, kjer bi se lahko skrili partizani. V krošnje dreves streljajo, kadar sumijo, da se kdo skriva na drevesu. Zaradi takih govoric in negotovosti, kaj je res in kaj ni, ni

Italijanska vojska v ofenzivi na Kočevskem avgusta 1942

*Streljanje domačinov iz vasi Dane v Loški dolini na Križni gori
31. julija 1942*

kazalo storiti drugega, kot zanesti se na samega sebe in skušati storiti kar se da, da bi bolnica preživela ofenzivo.

Obrnil sem se na Metoda. Bil je domačin iz Loškega potoka, zraven še medicinec. Že doslej mi je pomagal pri delu. Razen tega je opravljal dolžnost četnega bolničarja. Bil je dober borec in kar je najvažnejše, kot domačin je dobro poznal gozdove okoli Loškega potoka. V primeru potrebe bi nam lahko pomagal z zanesljivimi podatki o gibanju sovražnika. Prek njega namreč ne bi bilo težko organizirati zveze z domačini, posebno z njegovimi svojci, ki bi nam tudi zaradi njega raje pomagali iz težav.

Pojasnil sem mu na kratko, za kaj gre. Zgraditi moramo neke bolnico, kjer bodo ranjenci na varnem, dokler ne bo šla ofenziva mimo. Računal sem nanj, saj mi je doslej vedno rad pomagal. Pravil sem mu, da doslej še z nikomer nisem govoril o tej stvari. Svobodno naj se odloči. Predvsem pa z nikomer ne sme o naših namerah govoriti. Vso stvar moramo izpeljati kar se da tajno. Tudi z ranjenci ne smemo govoriti o novi bolnici. Samo tako jo bomo lahko zgradili v vsej tajnosti in ohranili svoje ranjence.

Brez posebnega razmišljanja je pristal na vse, kar sem mu povedal. Takoj sva se lotila prve naloge. Izbrati je bilo treba primeren kraj. Prostor ne sme biti predaleč v gozdu. Najbolje bi bilo kje na robu gozda. Dostop ne sme biti pretežak zaradi težkih ranjencev, ki jih je treba nositi. Dobro bi bilo, da bi zraven bolnice bilo še kakšno skrivališče, kraška jama ali možnost, da se zgradi bunker, kamor bi, če bi bilo potrebno, lahko skrili ranjence za nekaj dni. Tudi voda mora biti v bližini. Menil sem, da nam prevelika oddaljenost bolnice od naselij lahko prej škoduje, kot koristi. Čim bliže vasi bomo, tem lažje bomo izvedeli za novice v zvezi z delovanjem okupatorja.

Tako sva premišljala in se končno odločila za prostor imenovan Ogance v gozdu blizu Mrtalozev, ki je bil oddaljen za slabo uro hoda od Bele vode. Tu se začenjajo širni gozdovi Goteniškega Snežnika in se končujejo senožeti in polja Loškega potoka.

Ko je bila opravljena prva naloga, sva se lotila izbiranja osebja za bolnico. Menil sem, da bodo za to delo najpripravnější tovariši, doma iz Loškega potoka. Ti so poznali vsako skrito stezico v gozdu. Vedeli so za globeli, v katerih se nabira deževnica ki bi jo lahko uporabili, če nam bo zmanjkalo vode ali iz kakih razlogov ne bi mogli do studenca po vodo. Bili so vajeni pomanjkanja in trdega življenja in dela v gozdu, saj so od gozda večinoma živeli. Starejši so hodili na delo daleč v hrvaške gozdove, so pravili.

Zbrala sva šest tovarišev, ki so bili vsi doma iz Loškega potoka. Vse sem poznal že od prej kot hrabre in zveste partizane, na katere sem se lahko zanesel. Vsi so bili zadovoljni s tem, da bodo delali v bolnici. Morda jih je privlačevalo to, da bodo bliže svojemu domu. Koga morda tudi, da bo v primeru najnujnejšega svobodnejši v odločitvi, kako naj preživi ofenzivo. Povedal sem jim, kakšno bo njihovo delo, in odločno zahteval od njih, da nikjer, niti doma ne govorijo o tem, kje so in kaj delajo.

Prve dni julija sva se z Metodom odpravila iskat primeren prostor za bolnico na področje, ki sva ga že prej izbrala. Na robu gozda nad Mrtalozi sva našla majhno, dobro skrito ravnico. Bila je nad dolinico in obdana z naravnim, težko prehodnim terenom. Lažji dostop je bil le iz gozda. Velike, z mahom porasle skale, ki so jo obkrožale, in dokaj gosta podrast so jo dobro zakrivale, da se je videlo le nekaj metrov naprej.

V smeri proti Loškemu potoku se je teren strmo spuščal. Velike, v davnih časih odlomljene skale, pokrite z mahom, so skrivale ozek vhod v kraško jamo. Teren je bil skoraj neprehoden. V bližini odprtine je ležalo prek skal stoletno drevo. Bog ve, kdaj ga je izruval veter. Sedaj je ležalo tu in prhnelo. Njegove polomljene veje so skrivale globeli med skalami, tako da je bila hoja tod tudi nevarna. Vsak bi se takega terena raje izognil, kot pa tvegati, da si polomi noge in pade v kakšno globel. V gornjem delu te strmine, ki ni bila višja od sto metrov in prav toliko široka, je bil vhod v kraško jamo. Za ranjence bi bila jama odlično skrivališče v sili.

Kasneje sem si jamo še natančneje ogledal. Metod jo je poznal že od prej. Še kot otrok je nekoč zlezel vanjo. Odkril jo je baje Benček iz Travnika, ko je nekoč pozimi zalezoval kuno. Ta se je v globokem snegu zatekla v jamo in tako pripeljala lovca do skrivališča. Metod je bil mnenja, da je jama dovolj velika, da bi mogla sprejeti vseh pet ranjencev. Tudi za osebje bolnice bi bilo dovolj prostora.

Vrgel sem kamen v jamo, da se prepričam, kako je globoka. Votlo je zadonelo; dokaz, da je jama še kar prostorna in ne globoka. Vse naokoli sta vladala mir in tišina. Do Bele vode ni bilo predaleč. Do poti, ki vodi do Loškega potoka in na Glažuto in dalje proti Grčaricam, prav tako ne. Nihče si ne bi mislil, da je bolnica blizu naselja. Morda to utegne zavesti sovražnika. Tudi druge poti so vodile okoli Mrtalozev, tako da nobena ni šla čez prostor ali vsaj v bližini prostora, ki sem ga izbral.

Bil sem prepričan, da je prostor zelo primeren za konspirativno bolnico. Poslal sem tovariše domov po orodje, sekire, žeblje, žage in drugo, kar bi nam utegnilo priti prav pri gradnji bolnice.

V nekaj dneh je zrastle iz smrekovih debel baraka, dolga kakih 6 metrov in široka 4 metre. Debla so bila otesana s spodnje in zgornje strani. Preden so jih položili drugo na drugo, so položili vmes plast mahu. Tak lesen zid je bil visok okoli 0,5 m. Na to smo pognili veliko plahto, ki smo jo nekemu zaplenili.

Prostor, imenujmo ga »bolniška soba«, je bil le dobro zavetje ranjencem in nič več. Bil je toliko visok, da si mogel stati v njem. Skozi stene ni prav nič pihalo, bile so dobro zatesnjene, le strop ni bil najboljši. Kadar je deževalo, je teklo na mnogih mestih po ranjencih in po tleh. Tla so postala blatna in gladka. Moral si zelo paziti, da ti ni spodrsnilo. Za ranjence je bila hoja po takem »podu« še bolj nevarna. Vlaga, ki je sicer stalno prisotna v gozdu, je ob deževnih dneh postajala prava nadloga. Obleka se ti je kar lepila na telo. Kljub sicer toplemu vremenu je že zdravega človeka stalno mrazilo. Ranjenci so se pritoževali, da jim je neprijetno ležati na vlažnih ležiščih in da jih kljub poletju stalno zebe.

Bolniško sobo, v kateri je bilo prostora vsaj za 10 ranjencev, smo opremili z nekaj železnimi posteljami. Od nekod smo privlekli blazine, rjuhe, odeje. Na poseben prostor smo postavili kuhinjo s pravim železnim štedilnikom. Jedilnega pribora, loncev in drugih kuhinjskih potrebščin nam ni manjkalo. Karel Lavrič, ki je bil kuhar, si je prostor lepo ogradil z vejami: iz desk si je napravil zasilno streho. Hrana, ki smo jo pripravljali, je bila okusna in še kar raznovrstna. Spočetka nam ni manjkalo sladkorja, moke, riža, celo kavo smo si lahko pripravljali. Mesa smo imeli dovolj. Štab bataljona nam je dal živino, ki smo jo po potrebi zaklali. Do zakola smo jo imeli spravljeno pri kakem kmetu. Ljudje niso smeli vedeti, da je živina namenjena bolnici. Tako je tudi govedo preživelu svoje zadnje dni v globoki konspiraciji.

Od osebja, ki je bilo v bolnici, sta bili dve dekleti bolničarki: Nedeljka in Mimica. To je pred kratkim pripeljal tovariš Levec, ki je med tem postal politkomisar bataljona. K bolniškemu osebju je sodil Peter, Metodov brat. Redkobeseden je bil še bolj kot Metod, sicer pa discipliniran in miren fant. Tudi on je bil v partizanih vsaj toliko časa kot Metod. Veljal je za dobrega in hrabrega borca.

Od osebja sem Mimico najmanj poznal. Šele pred kratkim je prišla na štab bataljona. S seboj jo je pripeljal tovariš Levec. Zamenjava politkomisarjev je bila nepričakovana, tako da sem o

Florjanovem odhodu na novo dolžnost v štab odreda zvedel šele kasneje. Zaradi dela v bolnici nisem mogel več slediti dogodkom, ki se niso neposredno tikali mene. Tako sem spoznal tovarišico Mimico šele, ko jo je Levec postavil za glavno bolničarko bolnici. Ni bila iz teh krajev. Govorica jo je izdala za Ljubljankanko. Sama je malo govorila, predvsem ni govorila o sebi. Bila je majhne postave, kostanjevih las, rdečelična, prijetne zunanosti. Njen pogled je bil oster, odločen. Zelo si je prizadevala, da bi opravičila svoje mesto glavne bolničarke.

Kot vsakega novinca so jo tovariši sprejeli malo z nezaupanjem, ki pa se je kmalu zgubilo. Mimica je bila namreč požrtvovalna in pridna. Celó zelo resna je bila. Šale ni poznala. Nikoli je nisem videl smejati se. Bolničarsko delo je opravljala s predanostjo. Ni me dosti motilo, da so jo poslali kot izkušeno bolničarko, čeprav sem po njenem delu opazil, da to ni bila. Navadil sem se že na to, da moram vsako bolničarko na novo učiti, kako je treba prijeti sterilni zavojni material, prekuhati brizgalko in igle za injekcije in podobno. Mimica je kmalu obvladala osnovno bolničarsko delo, ki je bilo takrat potrebno. Kazalo je, da mi bo zelo dobra pomočnica.

Večkrat je odšla v štab bataljona. Ko se je vrnila, je prinesla razne novice in direktive v zvezi s političnim delom v bolnici. Takrat nisem bil član partije, zato tudi nisem vedel, kdo izmed nas to je. O tem se takrat ni govorilo. Mimica je gotovo bila, čeprav sama tega ni povedala. Vprašal je nisem, ker sem menil, da to ni važno. Vsi smo tu zato, da se borimo proti okupatorju. Smo pričaši Osvobodilne fronte, ki združuje v boj proti okupatorju vse Slovence brez ozira na politično pripadnost. Morda so jo tovariši zaradi njenega obnašanja ali zaradi tega, ker nam je prinašala direktive iz štaba bataljona, kmalu začeli najprej v šali, nato zares imenovati politkomisar. Ni se temu upirala, nasprotno, še vŕeč ji je bilo.

Tako sem imel dve bolničarki. Ena izmed obeh je bila odveč. Nedeljka se je nerada zaposlila v kuhinji in prevzela Karlu delo kuharja. Ta je potem v kuhinji le še občasno pomagal. Nedeljka je imela dosti smisla za kuhanje, gotovo več kot Karl. Tako se je hrana izboljšala.

Nekega dne proti sredini julija, ko je bila bolnica toliko naređ, da se je dalo v njej prebivati, smo ponoči pripeljali ranjence iz dosedanje bolnice pod Petelinjakom v novo bolnico. Delo smo opravili tako, da je prav malo ljudi vedelo za selitev. Onim,

ki so opazili, da prevažamo ranjence, smo rekli, da jih vozimo v bolnico iz štaba grupe odredov.

Ves prevoz je bil opravljen kar se da konspirativno. V Loškem potoku smo najeli dva lojtrna voza. Ležišča na vozeh smo napravili iz slame in nanje položili 4 težke ranjence in enega, ki je bil laže ranjen. Gedal sem, da pridemo do položaja nove bolnice v zgodnjih jutranjih urah. Zadnjih nekaj metrov je namreč bilo treba ranjence nositi po razmeroma težkem terenu. Ob dnevnem svitu bodo tovariši to delo laže opravili. Ni nevarnosti, da bi jih kdo videl in manj sledov bodo zapustili za seboj. Že prej so spravili v bolnico vsa zdravila in kar je bilo drugih potrebščin, kot je posteljnina, posoda, razno orodje.

Tako smo se odselili iz bližine štaba bataljona na položaj, ki je bil nekaj ur hoda oddaljen od položaja na Petelinjaku. Že prej rahla zveza s štabom je bila sedaj še slabša. Pot me je zanesla na štab bataljona le, kadar sem bil poklican zaradi ranjenca ali bolnika ali kadar sem sam hotel zvedeti, kaj je novega glede bližajoče se ofenzive. V bolnici smo živeli sami zase in skrbeli za ranjence. Zvezo s štabom smo vzdrževali prek kurirja, ki nas je obiskal po potrebi. Navadno je kurir prišel, kadar je bilo potrebno sprejeti novega ranjenca. Tako je bila konspirativnost odlična. Prebivalci najbližjih zaselkov Loškega potoka niso vedeli za nas.

Za varnost bolnice je bilo poskrbljeno še na druge načine. Dnevno sem pošiljal po dva tovariša v patrolo. Njuna naloga je bila kontrolirati bližnjo okolico bolnice. Srečanju z drugimi znanimi ali neznanimi ljudmi sta se morala izogniti. Morala sta opazovati njihovo početje in po možnosti odkriti njihove namere. V začetku so patrole redko koga srečale.

Včasih, kadar mi je delo v bolnici dopuščalo, sem šel sam v patrolo. Želel sem si boljše ogledati teren, da bi bolnico premestil na drugo mesto, če bi bilo potrebno. Navadno je šel z menoj Metod, ki je teren tam okoli dobro poznal. Kontrolirati je bilo potrebno predvsem področje, ki nas je ločilo od zaselkov Loškega potoka in tja proti Malemu Logu. Nekoč sva prišla do doline, ki leži nekako severovzhodno od Loškega potoka. V gosti, zaraščeni dolini je bilo slišati razbijanje. Kaj neki je to? Odzvanjalo je tako, da sem bil prepričan, da nekdo nekaj gradi. Z Metodom sva počakala, da je razbijanje ponehalo. Kmalu je bilo slišati voz, ki so ga vlekli konji. Zamolkel topot konjskih kopit in škripanje voza, ki je očitno vozil po mehki gozdni poti, sta vznemirjala mojo radovednost. Ropot se je počasi oddaljeval. Glas voznika, ki je priganjal

konje, in ropot voza sta se vse bolj izgubljala v daljavi. Kmalu je bilo v gozdu spet vse tiho. Z Metodom sva se previdno odpravila gledat, kaj neki je neznani voznik počenjal v dolini. Začudila sva se, ko sva odkrila pravo majhno, iz desk zbito barako. Bila je grajena še kar solidno. Imela je vrata, ki so bila zaklenjena s ključavnico. Metod se je spomnil, da je slišal, da se tudi ljudje pripravljajo na ofenzivo. Bali so se požiganja in ropanja okupatorske vojske. Pričakovali so najslabše. Loški potok je bil znan partizanski predel. Okupator tem vasem gotovo ne bo prizanesel.

Ko so se raznesle govorice o ofenzivi okupatorja na osvobojeno ozemlje, so se ljudje začeli pripravljati in ukrepati. Na skritih krajih v gozdovih okoli Loškega potoka so gradili lesene barake. Vanje so znesli hrano, obleko, orodje in druge reči, ki so jih želeli rešiti pred sovražniki. Takih skrivališč je bilo v gozdu za Loškim potokom in v smeri proti Malemu Logu precej. Na žalost tudi to ni pomagalo. Italijani, ki so v ofenzivi pretaknili vsak grm, so še posebno natančno pregledali okolico Loškega potoka. Preiskali so vse gmajne in gozdove in odkrili večino skrivališč. Izropali so jih in požgali. Tako ljudem večinoma ni ostalo prav ničesar.

Spočetka v bolnici nisem imel mnogo ranjencev. Vsega pet jih je bilo. Med njimi so bili 4 težki: Drago Maslo, Ludvik (Viktor Kraševac), Lijak, Tone in Marko. Ob večerih pred spanjem so radi pripovedovali, kdaj in kako so bili ranjeni. Spominjali so se vseh podrobnosti. Večkrat so ponavljali svoje doživljaje in dodajali še to in ono, kar se jim je zdelo pomembno. Tako jim je mineval čas, ali pa so tako preganjali bolečine.

Tovariši, ki so bili doma iz Loškega potoka, so vsak dan prinesli kakšno novico, ki nas je vznemirila. Enkrat, da se je ofenziva že zelo približala našim krajem, drugič, da so Italijani še daleč od nas in da teh krajev ne bodo obiskali. Govorilo se je, da je italijanske vojske kot listja in trave, da preiščejo malodane vsak grm, da jim pomagajo domači izdajalci in da imajo za odkrivanje sledov posebej izurjene pse.

Ranjence sem skušal obvarovati pred takimi demoralizirajočimi vestmi. Nisem dovolil, da jih z njimi vznemirjajo. Toda vseeno so čutili in verjetno sklepali iz našega vedenja, da se je ofenziva že zelo približala. Razgovor z njimi jih je zelo pomirjal. Opazil sem, da pri tem tudi sam postajam mirnejši, da treznejše presojam govorice. Osebu nisem mogel ubraniti, da ne bi razpravljali o ofenzivi. Dosegel pa sem, da so razumeli, da se kljub vsem govoricam ne bomo predali.

Sam sem si že od začetka zamislil, kako bom rešil bolnico, če nje ne, pa vsaj ranjence. Zato sem tudi izbral ta kraj in dosegel, da smo zgradili konspirativno bolnico. Še več, če bi obstajala nevarnost, da Italijani bolnico odkrijejo, sem imel pripravljeno kraško jamo, kjer bi poskrili ranjence. To je bila zadnja možnost. O njej nisem govoril nikomur. Vedel sem, da bom uspel le, če bom v vsakem trenutku vedel, kaj mi je storiti. Le tako bom ostal miren. Zato sem si večkrat v duhu ponavljal, kaj bo ob ofenzivi treba storiti. Ta priprava mi je kasneje, ko je prišlo do najhujšega, res koristila. Niti za hip nisem odstopil od svojih zamisli in kljub navidez brezizhodnemu položaju sem izvedel vse, kot sem si zamislil.

Kljub takim in podobnim težavam sem se dosti ukvarjal z ranjenci in zvedel marsikaj zanimivega.

Drago (Karlo Maslo) je bil ranjen pri prehodu čez dobro zastraženo bivšo jugoslovansko-italijansko mejo nekje pod Snežnikom. Večkrat je že prestopil mejo, doslej še vsakokrat uspešno. Prihajal je na štab bataljona poročat. Takrat je bil komandant Primorske čete, ki je sodila pod komando našega bataljona.

Glas o njegovih podvigih se je širil prek meje tudi po naših krajih. Na Primorskem so fašistične oblasti razpisale nagrado na njegovo glavo. Očividno jim je delal velike preglavice. Njegova junaška dejanja so gotovo mnogo pripomogla, da sta bila samozavest in odpor naših ljudi na Primorskem takrat tako velika.

Tistega dne, ali bolje, tiste noči je Drago pet ljudi, med njimi sta bili tudi njegovi sestri Marija in Kristina, vodil prek meje. Bila je temna, a mirna noč. Počasi in previdno so hodili skozi gozd. Tedaj mu je skoraj na uho nenadoma zadonelo: »Mani in alto!« Toda partizan Drago ni bil kdorsibodi; v trenutku se je znašel. Preden je močan krik vojaka v zasedi izzvenel, je skočil naprej in zagrabil puško, ki je bila naperjena v njegovo glavo. Skupina se je namreč približala vojakom na 2 metra, prav pod puškine cevi. Z vso silo je potegnil, tako da je fašista, ki je držal puško in je bil skrit za grmom, kar vrglo po tleh in je celo pozabil ustreliti. Iz zasede je ustrelil drugi fašist in ga zadel v ramo. Krogla mu je prebilo ključnico in ga zraven tega oplazila še po ustnici. Ranjen, močno krvaveč se je pognal prek skal v gozd. Za njim sta bežali obe sestri. Fašisti so še streljali za njimi, vendar so streli kmalu prenehali. Vsi trije so srečno utekli. Spretno so izkoristili gosto podrast in neraven teren. Druge tovariše, ki so bili z njim, so Italijani ujeli. Ranjen se je s sestrama prebijal skozi gozd proti Loški dolini in pri tem izgubil dosti

krvi. Onemogel in zelo izčrpan se je po deseturnem maršu zatekel na varno v neko hišo v Podcerkvi. Tam sem ga našel drugi dan.

Ponoči je kurir prinesel sporočilo v bolnico na Petelinjaku, da je Drago ranjen in da mu je potrebna takojšnja zdravniška pomoč. Drugi dan sem mu imobiliziral ramo, ker je imel zdrobljeno ključnico. Nekoliko je škrtal z zobmi, sicer pa hrabro prenašal bolečine. Pripovedoval mi je svoj doživljaj, jaz pa sem ga opazoval. Želel sem si dobro ogledati tega hrabrega človeka, o katerem se je takrat toliko govorilo.

Bil je nekoliko višje postave in izredno čokat. Majhne, temne oči so živahno gledale okoli sebe. Belina zdravih zob se je odražala na licu, vedno pripravljenem na smeh. Bil je skromen in skoraj ni hotel govoriti o svojih podvigih v boju s fašisti onkraj meje. Če je govoril o kakšni akciji, je povedal v skopih besedah, da je bilo iz njih težko razbrati njegove osebne zasluge. Imel sem vtis, da je bil zanj boj proti fašizmu naravna potreba. Stoletno trpljenje našega naroda je našlo v njem maščevalca, ki je to delo opravljal brez sebične misli, prostodušno, kot je opravljal poprej svoje kmečko delo.

V bolnici je ostal vse do ofenzive. Nekaj dni prej, preden je ofenziva dosegla bolnico, jo je zapustil. Rana se mu je hitro celila.

Viktor Kraševac (Ludvik) je bil po poklicu mesar, doma iz Podcerkve. Bil je edina žrtev našega prvega poskusa prodora na Primorsko. Konec junija ali v začetku julija se je namreč odpravil močan partizanski odred nekje pod Snežnikom prek meje na Primorsko. Kot bolničar je šel z njim Metod. Iz njegovega pripovedovanja sem potem zvedel, kako je bilo. Morali so se vrniti že drugi dan. Kazalo je, kot da so jih Italijani čakali. Brž ko so naši prestopili mejo, so jih napadli in razbili. Partizani so se po grupah prebili nazaj. Vsi so se srečno pretolkli, le Viktor je bil pri tem težko ranjen v hrbet. Krogla je obtičala levo nekje pod srcem, čisto pod kožo. Natanko jo je bilo čutiti pod prsti.

Tovariši so mu pomagali, da se je izvlekel iz ognja, in ga spravili do Vrhnike. Čez kak dan ali dva sem ga obiskal. Ležal je na slami v nekem čebelnjaku. Bil je v zelo težkem stanju. Imel sem vtis, da ne bo preživel, da je čisto pri kraju. Smrt mu je gledala iz globoko vdrtih in temno obrobjenih, steklenih oči. Kuhala ga je vročina. Usta je imel venomer suha in stalno je prosil piti. Trebuh je bil napet, trd, kolcalo se mu je kar naprej.

Spomnil sem se na Petra, ki smo ga nedolgo tega pokopali v gozdu Pri treh lužah v Goteniškem Snežniku. Bil sem prepričan, da se tudi Viktor ne bo izmazal iz smrtnega vnetja trebušne mrene, ki

je nastopilo zaradi strela skozi trebuh. Dal sem mu injekcijo morfija, da bi mu olajšal trpljenje. Kmalu je zaspal. Ljudem, ki so ga oskrbovali, sem dejal, naj mu ne dajo hrane razen čaja po žličkah, na trebuh pa mrzle obkladke.

Moral sem ga pustiti, kjer je bil. Prevoza z Vrhniko prek Peltinjakov v bolnico gotovo ne bi prenesel. Zaradi Italijanov ni imelo nobenega smisla premeščati ga od tam, saj je bil v čebelnjaku kar dobro skrit. Drugi dan se je počutil bolje in vsak naslednji dan še bolje. Nisem mogel verjeti, da se mu je stanje v treh dneh toliko izboljšalo. Bil je povsem drug človek. Simptomi vnetja trebušne mrene so popustili. Vrnilo se mu je dobro razpoloženje. Predložil sem mu, da ga odpeljemo v bolnico. Takoj je bil za to. Transport na trdem in tresočem, s slamo prekritem kmečkem vozu je dobro prenašal. Brez hudih posledic smo ga prepeljali v bolnico. Bil je samo nekoliko izmučen od večurne vožnje po strmih gorskih poteh. Ko se je bolnica preselila, je šel seveda z nami. Tu se mu je stanje jelo slabšati. Rana na hrbtu ga je močno bolela, iz nje se je cedilo čedalje več gnoja. Nastopila je težka infekcija. Prevažovali smo ga dvakrat, tudi trikrat na dan. Čez kakih 14 dni se mu je naredil še absces na debelem mesu.

V začetku je ležal nekaj dni na slamnatem ležišču. V novi bolnici je ležal sicer na postelji z blazino. Higijensko pa tudi to ležišče ni bilo. Z vsakim dnem se mu je stanje vidno slabšalo. Zaradi bolečin in oslabelosti se ni mogel na postelji več obračati, kmalu niti premikati ne več. Prej še kar zgovoren kljub težkemu stanju je sedaj skoraj utihnil. Pripravljal sem se, da mu incidiram absces. Toda do tega ni prišlo. Prehitela nas je ofenziva. Ubili so ga fašisti nekako tiste dni, ko sem mislil, da je absces dozorel in bi ga bilo treba odpreti.

Najtežji od vseh ranjencev, ki sem jih imel v bolnici, je bil Lisjak. Bil je iz tretje, Brankove čete, ki se je zadrževala Pri treh lužah v masivu Goteniškega Snežnika. Strel ga je ranil skozi prsni koš v neposredni bližini hrbtenice, tako da so bila poškodovana tudi vretenca in hrbtni mozeg. Krogla je vstopila spredaj z desne strani zgornjega dela prsnega koša, izstopila pa na levi strani precej niže. Očitno je bil ranjen, ko je ležal. Bil je v izredno težkem stanju, vendar pri zavesti. Od prsnega koša navzdol ni ničesar čutil. Vse dni, kar so ga nosili v bolnico, ni skoraj nič jedel. Na stranišče ni šel ves čas, odkar je bil ranjen. Zaradi paralize spodnjega dela telesa ni čutil nobene potrebe. Videti je bilo, da je poln tekočine. Bruhal

je zelenkasto slino in bil venomer žejen. Kdaj pa kdaj se mu je bledlo.

Pregledoval sem ga in razmišljal, kaj bi storil z ranjencem, ki bi mu verjetno v najboljših pogojih na kliniki težko pomagali. Počakal sem še en dan in ga nato kateteriziral. Iz njega je steklo nekaj litrov urina. Kljub temu, da je bil mehur izredno napet, ni ničesar čutil. Takoj po odvzemu urina je bilo njegovo stanje kot prej: ni se počutil niti bolje niti slabše. Naslednje dni pa se mu je stanje vidno slabšalo. Umrl je po desetih dneh. Pokopali smo ga ravno na dan, ko se je že čulo za hribi streljanje sovražnika. Ofenziva je bila tu.

Tone (Anton Truden) je bil doma iz Zgornjih Poljan. Ranjen je bil od mine pri napadu na Drago 19. ali 20. julija. Kar privzdignilo ga je in vrglo nekaj metrov, ko se je tik njega raztreščila mina. Velik drobec železa mu je obtičal na dnu rane na zadnjici. Bil je mišičast človek, pa je drobec lahko prodril globoko v meso. Čutil sem ga s pomočjo sonde. Bil je čisto pri medenični kosti vsaj 10 cm globoko. Z instrumenti, ki sem jih imel, ga nikakor nisem mogel odstraniti iz telesa. Rana je ostala dolgo odprta, se gnojila, bolela. Vendar se mu je stanje kljub temu kmalu popravilo. Pri hoji pa ga je še vedno motilo. Vsak gib ali pritisk mišičja na drobec, posebno pri hoji, ga je zasklel. Poškodba je bila razmeroma majhna, bila je pa na takem mestu, da nikakor ni bil sposoben za daljšo pot. Dan ali dva pred ofenzivo sem ga kljub vsemu odpustil iz bolnice. Sam me je prosil, naj ga pustim. Rad sem to storil, saj sem tako imel enega ranjenca manj na skrbi. Njegovo stanje je bilo tako, da mu razen prevezovanja druga pomoč ni bila potrebna. Menil sem, da bo doma bolj na varnem. Zgornje Poljane so sredi gozda. Pravočasno bo lahko opazil prihod sovražnika in se skril v gozd ali kako drugače. Dal sem mu navodila, kako naj ga domači prevezujejo. Če nimajo sterilne gaze, smejo prek rane dati tudi kos platna, ki ga pa morajo prej prekuhavati vsaj 10 minut; tako, kot to delamo v bolnici.

Vesel in zadovoljen, da gre domov, je nekega dne popoldne odšel s kurirjem proti svojemu domu. Usoda mu ni bila naklonjena. Hodil je zelo počasi. Vsak gib ga je bolj bolel, kot je bilo pričakovati. S kurirjem nista po dveh urah hoje prišla niti za uro normalne hoje daleč, ko sta srečala znanca, ki je bil prav tako kurir. Ko je ta videl, da vodi naš kurir ranjenca, ki težko hodi, in da ga pelje v Zgornje Poljane, je menil, da bosta do tja težko prišla o pravem času. Verjetno bodo Italijani prej tam, saj so bili tedaj že

na Blokah. Vsak hip jih je bilo pričakovati v Loškem potoku. Tone se je ustrašil poti. Morda ga bodo še na poti ujeli, kar bi pomenilo gotovo smrt. Njegov strah je bil upravičen, saj se je govorilo, da fašisti ravnaajo s partizani zelo slabo. V ofenzivi bodo čete v prvem naletu gotovo vsakogar ustrelile, da bi bilo čim manj ujetnikov. Odložil se je, da se raje vrne v bolnico. Kasno zvečer se je res vrnil.

V bolnici je bil tudi Marko iz Rakovške čete, doma je bil z Rakeka. Bil je eden mojih prvih ranjencev. Odkar je bil po nesreči ranjen v brado, je ostal pri meni. Ko se mu je stanje izboljšalo, se je oprijel bolničarskega dela in v tem hitro napredoval. Če je bilo potrebno, me je spremljal na obiske k bolnikom v Loško dolino. Pomagal je pri delu v kuhinji ali intendantu. Bil je prijeten fant in zelo pripraven za vsakršno delo. Z menoj je delil vse dobro in slabo. Nikoli se ni pritoževal. Zvesto je nosil razmeroma težko zdravniško torbo. Vedel sem, da ga torba pritiska na ramena in posredno tudi na vrat in da mu to povzroča bolečine. Vendar se zaradi tega nikoli ni pritoževal. Zraven tega je lepo pel, čeravno je spočetka le težko odpiral usta. Kasneje se je to nekoliko popravilo. Laže je jedel in ni več govoril skozi zobe kot prej. Ostalo pa je gnojno vnetje čeljusti, ki ni hotelo prenehati. Iz rane na licu se mu je stalno cedil gnoj. Zaradi vsega tega sem ga zadržal v bolnici. Tu je bilo vsaj malo bolje poskrbljeno zanj, kot bi to bilo v enoti.

Skupno življenje naju je močno zblížalo. Navadila sva se drug na drugega in postala sva dobra prijatelja. Marko je bil stalno z menoj v času ofenzive in po njej. Z njim sem preživel mnogo težkih in tudi lepih trenutkov. Pregovor, da prijatelja spoznaš v sili, se je med nama ničkolikokrat potrdil. Tudi po ofenzivi je Marko ostal še nekaj časa pri meni, nato pa se vrnil v četo. Tu so ga zaradi lepega petja imeli radi. Že prej je bil član kvarteta Rakovške čete, ki so ga sestavljali: brata Kostja in Luka ter Kvirin in Marko. Ničkolikokrat so prepevali pesmi, da je segalo do srca. Posebno ob večerih, ob tabornem ognju, ko smo se vsi oddahnili od dnevnih naporov. Njihova pesem je vzbudila trenutek pozabe. Vrnila nas je nazaj v dni, ko še ni bilo vojne. Govorica in smeh prisotnih sta utihnila. Vsi so poslušali lepo ubrano petje in marsikomu se je utrnila solza ob spominu na svojce in na trpljenje, ki ga moramo prestajati. Toda hip nato je že zadonela poskočna bojna domača ali ruska pesem, polna optimizma in neupogljivosti. Takrat so se v resnici pesti tiskale kar same in so škrtali zobje. Pomirjeni, a odločni smo se drug za drugim spravljaljali k počitku. Spremljalo nas je spoznanje,

da je boj edina možnost za obstanek slovenskega naroda. Pomirjeni in pripravljeni za drugi dan smo plegli in prevzel nas je odrešujoči spanec.

Marko, Kvirin in Luka so vsi padli. Prva dva sta se trenutek predolgo zadražala v neki hiši. Brigada, v katero so po ofenzivi preasle čete in bataljoni novih borcev, je bila pozimi 1943. leta na pohodu na Notranjskem. Bila sta v isti četi. V snegu in mrazu so se prebijali skozi področje, kjer je prav takrat divjala lokalna sovražnikova ofenziva. Izčrpana od prestanih naporov in lačna sta se hotela ogreti v neki hiši in dobiti kaj za pod zob. Med tem so sovražniki že obkolili vas. Beg pred puškami ni bil dovolj hiter. Marko in njegov sovaščan, tovariš iz mladih let, sta tu za vedno omahnila v sneg.

Bolnico so oskrbovali s hrano, vodo in drugimi potrebščinama Tone Mikulič, Karl Lavrič, Peter Rus, Metod Rus, Mirko Kordiš, Rudolf Bartol, Karel Levstik, Tone Hace in Marko. Prvi je bil domačin iz Bele vode, iz vasi, ki je bila v neposredni bližini bolnice na Ogancih. Bil je starejši brat Karla Mikuliča, ki sem ga spoznal že prve dni po mojem prihodu v partizane v patroli, ki je padla v italijansko zasedo pri Žlebiču pred Sodražico. Tone je bil star okoli 36 let. Tudi on je bil gozdni delavec in privržen partizan. Od mladih nog je delal v kočevskih gozdovih in poznal vsako stezo, vedel je za skrite studence in še marsikaj o gozdovih okoli Loškega potoka.

Drugi tovariši so bili iz različnih zaselkov Loškega potoka. Vsi so bili gozdni delavci. V bolnici so opravljali različna dela, zraven pa še patrolirali po okolici. Nisem jih utegnil bolje spoznati. Bili so prekratek čas z menoj.

Verjetno so bili radi v bolnici, saj so tako imeli priložnost, da obiskujejo svojece v vasi. Skoraj vsak dan je šel kdo izmed njih v vas. Prinesli so kaj malega hrane in drugih reči, kar se je dalo dobiti in smo v bolnici potrebovali. Zraven tega so prinašali še kup novic, ki so jih zvedeli od svojcev.

O bolnici s svojci niso govorili. Tako vsaj jim je bilo ukazano. Ko so pri drugih ljudeh v vasi nabirali različne stvari za bolnico, niso smeli omenjati, za koga bodo. Zahvaljujoč se temu, da so osebe največ sestavljali domačini, nam ni manjkalo ničesar, kar se tiče hrane in obveščanja o situaciji.

Spričo vse težje situacije zaradi bližajoče se italijanske ofenzive, smo se večkrat pogovarjali, kaj nam bo storiti, da bomo obvarovali ranjence in sebe pred najhujšim. Vztrajal sem na tem, da

se moramo držati bolnice tudi takrat, ko bo ofenziva šla prek teh krajev. Vsak od njih dobro pozna te gozdove in mu ne bo težko skriti se za dan ali dva. Ne vem zakaj, toda vsi smo bili prepričani, da najtežja situacija ne bo trajala več kot dan ali dva. To se pa že da vzdržati, če je potrebno, tudi brez hrane in vode.

Spočetka, pravzaprav vse do usodnih dni so bili vsi tega mišljenja. Tedaj pa so se nenadoma premislili. Nekdo je menil, da bi bilo najenostavneje oditi domov, ko pridejo Italijani. Zaposleni bodo z iskanjem partizanov po gozdovih, pa ne bodo pazili na ljudi, ki bodo doma. Nihče ne bo vedel, da so bili tudi oni partizani. Opravljali bodo svoja kmečka dela, se držali svojih hiš, pa bo okupator mislil, da so bili zmeraj lojalni. K temu so jih nagovarjali tudi svojci. Nekje so slišali, da je v preteklosti že bilo tako. Kmetje so čez dan opravljali svoje delo, ponoči pa napadali sovražnika. Baje je bilo tako na Kitajskem in tudi drugod. Teže je za vas, ki niste od tod, so menili. Vas ljudje ne poznajo, nimate nobenih dokumentov. Okupator bi takoj opazil, da niste od tod, in kdo ve, kaj bi bilo potem z vami.

Tako so mislili skoraj vsi, ki so bili iz Loškega potoka. Le Metod in njegov brat Peter sta se držala mojega navodila. Njihovo mišljenje, da bodo preslepili sovražnika na opisani način, pa je bila težka, usodna zmota. Niso računali na izdajalce. Do ofenzive smo gledali v vsakem vaščanu, če že ne pravega pristaša OF, vsaj lojalnega človeka, da v težkih okoliščinah ne bo izdal svojega soseda ali bližnjega. Vendar temu ni bilo tako. Okupatorjeva ofenziva je imela globlji namen; ne samo razbiti partizansko vojsko, temveč jo tudi oddvojiti od njenega zaledja, od ljudstva, ki je to vojsko vzdrževalo.

Že pred ofenzivo se je govorilo, da se nekateri pripravljajo na oborožen boj proti partizanom. Italijani, da jih pri tem podpirajo in organizirajo, dajejo orožje in podobno. Te priprave so bile tajne in spričo našega dokaj ugodnega položaja je bila skrivnost o beli gardi skrbno čuvana. Belogardizem se tedaj še ni mogel močneje uveljaviti. Bela pošast pa je dvignila glavo ob prvi priložnosti, ki jo je ponudila okrutna in zastrašujoča ofenziva. Tako so se ob času ofenzive naenkrat pojavili v doslej povsem partizanski vasi izdajalci. Povedali so okupatorju, kdo vse so partizani. Zagorele so njihove hiše. Partizane, ki so jih ulovili, so brez posebnih ceremonij postrelili.

Metod in Peter sta preživela ofenzivo. Vendar tudi njima usoda ni prizanesla. Ko so Italijani odšli, sta se oglasila doma, misleč, da je že toliko varno, da jima ne grozi kaj hujšega. Italijani po so ju

ujeli in odpeljali v zapor. Po prvem naletu, ko so vsakega ujetega partizana ubili, so sedaj spremenili taktiko. Tako so oba brata poslali v internacijo. Peter je v internaciji umrl za tifusom.

Sredi julija smo zvedeli, da so Lahi razbili naše na Zapotoku, kjer je bil štab grupe odredov. Tam je bila tudi bolnica tov. Tineta, ki sem jo nedolgo tega obiskal. Govorilo se je, da je na Dolenjskem, kjer se je ofenziva že prej začela, vse uničeno. Lahi požigajo cele vasi in streljajo partizane. Žene, otroke, starce množično pošiljajo v internacijo. Požgane in izropane so cele vasi, posebno hribovske, kjer so se največ zadrževali partizani.

Začelo me je resno skrbeti, kaj bo z nami. Tovariši so postali raztreseni, zamišljeni, razdražljivi. Na vprašanja so sicer odgovarjali, vendar je bilo čutiti v njihovih odgovorih odsotnost. Njihova mnenja o tem, kaj nam je storiti, ko se bo ofenziva dotaknila tudi nas, niso bila več tako enotna.

Nekega julijskega dne, ko je bilo okoli nas precej streljanja, sva se z Metodom odpravila na Travno goro gledat, kako je z begunci. Prejšnjega dne je namreč stalna bolniščina patrولا prinesla vest, da se je bolnica iz Zapotoka umaknila nekam na Travno goro. Želel sem se pogovoriti z dr. Tinetom in drugimi, da bi natančneje izvedel, kakšen je vojaški položaj, kako misli ohraniti svojo bolnico in podobno.

Dan je bil lep, vroč. Že zgodaj zjutraj sva se z Metodom odpravila na pot. Ves čas sva napenjala ušesa, da bi zaznala morebiten nenaraven glas, pok prelomljene vejice ali pridušen ropot kamenčka, ki ga je sprožila kaka sovražna noga.

Tiste dni so namreč temni in skriti gozdovi naenkrat oživali. Pričeli so se pojavljati begunci, ki so bežali pred italijansko ofenzivo. Nekateri med njimi so bili oboroženi. Prebivalci okoliških vasi so vozili v gozdove v varna skrivališča hrano, konjsko opremo, vozove, kuhinjske potrebščine, posteljnino in še sto drugih reči, za katere so mislili, da jih je treba skriti pred sovražnikom. Hoja po gozdu je tako postala nevarna. Vsak je želel, da ga drugi ne zaloti pri iskanju skrivališča ali pri samem skrivanju stvari. Budno so pazili na okolico in če je bilo potrebno, so uporabili tudi orožje.

Bilo je že popoldne, ko sva prišla k hiši na Travno goro. Vse naokrog je bilo mnogo partizanov. Konji so vpreženi stali ob vozovih in se prestopali z nogo na nogo, zraven pa obupno suvali z gobci in opletali z repi, skušajoč odgnati brezštevilne vsiljive obade. Nekaj konj, opremljenih s komati, se je paslo po gozdu in obiralo gozdna zelišča in listje z vej nizkih dreves. Nihče ni pazil nanje.

Vmes se je paslo nekaj goveje živine. Ob poti so stali vozovi, naloženi s posteljnino, posodo, konjsko opremo. Bilo je vsega, kar si hotel. Okoli voz so sedele ali stale ženske, starejši moške, otroci. Na licih jim je bilo videti strah, stisko, negotovost. Starejši so se nervozno prestopali okoli vozov in si dali opraviti s kakšno stvarjo, da bi tako odgnali negotovost. Otroci so se stiskali k materam ali pa so, sedeč na vozovih, odsotno zrl predse v pričakovanju, kaj bo. Vsi ti ljudje so bežali s partizani v gozdove, ker bi se radi umaknili represalijam soldateske. Očividno je val ofenzive že zapljuskal ob vasi pod Travno goro v ribniški dolini.

Po poti proti Travni gori sva srečala nekega duhovnika. Lepo smo se pozdravili in spregovorili nekaj besed. Pravil je, da se vrača od doma proti Sodražici in Novi štifti, kjer je v samostanu. Čudno se mi je zdelo, kaj dela tu posvečena oseba, in kako, da si je izbral za pot domov prav tiste dni, ko je divjala tam okoli prava vojna vihra. Toda ni bilo časa za daljše razmišljanje. Tudi je bil možakar videti zelo prizadet od tega, kar je doslej doživel in videl. Govoril je, kako je vojna huda in nepotrebna. Nič ni vedel, kako je v dolini, v Sodražici, kamor je bil namenjen. Tako nama ni mogel postreči z ničemer, kar naju je v tem trenutku najbolj zanimalo, namreč, kako je pravzaprav z ofenzivo. Brž smo se poslovili in odhiteli vsak v svojo smer.

Na Travni gori med množico partizanov in civilnega prebivalstva okolnih vasi nisem našel bolnice iz Zapotoka. Nihče ni ničesar vedel o njej. Partizani so naju napotili naprej globlje v Travno goro, v smeri proti ribniški dolini. Tam so baje naše enote na položajih. Branijo dostop sovražnika na Travno goro. Morda bom med temi enotami kaj več zvedel o bolnici, ki jo iščem, sem pomislil.

Šla sva naprej proti položajem enot, ki so bili na obronkih Travne gore. Po poti sem srečal nekaj znanih partizanov. Po dolgem času sem videl Juda, ki sem ga pred dobrim mesecem operiral v Sodražici. Bil sem ga zelo vesel, še posebno, ker sem se nadejal, da mi bo po resnici povedal, kako in kaj je z italijanskim pritiskom. Morda bom iz tega lahko sklepal, kdaj pravzaprav lahko pričakujemo sovražnika v Loškem potoku. Očividno sam ni ničesar vedel o namerah sovražnika, vsaj ne več kot drugi. Imel sem vtis, da ga tudi preveč ne zanima. Rekel je, da nima nobenega smisla o tem razmišljati. Že lep čas je vsak dan z enoto v borbi. Podnevi se tolčejo, ponoči pa po kratkem počitku pripravljajo hrano in se unikajo na nove položaje. Na obrazu in iz vse njegove

zunanjosti je bilo videti, da govori resnico. Bil je neprespan, izčrpan, vendar je v pogovor še vedno vpletal kakšno iskrivo domisljico. Tudi ni pozabil krepko zabeliti s kletvico, kadar je govoril o polentarijih. Mudilo se mu je naprej, zato smo se hitreje poslovili, kot sem mislil.

Na pobočju Travne gore so se čete premaknile po celodnevni bojih, ki so jih imele, umikajoč se pred premočnim sovražnikom. Še vedno je bilo čuti regljanje strojnic v smeri proti dolini. Vmes so se čule močne eksplozije min, ki so jih metali sovražniki za umikajočimi se enotami. Dan se je nagibal proti večeru. Ogenj iz pušk, strojnic in minometov je ponehaval. Na zahodu je začelo nebo rumeneti in je tako oznanjalo, da se bliža mrak in z njim večer. Odrešilna noč bo vsaj za nekaj časa odložila trpljenje teh ljudi. Spanec, ki so ga bili vsi potrebni, bo za nekaj časa pogreznil v pozabo strahote, lakoto in nemir preteklega dne.

Še nikogar nisva srečala, da bi ga bolje poznal, čeprav sva obiskala že dve četi. Nihče ni kaj več povedal o bližnjih namerah ali vsaj o smeri italijanske ofenzive. Njihovo delo je bilo, da se tolčejo, da bi tako zmanjšali uspeh sovražnikove ofenzive. Na večji uspeh spričo moči, s katero so Italijani udarili po nas, ni bilo misliti. Glavna skrb jim je bila prebijati sovražnikove obročje, ki so jih neprestano skušali ustvarjati okoli naših enot, da jih tako razdrobe in uničijo. Borci so, izmučeni od celodnevni borb, poležavali pod drevesi na ležiščih iz nagrabljenega listja. Drugim se ni dalo niti listja nagrabiti, plegli so kar na mahovito, vlažno gozdno zemljo. Orožja ni nihče odlagal. Vsak je imel pri sebi vse svoje stvari. To pa je bilo v glavnem samo orožje, z eno ali dvema, pa tudi več bombami, ki so bile nanizane na opasač. Močno se jim je poznalo, da so utrujeni in izmučeni. Čakali so na hrano, ki so jo pripravljali kuharji v velikem kotlu. Ogenj so si zakurili sredi doline, da ga ne bi bilo predaleč videti. Kuhali so nekakšno gosto juho s krompirjem in zeljem. Za vsakega je bil predviden velik kos govejega mesa. Tega takrat še ni manjkalo. Nekaj tovarišev, verjetno tisti, ki so najtežje čakali na obrok, je sedelo prav ob ognju. Poželjivo so gledali v lonec in glasno z raznimi dovtipi priganjali kuharja, naj vendar že enkrat skuha to meso. Kuhar se je branil, kakor je vedel in znal. »Želodce si boste pokvarili, če boste prehitro jedli! Kako se boste jutri tolkli, če vas bo ščipalo po trebuhu?« Smeh se je razlegal in skoraj ni bilo opaziti, da se je ofenziva zanje že začela.

Bil je že skoraj mrak, ko sem po brezuspešnem iskanju bolnice iz Zapotoka prišel na položaj čete, ki ji je poveljeval Džoni.

Pravzaprav me je tja pripeljala Milojka, moja bivša bolničarka. Srečal sem jo v gozdu. Zelo sem se je razveselil. Bil sem prepričan, da mi bo vedela povedati kaj več o bolnici, ki jo iščem. Morda celo dela v njej, sem si mislil. Vendar ni bilo tako.

Odkar je zapustila taborišče na Petelinjaku, ni delala v sanitetni službi. Uvidela je, da ni za delo z ranjenci. Ni prenesla pogleda na rane, na gnojenje in osladen smrad po gnoju, ki se je širil okoli ranjencev. Tudi si je želela bolj dinamičnega življenja, kakršno je bilo med borci v četi. Telesni naporji pa je niso preveč utrujali. Hrabrosti ji ni manjkalo. Udeležila se je prenekaterega boja. Doslej ji je šlo vedno vse po sreči. Ranjena še ni bila. Zadnje čase je opravljala nalogo četne administratorke.

Odpeljala me je do Džonija, ki je sedel na korenini pod debelo smreko in si nekaj zapisoval v notes. Predstavila me je človeku majhne postave, zelo hitrih, sunkovitih gibov. Govoril je kratko in hitro, rekel bi odrezavo. Ko je zvedel, po kaj sem prišel in da sem zdravnik, mi je, ne da bi ga vprašal, začel razlagati, kakšna je situacija.

Povedal je, da se partizani umikajo s področja okoli Ljubljane proti Kočevskemu Rogu. Umikanje traja že nekaj dni. Italijanski pritisk ne popušča. Nasprotno, kaže, da se še povečuje. Tudi danes so imeli hude boje s sovražniki. Nekaj tovarišev je padlo, nekaj je bilo laže ranjenih. Prosil me je, naj jih pregledam in jim nudim pomoč.

Namera sovražnika je bila jasna: z vsemi sredstvi uničiti partizansko vojsko. Kako bodo to dosegli, vedo le oni. Po njihovem dosedanjem početju je videti, da skušajo doseči uničenje partizanske vojske na najbolj okruten način. S požigi vasi, ropanjem imetja in z deportiranjem prebivalstva predvsem iz onih krajev, kjer nalletijo na odpor, žele zastrašiti civilno prebivalstvo. Istočasno pa vso krivdo za nastali težki položaj, v katerem bi se znašli ljudje, pripisati partizanski vojski, komunistom.

Poslušal sem ga in se v duhu spomnil vesti, ki so mi jih prinašale patrole, ki sem jih pošiljal v okolico bolnice in v Loški potok. Vesti o grozovitostih sovražnikove soldateske so torej resnične.

Džoni je nadaljeval s svojim pripovedovanjem. Njegove besede so bile ostre kot nož, ko je pripovedoval o tem, kako sovražnik ravna z ujetimi ranjenci. Ne prizanese nikomur. Vendar tako okrutno ravnanje z ranjenci kljub vsemu doslej ni imelo med partizani posebnega uspeha. Nasprotno, postali so še bolj odločni, umikali so se pred ogromno premočjo in sprejemali borbo le, kadar so

bili prepričani v uspeh s čim manj izgubami ali pa, kadar je grozilo, da bodo obkoljeni in se je bilo treba prebiti skozi obroč.

Bil sem zadovoljen s tem, kar sem izvedel. Še vedno mi ni bilo povsem jasno, ali bi bilo bolje težke ranjence vzeti s seboj ali jih skriti na kakem skritem mestu. No, hitro sem se zavedel, da je bila prva možnost čisto teoretična.

S seboj bi lahko vzel težke ranjence, samo če bi imel dovolj nosačev zanje. Tak transport je počasen, skorajda negiben. V pogojih, ko je treba hitro reagirati in se prebijati skozi obroč sovražnikovih enot, je majhna bolničina enota obsojena na propad. Na pomoč večjih enot ni misliti. Naš bataljon s štabom na Petelinjaku in četami, raztresenimi na področju Snežnika, Križne gore in Goriškega Snežnika, nam ne more nuditi nobene pomoči. Na to nihče niti ni mislil. Samo približno smo vedeli, kaj je pričakovati v ofenzivi in kakšne so naše možnosti, zato se je štab bataljona odločil, da oblikuje konspirativno bolnico.

Kar sem ta dan doživel na Travni gori, me je v to še bolj prepričalo. Spričo nenehnih in vsakodnevnih borb, ki so jih doživljale partizanske enote, ni bilo niti misliti, da bi te lahko vodile s seboj še težke ranjence. Najbolje jih je pustiti na mestu dobro skrite. Sovražnik jih ne bo našel. Verjetno jih tudi ne bo iskal, saj so zanj bolj važni zdravi borci, ne pa oni, ki ne morejo pomagati niti sami sebi. Taki mu zaenkrat niso nevarni. Obisk na Travni gori me je prepričal tudi o tem, da je vsako umikanje bolnice globlje v gozd nekoristno. Gozd je poln raznih ubežnikov civilistov, ki se pomikajo zdaj sem zdaj tja, vedno v nasprotno smer od streljanja. Marsikateri od teh bi smatrali bolnico za nekakšno pribežališče, kjer bi se lahko nahranili in se morda celo počutili varnejše v primeru, da nas zajamejo sovražniki. Končno, kam naj gremo? Naprej v gozd, v kraje, ki jih nihče ne pozna? Zraven naj nosimo še ranjence, ki hudo trpe, že ko mirno ležijo na neprimernih ležiščih. Pa hrana, voda in vse drugo, kje bomo to našli na brezmejnem in brezvodnem gozdnem terenu.

Možnosti, da preživimo ofenzivo, so bile torej minimalne. Zdelo se mi je, da bi prej potegnil kamelo skozi šivankino uho, kot našel povsem zadovoljivo rešitev.

In vendar ni bilo čisto tako. Še so bile možnosti. Ofenziva še ni zapljuskala v neposredno bližino bolnice. Razen tega smo imeli dve veliki prednosti: dobro smo poznali teren in imeli smo skrito kraško jamo, za katero je natanko vedelo, kje je, samo nekaj

oseb iz bolnice. Če bomo ohranili konspiracijo, utegnemo rešiti bolnico.

Za večerjo so nama postregli s kosom kruha in kuhanega govejega mesa. Ta dan je bil ta obrok borcem Džonijeve čete obenem zajtrk, obed in večerja. Šele zvečer so si mogli toliko odpočiti, da so si lahko pripravili tudi hrano. Brž po večerji smo legli k počitku, kjer se je komu zdelo primerno. Z Metodom sva se spravila bliže k ognju. Hitro sta zavladala tišina in mir. Borci so kar popadali v spanje. Slišati je bilo le še enakomerno dihanje najbližjih. Ogenj je hitro ponehal, ostala je le še žerjavica.

Nisem mogel takoj zaspati, čeprav sem bil močno utrujen. Dolga in naporna pot od Bele vode na Travno goro me je zdelala. Številni vtisi, ki sem jih doživel ta dan, so me vznemirjali. Bolj ko sem razmišljal o svoji bolnici in ranjencih, bolj sem bil prepričan, da ni drugega izhoda, kot ostati tam, kjer smo. S takimi mislimi sem počasi pozabljal na vsakdanjost.

Navsezgodaj, ko se je komaj začelo rdečiti na vzhodu, sva bila z Metodom že pokonci. Zbudila sta nas hoja in govorjenje partizanov, ki so se pripravljali za nov naporen dan. Kratko spanje jim je povrnilo moči in videti so bili spočiti. Kuhar je že pripravljal zajtrk. Prijeten duh po kuhanem mesu se je širil v okolico.

Po zajtrku sva se odpravila nazaj proti Ogancam v bolnico. Nisva šla po isti poti, kakor sva prišla, ampak po poti, ki vodi globlje po gozdu mimo Ostrega vrha proti Jelenovemu žlebu. Nisva imela namena iti prav do Jelenovega žleba, ker bi naju to odvedlo predaleč od položaja bolnice. Zato sva kmalu potem, ko sva prešla Ostri vrh, zavila nekoliko v desno v smeri proti Mrtalom. Pot na Travno goro je moj spremljevalec dobro poznal. Poti, po kateri sva se vračala, pa ne. Nisva se bala, da bi zašla. Oba sva se v gozdu takrat že zelo dobro orientirala. Vreme je tudi ta dan bilo lepo, sončno. Pot po gozdu je bila prijetna. Izbrala sva jo zaradi tega, da bi še bolje spoznala širšo okolico bolnice.

Narava je še spala, ko sva se potihoma premikala skozi gozd. Prijetno, a hladno ozračje naju je osveževalo. Vsenaokrog je vladala tišina. Prvi sončni žarki so se prebijali skozi goste vejevje gozda, poraslega s stoletnimi jelkami in košatimi bukvami. Jutro je bilo krasno in je obetalo še lepši dan. Sam bog ve, kaj nama bo prinesel?

Držala sva se gozdne poti, ki je bila mestoma pokrita z gostim mehkim listjem, da je kar šumelo pod nogami. Na njej ni

bilo videti nobenih svežih sledov. Nihče pred nama vsaj do zadnjega dežja ni hodil ali vozil po njej.

Ko sva tako hodila po gozdu, naju je pot pripeljala na vrh vzpetine. Tedaj zaslišiva pred seboj v plitki dolini govorjenje. Počasi in previdno nadaljujeva pot. Razmišljava, kdo bi mogel ob tem času biti globoko v gozdu. Morda so partizani. Toda kaj bi delali partizani tu, kaj? Morda so kakšni skrivači, ki so se pripeljali skrit moje stvari, da bi jih obvarovali pred sovražniki? Približala sva se dnu doline in opazila voz, zraven pa izpreženega konja, ki se je mirno pasel. Nikjer ni bilo opaziti žive duše. Brž se skrijeva za bližnje grmovje in čakava, ne bi li videla, kdo bo prišel iz nasprotne smeri. Kar kmalu se zasliši govorjenje in hoja. Umakneva se više za rob doline, da bi od tam lahko varneje ugotovila, kdo so ti ljudje, preden se jim daja spoznati. Taka previdnost je bila potrebna, ker je imel le Metod puško, jaz pa samo pištolo s 6 patroni, ki je doslej niti preizkusil nisem.

Tedaj naju je že nekdo iz skupine opazil. Zagrmelo je nekaj strellov in zažvižgalo mi je mimo ušes, da sem že pomislil na najhujše. Na srečo sem bil v naslednjem trenutku za robom, v varstvu visokih skal. Ni bilo več misliti na to, da bi ugotavljal, kdo so ljudje, ki so streljali na naju. Če bi bili naši, gotovo ne bi streljali, saj so videli, da sva partizana. Nosila sva triglavko in tudi nismo bili daleč vsak sebi. Morda pa so le bili partizani, ki so imeli posebno nalogo, da skrijejo kak važen material ali kaj podobnega. Lahko so bili tudi skrivači, ki so pripravljali skrivališče, za katero niso hoteli, da bi kdo vedel. Lahko da je to bila skupina belogardistov, ki so že dvigali glave. Obblečeni kot partizani so se potikali po gozdovih in lovili manjše skupine partizanov.

Vse do opisanega srečanja s skrivnostnimi ljudmi v gozdu sva še kar dobro vedela, kako nama je hoditi, da prideva do bolnice. Ta dogodek pa naju je zmešal, da sva izgubila orientacijo. Naenkrat sva se zavedla, da pravzaprav nihče od naju ne ve, kje se nahajava in katera smer bi naju pripeljala nazaj v Loški potok. Sedla sva na skalo in jela premišljevati.

Iz zagate naju je rešilo znanje o orientaciji na terenu, ki sem si ga pridobil že v otroških letih, ko sem bil gozdovnik. Ozrl sem se po soncu, ugotovil njegovo lego in uro dnevnega časa. Vedel sem, v kateri smeri od Loškega potoka je Travna gora in iz vsega tega določil smer najinega nadaljnjega pohoda. Sicer pa, hoditi je treba. Saj le tako prideva na kakšno pot, ki naju bo pripeljala iz gozda, čeprav samo do kakšne bajte. Dalje ne bo več težko. Ljudje nama

bodo povedali, kje sva. V najslabšem primeru lahko ostaneva v gozdu tudi do jutri in ni vrag, da bova vsaj jutri našla pot iz gozda.

Dan se je že jel nagibati k poznemu popoldnevu, ko sva, tava-joč po gozdu, prišla na primerno gozdno pot in se odločila, da kre-neva po njej. Pot mi je bila znana. Metod je kmalu ugotovil, da sva po tej poti hodila prejšnji večer, ko sva šla na Travno goro.

Vso vodo, ki sva jo imela s sabo, sva že skoraj porabila, čeprav sva pila le po požirkih. Zaradi dolge hoje in toplote v gozdu, sva se močno potila. Žeja je bila res velika. Pot je vodila pod gostim bukovjem. V hladni senci je bila sredi gozdne poti precej velika kot-nja. Na dnu je bilo še nekaj centimetrov vode. Okoli te naravne lokve so se poznali sledovi srnjadi in jelenovih parkljev. Tudi iztreb-kov ni manjkalo. Popila sva, kar je še vode bilo v čutarici, jo na-polnila in pila še iz lokve.

Bil že skoraj mrak, ko sva se vrnila v bolnico na Ogancah. Čez nekaj dni, bilo je nekako proti koncu julija, sem izvedel, da se bolnica iz Zapotoka nahaja v Jelenovem žlebu. Razveselil sem se te novice. Končno bom le srečal nekoga od partizanskih zdravnikov, da mi bo povedal svoje dosedanje izkušnje, ki si jih je pridobil v ofenzivi. Takoj sem se odpravil na pot. Od Oganc do Jelenovega žleba ni bilo tako daleč, pa sem bil hitro tam. Z menoj je bil Metod.

V Jelenovem žlebu je bilo podobno kot pred nekaj dnevi na Travni gori. Le da so bili tu razen množice partizanov in drugih še številni ranjenci, lažji in težki. Razveselil sem se srečanja z zdrav-niki: dr. Tinetom Milavcem, dr. Ivanom Pintaričem in dr. Arnoldom Bidovcem. Hitro sem zvedel, kako so se umikali s težkimi ranjenci iz Zapotoka do Jelenovega žleba, kjer so se končno ustavili. Počas-no premikanje z ranjenci čez hribe in doline prek močno razgiba-nega zemljišča od Mokarca do obronkov Goteniškega Snežnika je bilo izredno naporno. A nikomur ni padlo na pamet, da bi govoril o prestanem. Tudi ni bilo časa za to. Bilo je treba misliti naprej. Četudi niso govorili o tem, kako so hajkali s kakimi 20 ali več ranjenci, sem lahko ugotovil, da so prestali dovolj hudega.

Pokazali so mi ranjence. Bili so sami negibljivi, večinoma težko ranjeni. K sreči je bilo toplo in suho julijsko vreme, tako jim je vsaj, kar se vremena tiče, bilo prizaneseno. Nekateri so ležali kar na improviziranih nosilih, drugi na slamnjačah. Vsi so ležali v gozdu na prostem, pod drevjem. Namesto da bi ležali na miru, saj je mi-rovanje mnogim pomenilo tudi zdravljenje, so bili že nekaj dni na poti. Vozili so se na vozilih s konjsko ali volovsko vprego ali pa so jih nosili. Čez dan so uživali suho hrano. Zvečer so jim lahko sku-

hali kaj toplega. Umikanje je spremljalo skoraj neprestano streljanje in boji enot, ki so skušale zadržati italijansko ofenzivo. Telesni in duševni naporji zaradi večne negotovosti, kaj bo prinesel naslednji dan oziroma trenutek, so storili svoje. Ranjenci so bili močno izčrpani, utrujeni. Večini so se stare rane gnojile in mnogi so imeli vročino. Vsi so bili močno ušivi, kar je še povečevalo trpljenje. Na kakšno umivanje ali preoblačenje ranjencev v teh razmerah ni bilo niti misliti. Zato ni bilo ne sredstev ne možnosti.

Če je v tej ofenzivi kdo trpel, so trpeli ranjenci. Vse se je zaro-tilo proti njim. Občutek, da sami ne morejo storiti ničesar zase, da so v vsem odvisni od drugih, je bil neznosen. Toda oni so to prenašali na čudovit način. Malokdo je na zunaj pokazal, da ga mučijo skrbi, kaj bo z njim. Nasprotno, z dovtipi so si krajšali čas in odganjali zle misli. Razumeli so, da je njihovo trpljenje potrebno in da ga zato morajo prenašati. Bili so odločni, da bodo boj, ki so ga začeli, tudi končali, pa čeprav kot ranjenci. Zato se niso pritoževali, niso pokazali nezaupanja do svojih reševalcev. Če je kdo izmed njih pokazal malodušje, so mu z raznimi domislicami razgnali zle misli. Drug na drugega so vplivali tako, da si bolje ne bi mogel misliti.

Večjih naporov mnogi ranjenci ne bi prenesli. Z ozirom na njihovo fizično stanje bi jim bil potreben vsaj krajši odmor. Jelenov žleb in njegova okolica se jim je zdel primeren kraj, zato so se odločili, da bodo z ranjenci ostali kar tu. Zgradili bodo nekaj lesenih, dobro skritih barak in v njih namestili ranjence. Res so vozniki iz Bele vode, Janez Mikulič in drugi že navozili nekaj desk in drugega materiala, potrebnega za postavljanje barak. Vendar barake niso bile nikoli zgrajene. Prehitei jih je val ofenzive, ki se je širil hitreje, kot so pričakovali.

V zasilnem taborišču bolnice je bilo nadvse živahno. Poleg ranjencev, ki so, vdani v svojo usodo, ležali pod drevesi, so bili še lažji, gibljivi ranjenci in mnogo partizanov, ki so bolnico spremljali in jo varovali. Ti so imeli dosti opraviti z raznimi deli okoli živine, s pripravljanjem zasilnih šotorov iz vej, drv za kuhinjo in hrane. Razen teh so bolnico spremljali hajkači in izgubljeni, ki so zapustili svoje enote ali pa so se izgubili, ko so se te umikale pred premočjo sovražnika. Nekaterim je to prav prišlo, saj so se na ta način rešili neprestanih bojov in velikih naporov. Bežali so čim dalj od streljanja, ki ga je bilo slišati zadnje dni že povsod okoli, in tako naleteli v gozdu na bolnico. Eni so se je držali in se umikali z njo. Pridno so poprijeli za delo in tako skušali pred

ranjenci in drugimi pokazati, da niso hajkači. Drugi, ki so menili, da jim bolnica ne more nuditi dovolj zaščite, so se samo pojavili in takoj odpravili naprej v gozd, da bi na kak boljši način preživel ofenzivo. Mnogi med njimi so morda v resnici iskali svojo ali kakšno drugo enoto, da bi se ji spet pridružili.

Kdo so bili vsi ti ljudje, nihče ni prav vedel. Nihče jih ni kontroliral. Ni bilo časa za to niti ni bilo izvedljivo. Morda vsi tudi niso bili partizani. Mogoče je bil med njimi tudi kak pravi ali potencialni izdajalec, ki ga je usoda ali okupatorjev račun pripeljal semkaj: tega z namenom, da izve, kakšne so razmere med partizani, ki se umikajo, kam se umikajo, koliko jih je in podobno, kar pač lahko zanima sovražnika; drugega so fizični napor, lakota in žeja pripeljali na rob moči in se ne bi mogel dolgo ustavljati okupatorju, ki bi skušal iz njega izvleči čimveč koristnih podatkov, če bi bil ujet. Ti ljudje so prihajali iz različnih smeri, se kratek čas zadrževali v bolnici, morda samo toliko, da dobijo kaj za pod zob ali se napijejo vode, in že so jo ubrali naprej v neznano.

Okoliščine za gradnjo nove bolnice okoli Jelenovega žleba niso bile ugodne. Spričo takega položaja ni bilo misliti, da bi bolnica mogla ostati konspirativna. Število umikajočih se partizanov je iz dneva v dan naraščalo. Od Loškega potoka sem so prihajale skupine partizanov, ki so se umikale po cesti proti Glažuti in naprej proti Grčaricam. Njihov prihod je oznanjal, da se je val ofenzive že močno približal tem krajem. Vsak dan je prinesel kaj novega, nepredvidenega.

Kar sem doživel v Jelenovem žlebu, ko sem obiskal bolnico, je napravilo name globok vtis. Spet sem prišel do zaključka, da za nas ne bi imelo smisla z ranjenci umikati se iz sedanjega položaja. Kljub temu, da so bili gozdovi polni partizanov, do nas še nihče ni zašel. V tem sem videl ponoven dokaz, da je položaj bolnice dobro izbran, da smo še vedno varni pred tem, da nas kdo po naključju ali namerno ne odkrije. Pomirjen s to mislijo sem povabil oba zdravnika, da me obiščeta in da si ogledata ranjence, ki sem jih oskrboval. Oba sta bila starejša od mene in seveda bolj izkušena. Zraven tega je bil dr. Ivan tudi kirurg. Zanimalo me je njuno mišljenje o stanju mojih ranjencev, predvsem pa napotki, ki mi jih bosta dala za naprej.

Ogledala sta si ranjence in bila zadovoljna z mojim delom. Kar je bilo moč storiti v takratnih okoliščinah, sta rekla, sem storil. Tudi ranjenci so bili zadovoljni s tem obiskom, saj so se lahko prepričali,

da je partizanska saniteta dobro organizirana in da ima dovolj zdravnikov.

Potrebe v lastni bolnici tovarišem niso dovoljevale, da bi se kaj dlje zadržala pri meni. Kmalu, že isto popoldne sta se odpravila nazaj v Jelenov žleb.

Naslednji dan sem bolnico v Jelenovem žlebu spet obiskal. Pogovori z zdravniki so bili koristni zame, zato sem se želel še o čem pogovoriti. Toda ko sem prišel tja, so ravno odhajali. Vse je bilo nared za odhod. Partizani so tekali sem in tja in si dajali opravka z nalaganjem ranjencev na vozove, drugi so vpregali živino, tretji so nakladali opremo. Vmes so kričali na živino, ki se ni dala zlahka vpreči, klicali drug drugega, ropotali s kuhinjskimi stvarmi itd. Gledal sem te priprave in obhajali so me neprijetni občutki. Torej je ofenziva že čisto blizu, skoraj že tu. Zopet bom takorekoč sam, prepuščen samemu sebi, s svojimi ranjenci in z nekaj partizani.

Od nikogar nisem mogel zvedeti drugega, kot to, da se bolnica odpravlja naprej. Zakaj tako nagla odločitev? So morda Italijani že tako blizu, da je treba nemudoma nadaljevati umikanje globlje v gozdove?

Eden od zdravnikov je pregledoval ranjence in jih razvrščal na težke in lahke ranjence. Težke bodo pustili na mestu, lažje bodo poslali naprej.

Tedaj me pokliče komandant in mi pravi: »Ti boš prevzel naše težke ranjence«. Na to možnost nisem bil pripravljen, zato me je močno prizadelo. Ranjencev ni bilo več mogoče spraviti v bolnico na Ogancah na dovolj konspirativen način. Prevoz ranjencev na vozovih pri belem dnevu ne more ostati neopažen. Zraven tega bodo priča premika hajkači, katerim pri najboljši volji ni mogoče zaupati. Razvedelo se bo, kje je bolnica, in možnost, da jo okupator v svojem naletu najde, je postala verjetnejša.

Toda ni bilo časa za taka razmišljanja. Moral sem nekaj ukreniti. Odločil sem se, da ranjencev ne odpeljemo takoj iz Jelenovega žleba, ampak šele, ko bo padel mrak.

Bilo je pozno popoldne zadnje sobote v juliju. Ranjenci in dosti materiala, hrane, obvezil je bilo že na lojtrnih vozovih. Voznikom, ki so me priganjali, naj odpeljemo, sem dejal, da pred mrakom ne gremo nikamor. Zmajevali so z glavami, češ kako bomo vozili ranjence ponoči po tako slabi cesti. Še podnevi je vožnja naporna in nevarna.

Vozniki so bili sami domačini iz Loškega potoka. Ta dan so nakladali po okoliških senožetih seno. Nekatere med njimi sem

poznal. Terenca Janeza Mikuliča sem zelo dobro poznal. Pravil mi je, da so ga okoli poldne poklicali neki tovariši in mu zapovedali, naj takoj zbere vsaj 10 voznikov z vozovi in naj pridejo takoj v Jelenov žleb. Na nesrečo voznikov ta dan ni bilo doma. Vasi so bile skoraj prazne. Vse je bilo zunaj na senožetih. Košnja je bila namreč v polnem teku. Odpravili so se torej na senožeti, kjer so večinoma že nalagali vozove s senom. Zadnji dnevi so bili lepi, kot nalašč za sušenje sena. Zato so vsi hiteli, da bi delo čimprej opravili. K delu so jih preganjale še neprestane vesti o ofenzivi, ki se je bližala. Želeli so, da bi bilo vsaj glavno do takrat opravljeno. Na terenčevo pojasnilo so ljudje brž razložili z vozov že naloženo seno in hiteli v Jelenov žleb. Tako se je tu naenkrat nabralo kakih deset voznikov. Sedaj so naloženi z ranjenci in opremo čakali, da se zmrači.

Glavnina partizanov, ki so bili v Jelenovem žlebu, se je med tem že odpravila naprej. Z njo so šli aktivisti, terenci in drugi, ki jih je stiska pripeljala v Jelenov žleb. Ostali smo sami: dvanajst težkih ranjencev, terenci iz Bele vode in Loškega potoka, nekaj partizanov hajkačev, vozniki, Metod in jaz.

Ozračje se je počasi pomirilo. Nič več ni bilo kričanja in tekanja okoli vozov. Ranjenci so mirno ležali na vozovih. Nič niso govorili med seboj. Tiho in vdano so pričakovali nove napore in bolečine, ki jim jih bo gotovo povzročila vožnja na trdih in tresočih se lojtrnih vozovih. Težkim ranjencem, od katerih so nekateri imeli strelno rano s kompliciranim prelomom kosti, je vsak, tudi najudobnejši transport neprijeten.

Čas, ki mi je preostal do mraka, sem porabil tako, da sem pregledoval ranjence. Jasno, da v takih okoliščinah ni bilo nobene dokumentacije, kdo so ranjenci, iz katerih enot so in kako so ranjeni. Nekaterim sem mimogrede tudi pojasnil, da jih peljemo v bolnico, ki je precej oddaljena od mesta, kjer se nahajajo sedaj, da bo transport naporen in da ga moramo zaradi tajnosti izvršiti ponoči brez luči in kar se da potihem, kajti le tako bomo ohranili tajnost bolnice. Molče so me poslušali in se strinjali z menoj, ko sem zahteval, naj bodo potrpežljivi in mirni.

Ko se je spustil prvi mrak, je kolona desetih vozov z dvanajstim težkimi ranjenci in vsem materialom krenila iz Jelenovega žleba. Spočetka je bila vožnja še kar ugodna. Hodil sem ob vozovih zdaj spredaj zdaj zadaj in skrbel, da je šlo vse v redu. Kam pravzaprav gremo, nihče razen naju z Metodom ni natančno vedel. Terenci iz Bele vode in Loškega potoka in vozniki so verjetno vedeli, da je tam bolnica, niso pa natanko vedeli, kje je. Tudi to pot jim

položaja bolnice nisem hotel pokazati. Zato sem pripeljal kolono na stransko pot. Tik preden se cesta, ki pelje od Glažute proti Loškemu potoku, izvije iz gozda, smo krenili na desno v reber po strni gozdni poti. Objel nas je še hujši mrak. Bila je že prava noč. Prav nič se ni videlo. Vozili smo po poti, da slabše ne bi mogel izbrati. Vozovi so škripali, poskakovali s kamna na kamen, se zadevali ob skale, sunkoma obstajali. Konji so se vzpenjali s skrajnimi napori, sopihali, vozniki so pritajeno preklinjali in pokali z biči. Janezove-mu konju je spodrsnilo in si je razbil koleno.

Počasi smo prodirali skozi gozd in končno prispeli do Kovačevega laza. Vožnja po kolovozu je postala ugodnejša. Ljudje in živali so si malo oddahnili. Na koncu laza smo ranjence razložili in jim pripravili ležišča pod visokimi smrekami na robu gozda. Od tod dalje ni bilo več mogoče z vozovi. To je bila tudi javka za bolnico. Do sem je bilo dovoljeno kuriti partizanom, ki so kontaktirali z bolnico, tu smo vedno sprejemali ranjence, ki so jih pripeljali terenci ali partizani, ki so držali zvezo z nami.

Ni bilo misliti, da bi ranjence po tako naporni vožnji sedaj že v popolni temi nosili naprej proti bolnici. To tudi ni bilo potrebno. Glavno je, da so tu. Naprej poskrbimo že sami zanje. Zato sem sklenil pustiti jih do jutra tu. Odslovil sem voznike in jim zabičal, naj nikomur ne govore, kje so bili in kaj so delali. Bila je že pozna noč, ko smo izmučeni od napornih doživetij tega dne popadali v globok spanec. Le stražar, ki je bil stalno na javki, je ostal buden.

Naslednji dan sem šele mogel ugotoviti, koliko nas je prišlo iz Jelenovega žleba. Razen ranjencev se je zateklo k nam še kakšnih 15 ljudi, od katerih so mnogi verjetno mislili, da bodo ofenzivo najlepše prestali v bolnici. Določil sem jih za razna dela.

Preden sem spremljevalce ranjencev spustil v bolnico, sem jih poklical globlje v gozd na razgovor. Nisem hotel, da ranjenci slišijo pogovor. Tudi jih nisem želel še bolj vznemirjati, saj so doslej itak že dovolj prestali. Spremljevalce sem opozoril, da nismo še v bolnici. Ta da je še daleč od tu, čeprav je bila komaj 200 m od javke. Tako bo treba najprej znositi vse ranjence. Vendar bodo to delo lahko opravili samo tisti, ki imajo namen ostati pri nas kot osebje bolnice. Tisti, ki se ne bodo odločili ostati v bolnici, lahko odidejo naprej. Naši ljudje, terenci-domačini jim bodo pokazali pot in smer, kamor bodo želeli. Oni, ki bodo ostali z nami, bodo morali opravljati vsa dela, ki jim jih bomo naložili. Zahteval sem popolno disciplino, tišino, mir. V bolnici, v patroli, na terenu in sploh nikjer

ne sme biti glasnega govorjenja, kajti to lahko po nepotrebnem izda položaj bolnice. V Loški potok ne bodo hodili. Na patrolnih obhodih se ne smejo pokazati ljudem, ki bi jih morda srečali. Tudi sem želel, da jih z nalogami, ki naj bi jih opravljali v bolnici, in z disciplino, ki jo od njih zahtevam, do neke mere zastrašim, da bi tako odvrnil od namere, da ostanejo z nami, tiste, ki v resnici tega namena niso imeli.

Moje besede so poslušali molče in ko sem jih vprašal, če ima kdo kakšen predlog ali pripombo na to, kar so slišali, so vsi molčali. Nihče ni izrazil želje, da bi nas zapustil. Očigledno je vsak želel najprej prepričati se, kako bo v bolnici in se šele nato odločiti. Sam sem po tihem upal, da bo vsaj nekaj njih želelo naprej, da ne bodo želeli ostati v bolnici, saj je bilo dovolj ljudi za opravljanje najnujnejših del. Vzdrževati konspirativnost pa je lažje, če je manj ljudi kot pa preveč. Toda odganjati nisem želel nikogar. To tudi ne bi imelo nobenega smisla. Ofenziva je bila že tolikanj blizu, da kam dalj ne bi mogli iti. Potikali bi se kje v bližini in nazadnje lahko ujamejo še koga Italijani. Bolje je, da so z menoj in da jih čimbolj vežem z delom na bolnico. Lotili smo se torej prenašanja ranjencev z javke, kjer so prenočili, v bolnico. Da sem mislil popolnoma resno, ko sem jim govoril o konspiraciji, sem jim takoj dokazal. Zahteval sem, da vsakemu ranjencu zavežemo oči, da ne bi videl poti v bolnico.

Takoj sem jih zaposlil še z raznimi drugimi deli: nosili so vodo, pripravljali drva za kuhinjo, hodili na patrolo, na izvidnico. Delo so večinoma opravljali brez prave volje. Videlo se je, da vsak nekaj tuhta. Bili so zbegani in imel sem vtis, da so vsak dan bolj nemirni. Očitno se jim bolnica s težkimi ranjenci ni zdela dovolj varno pribežališče. Kakšni ljudje so to?

Nihče jih ni poznal. Prišli so v Jelenov žleb z drugimi in tam ostali, nato pa se pridružili nam, ko sem prevzel ranjence. Bili so iz raznih krajev Slovenije. Znano je bilo samo, da so bili partizani.

Delo smo si porazdelili. Metod je reševal številne probleme s prehrano in skrbel za varnost bolnice. Pošiljal je ljudi v patrolo. Vedno je na mesto enega od dveh domačinov, ki so bili z nami v bolnici že od prej, priključil le še enega od hajkačev. Tako so ti hitreje spoznali teren, na katerem so se nahajali. Jaz pa sem bil mirnejši, saj sem vedel, da bo delo dobro opravljeno.

Ranjence sem oskrboval sam. Pomagala sta mi bolničarka Mimica in medicinec, ki sem ga poznal še iz Ljubljane. Ko sem prevzel ranjence v Jelenovem žlebu, je bil določen, da gre z menoj,

da bi mi pomagal pri njihovem oskrbovanju. Čeprav so bili vsi že prej oskrbljeni, sem imel dosti dela, če sem jih hotel vse pregledati in ugotoviti, v kakšnem stanju so jih seveda prevezali. Mnogo dela je bilo tudi s pregledom sanitetnega materiala, ki smo ga prejeli obenem z ranjenci. Z ozirom na težak, negotov položaj smo razložili samo najpotrebnejše. Nekaj zabojev smo pustili kar tako, da bi jih v primeru nenadnega napada poskrili.

Razen petih ranjencev, ki sem jih imel od prej, sem sedaj imel vsega 19 težkih ranjencev. Dvanajst sem jih pripeljal iz Jelenovega žleba, dva pa iz Bele vode. Tja so namreč že pred nekaj dnevi pripeljali težko ranjenega borca Janeza in nekega terenca iz okolice Cerknice.

Posebno Janez je bil težko ranjen. Rafal mu je odtrgal del prednje desne stene prsnega koša, da so se videla pljuča. Pri dihanju se je videlo, kako se pljuča premikajo. Vsak gib mu je povzročil strašno bolečino. Iz rane se je dnevno pocedilo kak liter gnoja. Dva do trikrat na dan ga je bilo treba prevezovati. Zmanjkalo je že obvez, ki jih nikoli ni bilo dovolj. Uporabljali smo prekuhane platnene krpe.

Že ko so ga pripeljali, je bil zelo izčrpan. V obraz je bil blede rumen, le lica so mu od stalne vročine žarela. Oči s steklenim sijajem so bile globoko vdrti. Težka gnojna rana, ki se mu je vrezala v telo in dušo, ga je že toliko izčrpala, da je že skoraj popolnoma shujšal. Bili sta ga sama kost in koža. Poteze na obrazu so bile ostre, nos dolg, bled, voščen. Če sem ga pogledal v obraz, me je spreletelo. Srep in na smrt preplašen obraz je izdajal človeka, ki se brez upanja bori za še nekaj trenutkov življenja.

Ko sem ga prvič videl, je kot brez glave prosil: »Doktor, daj mi morfij!« Vedel sem, da pri taki rani ni mogoče olajšati bolečin drugače kot z morfijem. Zato me njegova prošnja ni presenetila. Gotovo so mu dajali to zdravilo že prej. Nisem mogel zvedeti, koliko časa so mu dajali morfij, in seveda tudi ne, koliko ga je dnevno prejel. Znano je, da se organizem privadi na to zdravilo in da je potrebno zato stalno povečavati dozo, da bi dosegla enak učinek. Iz Janezovega obnašanja sem spoznal, da je zaradi stalnega jemanja morfija postal pravi narkoman. Sedaj pa že nekaj časa ni dobil morfija in je bil na robu svojih duševnih in telesnih moči. Dal sem mu za vsak primer dvakratno dovoljeno dozo zdravila in opazoval reakcijo bolnika. Bolečine niso prenehale. Nobenega izboljšanja ni bilo. Še naprej je ponavljal: »Morfij, morfij!«. Spet sem mu dal injekcijo, to pot z nekolikokrat večjo dozo. Ta je prišla. Pomiril

se je in utihnil. Čulo se je le njegovo sunkovito naporno dihanje. Vsak vdihljaj je bil krč celega telesa, od katerega je ranjenca kar streslo. Delovanje morfijsa ni trajalo dolgo in že so se čule presunljive prošnje: »Dajte mi morfijsa!« Ljudem se je ranjenec močno smilil. Prinašali so mu vsega, kar so imeli najboljšega: mleka, bel kruh, meso. Skoraj ničesar ni več mogel použiti. Le divje češnje, ki so mu jih nabrali otroci, so mu šle v slast.

Na Beli vodi je ostal dan ali dva, dokler se ni pokazala možnost, da ga pripeljemo v bolnico na Ogance. Čez nekaj dni je umrl. Pokopali smo ga v gozdu za bolnico. Tam počiva verjetno še danes.

Drugi ranjenci, ki sem jih sprejel v Jelenovem žlebu, so bili vsi negibljivi. Ranjeni so bili večinoma v noge s kompliciranimi prelomi kosti; vsem so se rane močno gnojile. Razen prontosila drugih sulfamidnih preparatov nisem imel. Tega pa za zdravljenje ran nisem uporabljal. Tako mi razen prevezovanja ni ostalo ničesar drugega. Tolažilo me je, da smo takrat vsi tako delali.

Med ranjenci, ki sem jih prevzel, je bil tudi partizan Vinko (Ciril Vidmar iz Kočevja), ki je bil ranjen ob italijanskem napadu na patrolo pri Žlebiču, v kateri sem bil tudi jaz. Po poldrugem mesecu sva se spet srečala. Rana na stegnu se mu je že zarasla, vendar zaradi velike brazgotine na tem mestu ni mogel normalno premikati noge. Če je naredil korak z desno nogo, mu jo je potegnilo navzven, tako da je z njo opisal nekak polkrog. To ga je seveda tudi močno bolelo in ni bil še sposoben za naporno hojo, posebno ne po neravnem terenu.

Zaradi tega je ostal v bolnici na Zapotoku in tako skupaj z drugimi ranjenci prišel k meni.

Razveselil sem se ga. Poznal sem ga kot hrabrega fanta, na katerega sem se mogel v vsakem primeru zanesti. Bil je skromen in je s svojim obnašanjem in govorom ugodno vplival na druge ranjence. Od svoje mavzerice se ni ločil, kjerkoli je bil, tudi v bolnici jo je imel pri sebi.

Drugih ranjencev nisem poznal. Sprejel sem jih na hitro, da jih ni bilo časa spoznati. Bili smo skupaj vsega le nekaj dni. Kajti ofenziva je bila že tu. Ostalo nam je še nekaj dni do takrat, ko je val ofenzive butnil tudi ob nas. V teh dneh sem neprestano razmišljal, kaj mi je storiti zaradi položaja, ki je nastal s tem, ko sem sprejel nove ranjence. Ali je sploh še kakšna možnost, da jih obvarujem najhujšega, sedaj ko niti sam nisem več prepričan v konspirativnost bolnice?

Z večjim številom ranjencev so narasle tudi potrebe. Ker smo mnogo stvari, predvsem hrano, nabavljali v Loškem potoku, je to moral kdo opaziti tudi tam. Situacija se je zdela nadvse komplicirana tudi zaradi pobegov partizanov, ki so prišli z ranjenci v bolnico. Nihče ni vedel, kam so šli. Patrole so vedele povedati, da jih v Loškem potoku niso videli. Morda so se obrnili proti Loški dolini, proti Travni gori ali globlje v kočevske gozdove. Kdo ve, kam so šli. Morda so ostali kje v bližini in se skrili in počakali, da gre ofenziva mimo. Možnosti je bilo zelo veliko.

Ni bilo časa razmišljati o tem. Mogel sem samo verjeti, da so pošteni in dobri partizani in da nas nihče ne bo izdal. Tako sem imel na izbiro dve možnosti: ali se držim prvotne namere, da znesemo vse ranjence v pripravljeno kraško jamo, ali pa jih v manjših skupinah poskrijemo po gozdu med skalami, v vdolbinah, po grmovju med drevjem in podobno. V tem primeru bi moral k vsaki skupini odrediti po enega od osebja, pripraviti hrane in vode za nekaj dni in potrebno količino obvezilnega materiala.

Vse bi se še dalo pripraviti kar hitro, le prostorov, kamor naj bi poskrili ranjence, ni bilo mogoče tako hitro poiskati. Ostalo nam je premalo časa. Čeprav smo ofenzivo pričakovali iz dneva v dan, je ta prišla tako nenadoma, da sami nismo vedeli pravzaprav, kdaj in kako smo se znašli sredi nje. Nevidna roka usode je posegla med nas na način, ki mi bo ostal za vedno v spominu.

Okupatorjeva ofenziva na osvobojeno ozemlje je divjala že skoraj mesec dni. Toliko časa je minilo, kar smo vsi vedeli zanjo in o njej govorili. Ves ta čas smo živeli pod nenehnim psihološkim pritiskom, ki ga je izvajala na nas beseda »ofenziva«.

Razmišljali smo predvsem, kaj storiti, da bi bilo trpljenje ranjencev čim manjše. Spričo ogromne premoči sovražnika je bila misel na kakršenkoli odpor brezpomembna. To je še posebno veljalo za tako enoto, kot je bolnica. Na pomoč bojnih enot iz razumljivih razlogov ni bilo misliti.

Preživeti ofenzivo je bila glavna naloga. Toda kako? Bilo je malo možnosti za to. Pravzaprav je bila samo ena: skriti se pred sovražnikom. Zato smo se tudi na štabu dogovorili, da ustanovimo konspirativno bolnico. Dobro skrita, preskrbljena z vsem potrebnim: vodo, hrano, zdravili, bo najbolj varna pred sovražniki.

Bolnica na Ogancih je v resnici bila takšna. Zgrajena je bila v tajnosti. Za njen položaj razen ljudi, ki so delali v njej, nihče ni vedel. Preselitev ranjencev in zveza z enotami, vse je bilo organizirano na način, da je bila tajnost zajamčena. Vsa organizacija varnosti bolnice je temeljila na medsebojnem zaupanju osebja bolnice. Vsak se je zavedal svoje dolžnosti, svojega dela odgovornosti za varnost bolnice. Vsakodnevne patrole so nenehno kontrolirale okolico bolnice in sproti ugotavljale njeno varnost. Na ta način smo uspeli živeti v relativnem miru vse do dne, ko je sovražnikov vojni stroj prihrumel tudi do nas.

Kaj kmalu so se boji, ki so potekali po drugih predelih, približali tudi nam. Za govoricami, ki so opisovale okrutnost soldateske nad prebivalstvom vasi, kjer so se zadrževali partizani, so se pojavili še drugi znaki. Bombardirane so bile Ravne in bivša jugoslovansko-italijanska meja je bila močno zastražena; očitno z namenom, da

se prepreči umik našim enotam v Slovensko primorje. Dva poskusa prodora izbranih borcev našega bataljona v Slovensko primorje sta propadla. Pri tem je izgubil življenje Smeli.

Na Beli vodi se je nekega dne v juliju pojavil znani Šiškov bataljon. Brž ko sem izvedel, da je z bataljonom tudi dr. Lojze (dr. Stanko Pirc) sem se odpravil, da ga obiščem, da bi se kaj pomenila. Pohitel sem na Belo vodo, vendar sem prišel prepozno. Bataljon je naglo, kot je prišel, nadaljeval svojo pot prek Srednjega hriba proti Prezidu in Gorskemu kotarju. Ljudje, ki so videli bataljon, so ga opisovali kot majhno, a dobro oboroženo enoto. V Loškem potoku so se zadržali samo, da so se nekoliko odpočili in poiskali vodiča, ki naj bi jim pokazal pot naprej prek Loške doline proti Gorskemu kotarju. Vodič je kasneje pravil, da so ga venomer opozarjali, naj jih vodi hitreje. Zakaj se jim je tako mudilo, ni mogel ugotoviti. Vrnil se je šele naslednji dan, izmučen od dolge in naporne poti.

Da se je ofenziva že povsem približala tudi našim krajem, pa smo občutili nekako sredi julija. Srečanje z enotami, ki jih je že zajel val ofenzive, pogled na njihovo trpljenje in skoraj brezupno stanje, vse to je govorilo, da ni več daleč dan, ko bomo tudi mi sredi vrtinca. Na srečo smo bili takrat že pripravljeni. Bilo je potrebno le ohraniti konspiracijo bolnice in ni vrag, da ne bi preživel ofenzive brez posebnih pretresov. Čeprav se je govorilo, da sovražnik preiskuje gozdove in išče partizane tudi tam, kjer jih ni, smo mislili, da njegovo delo le ne more biti toliko natančno, da bi mogel odkriti prav vse.

Za kraško jamo, ki naj bi nam pomagala skozi ofenzivo kot skrivališče za ranjence, nihče, še domačini razen redkih, niso vedeli. Kako naj bi vedel sovražnik zanjo? Edino če je vrisana na geografski karti, na specialki. Nikoli nisem videl specialke tega sektorja. Ostalo mi je upanje, da jama na karti ni označena. V to sem bil zelo prepričan, saj je bila jama prav majhna. Res je, da je nenadno povečanje števila ranjencev, ki smo jih pripeljali iz Jelenovega žleba, zmanjšalo naše prepričanje v tajnost bolnice na Ogancih. Vendar je vse kazalo, da to ne bo imelo hujših posledic, razen če ni koga med nami, ki bi pripeljal sovražnika prav v bolnico. Tako se je zdel načrt skriti ranjence na področju, kjer smo, še vedno dovolj zanesljiv.

Takoj po sprejemu ranjencev iz Jelenovega žleba smo pričeli v tajnosti pripravljati tudi kraško jamo, da jo primerno uredimo za bivanje. Delo so opravljali samo člani osebja, ki je bilo že od

Tone Hace iz Markovca v Loški dolini na lestvi, ki pelje v kraško jamo, kjer so bili ob ofenzivi julija 1942 skriti ranjenci

Vhod v kraško jamo, ki je bila nedaleč od bolnice na Ogancih. Ob leve proti desni so: Tone Hace, Rudolf Butala, dr. Aleksander Gala, za njim Franc Kordiš

začetka z menoj. Partizanom, ki so prišli obenem z ranjenci, nisem mogel zaupati.

Tega nisem mogel storiti iz več razlogov. Predvsem je temeljila konspirativnost bolnice na medsebojnem zaupanju osebja bolnice. Pri tem so mi pomagali na štabu bataljona, da sem izbral zanesljive in dobre tovariše, ki bodo storili vse, kar od njih pričakujemo. Teh, ki so prišli z ranjenci, pa nisem poznal. Priključili so se nam nenadoma. Nismo imeli še priložnosti, da se bolje spoznamo drug z drugim. Šele počasi, čez nekaj dni ali še več bi lahko ugotovil, komu od njih je kaj in koliko zaupati. V trdih časih zgodnjega partizanstva smo namreč hitro pridobili, pa tudi izgubili zaupanje drug v drugega. Taka ofenziva, kot smo jo preživljali, je bila velika preizkušnja, ki je domala vsakega kar hitro postavila na svoje mesto.

Partizane, ki jih nisem dobro poznal, sem pošiljal v patrulje, na stražo, hodili so po vodo in pomagali okoli ranjencev in v kuhinji, vse to zato, da ne bi zvedeli za kraško jama. Partizani, ki sem jih poznal še od prej, pa so skrivaj znosili v jama zdravila, razno opremo, posodo, napolnjeno s pitno vodo, nanosili so smrekovih vej in kolikor smo imeli na razpolago slame. Veje in slama naj bi služile ranjencem za ležišča.

Jama je bila oddaljena od taborišča slabih 100 metrov in ni bila velika. Dolga je bila kakih 6—8 m. Pod vhodom je bila jama nekoliko širša, kakih 4—5 m, nato pa se je ožila in nadaljevala kot nizek in ozek rov. Napredovanje po rovu, ki je vodil nekam poševno in navzdol in pri tem lahko zavijal na desno, je bilo mogoče le, če si se plazil po trebuhu.

Vhod v jama je bil toliko širok, da se je zdrav človek lahko brez težave spustil vanjo. Toda do dna jame nisi mogel drugače kot po lestvi. Bila je globoka kake štiri metre. Dno je bilo neravno, pokrito z ostrorobnimi večjimi in manjšimi skalami. Strop je bil vlažen in kapljalo je od njega tako na gosto, da je bila vsa jama mokra, zrak pa zasičen z vlago. Od edine odprtine v jama, ki nam je služila za vhod, se je strop levo in desno poševno spuščal vse do dna, tako da je bil prostor kot podstrešje s trikotnim dnom, katerega en kot se je nadaljeval v že omenjeni nizek rov. V jami je bila seveda popolna tema. Le ozek pramen svetlobe je poševno padal skozi vhodno odprtino in osvetljeval le majhen del jame. Prostor ni bil prav nič primeren za življenje, posebno ne za težke ranjence. Toda v njej naj bi prebili največ nekaj dni, dokler najhujše ne mine. Nato se bodo vrnili spet na sveži zrak v barake v gozdu.

Tedaj se je začelo. Nenadoma kot vsak neprijeten dogodek, ki ga sicer pričakuješ, ki pa te vendarle preseneti, ko se v resnici pojavi. Menda je bila zadnja sreda v juliju. Bilo je dopoldne. V bolnici sta kot vedno vladala mir in tišina. Rahel veter je majal vrhove visokih dreves. Gozd je monotono šumel od tisočerih žuželk, ki so se nenehno spreletavale s cveta na cvet.

Muhe so bile sitne. Venomer so se zaletavale v človeka in ga po nepotrebnem vznemirjale. Vzrokov za vznemirjenje pa je bilo že brez tega dovolj. Že nekaj dni je bilo slišati zamolkle eksplozije nekje v smeri proti Blokam, proti zahodu in severozahodu. Vsak naslednji dan se nam je zdelo, da se eksplozije čujejo bliže in močnejše. Vmes se je čulo votlo odmevanje rafalov in težkih strojnic. Patrole, ki sem jih pošiljal v okolico bolnice in proti Loškemu potoku, so zvedele, da se vali velika vojska proti Loškemu potoku. Novico so prinašali domačini, ki so zvedeli zanje kdo ve kako. Ljudje so se držali domov in s strahom pričakovali, kaj bo.

V bolnici smo opravljali delo kot navadno. Nedeljka je pripravljala kosilo. Patrole so bile na obhodu, drugi, kar jih je bilo v bolnici, so si dali opravka z različnimi opravili. Razen najpotrebnejšega med seboj nismo govorili. Nekje izza hribov so se slišali streli iz pušk in strojnic, vmes pa je kdaj pa kdaj zabobnelo. Gotovo tolčejo po naših tudi s topovi, sem pomislil. Tolažil sem se, da je streljanje še vedno dosti daleč. Morda prestanemo še ta dan brez hujšega. V zraku pa sta se čutila stiska in nemir.

Dal sem si opraviti z ranjencem Vinkom Smolnikarjem, ki je imel prestreljeno stegenico nekako v sredini kosti. Rana se je močno gnojila. Vsak premik noge ga je bolel. Previdno smo ga prinesli iz barake na prosto. Hotel sem mu narediti zavoj z mavcem in tako fiksirati kost. Tako ga bo manj bolelo pri prenašanju, pa tudi rana se bo bolje celila, če se drobci ne bodo drgnili drug ob drugega in pri tem poškodovali še mehkega tkiva.

V baraki, ki je bila med gostim drevjem, tega ni bilo mogoče narediti. Bilo je preveč mračno. Zato smo v takih primerih prenesli ranjenca na prosto, kjer se je bolje videlo in je bil pregled rane boljši.

Vinko je ležal oblečen na improviziranih nosilih, narejenih iz dveh drogov, prek katerih je bilo pritrjeno šotorsko krilo. Previdno smo ga položili, tako da sta se konca nosil naslanjala na eni strani na skalo primerne višine in na drugi strani na porobek. Visoko sem mu zavihal hlačnico na ranjeni nogi. Hlačnica je bila sicer prerezana

po celi dolžini že od takrat, ko je bil ranjen. Sivozeleno blago vojaške uniforme je bilo umazano od zemlje, strnjene krvi in gnoja.

Odkar je bil ranjen pred kakimi 10 dnevi, ni užil miru, ki je potreben vsakemu ranjencu. Sprva se je zdravil v bolnici v Zapotoku. Nato je doživel njen umik vse do Jelenovega žleba in na Ogance. Mnogo je prestal v teh dneh, pa vendar ni bil zahteven. Tudi tedaj se ni upiral, ko sem mu dejal, da mu bom napravil zavoj z mavcem; da ga bo to sicer zelo bolelo, ker je rana gnojna in kost zdrobljena, da pa bo kasneje bolje. Še sem mu zagotavljal, da bo rana zaradi tega hitreje zarasla, ker bo kost na miru in da ga premiki na ležišču ne bodo toliko boleli kot doslej.

Sredstva za narkozo nisem imel, zato sem moral delo opraviti brez narkoze. Da bi mu nekoliko omilil bolečine, sem mu dal injekcijo morfija, ki pa mu ni kdo ve kaj pomagala.

Dotlej sam še nisem delal mavčnega zavoja. Le videl sem, kako so to delali drugi. Zato se nisem lotil tega dela čisto brez treme. K sreči mi je pri tem pomagal medicinec Vojko, ki je že pomagal pri stavljanju mavčnega zavoja. Tudi Mimica ali kdo drug od osebja je pomagal držati ranjeno nogo v položaju, primernem za stavljanje zavoja. Za trenutek nas je delo tako prevzelo, da skoraj nisem opazil Toneta iz Bele vode, ki je ta dan vodil izvidnico proti Loškemu potoku. Ves zasopihan in rdeč v lice je hitel pripovedovati, da se je že začelo. Na okoliških hribih so zagorele kopice še nepospravljenega sena. Vmes se je čulo kričanje in streljanje ter eksplozije ročnih bomb. Tokrat sovražnik ni bil več daleč, morda kak kilometer ali dva od našega položaja. Stisnilo me je v grlu in srce mi je začelo utripati kot redkokdaj. Torej se je res začelo! Poslušal sem ga do konca, nato pa pogledal okoli sebe in na Vinka, ki me je vprašujoče gledal in čakal, da mu končam mavčni zavoj. Tedaj zagledam v smeri proti bolnišnični baraki nekoga, kako je hitro izginil za barako. V hipu sem pomislil, da je kdo od novincev izgubil živce, izkoristil priložnost in jo potegnil kam globlje v gozd na varno. Med tem so me Tone in drugi še vedno vprašujoče gledali, češ kaj bomo sedaj storili. Pomislil sem, da nas sovražnik gotovo ne bo takoj neposredno ogrozil, vsaj še kakšno uro ne, morda celo več. Bilo je okoli 11 dopoldne. Predvsem je bilo treba ohraniti mirno kri.

Da bi prekinil mučno tišino, ki je nastala po Tonetovem poročanju, sem se obrnil k njemu in mu naročil, naj gre v kuhinjo in naroči Nedeljki, naj razdeli ranjencem obrok hrane, če je že skuhana, sicer pa naj pohiti, da bo obed čimprej pripravljen. Drugi

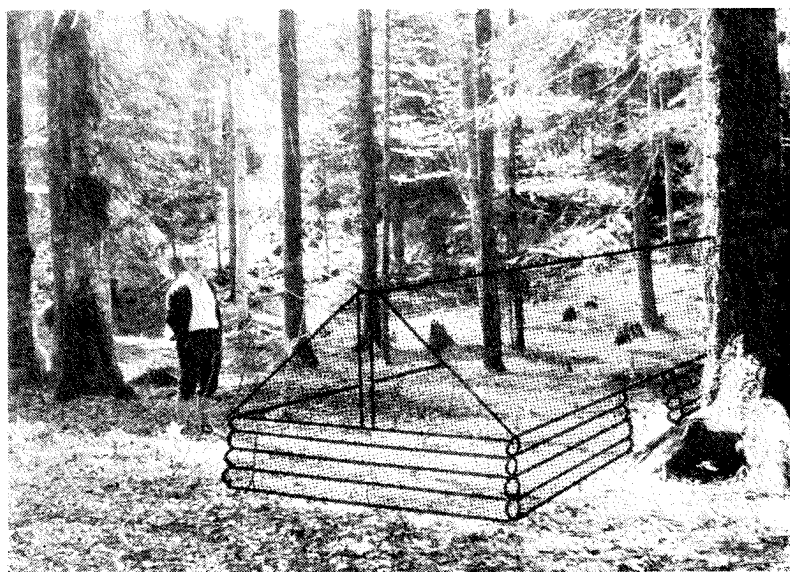
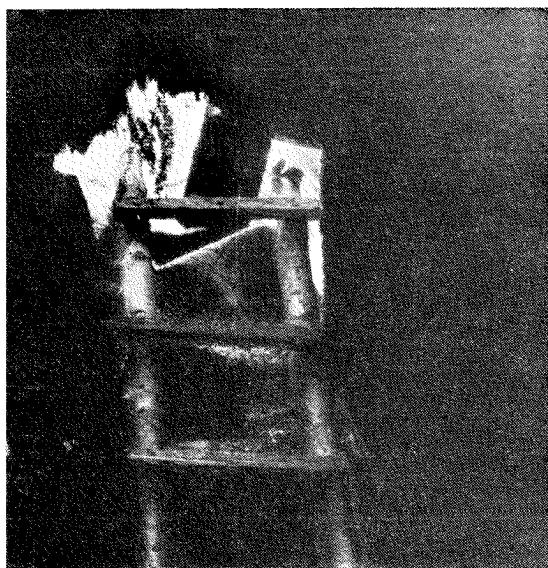
smo nadaljevali svoje delo. Zraven sem v duhu ne vem že katerikrat ponavljal, kaj mi je storiti, ko bo prišlo do najhujšega. Pri tem sem se spet pomiril, tako da sem se čudil samemu sebi.

Ko smo končali s stavljanjem zavoja, sem sklical vse osebje, ki je bilo v bolnici. Takoj smo se lotili ranjencev. Nosili smo po enega v pripravljeno kraško jamo. Teže je bilo spustiti jih v jamo skozi razpoko v skalah, ki je bila še za zdravega človeka tesna. Na nosilih ni bilo mogoče nikogar spraviti v jamo, zato smo si jih podajali drug drugemu, tako da sta šla dva zdrava v jamo. Eden od njih je na lestvi pričakal ranjenca, ki smo ga pred jamo vzeli z nosil in spustili skozi odprtino. Ko je bil ranjenec skozi, je zajahal onega v jami. Oba sta ga nato odnesla na že pripravljeno ležišče.

Ti postopki so ranjencem povzročali hude bolečine. Stiskali in škrtali so z zobmi. Vendar se niso pritoževali. Večina tistih, ki so bili od začetka v bolnici, je vedela za to, da jih bomo skrili pred sovražnikom v kraško jamo. Uvideli so, da druge možnosti ni. Zato so sedaj evakuacijo sprejeli povsem mirno. Dostojanstveno so prenašali hudo trpljenje, ki jim ga je povzročala selitev in postopek okoli premeščanja v jamo. Delo smo opravljali kar se je dalo hitro in potihoma. Slišalo se je le pritajeno vzdihovanje ranjencev, vmes pa kakšna kletvica, če je komu od nosačev kljub previdnosti spodrsnilo na skoraj neprehodni strmini ali pa se je spotaknil ob vejo. Nosači so tudi morali paziti, da s hojo ne bi pustili preveč sledov, ki bi lahko pripeljali Italijane do jame, če bi že odkrili položaj bolnice. Vsem je znoj curkoma lil s čela. Tako smo znosili v jamo kakih 14 ranjencev.

Streljanje po okoliških hribih se je medtem že nevarno približalo. Izvidnicam, ki sem jih to pot poslal v smer, od koder se je slišalo streljanje, sem naročil, naj se ne oddaljujejo preveč od našega položaja. Dovolj je, da se pomaknejo do roba gozda, kakih 300—500 m daleč od bolnice in naj od tam oprezujejo okolico. Najbolje s kakega visokega drevesa. Tudi sem jim naročil, da mi eden takoj sporoči, če bo videti italijanske vojake na okoliških košeninah, drugi pa naj med tem še naprej opazuje, kaj počenjajo in v katero smer se pomikajo.

Minili sta dve dolgi uri. Streljanje in pikanje bomb ni ponehalo. Od izvidnice ni bilo še nikogar, da bi mi poročal, kaj je opazil. Zdelo se mi je neverjetno, da se sovražnik še ni nevarno približal bolnici. Po streljanju in eksplozijah bomb sem sklepal, da so gotovo že bliže. Poslal sem Karla Lavriča, ki je bil že od začetka v bolnici, da pogleda, kaj je z izvidnico. Kmalu se je upehan vrnil in povedal,

*Pogled iz kraške jame na Ogancih pri vhodu. Vidiijo se lestve,
po kakršnih so nosili ranjence v jamo*

Prostor, kjer je stala baraka bolnice na Ogancih julija 1942

da nikjer ni opazil nikogar od izvidnice. Vendar, da tudi sovražnikov še ni čutiti v neposredni bližini. Streljanje se še ni premaknilo bliže k nam.

Njegovo poročilo me je močno zaskrbelo. To pot sem namreč poslal na izvidnico le tovariše, ki so prišli z ranjenci iz Jelenovega žleba. Drugi so imeli dovolj opraviti z ranjenci, da so jih spravili v jamo. Obšle so me zle slutnje. Kaj, če sta tovariša zapustila svoj položaj? Tolažil sem se, da ju Karel morda ni našel? Dejal sem Karlu, naj se vrne na položaj izvidnice in naj opazuje, kakor sem prej naročil tovarišema, ko sem ju poslal na izvidnico. Pomiril sem se z mislijo, da se bosta tovariša pojavila kasneje. Morda sta menila, da še ni čas za poročanje, pa se nista oglasila Karlu. Morda sta se premaknila na drugo mesto, pa ju Karel zaradi tega ni mogel najti. No, tistih dveh tovarišev ni bilo nazaj ne takrat ne kasneje. Nikoli več ju nisem srečal.

Zadnja sreda v juliju je bil pravzaprav četrti dan, odkar sem na Jelenovem žlebu sprejel ranjence in z njimi kakih 10—15 partizanov. Večinoma so to bili osvobodenci, ki so jih naše čete rešile pri Verdu iz vlaka, ki jih je peljal v internacijo, zaprte v živinskih vagonih. Rešeni internacije na Rabu ali morda tudi kje drugje, so se razporedili v partizanske enote. Mnogi med njimi so se hrabro borili kot partizani in so ostali do konca v NOV. Manjši del njih bi verjetno najraje ostal v vlaku. Ti so v rešitvi gledali predvsem možnost, da se nekako vrnejo domov v upanju, da jim bo okupator odpustil internacijo, saj so dokazali svojo lojalnost s tem, da se niso hoteli pridružiti partizanom.

Med njimi so bili gotovo tudi taki, ki v resnici niso bili sposobni za izredne partizanske napore. Kolikor sem mogel od njih izvedeti v teh nekaj dneh, ko so bili z menoj, so bili res skoraj vsi rešeni iz vlaka na Verdu. Z ničemer jih nisem mogel zadržati v bolnici. Že na prvem sestanku na javki pred bolnico sem jim pojasnil, da bodo morali delati kot osebje v bolnici. Vsi so molče pristali. Ostali so z nami v bolnici. Že drugi in naslednji dan je vsak dan koga zmanjkalo. Zadnji dan, to je na dan, ko smo se znašli v neposredni nevarnosti in je bilo treba znositi ranjence v kraško jamo, jih je manjkalo gotovo že 5 ali 6. Tedaj pa je zmanjkala še izvidnica.

Res nisem imel namena vsega osebja zadržati v bolnici, ko bi prišlo do najhujšega. Hotel sem jih uporabljati, dokler se bo dalo, do trenutka, ko bodo ranjenci na varnem in bo še mogoč organiziran umik osebja globlje v gozd. Da bi mogel spraviti vse osebje

v jamo skupaj z ranjenci, ni bilo mogoče niti misliti. V jami namreč ni bilo dovolj prostora za okoli 40 ljudi. Še ranjenci so bili prav na tesnem. Namenil sem se, da bosta z njimi največ dva zdrava. Za več ljudi tu ni bilo dovolj hrane in ne dovolj vode. Drugo osebje pa naj bi se poskrilo po gozdu; eni na drevesih v gostih krošnjah, drugi morda v kakih vdolbinah ali razpokah, ki jih je bilo dovolj med skalami.

Kar se hrane in vode tiče, bo moral pač vsak zase poskrbeti. Rezerve, ki smo jih imeli v hrani in vodi, so bile namenjene le ranjencem. Za toliko osebja je ostalo bore malo. Tako naj bi vztrajali, dokler ofenziva ne bi šla mimo, kar gotovo ne bo trajalo več kot nekaj dni.

Ko sem tovarišema to pred kakim dnem predlagal, ni nihče nič pripomnil. Kazalo je, kot da se strinjajo s tem predlogom. Sploh so se strinjali z vsem, kar sem jim predlagal. Zaradi vsega, kar so prestali, se jih je pollaščala zbežanost in apatija. Med nami ni bilo nikogar, ki bi imel kaj več izkušenj s partizanstvom, zato jim je bil vsak predlog dobrodošel, saj jim je budit iskrico upanja. Od mene, zdravnika, so verjetno pričakovali več, kot sem jim mogel dati.

Teh nekaj dni, ko so bili z nami v bolnici, so nekateri prav kmalu videli, v kako težkem položaju smo. Po eden ali po dva so že od drugega dne naprej začeli zapuščati bolnico brez moje vednosti. Ti odhodi so preostale vznemirjali. Jaz pa sem se tolažil z mislijo, da se bomo laže prebijali skozi sovražnikov obroč, če nas bo manj. Vendar je večina vztrajala do zadnjega dne, vse do trenutka, ko smo spravili ranjence v kraško jamo.

Tem, ki so vzdržali do zadnjega dne, nisem mogel skrivati, kje je jama. Bili so še kako potrebni, saj je veljalo hitro ukrepati. Ranjence in material je bilo treba čimprej znositi v jamo. Morali smo se tega lotiti prav vsi, kar nas je bilo v bolnici, razen tistih seveda, ki sem jih poslal ta dan v izvidnico.

Vse delo je bilo že skoraj pri kraju. Ura je bila okoli tri popoldne. Poleg ranjencev je bila v jami tudi potrebna hrana in nekaj pitne vode, sanitetni material, kuhinjska posoda, odeje, rjuhe in podobno. Ves čas, ko smo znašali ranjence in drugo v jamo, streljanje ni prenehalo. Pokalo je in bobnelo okoli nas skoraj brez prestanka. Vendar se je zdelo, da se streljanje še vedno ni kdovekaj primaknilo k nam. Še vedno ga je bilo čuti iz dokaj varne oddaljenosti.

Karel je vztrajal na izvidnici. Ni se pojavljal z novimi vestmi. To, da ga ni bilo, čeprav sem ga vsak hip pričakoval, me ni preveč

vznemirjalo. Zanj sem bil trdno prepričan, da bo izvršil svojo dolžnost.

Z izvidnice je imel zelo dober razgled. Moral bi videti vsak premik sovražnika, bodisi če bi ta prodril po cesti od Hriba bodisi če bi prodiral proti nam severneje, prek okoliških travnikov.

Čeprav je bil naš položaj sila neugoden, če že ne kritičen, je bila sreča vsaj to, da je sovražnik prodiral proti nam samo od ene strani, od severozahoda, to je iz bloške strani. Tako smo bili varni pred napadom izza hrbta ali iz obeh bokov. V najslabšem primeru smo se lahko takoj umaknili globlje v gozd. To nas je nekoliko pomirjalo, pa smo zaradi tega svoje delo lažje opravljali.

Utrujeni in znojni smo posedli, da se dokončno dogovorimo še o tem, kaj bomo sami počeli. V jamo ni bilo mogoče spraviti nikogar več razen teh, ki so že bili tam. To so bili poleg ranjencev še bolničarka in Vinko, ki je sicer že ozdravel od težke rane na stegnu.

Mimica se je sama javila, da gre z ranjenci v jamo. Nisem želel oporekati, saj se je doslej pokazala kot energična in požrtvovalna bolničarka, ki bo znala ranjence pomiriti in jih obdržati prisebne, če bi jim pretila kakšna večja nevarnost. Vendar na to nihče ni mislil. Vsem se je zdelo pribežališče v jami varnejše, kot pa tavanje po gozdu. Tu si vsaj na miru, moral bi se zgoditi čudež, da bi jamo sovražnik odkril. Sovražnik jo bo našel le, če mu jo kdo s prstom pokaže. O tem smo bili vsi prepričani.

Umik v gozd in skrivanje v krošnjah dreves ali v razpokah med skalami je zvezano z velikimi fizičnimi napori, zraven pa je treba trpeti še lakoto in žejo. Razen hrane, ki jo v juliju nudi gozd, drugega skoraj za nas ni bilo na razpolago. Vse smo pustili ranjencem.

Večina tovarišev se je strinjala z menoj, da ne gre nihče več v jamo, ampak da se skrijemo nekje v bližini in da se takoj zopet zberemo v bolnici, ko bo ofenziva mimo. Sam sem se dogovoril z Mimico, da obiščem bolnico še to noč. Sovražnik bo ponoči miroval. Sredi gozda na tem področju pa prav gotovo ne bo postavljaj zasede. Ponoči in v takih okoliščinah poiskati bolnico sicer ne bo lahko. Toda tu smo živeli že več kot mesec dni in bil sem prepričan, da teren zelo dobro poznam. Skoraj vsi tovariši so bili za tako odločitev. Le dva, trije niso bili za to. Želeli so v jamo. Izgovarjali so se, da ne poznajo terena, da so na smrt utrujeni, da se ne bodo mogli umikati po gozdu ali plaziti po drevju in podobno. Energično sem jih zavrnil, češ da tudi jaz in drugi ne poznamo terena globlje

v gozdu, da smo tudi mi utrjeni. Še sem jih prepričeval, da ni treba iti daleč. Saj si povsod enako varen, če se skriješ tu v bližini ali pa kje bolj v gozdu. Spričo velike italijanske premoči so povsod približno enake možnosti, da te sovražnik odkrije. Končno so se vsi dali prepričati, še posebno ko sem vztrajal pri svojem.

Le eden ni odnehal. To je bil možakar, ki je že prej tožil, da zaradi hude revme ne more hoditi. Prosil in rotil me je, naj ga zadržim v bolnici kot bolnika. Branil sem se ga, češ da imam v bolnici še preveč opraviti z ranjenci in da ne morem skrbeti še za takega bolnika, ki ga daje revmatizem. Bolezni mu sicer ne gre oporekati, vendar je v teh okoliščinah tudi ugotoviti ne morem.

Čudil sem se mu, kako je doslej hodil, saj ga vendar niso pripeljali na Ogance. Pa tudi do Jelenovega žleba je moral priti peš od nekod. Za hojo je še kar dober, posebno če ga primerjam z ranjenci. Toda prosil je in prosil, pri tem je bil tako vztrajen, da sem končno moral popustiti. V primeri z ranjenci, ki so dostojanstveno prenašali svoje težave, je bil prava nadloga.

Čas je že nevarno pritiskal. Streljanje nas je venomer opozarjalo, da so potrebne hitre odločitve. Uvidel sem, da je bolje, da ga imamo pod svojo kontrolo, da ga ne pustimo begati po gozdu, četudi v varstvu drugih. Če ga spravim v jamo k ranjencem, bo moral biti z njimi. Sicer bi se morda celo izgubil v gozdu. Če ga pri tem ujamejo sovražniki, kdo ve, kako se bo obnašal. Vinko in Mimica ga bosta imela vedno pred očmi in bo tako tudi za ranjence varnejše. Odločil sem se, da ga pustim v jamo k drugim.

Zabičal sem še Vinku in Mimici, da nikomur ne dovolita, da bi zapustil jamo. Sam pridem ponje, kakor hitro bo situacija ugodnejša. Verjetno se vidimo, če ne nocoj, gotovo že jutri ponoči. Ko je Ernest Senčar to slišal, si je obrisal solze, ki so mu tekale po debelih licih in obraz se mu je razširil od zadovoljstva. Brž je stekel proti jami in smuknil vanjo. Pred jamo smo nanosili še suhih vej in velike zaplate mahu, ki jih bo Vinko potreboval, da bi prekril vhod v jamo in ga tako dobro zakamufliral. Še enkrat smo pregledali okolico jame in zabrisali sledove, ki so jih pustili partizani, ko so nosili ranjence in material.

Delo še ni bilo povsem pri kraju, ko smo zaslišali desno in levo od nas ostro streljanje, ki je očividno prihajalo zelo od blizu. Močno me je zaskrbelo. Bilo je jasno, da se je streljanje primaknilo bliže k nam. Karla pa še ni bilo iz izvidnice. Da se mu ni kaj zgodilo? Iz tega premišljevanja me je vzdramil Metod z besedami: »Doktor, ostali smo sami!« Pravkar so vsi, kar je bilo osebja, za-

grabili za nahrbtnike in puške in se jadrno napotili globlje v gozd v smeri proti Jelenovem žlebu. Ko je zaropotalo že prav blizu nas, niso mogli več vzdržati. Čeprav ni bilo opaziti, da bi se menili med seboj, so vsi istočasno kot en sam zgrabili svoje stvari in v trenutku ni bilo nikogar več. Ostali smo le še trije: Nedeljka, Metod in jaz.

Šele Metodov glas me je zbudil iz stanja, ki ni bilo niti pre-mišljevanje niti dremež. Psihična napetost zaradi izrednih naporov zadnjih dni je naglo popustila. Loteval se me je občutek utrujenosti in nekakšna zadovoljnost, saj sem ranjence srečno in pravočasno spravil na varno.

Kot prikovan sem sedel na zemlji in zdelo se mi je, da ni lepšega na svetu, kot tako sedeti in ničesar ne misliti. Če bo šlo še naprej tako po sreči, bomo ofenzivo le nekako prestali. Občutek, da nas sovražnik lahko vsak čas napade, nas je priganjal, da smo delali z maksimalnimi navori in v stalnem pričakovanju najhujšega. Sedaj pa je bilo najvažnejše delo opravljeno. Naenkrat je odpadla velika skrb: kaj bo z ranjenci in z nami, če nas bi sovražnik zares napadel.

Kljub pokanju in eksplozijam ročnih granat, ki niso hotele pomehati in so se že približale prav na rob gozda kakih 200 metrov daleč, se mi je položaj zdel lažji kot prej, ko se je slišalo streljanje še relativno daleč.

Metodovo opozorilo, da so se vsi že umaknili, me je vrnilo v stvarnost. Pograbil sem nahrbtnik in previdno smo krenili naprej globlje proti Mrtalozom. Imeli smo namen oditi največ kake pol ure hoda od bolnice in si spotoma poiskati primeren prostor, kjer bi se lahko pritajili, dokler ne bo sovražnik mimo.

Hodili smo tiho in previdno gledali okoli sebe, da bi našli primeren prostor. Zraven pa smo še oprezali, da ne bi naleteli na Italijane. Od orožja je imel edini Metod puško in ročno bombo, jaz pištolo efenko (FN) in dve ročni bombi za pasom, Nedeljka je bila brez orožja.

Nenadoma se je prikazalo izza skale nekaj glav. Že sem pomislil, Italijani so. Strah je bil odveč. Bili so naši, ki so bili z menoj v bolnici. Bili so neoboroženi. Med njimi ni bilo nikogar od tistih, ki so prišli šele pred kratkim z ranjenci v bolnico. Ti so odšli svojo pot naprej globlje v gozd. Nihče ni vedel kam.

Ko smo namreč končali delo v bolnici in utrujeni posedli, da se pomenimo, kaj sedaj, in je nenadoma zaropotalo v neposredni bližini, so tudi ti, ki so bili v bolnici že ves čas, pograbili orožje in

nahrbtnike in jo potegnili na varnejši položaj. Nekje med potjo so orožje in nahrbtnike poskrili in tako so bili sedaj brez vsega.

Kaj dosti časa za pogovor ni bilo. Streljanje z druge strani Mrtalozev se je še stopnjevalo. Takoj smo nadaljevali pot v nasprotno smer, to je proti cesti, ki vodi na Glažuto. Namenili smo se na sosednji hrib, imenovan Debeli vrh. Njegov masiv, pokrit s temnim gozdom, se mi je zdel primeren za skrivališče. Strma, skalovita pobočja so bila le težko prehodna. Sovražnik se bo zato verjetno premikal le po gozdnih poteh. Na srečo, po besedah domačinov, poti prek Debelega vrha ni bilo veliko. Tudi je sovražnik prodiral iz severozahodne smeri po dolini, ki leži za Loškim potokom, kjer vodi cesta proti Glažuti in naprej v Grčarice. Tako bi Debeli vrh ostal nekoliko ob strani.

Že ko sem izbiral prostor za bolnico na Mrtalozih, sem se zanimal tudi za Debeli vrh. Privlačevali so me njegovi temni gozdovi in brezpotje. Bolnici bi lahko nudili odlično zavetje. Vendar bi bil dostop pretežak. Če bi se bilo treba umakniti globlje v gozd, bi bil umik z ranjenci skoraj nemogoč. Položaj bolnice na Ogancah je bil laže dostopen, dobro skrit in zraven tega je bilo na razpolago prirodno skrivališče. Izbira zame tako ni bila težka.

Počasi in previdno smo se spustili po hribu navzdol, prečkali cesto in se jeli vzpenjati v strmino Debelega vrha. Govorili nismo. Le oprezovali smo na vse strani in se počasi premikali v skalovit in strm hrib. Po poti sem si ogledoval rast in gostoto dreves, da bi našel primerno smreko, na katero bi splezal, če bi bilo potrebno. Želel sem izbrati tako, iz katere bi mogel videti po dolini in Loškem potoku.

Zdelo se mi je zelo važno, da bi lahko oprezoval na cesto. Prav gotovo se bo sovražnikova glavnina premikala po cesti. Tako bi bil vedno na tekočem. Vedel bi, koliko jih je, če se kaj ustavljajo, ali bodo nadaljevali pot proti Glažuti. Videl bi predvsem, če se bodo napotili proti bolnici. Tako smo se plazili prek velikih, z mahom pokritih skal v strm hrib. Mrak je že legal na zemljo. Minilo je gotovo že več ur, kar smo krenili v to smer. Stalno nas je spremljal rezget strojnih pušk in pikanje bomb. Odmevalo je po gozdu, da se je bilo težko orientirati, odkod prihaja streljanje. Bili smo kar se da previdni. Hodili smo počasi, oprezovali in prisluškovali, da bi po streljanju ugotovili premike sovražnika. Tako smo le počasi napredovali in nismo prišli daleč v hrib.

Izmučeni, a zadovoljni, da smo za danes kljub vsem težavam opravili naporno in odgovorno delo, smo popadali na mehek mah.

Dospeli nismo visoko, morda še do polovice Debelega vrha ne. Verjetno bi se še dvigali, toda mrak nas je prehitel. Upehani smo tiho plegli. Nihče ni skoraj nič govoril in če je, tedaj samo šepetaje. Pod nami v smeri Loškega potoka je še vedno pokalo, vendar že bolj poredkoma in tu pa tam je zabobnelo od eksplozije ročnih bomb. Gotovo so Italijani danes zasedli Loški potok in njegovo okolico. Z namenom, da se zavarujejo, so zasedli najbližje okoliške položaje prav do Bele vode in vse do obronkov Kočevskega gozda. Kazalo je, da še niso prišli v neposredno bližino bolnice; tam je bilo še vedno vse mirno.

Počasi nas je minevala utrujenost in napetost zaradi naporov današnjega dne. Vrnilo se je boljše razpoloženje. Bližala se je noč in s tem občutek varnosti. Jeli smo snemati nahrbtnike in brskati po njih, če je v njih morda kaj za pod zob. Ta je našel kos kruha, drugi malo slanine ali kos kuhane govedine, nekdo kak krompir in podobno. Jedli smo in pili vmes vodo iz čutaric. Opozarjali smo drug drugega, da je treba z vodo varčevati in jo piti le po požirkih. Prihraniti jo moramo za jutrišnji dan. Kdo ve, kaj nam bo prinesel?

Počasi so se odvezali tudi jeziki. Iz glav so se izgubile temne misli in skrb za drugi dan. Z mrakom se nam je povrnil mir in občutek varnosti. Tako sproščeni smo se začeli pogovarjati, kaj je kdo danes doživel in kaj nam je storiti naslednje dni. Zanimalo me je pripovedovanje Karla Lavriča, ki sem ga bil poslal na izvidnico gledat, kaj je s partizanoma, ki se nista javila, čeprav smo se tako dogovorili, ko je zaropotalo v bližini. Tudi Karel sam bi se bil moral javiti, brž ko bi ugotovil nevarnost za bolnico. Vse do tega trenutka nisem vedel, zakaj ni izvršil naloge, kakor je bilo rečeno.

Njegovo poročilo je bilo kratko. Ko je prišel na položaj izvidnice, tam ni našel nikogar. Imel je vtis, da tam tudi nikogar ni bilo. Sklepal je, da sta jo tovariša popihala neznano kam, brž ko sta odšla od nas. Zato je sam zlezel na drevo in jel opazovati v smeri streljanja. Na senožetih za Loškim potokom se je valil gost dim od kupov suhega sena, ki so pripravljeni čakali, da jih ljudje odpeljejo domov. Vojaki so tekali od kopice do kopice in podtikali ogenj. Vmes so streljali v smeri proti gozdu. Vse to je bilo nekaj sto metrov od položaja bolnice. Vojaki so se zadrževali le na senožetih, v gozd spočetka niso šli. Očitno niso imeli še takega povelja. Tedaj je opazil močen dim tudi iz globeli med senožetmi, ki so bile pomešane z gozdovi. Vmes je pokalo in čulo se je kričanje vojakov. Grozljiv je bil pogled na stebre dima, ko so se strmo dvigali med drevjem, širili po globelih, ki so jih kmalu pokrili oblaki dima.

Karel je vedel, da gore skrivališča, ki so jih pripravljali ljudje v skritih globelih za Loškim potokom z namenom, da poskrijejo hrano in vrednejše stvari. Vsi so se zaradi tega pokesali: mar bi pustili vse doma na mestu, kjer je bilo. Tako pa so se zaman trudili. Sovražnik je skoraj vsa ta skrivališča odkril, oropal in z jezo požgal. Karel je vse to videl iz svojega izvidniškega mesta.

Ko je tako opazoval početje sovražnika, ni opazil, da se je z druge strani od Bele vode spustil vod vojakov prav blizu izvidnice. Šele ko je zapokalo prav blizu njega, se je umaknil nazaj proti bolnici. Spotoma je srečal tovariše, ki so prav tako, ko je zaropotalo, zapustili bolnico in se umaknili v smeri proti javki. Pridružil se jim je in tako smo se spet vsi srečali, da bi skupno nadaljevali pot proti Debelemu vrhu.

Mrak se je že močno zgostil. Na koščkih neba, ki se je videlo med gostim vejevjem, so se svetlikale tisočere zvezde. Nebo je bilo, kot da je posuto z zlatim prahom. Ozračje je bilo mirno in prijeten hlad se je spuščal s hriba. Obetala se je čudovita julijska noč. V daljavi se je že slišalo zategnjeno petje sove in oglašali so se čuki z enakomernimi, ponavljajočimi se klici. Vmes so škrebli polhi, ki so jih ti gozdovi prepolni. Kdaj pa kdaj je nekje zavreščalo, hip nato pa zopet utihnilo. Gotovo je sova prišla do plena in ga po kratkem boju za vedno umirila.

Bilo je že kasno, ko smo se še vedno s pritajenimi glasovi pogovarjali, kaj nam je storiti. Naši razgovori so se izgubljali v temi, ki je skrivala naš nemir in skrb za jutrišnji dan.

Spokojnost julijske noči so motili redki rafali ali posamezni streli ter včasih kakšna eksplozija bombe. To nas je venomer opozarjalo na resnost položaja, v katerem smo se znašli. Vsak v sebi je intenzivno razmišljal, kaj bi bilo najbolje storiti, da bi se umaknili najhujšemu ob naletu sovražnikove vojske. Govorili smo odkrito, brez ovinkov. Vsak je povedal svoje mišljenje ali pa se je strinjal s tovarišem, ki je že povedal, kaj misli. Če se je danes sovražnik zadržal v Loškem potoku vse do roba gozda, bomo jutri prav gotovo mi na vrsti.

Nikomur ni prišlo na misel, da bi se umikal še dalje. Vsi smo bili že od prej edini v tem, da nihče od nas, ki smo bili že od začetka v bolnici, ne zapusti tega področja. Potrpeti je treba le kak dan, dva, da bodo Italijani odšli naprej. V najslabšem primeru lahko puste posadko v Loškem potoku. To sicer ne bi bilo ugodno, vendar bi se gotovo dalo živeti ob njej, dokler se položaj ne bi spet izboljšal nam v korist.

Vsi so se strinjali s tem, da je najbolje, da se razdelimo v skupine največ po dva ali tri. Tako se bomo laže prebijali skozi vrste zasledovalcev, pa tudi glede hrane bo laže. Nisem jim oporekal. Končno je bilo to res najbolje. Veljalo je: ohraniti je treba celo glavo. Saj boja še ni konec. Ko bo minilo najhujše, se bo boj nadaljeval. Res ne bi imelo smisla, da se nas 10—12 skupaj prebija. Večjo skupino sovražnik laže opazi. Če že mora tako biti, je bolje, da smo raztreseni po manjših skupinah, tako da ne vemo drug za drugega. S takimi mislimi so se fantje drug za drugim pogrezali v spanec.

Veliki napor tega dne in pa misel na drugi dan so opravili svoje. Kmalu sem se tudi jaz pogreznil v nervozen spanec. Kihanje polhov in redki rafali so vse bolj zamirali. Končno je ugasnila tudi sleherna misel na to, kaj nam bo prinesel jutrišnji dan, naš veliki četrtak.

Ni se še prav zdanilo, že planejo tovariši pokonci. Hiteli so si oprtavati nahrbtnike in se pri tem pritajeno pogovarjali. Po dva ali trije, kot smo se sinoči dogovarjali, so se naglo porazgubili v različne smeri. Še sem jim zaklical: »Doli na cesti pri mlaki se dobimo, takoj ko bodo sovražniki zapustili dolino, do tedaj pa naj nam bo di sreča mila.« Tako smo se namreč tudi prejšnji dan domenili. Za vsak primer, da ne bi kdo na to pozabil, sem jih še enkrat opomnil.

Kot da me niso čuli, so hiteli eni v hrib proti vrhu, drugi proti Glažuti. Hiteli so svoji usodi naproti v upanju, da se bo vse najbolje izteklo. Usoda pa jim ni bila naklonjena, vsaj večini ne.

Niso se držali dogovora, da vztrajajo v gozdu, dokler ne mine prva nevarnost. Res je, niso imeli dovolj izkušenj in bili so preveč naivni. Verovali so, da se bodo najbolje prebili, če se vrnejo domov in pritajijo, kot da niso bili partizani. O tej možnosti sem že tudi prej slišal, vendar sem jih svaril, naj na to ne nasedajo. Sovražnik ni bil tako naiven. Dobro se je pripravil na ofenzivo. Obenem z vojniki so prišli tudi izdajalci belogardisti, domačini, ki so se prej umaknili pred partizani. Sedaj so se vračali skupaj z italijansko vojsko. Izdajalci so se našli tudi med ljudmi, ki so nam prej pomagali, zdaj pa so klonili pred premočjo sovražnika. Mislili so, da bo s to ofenzivo pometeno s partizanstvom. Malodušneži, kot so bili, so sovražniku izdali, kar so vedeli o svojem sosedu, sovaščanu, da, celo o svojem sorodniku. Kakšna je bila usoda tistih tovarišev, ki so šli domov, sem zvedel mnogo kasneje. Za nekatere šele dolgo po vojni.

Sonce se ni še prav pokazalo, ko smo ostali na mestu še Metod, Peter, Marko, Nedeljka, Ivanček in jaz. Namenili smo se, da ne gremo več naprej. Kar tu bomo ostali in počakali, da minejo sovražnosti. Sam sem se odločil, da ne zapustim tega položaja za nobeno ceno.

Že prejšnji dan, ko smo se pomikali v reber, sem si ogledoval teren z namenom, da najdem primerno smreko, kamor bi splezal, ali kako razpoko med skalami, kamor bi se lahko skril. Res sem opazil dobrih 100 m nad cesto v dolini pokončne razpoke v ne preveliki steni. Svet pred steno je bil gosto porasel z grmičevjem in se je strmo spuščal proti cesti. Gosto bukovo in smrekovo drevje je zakrivalo steno s svojimi debli.

Dostop do stene je prikrivala gosta podrast, ki je vrela iz velikih skal, razsutih po strmini. Le s težavo smo se prebijali mimo. Na hitrico sem tudi opazil, da se od stene lepo vidi na del ceste pod strmino in na senožeti v smeri proti Mrtalozom. Najbrž me nihče od tovarišev ni slišal, ko sem na glas razmišljal o razpoki v steni, ki bi bila lahko primerno skrivališče. Vsak je bil preveč zaverovan v svoje misli.

Ponoči, ko sem bolj bedel kot spal, sem ponovno razmišljal o steni in razpoki v njej in vse bolj se mi je zdela primerna za skrivališče. Prav blizu ceste je. Tu Italijani gotovo ne bodo tako natančno preiskovali gozda. Teren je strm, težko prehoden, pa se ga bo morebitna italijanska patrola raje izognila. Iz razpoke v steni bo lahko kontrolirati, kaj se dogaja spodaj na cesti. Videl bom, kdaj bodo Italijani odšli, in se lahko v prvem mraku vrnil v bolnico. Tovarišem sem razložil načrt, da ne grem nikamor, ampak da ostanem tu v bližini.

Metod je bil odločno proti temu, da bi se skril kjerkoli v kakšno špranjo ali razpoko. Njemu se je moj načrt zdel čisto neprimeren. S Petrom se je nameraval odpraviti globlje v gozd.

Zaželeli smo si srečo in se ločili. Marko in Ivanček sta sklenila splezati na kako drevo. Tako sem končno ostal sam z Nedeljko. Ta se je odločila, da gre z menoj.

Bilo je zgodnje jutro zadnjega četrтка v juliju. Sonce se je pravkar dvignilo izza vrhov smrek. Rosne kapljice, ki so prekrivale številne pajčevine, so se svetlikale v prvih sončnih žarkih. Čeprav jih je bilo jasno videti, se jih pri hoji ni bilo mogoče izogibati. Rahel dotik in že se je zrušila iz tisočernih biserov spletena mreža. Narava se je jela prebujati, kot se je že dostikrat. Toda to pot, kot da tega nisem opazil. Prisluškoval sem le oddaljenim strelom in eksplozijam

bomb. Bližnja okolica in tja proti Loškemu potoku je bilo še kar mirno. Bil je to čuden mir, tak kot pred nevihto. Slišati je bilo le petje ptičev, ki so se prebujali v krošnjah dreves, in brenčanje tisočerihi gozdnih žuželk. Ostal sem z dekletom, ki je bila videti zaradi drobne postave in otročjega izraza mlajša, kot je bila v resnici. Jutranja svežina naju je priganjala. Ko so zamrli zadnji koraki odhajajočih, sva počasi odšla po hribu navzdol proti skrivališču v steni.

V steni je bilo več razpok. Ena je bila visoka manj kot dva metra, globoka pa ravno toliko, da sem se lahko nekako spravil vanjo. Nedaleč od te razpoke je bilo še več manjših razpok. Še ena je bila dovolj velika, da bi se lahko človek skril v njej. Tja sem napotil Nedeljko. Skrivališče sem nekako zazidal s ploskimi skalami, vmes pa položil velike zaplate mahu, ki sva jih z Nedeljko najprej previdno posnela med skalami in nato znosila pred jamo. Čudil sem se Nedeljki, ki je bila čisto mirna, brez trohice strahu. Zabičal sem ji, naj bo kar se da tiho in naj ne gre iz skrivališča, dokler jaz ne pridem ponjo. Ko sem to opravil, sem se spravil sam v razpoko in se na podoben način zazidal, kot sem to prej storil z Nedeljko. Šele sedaj sem opazil, da je bila razpoka le toliko velika, da sem v njej mogel stati samo sključen. Obrniti se skoraj nisem mogel, tudi sedeti ne, le čepel sem lahko. Pri gornjem koncu zidu sem pustil odprtino, skozi katero sem lahko oprezoval na cesto in tja proti Mrtalozom.

Zavladala je popolna tišina. Zdelo se mi je, da slišim samo srce, kako močno in hitro bije. Stal sem s pištolo v roki in čakal, kaj bo. Odločil sem se, da se ustrelim, če me Italijani odkrijejo.

V smeri proti Loškemu potoku se je slišalo streljanje in močan ropot. Minute so bile dolge kot tedni. Z neznansko počasnostjo so se vrstile in ni jim hotelo biti konca. Trudil sem se, da bi razbral kak šum v gozdu ali da bi videl, kaj se dogaja na cesti pod menoj. Toda v bližnji okolici je bilo vse tiho in mirno. Ne vem, kolikokrat sem že prestopil z noge na nogo. Skušal sem si tako olajšati naporno stoji v napol sključenem položaju. Želel sem si, da bi se sovražnik že enkrat pojavil, da bi tako prekinil negotovost, ki je trajala že vse te dni, in ki je sedaj dosegla svoj vrhunec. Sovražnika pa ni in ni hotelo biti od nikoder.

Sonce je že bilo visoko, gotovo so bile že prve popoldanske ure. Nenadoma sem se zavedel, da od tu pravzaprav nikamor ne morem. Tu sem ujet in ostati bom moral, dokler Italijani ne bodo odšli mimo. Ustrašil sem se misli na to, kaj bo, če se bodo tukaj zadrževali nekaj dni, morda cel teden ali še več? Kaj bova počela z Nedeljko,

saj hrane nimava, razen pol kilograma knajpove kave iz praženega ječmena in vsak po čutarico vode. Računal sem, da bom v razpoki v najslabšem primeru le do večera. V tem času bodo Italijani verjetno pregledali vse okoliške gozdove. Če naju ne odkrijejo ta dan, potem sva rešena. Vse bo spet kot prej. Zvečer se dobimo z drugimi partizani doli ob cesti pri mlaki in se skupaj vrnemo k ranjencem.

Iz premišljanja me je zbudil nenaden šum: kakor da se je sprožilo kamenje nekje blizu stene in z rahlim ropotom zdrčalo po strmini proti cesti. Takoj nato je znova zašumelo in spet se je zakotalilo nekaj kamnov. Šum je prihajal od Loškega potoka sem. Napeto sem poslušal in oprezoval skozi špranjo. Šum pa je postajal vse glasnejši in bližji. Kmalu se je v vidnem polju prikazal eden pa drugi pa tretji vojak. Tem so sledili še drugi. Kakih 10 m pod steno so se s težavo in previdno pomikali čez skale. Ni in ni jih hotelo biti konca. Gotovo jih je bilo vsaj 50. Pokriti s čeladami in napol sključeni, s prstom na petelinu puške ali brzostrelke so se pomikali pred mojimi očmi naprej po pobočju. Vsak tretji je bil oborožen z ročno strojnico. Napeto so oprezovali okoli sebe in proti vrhu hriba. Gledal sem jih skozi špranjo, v roki stiskal pištolo in napeto premišljal, ali bodo opazili moje skrivališče ali ne. Zdi se mi, da je trajalo celo večnost, preden je šel mimo zadnji vojak. Očividno je bila to bočna patrola. Sedaj je bilo pričakovati še glavnino.

Res, kmalu za tem, ko se je izgubil zadnji vojak za skalami in v gostem drevju, se je zaslišal divji hrup. Gozdno tišino so jeli parati rafali iz strojnic, poka in eksplozije bomb. Vmes se je slišal vse bolj oglašujoč ropot in kričanje. Po cesti pod menoj se je počasi premikalo nekaj tankov, nato kamioni, polni vojakov. Vojaštvo se je z daljšimi in krajšimi presledki valilo ure in ure do kasnega popoldneva.

Opazoval sem jih z olajšanjem: končno so le tu in ne samo to: ne ustavljajo se! Naprej gredo! Še nekaj ur je do večera in rešeni smo! Tako sem razmišljal in popolnoma pozabil na lakoto in žejo. Šele proti večeru, ko je mimohod sovražne vojske že pojenjal, sem opazil, da imam čisto suha usta. Zmočil sem jih s požirkom vode iz čutarice in za hip občutil olajšanje, ki ga ni mogoče opisati.

Toda že naslednji trenutki so me vrnili v realnost. Niti opazil nisem, kdaj so se zadnji deli kolone odvojili od glavnine in se usmerili na senožeti pod Mrtalozi. Iz skrivališča sem jih opazil šele, ko sem zaslišal streljanje in razbijanje na nasprotni senožeti. Videti je bilo vojake, ki so begali sem ter tja, nosili razne predmete, sekali

grmovje, tu pa tam tudi kako manjše drevo, zabijali deske in razpenjali šotorska krila.

Spreletela me je zla slutnja. Torej niso odšli. Ostali bodo tukaj, sicer se ne bi utaborili. Morda so celo obkolili del gozda in ga mislijo jutri prečesati, da bi odkrili partizane. Kdo ve, kaj nameravajo? Težke misli so me obhajale. Prav blizu mesta, kjer so se utaborili, je bila bolnica na Ogancih. Po vsej priliki danes ne bom mogel do nje. Gotovo so postavili okoli taborišča številne straže, patrole pa preiskujejo gozd. V temni noči ne bi več našel poti do ranjencev. Mimo taborišča ne bo mogoče, gotovo bi me opazili. Tako sem razmišljal in počasi prišel do zaključka, da zaenkrat ne smem nikamor iz skrivališča.

V duhu sem še enkrat preživel današnji dan. Bil sem vesel, da sovražniki niso opazili mojega skrivališča. Tako blizu so se pomikali, pa vendar je moja kamuflaža vzdržala. Seveda, če bi imeli s seboj pse, zdrnil sem se pri tej misli, bi bilo gotovo drugače. Toda na srečo jih to pot niso imeli. Napetost, ki ni popustila cel dan, je sedaj jela nekoliko popuščati. Kljub temu, da so se sovražniki utaborili v moji neposredni bližini, sem se nekoliko umiril.

Mrak se je spuščal. Vpraševal sem se, ali naj odidem iz skrivališča in prespim zunaj. Toda brž sem opustil to misel. Moral bi razkopati zid. V temi bi to le s težavo opravil. Lahko bi mi padla skala iz rok in se zakotalila po hribu. Tako bi izdal svoj položaj. V nasproti ležečem taborišču se je sovražnik namreč že skoraj docela umiril. Ni bilo več slišati kričanja, le kak rafal je kdaj pa kdaj zaparal skozi gozdno tišino ali je zamolklo eksplodirala bomba.

Ostal sem v razpoki in se naslanjal na mrzel in vlažen kamen. Čez dan tega nisem čutil. Preveč napeto sem oprezoval skozi lino. Sedaj pa sem naenkrat opazil, da me ostro robovje kamenja vse bolj tišči. Venomer sem prestopal in skušal poiskati boljši položaj, kar pa mi ni in ni uspelo. Končno me je prevzela utrujenost in zdrknil sem v dno razpoke in tam obstal sključen v položaju, ki ni bil ne sedenje ne klečanje, še manj pa ležanje. Le malo časa sem tako ostal in že je bilo treba spet menjati položaj. Toda te torture ni bilo tako kmalu konec. Trajala je celo noč in še naprej.

Drugega dne se je streljanje in pikanje bomb še okrepilo. Prisluškoval sem v smeri proti Mrtalozom, da bi videl, kaj nameravajo Italijani, ki so se tam utaborili. Bodo podrli šotore in šli naprej ali se bodo še zadržali? Že ponoči sem razmišljal, kaj bo, če se zadrže tu še dan ali več?

Iz omotičnega razmišljanja me zbudi divje kričanje in streljanje. S težavo se dvignem, da bi pogledal skozi lino. Kaj posebnega ne morem razbrati. Je še preveč mračno, dan se še ni dvignil. Zdi se mi, da vidim vojake, ki tekajo sem in tja. Vsi imajo orožje pri sebi. Očigledno se zbirajo v vrsto. Medtem se že toliko zdani, da vidim, kako so se zbrali sredi taborišča v dve vrsti. Sledijo povelja, ki jih ne razumem. Videti je, da se nekam odpravljajo. In res, kmalu se razdelijo v manjše skupine in krenejo peš iz taborišča. Vsa vozila in šotore pustijo pri miru. Torej danes še ne bodo odšli. A kam se odpravljajo, mi roji po glavi. Bodo morda krenili po skupinah v gozd z namenom, da poiščejo partizane?

Kam so odšli, nisem mogel ugotoviti. Gozd je zastiral pogled na spodnji del taborišča, ki je bil bliže cesti.

Doli na cesti je bilo mirno. Tako je ostalo skoraj cel dan. Kazalo je, da je največji del vojske že včeraj zapustil področje Loškega potoka. Ostale so le še zaščitnice in enote, ki bi naj pomagale ponovno vzpostaviti italijansko oblast.

Jutro in dopoldne sta minila brez posebnosti. Skozi lino sem opazoval vojake, ki so ostali v taborišču, ali pa buljil predse, misleč na to, kdaj bo vse to mimo. Minute so bile dolge kot ure. Moje upanje, da se bodo Lahi le spravili od tod, je vse bolj plahnelo. Bližalo se je poldne. Nebo se je rahlo stemnilo in začelo je deževati. Na lazu se ni nič spremenilo. Bilo je, kot da se je čas ustavil.

Iz otopelega razmišljanja me je zbudilo nenadno kričanje in močno streljanje. Prihajalo je iz italijanskega taborišča. Ura se je nagibala na četrto popoldne. Spočetka me kričanje ni posebno vznemirilo, saj so Lahi venomer kričali ali se glasno pogovarjali, vmes pa streljali iz pušk ali pa spuščali daljše in krajše rafale iz brzo-strelk. Verjetno so to delali iz strahu. Toda česa naj bi se tokrat bali? Bili so v taki premoči, da nikakor nisem mogel razumeti njihovega početja. Že drugi dan sem poslušal njihovo občasno streljanje in sem se že nekako privadil.

To pot se mi je zdelo, da streljanje ne prihaja iz taborišča samega pač pa od nekje dlje. Kri mi je močnejše zaplala, ko sem ugotovil, da se smer sklada s smerjo, v kateri se je nahajala bolnica na Ogancih. Tudi oddaljenost streljanja je bila nekako v skladu z oddaljenostjo Oganc. Kaj, če so fašisti napadli bolnico, me je spretelo. Streljanje in kričanje je trajalo vsega kake pol ure. Vmes se je slišalo kričanje, ki se mi je zdelo drugačno, presunljivo. Slišalo se je, kot da nekdo nekoga kliče. Besed ni bilo mogoče razumeti.

Čul se je le dolg zategnjen glas, ki se je počasi izgubil v daljavo. To se je nekajkrat ponovilo. Vmes je vladala napeta tišina.

Naenkrat se je spet začulo streljanje in pokaње bomb. To pot ni trajalo dolgo. Za hip je spet nastala tišina in presunljivi glas klicanja in streljanja se je še nekajkrat ponovil.

Zbal sem se za svoje ranjence. V duhu sem videl tragedijo. Intenzivno sem razmišljal in skušal za vsako ceno ugotoviti, kakšni so glasovi, ki jih slišim in če res prihajajo z Oganc.

Spet je legla noč na zemljo. Dolga, še daljša noč kot prejšnja. K vsemu se je pridružil še težak občutek, da se je ranjencem nekaj zgodilo. Nisem se mogel znebiti temnih slutenj. Branil sem se jih na vse načine. Nikakor mi ni šlo v glavo, da bi mogli fašisti najti bolnico. Pa tudi če bi jo, kraške jame same ne bi mogli odkriti, razen če jo je kdo zapustil in jih pripeljal prav do nje ali če so koga od mojih ujeli in ga pripravili do tega, da jo je izdal.

Razmišljal sem in kombiniral različne možnosti. Vedno sem na koncu prišel do enakega zaključka. Jame niso mogli najti razen s psi ali pa s pomočjo izdajalca. Vso noč sem tako premišljeval. Od utrujenosti, lakote in žeje nisem mogel zatisniti očesa, spanec ni in ni hotel priti. Lakote in žeje ni bilo mogoče potešiti: hrane nisem imel, vode pa le malo. S kratkimi požirki sem si kdaj pa kdaj močil suha usta. Minute in ure so minevale še bolj počasi kot prej. Čutil sem, da jutrišnjega dne ne preživim več v razpoki, pa naj se zgodi, karkoli hoče.

Končno se je pričelo svitati, porajal se je nov dan in z njim nova težka preizkušnja in končno tudi konec tridnevnega prisiljenega položaja.

Komaj se je zdanilo, že se je spet zaslišalo kričanje iz taborišča. Namah je postalo v njem živahno. Vojaki so begali sem in tja, se klicali in pogovarjali. Kot včeraj so se tudi danes zbrali sredi taborišča. Toda to pot se niso razdelili v skupine, da bi odšli iz taborišča kot včeraj, ampak so precej časa čakali v vrsti. Gotovo čakajo oficirja, da bi jim dal kake naloge za ta dan, sem si mislil. Kmalu so se razporedili v dve koloni, ki sta se pomikali nekam za drevje. V rokah so imeli »gavete«, očitno so se odpravljali na zajtrk. V suhih ustih so se mi pocedile sline, zavidal sem jim.

Spomnil sem se na kos slanine, ki sem ga zakopal nekje pod smreko, preden sem se spustil v skrivališče. Kako prav mi bi sedaj prišel! Kako neumno sem pravzaprav ravnal, ko ga nisem vzel s seboj. Ne vem, kaj mi je bilo takrat. Ah da, zbal sem se, da bi psi zavohali slanino in me tako še laže odkrili. Tudi sem si domišljal,

da jih bom speljal morda na krivo sled. Kako naivno! Gotovo je tej moji odločitvi botroval strah, saj vzrokov zanj zares ni manjkalo.

Posamezni vojaki so se jeli kmalu vračati. Posedli so po travi, da bi v miru pojedli. Ko sem jih tako opazoval, se mi je zazdelo, da se to pot morda le odpravljajo naprej. Žarek upanja je posijal v mojo temno razpoko, kjer se je začel že tretji dan mojega bivanja. Kaj bi dal, da bi mogel ven? Toda na to še ni bilo misliti. Če sem vzdržal doslej, bom tudi še teh nekaj ur, dokler sovražnik zares ne odnese peta. Da bi si zdaj zaradi nepotrpežljivosti pokvaril vse, da me nazadnje res še dobe, bi bilo preneumno, sem si mislil. Tako sem kljub vsemu vztrajal, upal in se hkrati bal misli: bodo odšli ali ne?

Takoj po zajtrku so se vojaki razkropili po šotorih. Začeli so nositi svoje stvari iz šotorov in jih odlagali na sredo taborišča; naenkrat pa so začeli podirati šotore. Torej bodo v resnici odšli.

Že sem jih videl v koloni, kako zapuščajo laz, na katerem so taborili. Za njihovo streljanje mi ni bilo več mar. Mislil sem si, le streljajte kolikor hočete, zame je važno, da čimprej izginete.

Tedaj so se pojavili tanki. Bili so trije ali štirje, prihrumeli so od Loškega potoka. Za njimi so se pojavili kamioni, polni vojakov, vmes pa vojaki na motorjih in »bersaljeri«. Bilo je skoraj toliko kot v četrtek, ko se je pomikala glavšina proti Glažuti. Tudi to pot so vozili, se ustavili za kako uro in nato spet nadaljevali vožnjo. Vmes so streljali in metali bombe, kot da so na fronti. Vse do kasnega popoldneva sem jih opazoval skozi razpoko in štel minute, kdaj se mi bo zadnji izgubil izpred oči.

Moralo je biti okoli pete ure popoldne, ko je skoraj naenkrat zavladala popolna tišina. Nič več kričanja, nič več streljanja in eksplozij bomb, nič več oglušujočega hrupa težkih vozil. Vse je bilo tiho. Cesta se je mahoma izpraznila. Tudi na travniku na nasprotnem hribu je bilo vse tiho. Prevzel me je občutek nepopisnega zadovoljstva. Znašel sem se v položaju, ki si ga še pred nedavnim nisem mogel niti zamisliti.

Nisem več čakal. Takoj sem se lotil podiranja zidu, ki me je ločil od svobode. Kamen za kamnom sem odlagal za sabo globlje v ozko razpoko. Kmalu je bilo delo opravljeno in previdno sem se splazil iz luknje. Vse naokoli je vladala popolna tišina. Udobno sem se pretegnil in zadihal čist, gozdni zrak! Hitro sem tudi Nedeljko rešil iz neprijetnega skrivališča. Nekaj časa sva uživala na svežem zraku in opazovala, če v resnici ni nikogar več v bližini. Do dogo-

vorjenega mesta, kjer naj bi se dobili po končani hajki, ni bilo daleč. Morda kakih 100—200 m.

Ne vem, kako da smo se dogovorili, da se najdemo ravno na mestu, ki je bilo blizu ceste. Sedaj sem spoznal, da ta kraj ni bil najboljši. V naglici smo si ga izbrali, ne da bi kdo pomislil, sicer bi predlagal, da se zberemo kje globlje v gozdu. Bil je še dan in spuščati se k cesti nama ni kazalo, saj vsak čas lahko pridrvi še kako vozilo z vojaki. Kdo ve, kakšne so še namere sovražnika na tem področju in če je v resnici z odhodom kolone nevarnost povsem prenehala. Tako sva kar ostala na mestu in pačakala še kakšno uro, da se je začelo mračiti. Šele tedaj sva se spustila do dogovorjenega mesta.

S prvim mrakom sva že bila čisto blizu ceste. Ves čas, odkar so vojaki odšli, ni bilo nikogar več. Sedela sva za smreko in molče čakala, kdaj se bo kdo od mojih prikazal med gostimi smrekami. Ni bilo treba dolgo čakati. Zaslišal se je rahel šum in iz polmraka sta se pojavili dve postavi. Najprej se je pojavil Marko, za njim pa mladinec Ivanček iz Travnika. Tudi ta je prišel v bolnico pred nekaj dnevi. Sam bog vedi, od kod ga je prineslo. Bil je še ves otročji in čeprav je bila situacija težka, se ni bal. Kmo smo se v četrtek razšli, se je pridružil Marku, s katerim sta se že prej poznala. Sedaj sta prišla navzdol po hribu in vsa srečna jela v naglici pripovedovati, kaj sta doživela. Čakali smo še druge, zato je bilo časa dovolj, da smo se pogovarjali o tem, kako je kdo preživel ofenzivo.

Marko in mali Ivanček, ki mu ni bilo mnogo čez 12 let, čeprav je bil videti večji in močnejši, sta se takoj, ko smo se ločili, odpravila više v vrh. Namenila sta se, da se potuhneta med skalami ali pa zlezeta na gosto drevo, kakor bo pač kazalo.

Nista šla daleč, morda kakih sto metrov od tod. Hrane nista imela razen nekaj krompirjev in kos slanine pa vsak svojo čutarico vode. Še isti dan kasno popoldne sta začutila premikanje vojakov po gozdu. Nista jih videla, le slišala sta njihovo hojo, ko se je patrola pomikala čez hrib. Toda ker so šli v koloni, podobno kot bočna patrola mimo mene, ju niso opazili. Šum, ki ga je povzročila hoja vojakov, sta zaslišala iz varne oddaljenosti in se previdno umaknila. Ko so vojaki odšli mimo in se njihovi koraki niso več čuli, sta zlezla na že prej izbrani drevesi in tako za vsak primer počakala do mraka. Mislila sta si, da je bolje tako, saj se patrola lahko vrne.

Tudi drugega dne se je pojavila patrola. Ponovilo se je isto, vendar sta iz previdnosti že zgodaj zjutraj zlezla na drevo in čepela na njem vse do kasnega popoldneva. Tudi ona dva sta slišala v pe-

tek popoldne streljanje in kričanje od bolnice sem. Zaskrbelo ju je, če ni morda kaj narobe z ranjenci.

Tako smo se pogovarjali in čakali še druge tovariše. Mrak se je že spustil, vendar ni bilo še nikogar. Čakati ne bi imelo več smisla. Pregarjala nas je skrb, da pridemo čim prej do bolnice in vidimo, kako je z ranjenci.

Pogovor nas je vse pomiril. Za hip smo lahko odtrgali misli od svojih doživljanj, ki so sicer bila še vsa sveža. Radost, da je najhujše mimo, pa je trajala le kratek čas. Odpraviti smo se morali naprej novi negotovosti naproti.

Namenili smo se seveda najprej v bolnico. Upali smo, da bo tam končno tudi kaj hrane in vode, saj smo bili vsi lačni in žejni. Že od srede nismo skoraj ničesar užili, popili pa le vsak kak liter vode. Usta so nam bila suha. Sedaj, ko je glavna nevarnost mimo, se je želodec vse močnejše oglašal, neizprosno je zahteval svoje. Spustili smo se po kratki strmini še nekaj deset metrov niže in prišli do ceste. Imeli smo srečo.

Tam nekje prav blizu je bil votel štor in v njem voda. Z dolgi-mi, hlastnimi požirki smo pili gosto, mlačno vodo, ne oziraje se na mah in uvelo listje, ki je sililo v grlo. Po treh dneh smo prišli zopet do toliko vode, da smo se je lahko pošteno napili. Še mar ni bilo nikomur, kakšna je ta voda. Najmanj pa, če je zdrava. Zadovoljni, da smo tako hitro in lahko prišli do vode, smo se odpravili naprej. Medtem se je že močno stemnilo.

Počasi in previdno se odpravimo v reber. Gremo po dokaj strmi gozdni poti. Gledamo, da hodimo kar se da tiho. Skoraj tipaje se premikamo. Gost mrak je že, pot pa grda in polna kamenja, ki se proži pod nogami. Pogostoma se ustavljamo in prisluškujemo. Tako le počasi napredujemo. Časa imamo dovolj. Do bolnice ni daleč.

Previdnost je bila čisto na mestu. Če so Italijani našli bolnico, so morda postavili okoli nje zasedo z namenom, da pričakajo še koga od osebja, sem si mislil. Tako smo previdno vendarle prodrli v gozd že precej daleč.

Tedaj se začuje čuden šum in pritajen človeški glas. Potuhnemo se ob poti in čakamo, da bi videli, za kaj neki gre. Noč je temna, da ni videti nekaj metrov naprej.

Iz daljave je prihajalo: »Ho, ho!« in razločiti je bilo težko in enakomerno hojo volov. Nekaj korakov pred nami so nenadoma zavili s ceste in se usmerili globlje v gozd. Težki, počasni koraki volov so se kmalu zgubili. Verjetno je kdo napajal živino, ki jo je skril pred sovražniki, da mu je ne bi zaplenili. Sedaj pa jo spet žene

v skrivališče. Nismo šli za njim. Mudilo se nam je v bolnico. Previdno in tiho smo nadaljevali pot skozi temo. Noč je bila tiha, mirna in tako temna, da ni bilo videti več niti krošenj dreves. Čulo se je le naše zadržano sopenje. Kmalu ni bilo več mogoče vedeti, ali smo še na pravi poti ali smo zašli. Naenkrat ni nihče več vedel, katera smer je prava. Morali smo se ustaviti. Nadaljevanje po taki temi ni bilo več mogoče. Zaradi gostih oblakov je bilo nebo prav tako temno kot tla. Vsaka orientacija je postala nemogoča. Kamor si pogledal, je bil le neprodiren mrak. Ni nam torej preostalo drugega, kot da si nagrebemo listja in poležemo na mestu, kjer smo bili, in da pričakamo jutra.

Zmenili smo se, da bo vsak dežural po eno uro, medtem ko bodo drugi spali. Prvi sem dežural jaz. Sedel sem na mehkem listju, naslonjen na drevo in poslušal enakomerno dihanje tovarišev, ki so takoj pozaspali. Dremež mi je silil na oči, tako da sem se ga komaj otepal. Gledal sem v temo in skušal razmišljati.

Skrbelo me je, kako se bo mogoče podnevi približati bolnici. Bal sem se zased. Danes je bilo zelo primerno, da bi prišli do nje, vendar nam je gost mrak to onemogočil.

Mučile so me misli, kako bo sedaj z nami, ko so vojaki odšli. Kako bomo poslej živeli v bolnici? Vsaj v začetku bo treba živeti kar se da skrito in tajno. Sam pri sebi sem upal in si mislil, da sovražnik ne bo ostal v Loškem potoku ali tam pustil posadko. Sedaj, ko se je ofenziva komaj pomaknila iz Loškega potoka proti Grčaricam in verjetno naprej na Kočevski Rog, bo gotovo še nemogoče oditi v vas in pri ljudeh kaj več izvedeti, kakšna je situacija.

S takim in podobnim razmišljanjem sem skušal dojeti situacijo, ki je nastala, vendar mi to ni preveč uspevalo. Nikakor si nisem mogel zamisliti, kako bo čez več dni ali celo teden. Misli pa so mi kljub temu venomer begale v prihodnost. Ranjencem sem, upam, pustil dovolj hrane in drugih stvari, da bomo lahko živeli še nekaj časa brez pomoči od drugod. Seveda je vse odvisno tudi od tega, če se bodo vrnili v bolnico še drugi tovariši. Spet sem se spomnil, da položaj bolnice ni več varen. Gotovo se bomo morali seliti drugam. Preblizu vasi smo, poleg tega se je o bolnici že kaj izvedelo, morda so koga od osebja ujeli ali se je sam predal sovražniku.

Tako sem razmišljal zdaj o enem zdaj o drugem. Vedno pa so se mi misli vračale k bolnici. Kaj je z mojimi ranjenci, kako so prebili ofenzivo? So morda moje slutnje, da se jim je kaj zgodilo, resnične? In če so? Nemirno sem se obračal na kupu listja.

Spanca ni hotelo biti od nikoder. Noč je bila tiha, mirna. Zjasnilo se je. Luna se je dvignila že visoko, postalo je svetleje. Skozi gosto vejevje se je svetlikalo na nebu brez števila zvezd. Čudovita noč! Zbudil sem Marka, ki je bil določen, da ostane buden za me-noj. Tovariši so spalí, slišalo se je globoko, enakomerno dihanje.

Končno sem se umiril. Uvidel sem, da se ne izplača premišlje-vati. Vse je odvisno od tega, kaj bo prinesel jutrišnji dan. Počasi, neobčutno me je prevzela nočna tišina in sam nisem vedel, kdaj sem se pogreznil v nemirno spanje.

Brž ko se je jelo svetlikati, že smo bili spet vsi pokonci. Pre-vidno, skoraj tipaje smo se odpravili naprej proti bolnici. Ko smo prišli na vrh klanca, se je že toliko zdanilo, da smo se lahko neko-liko razgledali. Prostora nismo poznali. Bil sem prepričan, da tod še nisem hodil. Tudi nihče od drugih ne. Vendar do bolnice ni moglo biti več daleč, o tem sem bil prepričan. Levo od nas je bila dolina med Debelim vrhom in Mrtalozi. Po njej se je vila siva cesta, katero sem si za vselej vtisnil v spomin, ko sem jo tri dni nenehoma opa-zoval. Nismo prišli daleč od mesta, kjer smo prenočili, ko se je že močno zdanilo. Zlezel sem na visoko smreko, da bi bolje videl na cesto in morda celo proti Beli vodi.

Iz doline se je kadilo kot iz ogromnega kotla. Meglice so se preganjale in lovile, se združevale in spet delile, dokler se niso izgu-bile nekje v višini. Sončna svetloba je ožarjala naravo. Obrisi hribov v daljavi so se jasno ločili od modrega neba. Zrak je bil tako čist, da je bilo videti, kot da so hribi čisto blizu. Na tisoče žužkov in različnih muh je že pričelo svojo večno melodijo. Raznovrstni ptiči so prepevali svoje pesmi. Tu se je oglašal kos s svojim votlim žviž-ganjem, da je odmevalo po gozdu, tam drobni kraljiček. Prevzelo nas je čudovito jutro. Skoraj bi bili pozabili na naše revno stanje. Dan se je že naredil; naprej ni bilo več mogoče.

Sklenil sem, da se bomo bolnici približali samo zgodaj zjutraj ali zvečer. Ozračje je bilo preveč negotovo. Italijani so sinoči sicer odšli, vendar nismo nič vedeli o njihovih namerah. Če je bilo le deloma res, kar se je govorilo pred ofenzivo o načinu čiščenja tere-na, tedaj zagotovo niso še odšli iz Loškega potoka. Verjetno je, da so pustili vsaj začasno posadko z nalogo, da lovi izgubljene parti-zane in da s terorjem še naprej ustrahuje prebivalstvo. Dokler ne izvemo kaj o njihovih namerah, je bolje, da smo kar se da previdni. Take in podobne misli so se mi motale v glavi.

Tedaj se je iz daljave zaslišalo hrumenje motorjev. Od Hriba proti nam se je pokazala kolona avtomobilov. Ko so se približali

toliko, da sem jih lahko videl s svojega položaja na smreki, sem jih naštel osem. Ustavili so se na cesti pod menojo. Iz njih so poskakali fašisti in se v strelcih pognali proti Mrtalozom nekako v smeri bolnice. Dobro jih je bilo videti, kako so se prihuljeno z naperjenimi puškami pognali po livadi v hrib. Nič niso kričali, prav potihoma, skoraj neslišno so se vzpenjali v hrib. Kmalu so se izgubili v gozdu, ki se začinja nad travnikom. Stisnilo me je pri srcu. So res odkrili bolnico? Hip nato pa sem pomislil, da so se morda le po naključju zaleteli v ta hrib, da iščejo partizane ali pa ljudi, ki so se v gozdu skrili pred ofenzivo.

Jutranji mrak se je že povsem umaknil dnevu. Biti je moralo okoli osme zjutraj. Naprej zaenkrat res ni bilo mogoče več. Ostali smo kar na mestu. Svoje stvari smo poskrili po duplinah ali jih založili med skalami in jih dobro zamaskirali.

»Kam se bomo pa mi spravili?« je šepetaje vprašal Marko. »Kar na smreke bomo zlezli; mislim, da bo kar varno. Saj so goste in dovolj visoke, da nas od spodaj ne bo videti,« sem menil.

Nedaleč od nas se je začel mlad smrekov gozd. Smreke niso bile ravno preveč primerne za skrivališče. Bile so sicer goste, vendar razmeroma nizke. Vseeno smo se spravili nanje. Druge izbire ni bilo. Vendar nisem bil povsem miren, zdelo se mi je, da se nismo dovolj dobro poskrili. Toda storili smo največ, kar smo za svojo varnost lahko storili. Boljšega skrivališča v bližini ne bi mogli dobiti. Oklepajoč se gostih vrhov smrek smo se naposled umirili in čakali, kaj nam prinesejo prihodnje ure.

Sonce je vse bolj pripekalo. Spočetka nas je prijetno ogrevalo, proti poldnevu pa je postala toplota vse manj prijetna. Sedeli smo na vejah kot ptiči. Bili smo čisto tiho in tako mirni, da se je mogel slišati vsak premik listja v vetru. Okoli poldne je postala vročina že kar neznosna. Zrak se je povsem umiril. Toplota je udarjala po nas iz vseh strani. S potnih čel je curkoma lil znoj. Bilo je, kot bi bil v parni kopeli. Vse bolj se je oglašala žeja. Kar je bilo še vode v čutaricah, smo jo že popili. Usta so postajala vse bolj suha. Nismo govorili med seboj, saj bi nas lahko kdo slišal. Le z znaki smo si dopovedovali, kje je kdo slišal kak šum, ki se mu je zdel sumljiv. Na jed nihče ni mislil, le na vodo. Ure so postajale dolge, daljše od dnevo.

Vse naokrog je vladala tišina, ki jo je motilo le frfotanje kakkega ptiča in nenehni šum tisočerih žuželk. Videti je bilo, kot da se je narava povsem umirila.

Razmišljal sem, kam so krenili fašisti. Odkar so se zjutraj zagnali v gozd, ni bilo o njih ničesar več slišati. Kamioni so krenili nazaj proti Loškemu potoku in gozd je zajel mir. Morda so kje v gozdu v bližini bolnice postavili zasedo? Če so bolnico odkrili, je to zelo verjetno. Odganjal sem to misel, ker me je preveč vznemirjala. Morda so krenili po gozdu, da bi lovili izgublence in skrivače. V tem primeru bi se moralo slišati kak strel. Saj so Italijani v takih primerih radi streljali, vsaj zaradi strahu. Toda ničesar ni bilo čuti.

Počasi, neopazno se je pričelo sonce spuščati. Vročina je popuščala. Kmalu bo zopet mrak, lahko se bomo spustili z dreves in si priskrbeli vodo iz luže, ki je bila oddaljena kakih sto metrov od tod. Včeraj, ko smo krenili v gozd, smo sredi poti naleteli na vodo. Ostalo je še nekaj centimetrov v globeli, ki jo je opral dež. Dobra bo, čeprav je gotovo gosta, rjava in topla, skoraj neužitna.

Z dreves se čez dan ni bilo mogoče spustiti. Razen fašistov, ki so se pripeljali s kamioni, se je pojavilo še nekaj manjših enot prav tako na majhnih kamionih. Nekaj se jih je ustavilo na cesti tik pod nami. Že je kazalo, da se bodo zagnali v smeri proti nam, vendar so se po krajšem postanku spet naložili na vozila in krenili naprej. Bilo je tako, da nisi prav nič vedel, odkod se bo vzel kak Lah in te pograbil za vrat, da se še zavedal ne boš. Kljub tišini se je zdelo, da vse naokrog kar mrgoli sovražnikov. Res, strah ima velike oči.

Tako ne bo moglo več iti. Predolgo že traja. Za vsako ceno se je treba rešiti neprijetnega položaja. Strah tu ne pomaga. Lakota in žeja sta storila svoje. Sedeli smo na vejah in se šepetaje in bolj z znaki dogovorili, da bo najbolje, da gresta Ivanček in Nedeljka v Loški potok gledat, kaj se pravzaprav dogaja. Dečko se je brž preoblekel. Nedeljka je oblekla krilo. Ko se je zvečerilo in se je promet na cesti ustavil, sta se odpravila na pot proti vasi.

Tu pod smrekami smo se razšli, in se nismo nikoli več srečali, vsaj z Ivančkom ne. Sicer nisva z Markom mislila, da bi nama kdo od obeh poročal kako in kaj. Prej sem bil prepričan, da zanju res nima smisla, da se preganjata po gozdu brez hrane in pitne vode. Oba sta mlada, da, še celo otročja. Njima nihče ne bo storil nič žalega. Ivanček je bil doma iz Loškega potoka, Nedeljka pa je imela tam teto. V varstvu mraka se bosta skrivaj vrnila k svojim. Če pa bo kazalo, da ni varno, bosta vsaj okrepljena in sita spet prišla nazaj v gozd, dokler nevarnost ne bo minila. Tako nekako se je tudi zgodilo.

Z Markom sva ostala sama. Na vsak način je bilo treba še ta večer priti v bolnico. Pred mrakom sva se odpravila naprej. Počasi, previdno sva se prebijala skozi goščo. Prišla sva na stezo, po kateri smo iz javke hodili v bolnico. Steza je bila močno shojena in zdela se mi je precej širša, kot je bila prej. Zdrznil sem se. Po tej poti je moralo hoditi dosti ljudi. Prvi znak, da se je z bolnico nekaj zgodilo! Preden sva prišla do majhne ravni, na kateri je bila bolnica, sva se ločila. Marko je šel po desni, jaz po levi. Ne da bi se dogovarjala, sva bila oba istih misli. Najprej je treba previdno obiti bolnico in tako ugotoviti, če ni morda kdo v bližini. Morda celo sovražna zaseda. Na drugem koncu, tam blizu vhoda v jamo, na samem robu ravnice se dobiva, če bo šlo vse po sreči.

V gozdu se je že precej stemnilo. Počasi sem se pomikal za robom, s katerim je bil obdan prostor, kjer se je nahajala bolnica. Že šum zlomljene vejice bi me lahko izdal. Bal sem se zasede. Z vsemi čuti sem skušal zaznati tudi kak znak ali šum, ki bi mi potr dil, da je še življenje v postojanki. Namesto tega je vladala obupna tišina. Nič se ni zgodilo, kar bi me lahko odvrnilo od najhujših slutenj. Ne vem, koliko časa sem potreboval za teh sto metrov do roba ravnice, od koder se je moglo videti vhod v jamo, kamor smo poskrili ranjence.

Mrak se je že dodobra zgostil, ko sem se nazadnje le priplazil do roba. Zgrozil sem se. Iz odprtine v jamo se je dvigal gost steber dima naravnost proti nebu. Ni bilo več dvoma, prihajal je iz jame...

Pred očmi so se mi zvrstile grozotne slike. Postalo me je neznanско strah; grobna tišina, ki je vladala v gozdu, je stopnjevala mojo stisko do groze. Torej so se uresničile slutnje, ki so me spremljale vse te dni, odkar sem ujet v razpoki nad cesto zaslišal v smeri bolnice prasket strojnic, pušk in votlo bobnenje eksplozij bomb! Kaj se je zgodilo? Kako so Italijani našli bolnico? Kje so ranjenci? Ali jih je kdo izdal? Take in podobne misli so se mi podile po glavi, ko sem, ko da mi je kdo spodrezal noge, sedel na mah in se zazrl v usodni steber dima.

Ozrl sem se okoli sebe in se mahoma zavedel, da sem čisto sam. Vse okoli mene je bil mrak, mir in popolna tišina. Odtrgani kosi mahu, ki so prekrivali skale, in sledovi stopinj vse naokoli so pričali, da je tu moralo biti dosti ljudi. Ostanki bomb in prazne škatle municije z italijanskimi napisi so mi jasno govorili, kaj se je zgodilo. Zajel me je občutek praznine. Bilo mi je, kot da se je čas ustavil. Očital sem si, zakaj nisem ostal raje z ranjenci v jami. Sedaj bi bilo tudi zame konec trpljenja. Vendar, bi to spremenilo njihovo usodo?

Nisem in nisem mogel razumeti, kako se je to zgodilo! Občutek sem imel, ko da sem pred visokim zidom: nikoli ne pridem čezenj!

Spomnil sem se na Marka, ki je blodil tam nekje na drugem koncu. Ta trenutek sem ga strašno pogrešal. Vendar ga iskat nisem šel. Misel, da bi moral iti mimo bolnice in videti pobite ranjence, mi je bila strašna. Zdelo se mi je, da sem že preveč prestal v teh dneh, da bi mogel prenesti še kaj. Postalo mi je vseeno. Naj se zgodi z menoj, kar hoče. Vse skupaj nima nobenega smisla več. Tako sem sedel brez misli, sam ne vem koliko časa.

Tedaj sem se spet spomnil, da je tu nekje še Marko. Morda pa niso pobili ranjencev, saj nisem še videl nobenega mrliča. Morda so jih le odpeljali, bolnico pa razdejali in požgali?

Z iskrico upanja, da se le ni zgodilo najhujše, sem se začel ozirati za Markom, da bi zvedel, kaj je on videl. Zaradi mraka že ni bilo mogoče ničesar več videti, zato sem napeto prisluškoval, da bi slišal njegove korake. Toda ničesar ni bilo čuti, klicati pa si ga nisem upal.

Čez čas sem se odpravil nazaj na mesto, kjer sva se z Markom ločila. Tam ga počakam, sem sklenil. Kmalu zaslišim šum in temna postava se izvije iz teme: Marko. Bil je ves zasopel in vidno vznemirjen.

Drug drugemu začenjava pripovedovati, kaj sva videla. Šel je mimo kuhinje. Posoda je bila razmetana, preluknjana z bajoneti ali prestreljena. Štedilnik je ležal polomljen nedaleč od kuhinje. Začasna nadstrešnica nad kuhinjo in iz vej spletene stene so bile razdrte, požgane. Hrana, kar je je ostalo v kuhinji, je bila raztresena naokoli. V zemlji so zijale luknje, ki jih je naredila bomba. Ostanki bomb, prazni naboji in tu in tam kakšna prazna škatla od municije z italijanskim napisom so pričali, kdo je obiskal bolnico. Šel je dalje po robu proti mestu, kjer sem se nahajal jaz. Na mestu, kjer se začenja ravnina strmo spuščati, je bila shojena steza, ki je vodila proti jami. Tam v bližini je naletel na dva mrliča. Ni ju poznal. Eden je bil starejši, drugi je moral imeti komaj kakih 14 let. Ležala sta na slamaricah, s katerimi smo opremili ležišče v jami. Z glava-ma sta se skoraj dotikala, obrnjena drug proti drugemu. Na sebi sta imela le srajco, sicer sta bila gola. Njuni glavi sta bili razbiti in krvavi, pa ju zaradi tega ni mogel spoznati.

Kasneje, čez kak teden dni, ko sem bolnico spet obiskal, sem ju tudi sam videl. Čas je storil svoje. Dež je spral kri z njunih obrazov, pa sem mogel v starejšem spoznati Viktorja Kraševca iz Podcerkve. Mlajši pa je bil eden izmed ranjencev, ki sem jih sprejel na

Glažuti. Teh po imenu nisem utegnil spoznati, saj so bili pri meni le nekaj dni. Mrtveca sta še vedno ležala tako, kot je povedal Marko, le lasje so jima že skoraj docela odpadli, koža je bila izsušena, iz telesnih odprtih so rinili črvi. Že cel teden sta ležala tam in nihče ju še ni pokopal.

Po tej grozni sliki Marko ni šel naprej proti jami. Menil je, da to ni več potrebno. Gotovo tu ni več živega človeka, vse je pobito. Obrnil se je nazaj proti kuhinji, da pogleda, če je ostalo kaj hrane.

Tiste dni še nismo pravzaprav nič jedli, razen kar nam je nudil gozd. To pa so bile le jagode in maline. Od druge hrane smo imeli le nekaj žganega ječmena, ki smo ga pospravili surovega. Kuhati nismo smeli, pa drugega tudi ne bi mogli napraviti iz žganega ječmena kot črno pobarvano vodo, ki so ji nekoč pravili »kneipova« kava.

Marko je dolgo brskal po razmetanih ostankih kuhinje in končno z velikim trudom našel celih 6 krompirjev. Po dolgem času se nama je obetal topli obrok. Vesel sem bil teh krompirjev, bolj kot ne vem česa. Toda brž sem se spomnil, da jih ne bo mogoče kuhati, ker nisva imela ne posode ne dovolj vode. Jih bova pa spekla, toda kako in kje? Vžigalic namreč nisva imela. Pošle so mi. Ni nama preostalo drugega, kot da jih pojeva surove. Lakota je bila prehuda. Bili so ogabnega okusa, vendar sva na silo le pojedla vsak svojo porcijo.

Tako sem mogel z žalostjo ugotoviti, da je moja bolnica uničena, ranjenci pa verjetno vsi pobiti. Vse naokoli je vladala strahotna tišina. Mrak je bil gost, da sva se le tipaje pomikala naprej. V jamo ni imelo smisla hoditi, saj sta bila oba mrtveca dovolj jasen dokaz, da tu ni več žive duše. Prej skrbno zamaskirana jama, ki je ne bi mogel nihče odkriti, je bila sedaj odkrita in iz nje se je kadil modrikast dim. Bilo nama je povsem jasno, da grozotna tišina, ki je vladala okoli jame, ne pomeni drugega kot smrt. Vseeno sva sklenila, da naslednji dan še pred svitanjem pogledava v jamo. Moral sem zvedeti, kaj se je zgodilo z ranjenci.

Sovražnik je temeljito in okrutno opravil svoje delo. Verjetno sedaj podnevi postavlja zasede okoli bolnice, da bi ujel še kakega partizana, če bi se po naključju vrnil v postojanko, ne vedoč, kaj se je bilo zgodilo. Sedaj sem bil prepričan, da so fašisti, ki smo jih opazili zjutraj, kako se vzpenjajo proti gozdu, držali zasedo prav tu nekje; gotovo so ves dan čepeli v gostem grmovju in tiho čakali, da ujamejo koga, ki bi se vrnil v jamo. Z mrakom so spet odšli in jutri se bodo verjetno vrnili.

Zaupal sem Marku svoje misli in sklenila sva, da je treba čimprej od tod. Prebiti se je treba vsaj do mesta, kjer je bil nekoč štab bataljona na Petelinjaku. Tam morda najdeva bataljon ali pa vsaj zvezo z njim. Hrane tukaj ni nobene, voda je sicer nekje v bližnjem studencu. Toda kako priti do nje? Morda so tudi tam postavili zasedo? Kaj pa, če so vodo zastrupili, saj so si lahko mislili, da jo bo uporabljal še kak partizan.

Doživljaji današnjega dne, ko sva videla, koliko skupin sovražnikovih vojakov se je pomikalo proti Glažuti, so me potrjevali v misli, da se je treba čimprej spraviti odtod, sicer naju prej ali slej ujamejo; tega sem se najbolj bal.

Bil sem prepričan, da so prav gotovo še kje partizani. Vsega še ne more biti konec. To, kar se je zgodilo, je le tragična epizoda. Končno pa, saj smo že cel mesec pred ofenzivo poslušali o grozodejstvih okupatorja, s katerimi je hotel očistiti deželo od partizanstva. Sovražnik je opravil svoje, požgal domačije, pobil, kar je bilo živega in kar mu je v prvem naletu uspelo doseči. Oropal je imetje in odpeljal ljudi v suženjstvo, kot so to delali nekoč Turki. Za zmeraj pa tukaj ne bo ostal. Kdor je odnesel zdravo kožo, ta se bo boril naprej. Ofenziva le ni mogla doseči vseh. Ti, ki so ostali, se bodo zbrali in boj se bo nadaljeval. To toliko bolj, ker nam po grozotah, ki smo jih preživeli, res ne preostane nič drugega.

Tako nekako sem razmišljal in bil vse bolj prepričan, da ne more še biti vsega konec. Treba se je le prebiti iz teh krajev. Vseh gotovo ni pokončala vojna vihra. Toda biti morava kar se da previdna.

Bilo je temno kot v rogu in le s težavo, bolj po občutku sva se prebijala proti mestu, kjer smo imeli nekoč izvidnico, ki je varovala bolnico. Ko se nama je zdelo, da sva dovolj daleč od bolnice, sva se spravila v gosto grmovje in polegla k počitku. Zaradi teme nisva mogla natančneje vedeti, kje pravzaprav sva. Brž sva zaspala. Nihče od naju ni stražil, bila sva preveč utrujena. Tudi sva vedela, da bova s prvim svitom že pokonci. Rešilna misel, da se morava prebiti k bataljonu, me je tudi sicer precej pomirila. Še prej pa morava pogledati nazaj v bolnico in v jamo, kjer so bili ranjenci.

Kratka avgustovska noč od nedelje na ponedeljek je hitro minila. Komaj se je pojavil na vzhodu prvi svit, že sva bila pokonci. Prvo misel nama je narekoval želodec. Glad se je hudo oglašal. Nič nimava jesti razen surovega krompirja. Vode je ostalo v obeh čutaricah za slab liter.

Obetal se je lep, sončen in vroč dan. Iskreno sem si želel, da bi padlo kaj dežja, tako bi vsaj žejo lažje prenašala. Ozirala sva se okoli sebe po jagodah ali malinah. Hitela sva jih zobati, toda bolj ko sva si polnila usta z njimi, bolj sva bila lačna. Appetit sva imela tolik, da sva se na koncu spravila še na preostale surove krompirje in jih z muko pospravila. Oči so mi venomer begale od grma do grma, da bi v mehkem mahu zagledal kakšnega jurčka. Toda nisem imel sreče. Zaradi suhega vremena jih verjetno takrat še ni bilo.

Vedela sva, da je čas svitanja najin. Počutila sva se varna, vsaj dokler se sonce ne dvigne više. Oprezno sva se premikala nazaj proti bolnici. Vsakokrat sem se zdrznil, če se je kdo od naju močnejše obregnul ob vejo ali pa jo celo zlomil pod nogami. Kdo ve, če ni zaseda že na mestu. Lahko je prišla že pred svitanjem! Midva tega nisva mogla ugotoviti. Kljub trdni volji, da se kdo od naju zbudi, preden bo zardele nebo na vzhodu, se nama to ni posrečilo. Bila sva preveč utrujena.

Tako sva sedaj morala podvojiti opreznost. Imela sva srečo. Vse okoli naju je vladala tišina, le prvi kosi so se jeli oglašati s svojimi votlimi, prijetnimi melodijami. Spočetka se je teren nekoliko spuščal in se nato strmo dvigal proti vhodu v jamo. Kobacala sva se prek z mahom prekritih skal, izgubljala ravnotežje, se pobirala in le počasi napredovala. Hoditi previdno po teh skalah res ni bilo lahko, uporabiti si moral vso svojo spretnost, da si se obdržal pokonci. Končno sva le prišla v bližino jame.

Že od daleč sem skozi jutranji polmrak z napetimi očmi iskal znane oblike skal, ki so obkrožale vhod v jamo. Tedaj sem že od daleč zagledal medlo modrino dima, ki se je rahlo in neslišno sukal med skalami naravnost proti nebu. Zdrznil sem se. Že včeraj sem videl to sliko, le da iz nasprotna, zgornje strani.

Previdno sva se približala mestu, kjer je bil vhod v jamo. Mah je bil razgreben iz skal. Številne stopinje so pričale, da je bilo tu mnogo ljudi. Naokoli so ležali kupi ostankov porabljenih izstrelkov pušk, brzostrelk, strojnih pušk. Tu in tam je bilo videti kakšno okleščeno smreko, s katere so še vselej polomljene veje. Dokaz, da so tod okoli še pred kratkim pokale bombe.

Sam vhod v jamo je zijal kot strahotno, široko odprto žrelo. Velike površine golih skal so se belile v jutranjem mraku. Na njih je bilo opaziti sledove strellov, ki so vidni še danes. Sklonil sem se nad odprtino in pogledal v notranjost jame. Zaradi dima, ki se je valil, in mraka ni bilo ničesar videti. Napeto sem prisluškoval, da bi ujel kak šum, ki bi pričal o življenju v jami. Vladala je grobna

tišina. Poklical sem bolničarko: »Mimica, kje si?« Nobenega odgovora. Sklonil sem se niže in potisnil glavo globlje skozi odprtino. Vlažen dim, pomešan s smradom po smodniku in ožganem mesu me je skoraj zadušil. Poklical sem še dvakrat, trikrat, vsakokrat nekoliko močneje. Nič se ni premaknilo v jami. Tedaj se mi je zadelo, da vidim v dnu jame, ki je bila globoka kake 4 metre, obrise golih nog. Skozi dim in smrad, ki mi je onemogočal, da bi bolje videl, sem napejnal oči, toda ničesar več ni bilo mogoče videti.

Nisem opazil, kako se je Marko, ki je stal kakih 10 m više v strmini, spustil do mene. Šele ko me je potrepal po rami, sem se zavedel. Ozrl sem se, kaj hoče. Za hip sem pozabil, kje sem, tako me je prevzela groza. Pomigal mi je z glavo, češ iti morava. Dan se dviga in postaja vse bolj nevarno. Čimprej morava od tod in naprej do bataljona. Tod nimava več kaj iskati. Če Italijani res okoli bolnice postavljajo zasedo, bodo kmalu tu. Lahko naju še ujamejo. Take in podobne reči sem mu bral z zaskrbljenega obraza. Obrnila sva se in krenila po drugi poti nazaj, od koder sva prišla.

Po poti sva se spet ozirala po jagodah in za gobami, kajti želo-dec je kljub vsemu zahteval svoje. Molče in previdno sva se pomikala proti robu gozda v smeri izvidnice. Vsa zatopljena v svoje misli in nabiranje jagod sva skoraj preslišala neke glasove. Šele ko se je kričanje močneje približalo, sva postala pozorna nanje. Kmalu je bilo razbrati, da so to glasovi dveh deklet. Po glasu sodeč sta bili namenjeni naravnost proti nama. Brž sva splezala vsak na svojo smreko, saj prostor, kjer sva bila v tem trenutku, ni bil dovolj gosto zaraščen, pa bi naju lahko videli.

Zdelo se mi je bolje, da nikomur ne izdam svoje prisotnosti, dokler se ne prebijem do bataljona. Nič ne veš, kaj te lahko doleti. Morda so ju Italijani nalašč poslali, da spravijo tudi na tak način kakšnega partizana domov. Ustavili sta se kot nalašč prav pod smreko, na kateri sem bil jaz. Sedaj sem prav jasno slišal klice: »Metod, Peter, pojdita domov, ni več Italijanov, so že odšli«. Pomislil sem, da sem imel prav, ko se nisem hotel izdati. Saj to, da ni več Italijanov v Loškem potoku ni v skladu s tem, kar sva še včeraj doživljala z Markom. Včerajšnji promet na cesti in zaseda fašistov okoli bolnice je govorila prej za to, da so Italijani še tu Razen, če so odšli ponoči. No, midva sva spala, pa tudi sicer ne bi mogla slišati hrupa avtomobilskih motorjev za hribom v dolini. Tako tem klicem nisem verjel.

Marko pa me je šepetaje nagovarjal: »Stopiva dol, kaj se bi bala dveh deklet tu sredi gozda!« »Ne,« sem se branil, »bova že

ugotovila, za kaj gre.« Očitno je drugače videl situacijo kot jaz. Močno me je že mikalo, da bi se jima javil kljub vsemu. Bili sta prvi osebi iz vasi, ki sem ju videl po dolgem času. Vendar sem trdno sklenil, da se morava le sama prepričati o tem, kakšna je situacija v vasi. In če bi že šel v vas, bi šel le zvečer, ne pa čez dan, ko te lahko vsak vidi in spozna.

Kmalu so dogodki pokazali, da se nisem zmotil. Medtem sta dekleti odšli počasi naprej, klicaje venomer Metoda in Petra. Kmalu sta se izgubili v gozdu in njun glas je zamrl v daljavi.

Kasneje sem zvedel, da sta se Metod in Peter odzvala na klicanje. Ofenzivo sta srečno prestala, skrivajoč se nekje v okolici bolnice, kot smo se domenili. Kako sta se potem, ko sta za kratek čas odšla domov, znašla v internaciji, nisem nikoli zvedel. Po razpadu Italije sta se spet vrnila v vrste borcev NOB.

Z Markom sva se spet spravila nad jagode in maline, zraven pa napeto prisluškovala, če bi na cesti odkrila hrup avtomobilov ali kak sumljiv šum italijanske patrola. Dan se je že naredil, sonce je spet začelo neusmiljeno pripekati. Bila sva bliže robu gozda v smeri proti vasi Hrib, nekako na mestu, kjer je bil položaj bolnične izvidnice. Oprezovala sva okoli sebe za visokimi smrekami, ki bi nama nudile varno zatočišče, če bi se nama sovražnik preveč približal. Sklenila sva, da se od tod ne premakneva, vse dokler ne bo kazalo drugače. Mirno sva ležala v varstvu gostega grmovja in molče čakala, kaj nama prinese novi dan.

Iz položaja, kjer sva ležala, je bilo videti po senožeti proti Hribu in Beli vodi. Nedaleč od tu se je vijugala cesta, ki vodi po dolini od Hriba proti Glažuti. To cesto je bilo treba prečkati, nato pa se vzpeti po pobočju nasprotnega hriba proti Beli vodi. Da bi nama uspelo premakniti se vsaj do te vasi! Pri Janezu Mikuliču, ki je bil dober terenec, bi že zvedela, kaj je novega. Morda bo celo vedel kaj povedati o svojem bratu Tonetu, ki je bil eden od osebja bolnice. Njemu sem zaupal, saj sem se v tej hiši oglasil vedno, kadar me je pot vodila skozi Belo vodo. Morda je on izvedel, kaj se je zgodilo z ranjenci. Tu bo tudi kaj za pod zob! Res, bil je že skrajni čas, da prideva z Markom do kakšne hrane.

Do Bele vode ni bilo niti dober streljaj daleč, toda vas je bila nedosegljiva. Priti čez čistino in prek ceste je bilo ta dan nemogoče. Kmalu zjutraj so pripeljali prvi mali kamioni nekaj desetih vojakov. Kot včeraj so tudi danes poskakali iz vozil in se napotili v hrib proti gozdu. Za njimi so prišli še drugi. Ti se niso napotili v gozd, le ustavljali so se in nato nadaljevali pot proti Glažuti in verjetno

še naprej. Tudi z nasprotni strani so prihajala vozila in se izgubljala proti Hribu. Pot ni bila nikoli dalj časa prazna. Kam so odšli vojaki, ki so se prvi pripeljali in krenili v gozd pri Mrtalozih, nisva mogla ugotoviti.

Kazalo je že, da bo minil cel dan v napetem pričakovanju, kdaj naju Italijani odkrijejo. Toda to se ni zgodilo. Vse okoli naju je bilo živo, le sem na to vzpetino se ni nihče podal. Morda je bila preveč izpostavljena in zato manj sumljiva. Počasi sva se z Markom toliko znašla, da sva si dodobra ogledala ves teren in preučila, po kateri poti bi se splazila bliže proti cesti in jo nato v ugodnem trenutku prekoračila.

Sonce je bilo že visoko in vročina naju je neznosno žgala. Začela sva se pomikati proti grebenu hriba, ki je bil tik nad cesto. Nisva prišla daleč, ko sva zaslišala pred nama nerazumljivo govorjenje. Stisnila sva se k drevesu in napeto oprezovala v smeri glasov. Prihajali so vedno bliže. Kmalu je bilo videti skozi gosto vejevje kolono vojakov z naperjenimi puškami. Počasi so se pomikali proti nama. Srce sem začutil v grlu. Niti ozreti se ni bilo več časa. Če naju sedaj opazijo, bo gotovo po nama. Zadržal sem dih in pričakoval, kaj bo.

Kakih deset metrov pred nama se čelo kolone ustavi. Vojaki se razgledujejo okoli sebe, nato pa zavijejo levo, globlje proti gozdu. Oddahneva si.

Pred nama je bila kratka čistina in morala bi jo prečkati, če sva hotela priti na greben. Ni nama preostalo drugega, kot da se potegneva zopet globlje v gozd.

Dan se je že nagibal. Vročina je jela popuščati. Žeja je postala neznosna. Suha usta so se lepila. Ustna sluznica je bila tako razsušena, da so se v ustnih koticah že pojavile razpoke. Prej tega niti občutil nisem, sedaj pa, ko sem si s požirkom vode razmočil usta, me je zapeklo. Hudo je prenašati žejo: dosti huje kot lakoto. Oba skupaj sva zjutraj imela le še za slab liter vode. Zato sva sklenila, da je ne pijeja več kot po požirkih, kadar bo žeja le prehuda. Morda sva z vodo štedila še preveč, ker nama je je do popoldne ostalo še več kot polovica čutarice. Toda kdo ve, koliko časa bo treba še ostati sredi italijanskih zased in kolon.

Počasi, meter za metrom sva se neslišno plazila med drevjem in gostim grmovjem. Spotoma sva pobirala jagode in maline. Začelo se je temniti. Niti opazila nisva, kako daleč sva utonila v gozdu. Utrujena od napetega oprezovanja sva sklenila, da prespiva tu še eno noč, jutri navsezgodaj pa se prav zagotovo prebijeja čez cesto.

D drugega dne, bil je torek, sva se spravila čisto do mesta nad cesto na koncu grebena. Brž ko se je zasvitalo, sva bila že tam. Položaj je bil odličen. Pod seboj sva videla velik del ceste. Pred nama na drugem hribu za visokimi smrekami je bila vas Bela voda. Takoj sva opazila, da je pod smrekami vse prepređeno s potmi in da so si Italijani na samem robu gozda utrdili položaje. Res, položaj je bil primeren za zasedo.

»Morda pridejo tudi danes,« je šepnil Marko. »Morda,« sem pomislil pri sebi, toda drugače ni več mogoče. Od tod ne grem več. Tu moram priti čez cesto in do ljudi, da zvem, kaj in kako. Minil je že skoraj cel teden neprestanega beganja po tem koščku gozda. Ozrl sem se okoli sebe. Visoke in debele smreke so nama utegnile nuditi varno zavetje. Sklenila sva, da ostaneva tu za vsako ceno. Če bi nama pretila nevarnost, zlezava vsak na svojo smreko. Preden poskačejo vojaki iz kamionov spodaj na cesti in se podajo na prostor, kjer so držali zasedo, že zlezava na primerno smreko, ki naju bo varovala.

Marko je bil takoj za to. Brž si odbereva vsak svojo smreko, nato pa leževa v visoko travo na rob gozda. Sklenila sva, da malo opazujeva, in če bo kazalo, da ni sovražnika v bližini, se spustiva po bregu in čez cesto.

Poležavala sva za gostim grmovjem in oprezovala na cesto. Orožja nisva imela s seboj razen ročnih bomb; jaz sem imel še pištolo. Dogovorila sva se namreč, da bo Marko puško skril in kasneje prišel ponjo. Saj je proti premočnemu sovražniku ne bi mogel uporabiti. Poleg tega bi ga ovirala pri plezanju na drevo, kar sva doslej morala že večkrat storiti.

Nisva še dolgo ležala, ko se je po cesti od Hriba pojavil kamion. Počasi se je pomikal po slabi, zvoženi cesti. Bil je poln črnosrajčnikov. Od daleč ga je bilo videti kot pošast, ki se rjoveč in hropeč približuje svoji žrtvi.

Tik pod nama se je avtomobil nenadoma ustavil. Vse dotle sem upal, da bo šel mimo in naprej proti Glažuti. »En sam kamion črnosrajčnikov je vendar premalo za zasedo,« sem si mislil. Res ni bilo več kot kakih 15 ali 20 Italijanov. Očitno je sovražnik ocenil, da je partizanske sile že povsem uničil in da se mu jih ni treba več bati. Za lov za izgubljene in posamezne partizane ali manjše skupine, ki so se razbite potikale tod okoli, je bila dovolj močnejša patrولا.

Kakor hitro so fašisti poskakali iz kamiona, že so se razporedili v strelce in z naperjenimi puškami krenili v breg naravnost

proti nama. Brž sva se umaknila nekoliko nazaj do smrek, ki sva jih izbrala že prej. Hitro sva splezala vsak na svojo. Skrita v gostem vejevju sva čakala, kaj bo. No, fašisti niso šli v gozd. Ustavili so se prav na robu, nekaj deset metrov od naju. Slišati je bilo, kako nekaj čebljajo med seboj. Nato je začelo pokati vse povprek. Rafali iz strojnih pušk so se mešali s streljanjem iz značilnih kratkih karabink, s katerimi so bili fašisti oboroženi. Vmes je počilo tudi nekaj ročnih bomb. Streljali so morebiti kake četrt ure. Nenadoma, kot bi presekali, pa so prenehali. Spet je zavladala popolna tišina. Pod hribom se je znova oglasil motor avtomobila in se izgubil v daljavi. Kazalo je, da so se odpeljali. Še malo sem počakal, nato pa sem se spustil na tla. Tako je storil tudi Marko.

Spet leževa na prejšnje mesto. Morda bo sedaj priložnost, da smukneva čez čistino in prek ceste proti Beli vodi.

Ne, po cesti od Hriba se že spet bliža kamion. Tudi to pot je poln vojakov. Fašisti poskačejo iz vozil na istem mestu kot prej. Ne podajo se više v hrib, kar nad cesto se spravijo, zavzamejo položaj in jamejo streljati proti nama.

Šele proti poldnevu so se vojaki iz zasede spravili na kamione, ki so se z glasnim hrupom izgubili proti Grčaricam.

Po odhodu vojakov se je položaj spet umiril. Ponovno sva bila na svojih mestih na robu gozda. Streljanje, ki ga je bilo poredkoma slišati okoli naju, ni bilo tako blizu, da bi naju motilo. Zato sva mislila, da je to pot zares napočil pravi trenutek, da se končno podava na pot. Že sva se spustila do prvega niže ležečega grma. Tedaj nenadoma zaropotajo kamioni. To pot z nasprotni strani. Nova enota vojakov, ki se je pojavila, naju je odvrnila od namere. Brž sva se vrnila na prejšnje mesto. A ti se niso ustavili. Vozili so naprej proti Hribu.

Mrak se je jel spuščati, ko sva se z Markom začela previdno spuščati po pobočju. Cesta je bila prazna, nikjer ni bilo nič sumljivega. Že sva bila pri cesti; še malo, pa sva bila prek travnikov v drugem bregu in nato pod gozdovi, ki se razprostirajo od Bele vode proti zahodu. Oddahnila sva si v varnem zavetju hoste. Pot je bila dokaj naporna, saj po vsem prestanem tudi moči nisva imela več prave. Toda morala sva naprej. Vsekakor sva morala še to noč prav do gozda pod Petelinjakom.

Položaj, kjer sva bila zdaj, je bil še slabši od prejšnjega. Od Bele vode do Travnika ni daleč. Zemljišče je pokrito bolj z gmajno kot pa z gozdom. Dobro skrivališče bi bilo tam težko najti. In kar je najmanj prijetno, na obeh straneh grebena peljeta cesti, ena

proti Dragi in druga je ta, ki sva jo pravkar prečkala. Med njima je nekaj sto metrov zračne črte.

Previdno sva se podala naprej proti vrhu hriba in nato levo po grebenu proti vasi. Bila je tiha avgustovska noč. Nebo je bilo posejano s tisočericimi zvezdami. Po hudi dnevni vročini je postalo prijetno hladno. Želela sva si priti do hiše, kjer je prebival terenec Janez Mikulič. Tam bova izvedela, kako so preživeli ofenzivo, kje so moji tovariši, ki so bili z menoj v bolnici, ali so Italijani postavili postojanko v Loškem potoku, kako se gibljejo njihove patrole, kje približno postavljajo zasede, kaj je z bolnico na Ogancah in še dosti drugih reči. Tudi za pod zob bo kaj, o tem sem bil prepričan, in vode se bova napila po mili volji. Komaj sem čakal, da se dokop-leva do vasi. Toda previdnost nama je nalagala počasno hojo.

Bila sva na koncu grebena, kjer se je hrib polagoma spuščal proti prvim hišam. Med smrekami je bilo opaziti medel sij trepetajoče, rumenkaste svetlobe. Kaj naj to pomeni? Previdno se bližava svetlobi. Tedaj opazim, da prihaja z več strani. Sedaj se pojavi tu, nato na drugem mestu. Čim bolj sva se bližala, več ognjev je bilo. Rumeno rdeči sij svetlobe se je širil vse naokoli. Že sva bila blizu najbližjega ognja. V varstvu hoste, ki se ponekod zajeda prav v vas, sva se lahko ognju neopazno približala.

Tu je bilo razločnejše čuti pridušeno govorjenje ljudi, ki so sedeli okoli ognjev ali pa si dali kaj opraviti. Kaj se je zgodilo, da je vsa vas v gozdu? Počakala sva nekaj trenutkov. Skozi bleščečo svetlobo sem iskal znano postavo Janeza. Želel sem si priti v stik najprej z njim. Od njega bom najbolje zvedel, kaj se je zgodilo, zakaj so ljudje v gozdu in seveda še vse drugo.

Imel sem srečo. Kmalu sem ga zagledal. Požvižgal sem mu. Takrat sem bil edini partizan, ki je nosil brado, pa me je takoj spoznal. Zelo se je začudil, ko naju je zagledal. Kot iz zemlje da sva se vzela, nama je pritajeno dejal. Nato pa: »Ne zadržujta se tu! Vsak čas lahko pridejo Italijani in če vaju dobijo tu, bo za nas še huje. Vaju bodo prav gotovo pobili. Vas so nam požgali, živina je zgorela, vse orodje, vsa krma je uničena. Ničesar ni ostalo. Še za preobleči nimamo ničesar. Zatekli smo se v gozd, kamor smo znosili, kar je pustil ogenj. Ko je gorelo, ni smel nihče reševati. Rešili smo le gola življenja. Tu v hosti smo si postavili nastrešnice iz vej, nanесли listja in slame in sedaj tu prebivamo. Hrano si kuhamo, kakor kdo zna in more. Na njivah si nakopljemo krompirja, nekaterim je ostalo še nekaj kislega zelja in to v glavnem jemo.«

Zrl sem v ogenj. Na robu ognjišča je bil večji kup žerjavice; gotovo pečejo krompir, sem si mislil. Zraven je bil še lonec z zeljem. Janeza skoraj nisem slišal, ko je pripovedoval, kako je bilo, ko so požgali Belo vodo. Gledal sem v piskre in premišljeval, kako bi ga vprašal, če nama da kaj jesti. Bal sem se ga prositi, saj so ljudje že preveč pretrpeli. Toda želodec me je neusmiljeno preganjal. Janez je opazil, da vse bolj buljim v lonec, kot pa ga poslušam. To, da so vsi v gozdu in da tudi tu pripravljajo hrano, mi je že bilo dovolj, da sem spoznal, da ofenziva tem ljudem ni prizanesla, zato sem omahoval. Končno sem se premagal in ga poprosil za vodo in nekaj hrane. Brž mi je bil pripravljen pomagati. Iz žerjavice je izbrskal nekaj krompirjev in nama jih ponudil, zraven pa še nekaj dobrega surovega kislega zelja in celo latvico mleka. Slastno sva pospravila prvo toplo jed po skoraj tednu dni, ko sva se hranila le z gozdnimi sadeži.

Janez nama je povedal, da so Italijani še v Loškem potoku in da so z njimi tudi neki ljudje, ki izdajajo, kdo je bil v partizanih. V očeh sem mu bral, da ga mučijo skrbi, da kdo ne bi izdal, da je tudi on sodeloval s partizani. Rotil naju je, naj se ne kaževa drugim. Ljudje da so vsi iz sebe od strahu. Niso še preboleli dogodkov zadnjih dni. Še vedno so pod vtisom groženj, da bodo Italijani vse pobili, če najdejo kakšnega partizana pri njih. Pred nekaj dnevi so ustrelili celo učitelje iz Loškega potoka in to ravno na Mrtalozih, kjer vodi pot proti bolnici.

Žal mi je bilo dobrih ljudi. Večino prebivalcev Bele vode sem poznal. Dostikrat sem jih obiskal in jim nutil zdravniško pomoč. Povsod so me radi videli in mi postregli z mlekom, suhimi hruškami in drugimi dobrotami, ki so jih premogle bajtarske domačije. Sedaj pa se je nenadoma vse spremenilo. Nekoč dobri ljudje so postali takorekoč naši sovražniki. Z grozovito surovostjo in terorjem se je Lahom posrečilo, da so pokorili to dobro, zavedno ljudstvo.

Brž ko sva se najedla in pospravila nekaj kislega zelja tudi v nahrbtnike ter si natočila vode v čutarice, sva se odpravila naprej. Ves čas, ko sva se zadrževala pri Janezu, je ta skrbno pazil, da ne bi kdo opazil, s kom ima opravka. Ni želel, da bi vaščani vedeli, da ima dva partizana v gosteh; njegova previdnost je bila povsem na mestu. Janez nama je tudi povedal, da prihajajo Italijani na Belo vodo ob vsakem času, tudi ponoči. Celo zasede postavljajo okoli požgane vasi. Očitno so hoteli poloviti čimveč domačinov, ki se še skrivajo po gozdu, ali pa poloviti izgubljene partizane, ki bi se

sestradani in žejni zatekli k ljudem po pomoč. Vse to nama je nalagalo veliko previdnost na dolgi poti proti Petelinjaku.

Ura je bila deset zvečer, ko sva se odpravila novim nevarnostim nasproti. Obrnila sva se v temo in bolj po občutku kot po čem drugem ubrala smer, ki nama jo je nakazal Janez. Na Beli vodi sem bil že večkrat, vendar navadno le podnevi. Kadar sem se ponoči tu ustavljal, sem hodil le po poteh, nikoli počez po gmajni ali po gozdu. Sedaj sva se morala poti skrbno izogibati. Ob njih bi utegnili Italijani postaviti zasede ali pa bi se lahko srečala s kakšno njihovo patrolo.

Hodila sva počasi in previdno. Paziti sem moral, da ne stopim na kako suho vejico ali da ne sprožim kakega kamna. Ropot bi naju lahko izdal. Na noben način nisem želel pasti v zasedo.

Tako sva se pomikala naprej v varstvu temnega gozda, nato pa nizzdol po hribu proti poti, ki veže Travnik v Belo vodo. Tu sva se dolgo zadržala, morda kako uro, saj bi tu utegnila biti zaseda. Le korak za korakom sva se premikala naprej. Na mestu, kjer sva prečkala pot, ni bilo več gozda. Zemljišče je bilo odkrito in le tu in tam poraslo z grmovjem. Noč je bila jasna in temna. Od Travnika sem je bilo slišati kdaj pa kdaj kak strel. Srečno sva prešla prvo zapreko. Hrib je postajal bolj strm in bolj porasel s travo in grmovjem, tako da sva mogla hoditi že bolj svobodno. Ni bilo tolike nevarnosti, da bi z nerodno stopinjo zadel ob kamen in ga sprožil po pobočju.

Kakih sto metrov niže naju je čakala druga zapreka: glavna cesta iz Loškega potoka proti Dragi in Čabru. Kmalu sva so dokopala do nje in brž smuknila čeznjo. Teren pod cesto se je strmo spuščal na široko raven. Svet tod okoli je bil obdelan. Njive in travniki se razprostirajo vse do pod gozda na drugi strani doline. Samo še teh nekaj sto metrov, pa bova na drugi strani in v gozdu. Naprej do Petelinjaka pot ne bo več nevarna. Tam je namreč povsod strnjen gozd in vse poti dobro pozna.

Ravno ko sva prišla do prve njive, sva se nenadoma znašla v snopu močne luči. Vrgla sva se po tleh in čakala, kaj bo. Svetloba je počasi drsela prek naju in se izgubljala v daljavi. Nič hudega ni bilo. Izza ovinka je pripeljal kamion in z žarometi osvetlil dolino. Šla sva naprej, iskaje v temi njivo s krompirjem. Želela sva si ga nakopati, da bi imela drugi dan kaj jesti. Naletela sva na svinjsko kavro. Brž sva si jo ogulila in jo s slastjo jedla. Sicer sva pred kratkima dvema urama že napolnila želodec pri Janezu s skromnimi dobrotami. Toda lakota je bila prehuda. Sami ogljikovi hidrati brez maščob in beljakovin so premalo, da utešijo glad. Če hočeš biti sit

od krompirja in zelja, bi ga moral jesti in jesti, vse dokler ne bi želodca toliko razširil, da bi ne mogel strpati vanj ničesar več. Zato sva jedla s slastjo, kot da nisva ničesar zaužila vse te dni, kar je bilo končno tudi res. Še v nahrbtnik sva naložila kavro, da jo poneseva s seboj.

Luna je bila še za hribom. Ni bilo dosti videti, čeprav je bila prijetna, zvezdnata noč. Rahel veter je pihal po dolini. Desno za nama je ležal Travnik. Kljub temi, ki je bila še večja zaradi gozda, ki se je začel na drugi strani, sva nekako le našla prehod čez vodo. Potok ima na tem mestu precej strme bregove, voda pa je tudi morala biti globoka. Zato ni bilo lahko priti čezenj. Našla sva jez in se počasi napotila prek njega.

Tam še nikoli nisem hodil. Potok in žago sem videl le z vrha hriba nad Matevljekom, kadar sem se spuščal s Petelinjaka v dolino ali pa se vračal v taborišče. Zraven jeza je bila stara žaga. Tipaje z nogami sem se pomikal prek jezu. Z obeh strani je pod menoj žuborela voda. Vse naokoli je bilo temno in poraslo z gostim vrbovjem. Dosegel sem skoraj že drugi breg. Gosto grmovje se mi je v temi zdelo, kot da so čvrsta tla. V skoku sem se pognal proti bregu. Tedaj pa mi je naenkrat zmanjkalo tal pod nogami in pričel sem padati. Z glasnim pokom so se lomile veje pod menoj. Zdelo se mi je, kot da padam v brežno. Skušal sem se oprijeti grma, toda nežne veje so se mi trgale v rokah. Končno sem le pristal do pasu v mrzli vodi. Pošteno sem se popraskal, udaril pa se nisem preveč, ker sem padel v vodo. Nisem se mogel zadržati, na glas sem zaklel. Zdrznil sem se. Po dolgem času se je zgodilo prvič, da sem spet zaslišal svoj lastni glas. Kar ustrašil sem se ga. Komaj sem se nato skobacal iz preplete teme na breg. Ves moker sem nadaljeval pot.

Takoj za jezom je stala nekaka šupa in žaga venecijanka. Previdno sva se približala, da se na kakem hlodu odpočijeva, jaz pa, da si tudi malo ožmem obleko, od katere je kar teklo.

Neprijetna mokrota me je mrazila, v čevljih pa je šklokotalo, da je bilo čuti daleč naokoli. Žaga je bila v temi in nočna tišina je vladala vse naokoli. Črna odprtina šupe je vabila v prijetno zavetje vsaj za kratek čas.

Napotiva se proti nji. Tedaj zahrza konj na moji desni. Ustava se. Kaj to pomeni? Čigav je konj? So morda Italijani kje v zasedi? Zazeblo me je še bolj, ko sem se spomnil, da je travnik, ki sva ga pravkar prekoračila, zadnja zapreka na poti do cilja, do velikega gozda na Petelinjaku. Počeneva na mestu, kjer sva bila. Čaka in oprezujeva. Vlečeva na ušesa, kar se da, toda slišati ni ničesar

razen šuma vode v potoku za nama. Tedaj nedaleč pred nama zagledam obrise konja, ki se mirno pase. Kdaj pa kdaj dvigne svojo glavo, zahrza, strese z grivo, kot da bi tudi njega mrazilo. Nato pa se mirno pase dalje. Vse naokoli je le tišina, ki naju hitro spet pomiri.

Previdno nadaljujeva pot prek travnika proti robu gozda za vasjo Matevljek. Še kak kilometer naju loči od tega zaselka, ki je najbližje gozdu pod Petelinjakom.

Želela sva se ustaviti v vasi in povprašati po novicah. Vas je takrat štela le malo hiš. Gozd se je spuščal skoraj med hiše, tako da pristop ni bil tako nevaren. Lahko bi se približala kaki hiši neopazno, kot sva se približala ljudem v Beli vodi.

Spet sva pazila na vsak korak kot takrat, ko sva se odpravljala v Belo vodo. Kar streslo me je ob misli, da bi nama spodletelo, ko sva se po toliko dnevih prebila že skoraj do cilja. Ne, to se ne sme zgoditi. Previdnost, ki je popustila, ko sva prečkala glavno cesto proti Dragi, se nama je povrnila. Pozabil sem na mokro obleko in mraz, ki me je stresal, je popuščal. Od hoje sem se že segrel.

Moralo je biti okoli ene po polnoči. Izza gozdov se je naenkrat pojavila luna. Njeno blede obličje se je jasno videlo na vrhovih smrek. Pokrajina, doslej v temi, se je napolnila s srebrno svetlobo. Na mah se je vse spremenilo. Bilo je, kot da se je narava prebudila, čeprav sta še naprej vladala mir in tišina. Rosne kapljice so se svetlikale v mesečini in nama močile že tako premočeno obutev. Hladen veter je potegnil od gozda, da naju je še bolj mrazilo. Na nebu ni bilo oblaka. Srebrni lunin sij je bil tako močan, da je že prej zvezdnato nebo še bolj zažarelo od brezštevilnih zlatih migajočih lučk. Midva sva pa hodila in hodila in naju ni zanimala lepota poletne noči. Držala sva se roba gozda. Včasih sva hodila po gozdu, pa spet po senožeti. Ko sva šla po ravnem travniku, obsijanem od luninega svita, sem se skoraj ustrašil svoje dolge sence. Da naju zaradi velike vidljivosti kdo ne bi opazil, sva se vrnila v gozd. Toda gozd je v luninem svitu popolnoma spremenjen. Nič ni lažjega kot izgubiti se v njem, kadar sije luna. Bele lise mesečine se menjavajo s temnimi sencami drevja. Obrisi velikih skal se spajajo z bledimi lisami lunine svetlobe. Grmovje in drevje s svojimi sencami dobiva fantastične oblike, da bi se človeku, ki ni vajen takih prizorov, ježili lasje na glavi.

Počasi sva se prebijala zdaj skozi gozd zdaj po senožeti proti gozdni poti, ki iz Loškega potoka vodi proti Petelinjaku. Oba sva pot dobro poznala. Morala se je bova držati, sicer se v gozdu izgubiva.

Hodila sva dobro uro. Ko sva se približala prvim hišam, sva se ustavila in oprezovala, da bi ugotovila, v kateri hiši bi se lahko oglasila. Vse je bilo mirno.

Približala sva se prvi hiši. Skozi gosto vejevje se je nutil isti prizor kot v Beli vodi. Nikjer žive duše. Ožgano zidovje in goli, visoki dimniki so se grozljivo risali v srebrni lunini svetlobi. Razumel sem, zakaj niti pes ni zalajal, ko sva bila že čisto blizu. Z žalostjo sva obšla vas. Bilo je prenevarno stikati tam okoli.

Končno sva prišla do mesta, od koder nama ni bilo težko nadaljevati pot. Od Matevljeka proti Petelinjaku nama je šlo laže. Ko sva po znani poti zakoračila v gozd, mi je v resnici prvič odleglo. Imel sem občutek, kot ga ima človek, ki se vrne domov. Res, ta gozd mi je bil drag kakor dom.

Cel mesec sem prebil v gozdu med obema dolinama. Dobro sem poznal poti proti Loškemu potoku in proti Loški dolini. Zbudil se mi je občutek varnosti in obšlo me je nepopisno veselje, da je konec s potepanjem po gozdovih Loškega potoka, kjer je bilo vroče kot v kotlu. Tam so bili vsi zaselki požgani, ljudje pa na moč preplašeni. Bali so se celo srečati partizana. Vojakov je bilo še vedno toliko, da nisi bil nikjer varen, čeprav je glavnina že v soboto odšla naprej proti Rogu.

Prijemala se me je huda utrujenost. Naenkrat so mi postale noge težke, da sem jih s težavo premikal, na oči mi je silil spanec. Toda ne, naprej je treba, čim više v gozd. Hoditi morava vsaj do dneva. Ozrl sem se proti vzhodu. Nič še ni kazalo, da bi se delal nov dan. Morava izkoristiti noč in nadaljevati pot proti vrhu. Čez dan bo dovolj časa za počitek. Volje sem še imel, toda moči nič več. Tudi Marko se je počutil, kot da je doma.

»Kar tu ostaniva,« je dejal, »saj sva spet doma.« Ni mi bilo treba dvakrat reči. Od utrujenosti me je kar vleklo k tlom. Oči so se mi same zapirale. Tedaj ko se noč nagiba k dnevni, je najtežje ostati buden. Kasneje sem to še prenekaterikrat skusil. Na dolgih nočnih pohodih sta se lotila človeka tik pred dnem utrujenost in spanec. Dostikrat sem moral prav na silo odpirati veke ali pa sem hodil kar v spanju. Tudi drugi so se ob tem času počutili enako. Tako stanje je trajalo vse dotlej, dokler se ni pokazal dan. Tedaj pa, kot bi odrezal. Utrujenost je minila, razpoloženje se je povrnilo. Človek postane spet nekako svež, spanca ni več toliko čutiti. No, midva nisva dosti premišljala o blagodejnem vplivu dneva na zaspanega in izmučenega človeka. Vlegla sva se pod grmovje in zaspala.

Dan še ni bil povsem ušel noči, ko sva se že zbudila. Na vzhodu se je pravkar dvignila nad obzorje rahla meglica. Vse do obzorja je bilo videti gozd, kamor si se ozrl, le gozd. Zeblo me je, da so mi šklepetali zobje. Bil sem še moker od včeraj. Vlažna obleka se je lepila na kožo, da sem ta neprijetni občutek komaj prenašal. Kuriti nisva smela, sicer pa tudi vžigalic nisva imela. Spravila sva se k zajtrku. Nekaj mrzlega surovega kislega zelja in vsak po dve kole-rabi. Druge sva že sinoči pojedla, ko sva se pomikala v hrib. Ni treba poudarjati, da nama je zajtrk teknil kar se da. Vse sva brž pospravila. Ničesar nisva pustila za kasneje.

Zdaj bo že bolje glede hrane, sem glasno razmišljal. Na Zgornjih Poljanah, ki niso več daleč od tod, dobiva še danes kaj boljšega za pod zob. Tja Italijani gotovo še niso prišli. Vas je preveč skrita. Poljanci so dobri ljudje. Poznajo me in ne bo težko priti do kakšnih podatkov o gibanju sovražnika in najti zveze s partizani.

Medtem se je naredil dan. Nebo je bilo jasno kot že nekaj dni dotlej. Sonce je blagodejno razlivalo svojo toploto, postajalo je prijetneje. Ni me več toliko zeblo. Glad je bil potešen. Razpoloženje se je vrnilo. Do večera vzdržim. Vode imava še vsak svojo čutarico. Zdaj morava misliti, kako naprej.

»Poglej, poglej,« šepne Marko in sklonjen s prstom kaže proti tlom. Brž skočim k njemu, da vidim, kaj je. Bila je steza, vendar ne navadna steza. To so gotovo naredili italijanski vojaki. Na svežih stopinjah je bilo videti odtise čevljev, podkovanih z žebli z značilnimi glavami. Dobro sem poznal te sledove. Nihče od partizanov ni nosil takih čevljev. Sledovi so bili čisto sveži. Od včeraj! Torej sva spala blizu steze, ki jo je napravila italijanska kolona, le kak dober meter vstran. Kaj, če danes spet pridejo? Torej so tudi Petelinjak preiskali, da bi našli partizane. Občutek varnosti, ki me je navdajal vse dotlej je na mah izginil. Takoj morava proč. Čim prej se morava približati Zgornjim Poljanam, da izveva od ljudi kaj o gibanju sovražnika tod okoli.

Pomaknila sva se više v gozd. Tam sva nato ležala ves dan vse do večera. Pritajeno sva se pogovarjala o tem, kar sva doživela. Prvič, odkar sva bila sama, sva se lahko malo bolj sproščeno pogovarjala. Bog ve, kaj naju še čaka, sva razmišljala in ves čas napeto prisluškovala. V gozdu je bilo mirno, le v dolini je bilo slišati kamione, vmes kak strel ali eksplozijo bombe. Toda vse to je bilo daleč in naju ni vznemirjalo. Sonce je pripekalo, da sem se kmalu povsem osušil. Loteval se me je spanec. Z Markom sva izmenično bedela. Ko je eden spal, je bil drugi buden in pazil, da naju kdo ne prese-

neti. Nestrpno sva čakala, da se stori mrak, da bova lahko šla naprej proti Zgornjim Poljanam.

Že pred mrakom sva se odpravila naprej. Bilo je šele okoli pete ure popoldne. Sonce je stalo še visoko. Vseeno nisva več zdržala na mestu. V gozdu je bilo povsem mirno. To naju je ohrabilo, pa sva se odločila kreniti na pot. Do Zgornjih Poljan je bilo še kako uro hoda, zato sva se morala podvizati, da naju ne bi prej zalotil mrak. V resnici ni bilo tako daleč, toda za najino previdno hojo se je lahko vsaka razdalja podaljšala, kakor so pač okoliščine nanesle. Obrnila sva se torej proti zahodu za soncem, ki se je že začelo rahlo spuščati proti obzorju.

Namenila sva se naprej do taborišča bataljona na Petelinjaku. Morda tam dobiva koga, ki naju bo povezal z bataljonom. Morda pa je celo bataljon kje v bližini. Toda ko sva se približala vasi, kjer je nekoč stalo taborišče, je bilo vse kot izumrlo. Skoraj ni bilo poznati, kje se je prej nahajalo taborišče. Barake so bile požgane, hlodi razmetani na vse strani. Tla so bila prepređena s stezami in jasno so se videle udrtine italijanskih strelnih ciljev. Od bataljonskega taborišča sva se napotila proti mestu, kjer je bila nekoč bataljonska izvidnica nad Zgornjimi Poljanami. Marko, ki je zanjo vedel, je šel naprej. Od tod bo lepo videti proti Zgornjim Poljanam. Kmalu si bova na jasnem, če se smeva približati zaselku, ali pa so morda tudi ta kraj že obiskali sovražniki in opravili svoje nečedno delo. Marko se je počasi približal prostoru izvidnice. Zasumil je, da nekaj z izvidnico ni v redu. Prostor okoli izvidnice je bil ograjen s svežim smrečjem, kot da si je nekdo tam postavil dobro zamaskiran položaj z namenom, da bi kontroliral stanje na Zgornjih Poljanah.

Brž se je obrnil in jo previdno, kot je prišel, ubral nazaj v gozd. S prstom mi je kazal, naj bom tiho, in je pospešil korak. Zaskrbljen sem šel za njim. Umaknila sva se v gosto grmovje in med skale. Tu sva se umirila in prisluškovala.

Življenje v gozdu je šlo svojo pot. Stoteri glasovi ptičev so se stapljali z enakomernim brenčanjem brezštevlnih žužkov. Le nama ni bilo dano, da bi zadihala svobodno in brezskrbno. Kot dve ranjeni zveri se potikava okoli. Loteval se me je obup. Kdaj bo tega konec? Vse bolj se me je prijemalo malodušje. Prej sem bil prepričan, da nama bo gozd okoli Petelinjaka nudil varno zavetje. Namesto tega se nama godi, kot se nama je godilo na drugi strani Loškega potoka. Razlika je ta, da sva bila takrat na začetku najinega brezciljnega potikanja po gozdu in sem imel še dovolj poguma in volje, da vzdržim. Zdaj pa vsa zadeva že predolgo traja. Čutil sem, da

dolgo ne bom mogel več vzdržati. Morda me tik pred koncem doleti to, česar sem se najbolj bal: da me Italijani ujamejo.

Sam ne vem, kako sem začel stikati po žepih in pregledovati, kaj nosim s seboj. Še vedno sem imel pri sebi osebno in železniško legitimacijo. Kaj mi ti dokumenti, če me ujamejo, sem mislil. V jezi sem oboje raztrgal in raztresel listke po mehkem mahu. Odleglo mi je. Tako bo bolje. Sedaj sem brez imena, brez porekla, le še prebivalec gozda. Tu ne potrebuješ take navlake. Saj ti lahko bolj škoduje, kot koristi, če pride sovražniku v roke.

V drugem žepu sem našel zapiske, ki sem jih imel vedno pri sebi. V majhen notes sem si zapisoval vse preglede partizanov v taborišču. Vodil sem spisek vseh ranjencev, podatke o njihovih ranah, o svojih intervencijah, ki sem jih opravil pri njih, in podobno. Zapisoval sem si svoja doživetja in opažanja, odkar sem prišel pred dobrima dvema mesecema v partizane. Na skrivaj sem pisal nekaj dnevnika. Kaj mi bo vse to sedaj? V brezupnem srdu sem vzdignil bližnji kamen in v odprtino položil notes. Nisem ga raztrgal kot legitimacije. Nekje v notranjosti sem tiho upal, da se morda še vrnem ponj. Nikoli več nisem hodil tam okoli. Prvo deževje ga je gotovo uničilo.

Marko je med tem mirno opazoval, kaj se dogaja okoli naju. Nič sumljivega ni bilo čutiti; ali naj se odpraviva nazaj proti izvidnici ali naj greva naprej in si izbereva kak drug položaj, od koder bo prav tako videti proti Zgornjim Poljanam? Bilo mi je vseeno; nekam morava. Toda če je mogoče res bilo na izvidnici kaj sumljivega, je bolje, da jo mahneva kam drugam.

Kasneje, ko sva lahko v miru premislila o tem dogodku, sva prišla do zaključka, da morda le ni sovražnik obiskal izvidnice. Bolj verjetno je, da jo je uporabljal kak partizan, ki se je skrival blizu Zgornjih Poljan.

Šla sva po hribu proti Racni gori, tako da sva se približala Zgornjim Poljanam z zahodne strani. Od daleč je bilo slišati kričanje ljudi in pasje lajanje, česar prej nisva slišala. S tal ni bilo mogoče videti proti vasi. Pomagal sem Marku, da je brž zlezal na visoko smreko. Sam sem sedel pod bližnje drevo in razmišljal, kaj naj pomeni to kričanje in lajež.

Marka dolgo ni bilo s smreke. Zdelo se mi je, da je minila že cela večnost. Odganjal sem zle slutnje in užival ob misli, kako lepo bo, ko bova z Markom prišla do hiše, odkoder sta doma brata Franc in Jože Kordiš. Že večkrat sem se ustavil v tej vasi. Ljudje so bili vedno tako prijazni in dobri z menoj. Gotovo nama bodo tudi

sedaj prinesli kruha in mleka, morda še kaj suhih hrušk povrhu. Že sem v mislih tešil svoj lačni želodec, ki se je venomer oglašal. Od zjutraj nisem še ničesar zaužil razen jagod in malin, ki nama jih je nudil gozd. Teh pa nikoli ni bilo toliko, da bi se jih človek lahko najedel. Če že jesti ne bi dobila, naju vsaj odganjali ne bodo. Dobre besede sem bil skoraj bolj potreben ko kruha, čeprav me je zvijalo od lakote.

V premišljevanju me je zmotil Marko, ki se je spustil po smreki na tla. Z očmi sem vprašujoče begal po njegovem obrazu, da bi mu že z lica razbral, kakšno je njegovo razpoloženje, kaj mi bo povedal. Bil je zaskrbljen. Odkimal je z glavo, kot da bi hotel odgnati zle misli.

»Vse je mirno, le ženske kričijo, psi lajajo in dim se vali po dolini,« je nekam vdan v usodo povedal. In še: »Verjetno so Lahi požgali tudi to vas.« Samih hiš ni mogel videti. Bile so globoko pod njim, pogled nanje pa je zastiral smrekov gozd. Če bi Lahi bili še kje v bližini, bi jih moral slišati. Glasno kričanje in klicanje jih je vedno izdajalo. Dolgo je vlekel na ušesa, pa ni mogel zaznati ničesar sumljivega.

Namenila sva se torej v vas. Položaj je bil enak kot včeraj, ko sva se približala Beli vodi. Previdno sva se spuščala od grma do grma, kajti zunaj gozda je bilo še svetlo. Spustila sva se v dolinico in nato okoli hriba proti vasi. Ustavila sva se pred zgornjo hišo in oprezovala. Kričanja ni bilo več slišati. Namesto tega se je čulo pogovarjanje, vmes kak klic pa tarnanje in vzdihovanje. Nad nama se je še kadilo. Nekaj postav se je premikalo okoli hiše. V rokah so nosili nekaj težkega. Ni dvoma, iz bližnjega vodnjaka so nosili polna vedra vode, da bi gasili pogorišče.

Dan se je izgubljal v večernem mraku. Sonce je že zašlo nekje za Javornikom. Bil je že čas, da se približava hišam. Sovražnika sedaj prav gotovo ni več tu. Kljub temu sem omahoval. To je že tretja vas, ki so jo požgali. Le kako naju bodo vaščani sprejeli?

V vas sva prišla od zahodne strani. Prizor, ki se mi je nudil, mi je bil že znan. V nebo so štrleli visoki dimniki in napol podrte in ožgane stene, med katerimi se je še kadilo. Ožgani tramovi so ležali tu in tam, vmes pa kupi polomljenih strešnikov, ostankov orodja in drugega imetja vaščanov. Ogenj je uničil vse. Tudi tod so Italijani temeljito odpravili svoje delo.

Počasi se približava prvi hiši, pravzaprav prvemu pogorišču. Tedaj naju zagleda starejši možak. Z lica mu je razbrati, da je pravkar doživel nekaj težkega, strašnega. V očeh se mu še vedno

zrcali strah. Ne vem zakaj, toda ob pogledu na vso to revščino in obup, sem nenadoma občutil nekako krivdo pred njimi. Mar sem res tega kriv tudi jaz? Mar je greh boriti se za svobodo svojega naroda? Starca sem pozdravil s sočutjem v glasu. On pa je, ne da bi čakal, ves iz sebe pričel z očitajočim glasom: »Pojdita, pojdita! Nikar ne hodita bliže, kaj ni že zadosti gorja? Če vaju Italijani dobe, nas bodo vse pobili!« Zbralo se je še nekaj ljudi, med njimi so bile tudi ženske. Večina naju je začudeno gledala, od kod sva se vzela. Nato so me spoznali. Bil sem večkrat pri njih in tudi zdravil sem jih.

Z Markom sva stala in čakala, da se malo pomirijo. Za vse na svetu ne bi zdaj odšel. Prvič po dolgem času sem bil spet med ljudmi. V njihovem glasu in vedenju ni bilo čutiti sovražnosti, le strah pred še hujšim gorjem. Nekako instinktivno sem to opazil in ko so se malo pomirili, sem dvema možakoma ponudil po pol klobase tobaka za čikanje. Sam sem ga na drobno rezal in trpal v pipo. Ves čas sem ga že nosil s seboj in čakal na priložnost, da bi si spet prižgal pipo.

Tobak je opravil svoje. Možaka sta takoj postala boljše volje in razvezal se jima je jezik. Drugi so naju z zanimanjem ogledovali. Kljub njihovi lastni revji sva se jim morala videti dosti čudna, zato sva se jim verjetno smilila.

Kmalu smo bili v živahnem pogovoru. Eden od možakov je pričel pripovedovati, kaj so ta dan doživeli v Zgornjih Poljanah. Drugi so ga poslušali in dopolnjevali z zanimivostmi, ki jih je stari pozabil. Starčeva pripoved je bila polna dogodkov, ki jih ljudje tod ne pomnijo že od turških časov. Prižgal sem pipo in v miru poslušal.

Zjutraj navsezgodaj, ko se je komaj naredil dan, sta potrkala na Kordiševa vrata dva partizana. Prosila sta jesti. Bila sta videti vsa revna in raztrgana. Gotovo že nekaj dni nista jedla, od neprestanega potikanja po gozdu sta bila videti močno izčrpana. Nista bila iz teh krajev. Morala sta priti od daleč.

Ta dan so se domači ravno pripravljali na košnjo. Že zgodaj so vstali, da bi že ob zori pokosili travnik pod vasjo. Gospodinja je brž pristavila lonec, da jima skuha žgance, toplota ju je premagala. Čisto sta pozabila na opreznost.

Žganci niso še bili kuhani, ko zavpije domača hči: »Italijani so tu!« Partizana pograbitva svoje orožje in skočita proti vratom. Prvi je skočil Štefančičev Pavle iz Logatca. Takoj za njim je stekel partizan, ki ga Pavle ni poznal po imenu. Po njegovem mnenju je moral biti kak študent iz Ljubljane. Italijani so med tem obkolili hišo. Bili so oddaljeni le še nekaj deset metrov. Skoraj istočasno,

ko sta se pojavila oba na vratih, je že zaropotalo. Pavletu je uspelo kljub hudemu ognju prebiti se do gozda. Drugi pa je obležal v krvi; pokosil ga je rafal. Pobesneli vojaki so ga zavlekli v hišo in nato vse skupaj požgali. Razen Kordiševe hiše so za kazen, ker so na Zgornjih Poljanah našli partizane, zažgali še druge tri hiše, kolikor jih je premogla vas.

Pokazali so mi ostanke zoglenelega trupla nesrečnega študenta. Strašno je bilo videti pečeno človeško truplo brez okončin in glave. Po pogorišču se je širil smrad po ožganem mesu.

Poslušal sem žalostno pripovedovanje in se oziral okoli sebe. Nekaj ljudi je še kar naprej gasilo, čeprav se po mojem mnenju ni izplačalo, kajti ogenj je že zdavnaj opravil svoje. Zajemali so vodo iz vodnjaka, ki bo prej ko slej usahnil. Vode je bilo še prav malo. Zajemali so še zadnja vedra in zlivali vodo na tleče tramove. Z Markom sva se jima pridružila. Pomagala sva nositi težka vedra, zraven pa sva tolažila ljudi, kakor sva vedela in znala. Zdaj sva pomagala na tem zdaj na onem pogorišču.

Ogenj je bil podtaknjen tako večje, da je poslopje v hipu zajel ogromen plamen, so pripovedovali ljudje. Vroči, sušni dnevi so ognju pomagali in kmalu je vse zgorelo. Ljudi so hitro izgnali iz hiše, tako da nihče niti pomisliti ni mogel, da bi kaj rešil. Vojaki so jim nekaj dopovedovali v nerazumljivem jeziku, verjetno, da ne smejo ničesar reševati. Segnali so jih na travnik za hišo, od koder so morali mirno gledati, kako jim gore poslopja, vse njihovo imetje in z njim vred drobne dragocenosti, ki jih premorejo revne gorske kmetije.

Ljudje so bili res močno prizadeti in zbegani. To se je videlo iz njihovega govorjenja in obnašanja. Celo na hrano so pozabili.

Dan se je že krepko nagnil k prvemu mraku. Tedaj so se lotili pripravljati prvi obrok hrane za ta dan. Ob pogorišču je nekdo pripravil ognjišče. Dva kamna ob strani in tretji od zadaj so nadomeščali porušeno kmečko peč. Na ognjišču je stal železen lonec in v njem se je kuhalo meso.

Težko nama je bilo prositi za hrano. Spričo nesreče, ki je doletela vas, nisva našla priložnosti, da bi napolnila svoja lačna želodca. Ves teden, kar se potikava po gozdu, sva užila le malo hranljivega. Kljub vsemu nisem mogel prositi za hrano. Raje sem stisnil zobe in čakal. Bil sem prepričan, da naju povabijo na juho in krompir, ki so ju kuhali na ognjišču.

Že prej sem opazil, da je blizu hiše, ki je pogorela, stala jablana. Na njej so bila prava, pravcata pečena jabolka. Od silne vročine,

ki se je širila od gorečega poslopja, so se jabolka spekla kar na drevesu. Bila so videti lepo ožgana, kot da bi jih pekel na žerjavici, in sok se je cedil iz njih. Sline so se mi pocedile, ko sem jih opazoval. Želel bi si katero utrgati, pa si nisem upal. Sklonil sem se, da bi katero pobral. Tudi po tleh jih je bilo dovolj.

»Kar natrgaj si jih, doktor«, se je nekdo oglasil, »saj so dobra, čeprav niso čisto zrela, sicer bodo tam segnila na drevesu.« Brž sva se jih lotila z Markom. Bila so prava slaščica za najine lačne želodce. Še topla so nama teknila kot le kaj. Do sitega sva se jih najedla. No, za danes sva opravila, sem pomislil. Vendar sem še tiho upal, da me le povabijo na kaj bolj izdatnega. Nisem si mogel kaj, da ne bi venomer gledal proti loncu na ognjišču, iz katerega se je dvigal obetajoč vonj.

»Poglej ga, kdo prihaja!« se nekdo oglasi. Odrgrgal sem pogled od ognjišča in se ozrl proti gozdu. S počasnimi koraki se je nekdo bližal. Oblečen je bil v sivo uniformo bivše jugoslovanske vojske. Bil je razoglavljen, okoli vratu mu je visel daljnogled. Ko se je bližal, sem ugibal, kdo bi utegnil biti. Bilo je že precej mračno in ni bilo mogoče več prav razločevati. Šele ko se je že čisto približal, sem v svitu ognja spoznal Hosto, domačina iz te hiše. Zelo sem se ga razveselil. Po dolgem času je bil to prvi partizan, ki sem ga zagledal. Takrat je že bil komandir čete II. bataljona Notranjskega odreda. Bil je kar lepo oblečen. Na njem se ni poznalo, da ga je ofenziva tako prizadela kot naju z Markom. V tem sem videl prvi znak, da s partizanstvom ni konec.

Komaj sem čakal, da izvem od njega, kako je z bataljonom. Brž je na kratko povedal, da je bataljon dobro prestal ofenzivo, celo brez žrtev! Pred italijanskim naletom se je umaknil na drugo stran Loške doline. Globoko v gozdu bivše jugoslovansko-italijanske meje je nekaj dni miroval in se tako uspel izmotati iz ofenzive brez ene same praske. Le zaradi hrane da je težko, ker okupator kontrolira vso Loško dolino in tako otežuje zvezo z vami, od koder bi naj dobivali hrano. V gozd na drugi strani Loške doline pa se okupator zaenkrat ne spušča. Kurir iz bataljona hodi vsak dan v Zgornje Poljane zaradi zveze, sam pa zbira podatke o gibanju sovražnika na področju Loške doline in v Loškem potoku. Izgubljene partizane pošilja v spremstvu kurirja v bataljon.

Po teh novicah sem postal še bolj zadovoljen in vesel. Končno sem se zares oddahnil. Z Markom sva prestala dolg, gotovo najdaljši teden v življenju. Neprestano obkrožena s sovražnimi vojaki sva včasih le za las ušla nevarnosti, da naju odkrijejo. Kaj

bi bilo z nama, ni bilo težko uganiti. Gotovo bi naju pobili, kot so toliko drugih. Nič si nisem mislil, da bi mi prizanesli, ker sem zdravnik. Sedaj sem končno rešen neprestanega strahu pred zasledovalci. Kar verjeti nisem mogel, da je bila ofenziva v Loškem potoku tako ostra in da se v gozdovih na drugi strani Loške doline ni dogajalo skoraj nič, kar bi se lahko primerjalo z dogodki v krajih, kjer sem bil jaz. Čudni in nerazumljivi so bil načrti sovražnika, ali pa je bilo to le naključje?

Medtem se je večerja skuhala. Okoli ognjišča so posedli po tleh ali na kakšen kamen vsi, kar so jih takrat premogle Zgornje Poljane. Vsi so složno zajemali redko mesno juho iz velikega lonca in sklede. Vsak je dobil še po nekaj kuhanih krompirjev in lep kos svinjskega mesa. Tudi midva z Markom sva bila deležna tega blagoslova. Po dolgem času topel obrok in še kos mesa povrhu! Prava pojedina! Hrana, ki končno nekaj zaleže.

Že se je storil mrak, ko je prišlo še nekaj ljudi. Bile so žene, dekleta in tudi nekaj otrok. Niso bile domačinke, pribežale so iz nekaterih vasi v dolini. Že zgodaj zjutraj, komaj se je danilo, so šle na senožet, da jih Lahi ne bi zalotili v spanju. Na senožeti so cel dan grabile seno, zraven pa oprezovale, kdaj se bo pojavila kolona italijanskih vojakov. Zadrževale so se blizu roba gozda, tako bi se lahko vsak čas umaknile globlje v gozd, če bi se nenadoma pojavil sovražnik. Med njimi je bila tudi Nedeljka. Zelo se je razveselila, ko naju je zagledala. Bila je prepričana, da z Markom nisva več med živimi. Hitela je pripovedovati, kaj vse je doživela, odkar smo se pred dnevi v gozdu pri bolnici nad Mrtalozi ločili. Ona in Ivanček sta odšla proti Loškemu potoku, midva z Markom pa proti bolnici.

Brž ko sta naju zapustila, sta se ločila tudi z malim Ivančkom, ki je bil iz Travnika. Šla sta vsak po svoji poti proti Loškemu potoku. Tako je bilo varneje. Vsak po drugi poti sta srečno prispela na cilj. Ivanček je šel naravnost domov, ona pa k svojim sorodnikom v Travnik.

Vas je polna italijanskih vojakov. Med njimi je bilo videti tudi črnosrajčnike. Skozi vas je šla v prvem mraku. Nihče se ni brigal zanjo. Srečno je prišla do sorodnikov. Počutila se je varno tudi že drugi dan. Naključje pa je hotelo, da je bila italijanska komanda v isti hiši, kjer je bila tudi Nedeljka. Vojaki in vmes tudi kak civilist so stalno hodili v hišo in iz hiše zaradi različnih opravkov. Tako jo je že drugega dne zagledala neka ženska, ki je baje

prišla ob ofenzivi z Italijani v Loški potok. Srečali sta se. Tedaj jo je ženska vprašala, češ ali ni bila ona z dr. Petrom? Spremljala da ga je kot bolničarka. Nedeljka se je ustrašila. Za silo je hitro našla nek izgovor in tako sta se ločili. Toda občutek varnosti jo je zapustil. Čutila je, da so ji postala tla pod nogami vroča. Gotovo je to kakšna izdajalka, ki jo bo naznanila Italijanom, in tedaj ji ne bo dobro. Tudi domači so bili tega mnenja. Sklenila je, da čimprej odide iz vasi. Takoj naslednji dan se je že zgodaj izmuznila iz hiše in se podala na pot proti Petelinjaku in Zgornjim Poljanam. Te kraje je dobro poznala.

Brez težav se je dokopala mimo straže do Matevljeka in nato po že znani partizanski poti v gozd. Po poti ni srečala nikogar. Srečno je dosegla Zgornje Poljane. Tu je že bilo nekaj ubežnic iz raznih vasi. Prišla je že zjutraj ravno na dan, ko so požgali vas. Ljudje pa so imeli sočutje z njo in so jo kljub svoji nesreči sprejeli.

Žene, ki so tako pribežale iz doline, so si pripravile ležišče kar v cerkvi sv. Andreja, ki se nahaja na vrhu nad Zgornjimi Poljanami. Nedeljka je ostala na Zgornjih Poljanah le to noč in še del drugega dne. Prišli so spet Italijani. Ni imela sreče. Ujeli so jo in z drugimi vred odpeljali v dolino, nato pa v internacijo.

Med ženami, ki so pribežale iz doline, je bila tudi mati z majhnim otrokom, doma iz Prezida. Bila je žena nekega terenca. S seboj je imela majhno dete in če se prav spominjam, je bila še v visoki nosečnosti. Že nekaj dni je begala z otrokom od hiše do hiše in iz ene vasi v drugo. Nazadnje jo je zaneslo prav sem na Zgornje Poljane. Otrok in mati sta bila močno prehlajena. Mali se je kuhal od vročine in venomer je jokal.

Hudo je bilo videti ubogo, mlado mater, ki jo je tresla mrzlica in ki je morala skrbeti za svojega otročička, ko je sama potrebovala skrbno nego. Nikjer je niso radi sprejeli. Za moža ni vedela, kje je. Bil je partizan, nekje v gozdu se je skrival in čakal, da mine ofenziva. Tako ni imela nikogar, ki bi malo poskrbel zanj. Ljudje so se bali izdajstva, pa so gledali, da se je čimprej znebijo.

Nobenih zdravil nisem imel pri sebi. Morda bi lahko skuhali nekaj lipovega čaja, sem ji svetoval. Drugega ni, čaj pa, čeprav brez sladkorja, utegne le malo pomagati. Lahko sem jo samo tolažil, ko mi je razlagala svoje gorje. Prepričeval sem jo, naj potrpi še kak dan. Tako stanje ne more več dolgo trajati. Le s težavo sem jo nekako potolažil. Morile so jo težke slutnje. Drugega dne so jo Italijani ujeli in odpeljali v internacijo.

Storila se je noč. Polegli smo na sveže seno v edini šupi, ki je še ostala, ker je bila nekoliko proč od hiše. Čakali smo kurirja. Nedeljka je z drugimi ženami šla spat v cerkev.

Ležal sem na mehkem senu. Nisem mogel zaspati. Bil sem zadovoljen, da sem končno našel zvezo z bataljonom. Nestrpno sem čakal kurirja, da me odpelje iz krajev, kjer sem v kratkem času doživel toliko težkih trenutkov, kot jih ne bom verjetno nikoli več.

Misli so mi begale od enega do drugega neprijetnega dogodka iz najbližje preteklosti. Stisnilo me je v prsih, ko sem se spomnil ubogih ranjencev. Neprestano me je mučila in zasledovala misel: kaj se jim je zgodilo? Kako neki so Italijani odkrili bolnico? Nisem se mogel pomiriti, niti ko sem pomislil, da pravzaprav ni človeka okoli mene, ki ne bi bil na ta ali na oni način prizadet. Nikomur ni trpljenje prizaneslo. Povsod, kamor se obrneš, se godi le krivica in nasilje. Sem so prihrumeli ljudje, ki nikoli v življenju niso sanjali, da jih bo usoda zanesla v te kraje med povsem tuje ljudi. Nič jih z nami ne družijo, ne jezik ne kultura ne običaji, nič, prav nič. Vseeno so prišli, da nam požgejo domove, da nas pobijejo, zato ker želimo biti svobodni.

Noč je bila topla, zvezdnata. Luna je bila še nizko za hribom. Tema je prekrila zemljo, le proti nebu je bilo videti vse jasno. Nešteto zvezd se je prerivalo na nebesnem svodu. Trepetale so, ugašale in se spet prižigale. V bližnjem gozdu se je oglašal čuk. Njegovi enakomerni, votli žvižgi so se oglašali zdaj tu zdaj tam. Večna melodija neutrudnih godcev murnov je polnila prijetno ozračje. Prav dobro sem poznal te prekrasne noči, ki so bile v vsem pravo nasprotje dnevom. Bilo je, kot bi noč hotela s svojim mirom in spokojnostjo protestirati proti temu, kar se je dogajalo podnevi. Nepopisna lepota toplih avgustovskih noči naj bi pomagala izbrisati iz spomina vse gorje, ki ga je moral človek prestat čez dan. Neopazno, počasi se je vame prikradel spanec. Utonil sem v globokem snu brez sanj.

Nekdo me je rahlo stresel za ramo. Sunkoma sem se zbudil iz globokega sna. Prvi trenutek nisem vedel, kje sem in zakaj me budijo. Zavedel sem se, ko sem slišal besede: »Vstani. Peter, kurirji so prišli.« Te besede je nekdo obzirno izgovoril, da ne bi zbudil drugih, ki so spali na mehkem senu poleg mene. Brž sem vstal, saj sem vedno spal oblečen, le čevlje sem si navadno sezul, da si malo prezračim noge in pogledam, v kakšnem stanju so. Brž sem si nataknil čevlje in se odpravil proti ognjišču, kjer je ob ognju sedel kurir iz bataljona. Bil je Lado Fajdiga iz Pudoba. Poznal sem ga še od prej. Bil je dober tovariš, o čemer sem se kasneje lahko večkrat

prepričal. Ni bil sam, z njim je bilo še nekaj tovarišev prav tako iz bataljona.

Namenjeni so bili v skrivno skladišče po hrano. Še pred ofenzivo je bataljonski intendant pripravil zaloge hrane za najnujnejše potrebe. V bunkerje, skopane v zemljo, so nanosili krompirja, fižola soli in še kaj drugega. Iz bele moke so v dolini napekli precej prepečenca. Bunkerje so skrbno zamaskirali. Zdaj so hodili tja po hrano, dokler se ne bi izboljšal položaj v dolini.

Medtem ko sta se krompir in fižol dobro obdržala v podzemni vlagi, se je občutljiva hrana skoraj vsa pokvarila. Za prepečenec, riž, makarone in druge dobrote je bilo v gozdu pod zemljo preveč vlažno. Seveda skrivališča tudi niso imela nobene ventilacije. V zahtohlem in vlažnem ozračju se je hrana kaj hitro pokvarila. No, nekaj je je že še ostalo in bilo je je še dovolj za cel bataljon za prvo silo, je pripovedoval Lado.

Skupina se je odpravila naprej po hrano, kako uro daleč nekam za Petelinjak. Z Markom sva čakala, da se vrnejo. Ura je bila kake polnoči. Spravil sem se nazaj na ležišče, da bi še malo zaspal, dokler se ne bodo vrnil.

Bila je že trdna noč, ko so se vrnili. Obloženi s težkimi nahrbtniki, polnimi krompirja, fižola in druge hrane so posedli okoli ognja, da si odpočijo. Nismo utegnili govoriti. Kmalu smo bili spet pripravljeni za pot v bataljon. Molče smo se poslovili od drugih in že smo se zgubili v temo proti Jermen dolu in naprej v področje Snežnika, novemu življenju in novim dogodkom nasproti.

TRAGEDIJA NA OGANCAH

Dogodek na Ogancah je bil zelo boleč. Nihče ni vedel, kaj se je pravzaprav zgodilo. Očitne so bile samo posledice, te pa so bile zelo tragične.

Kaj je povzročilo tragedijo, dolgo nisem vedel. Od vsega osebja, ki je bilo z menoj v bolnici, je ostalo živih le nekaj. Okupator je večino postrelil z drugimi ujetniki vred, ki jih je zajel v času ofenzive.

Samo v Loški dolini in Loškem potoku je bilo ustreljenih na desetine oseb, o čemer pričajo dokumenti in številni opisi dogodkov iz tistih časov.

Številni grobovi so gosto razsejani po tem majhnem koščku naše zemlje. Na vaških spomenikih, raztresenih po vaseh obeh dolin, so vrezana imena številnih žrtev. Marsikatero ime med njimi je ime koga izmed osebja bolnice na Ogancah. Kostí nekaterih ležijo prav gotovo tudi po širnih okoliških gozdovih in jih ne bo mogoče nikoli več zbrati.

Tako so končali svoja mlada življenja Anton Mikulič, star 36 let, Karel Levstik 31 let, Karel Lavrič okoli 33 let, Rudolf Bartol, star 32 let, Mirko Kordiš, star 31 let. Vsi so bili gozdni delavci iz Loškega potoka. Ob ofenzivi so se skrivali doma z namenom, da se takoj, ko bodo glavne okupatorske sile odšle, zopet vrnejo v partizane. Vendar zanje ni bilo več vrnitve. Bili so izdani, ujeti in ustreljeni za cerkvijo na Taboru.

Posebno tragična je bila usoda Karla Lavriča. Italijani so ga ujeli, kmalu ko se je vrnil domov. Bil je že povsem prepričan, da je prestal najhujše, ker so ga po kratkem zasliševanju izpustili. Skoraj brezskrbno se je gibal po vasi, a ga je nekdo izdal. Prijeli so ga in seveda takoj ustrelili.

*22. julija 1942 so Italijani ustrelili štiri domačine iz Zavrha nad Cerknico.
Sami si kopljejo grob*

Bila je nedelja, ko so ga gnali v spremstvu vojakov v hrib proti Taboru. Na vrhu hriba stoji cerkvica. Ljudje so se vračali od maše in s strahom gledali žalostni sprevod. Med grupo vojakov so sredi spreveda videli Karla, ki je nosil na ramah kramp in lopato. Zgrozili so se in nehote pospešili korak. Stare ženice so se križale in pričele na glas moliti. Prizor jih je spomnil na tolikokrat ponavljano legendo o križevem potu v velikonočnem času.

Karlova usoda ni bila dosti drugačna, tudi on je bil izdan, namesto križa pa je nosil kramp in lopato, orodje, s katerim si bo moral sam izkopati jamo. Odred vojakov se je ustavil pod vrhom hriba, pod samim pokopališčem. Iz vasi se ni moglo videti, saj je bilo to na tisti strani Tabora, ki gleda proti gozdu. Tu se je Karel lotil svojega zadnjega težaškega opravila. Celó življenje je garal, sedaj pred svojo smrtjo je moral še sam sebi izkopati jamo.

Priganjali so ga, naj pohiti. Še ves od težkega in naporenega kopanja, je moral leči v jamo, da ga je krogla rešila življenja.

Bolničarka Mimica je padla v jami z ranjenci vred. Da se je ustrelila sama, se je šele dolgo zatem izvedelo. Kam so se porazgubili drugi, nikoli nisem zvedel. Ne po ofenzivi in tudi ne po končani vojni nisem nikogar več srečal. Kar nas je ostalo živih, nas je usoda raztepla tako, da sem se po tistem dogodku srečal z nekaterimi le za kratek čas. Nedeljka je bila internirana, malega Ivančka nisem srečal nikoli več, Marko je kasneje padel v brigadi. Edino Tone Hace iz Markovca v Loški dolini se je prebil skozi vojno. Jeseni dvainštiridesetega leta je z Notranjskim odredom odšel na Primorsko. Vse do pred kratkim ga nisem videl. Bil je previdnejši od drugih. Ni se vrnil domov v Loško dolino, ampak se je prebijal skozi ofenzivo, kakor je vedel in znal. Kaj se je zgodilo v bolnici na Ogancih, tudi on ni vedel. Nekaj ur pred ofenzivo sem ga poslal v štab bataljona poročat, kako smo poskrili ranjence.

Odkar sem se po ofenzivi prebil z Markom na Zgornje Poljane in se priključil bataljonu, sem se vrnil v Loški potok le še dvakrat ali trikrat. Z ljudmi iz doline nisem imel več nobenih zvez. Zdraviti jih nisem več hodil. Osvobojenega ozemlja za lep čas ni bilo več. Živelimo v gozdu okoli Snežnika. Zvezo z dolino smo imeli le še prek obveščevalcev.

Vse se je spremenilo. V dolini je zavladal okupator in na novo ustanovljena bela garda. Teror se je širil po vaseh, da ni bilo več misliti, da bi v dolini obiskal ljudi, ki sem jih poznal. Strah, ki so ga širili belogardisti, je storil svoje. Ljudje so se zaprli vase in skrbeli, kako se bodo sami prebili. Svojci partizanov so bili večino-

ma internirani v italijanskih koncentracijskih taboriščih, mnogi so bili ustreljeni.

Okupator je kontroliral celo gozdove. Od časa do časa je pošiljal patrole do bivših partizanskih taborišč, postavljajl zasede, strahoval. Imeli smo žrtve. Premikali smo se lahko le še ponoči. Čez dan pa je bilo najbolje tičati v gozdu, se čim manj premikati in le polglasno pogovarjati.

Naše vrste so se močno razredčile. Ne samo, da je bilo mnogo partizanov ubitih, ujetih in interniranih, pač pa so nekateri malodušni odšli domov, se nekaj časa skrivali, nato pa se priključili beli gardi.

Zaradi takih okoliščin nikakor nisem mogel zvedeti, kaj se je tiste usodne dni zgodilo v bolnici na Ogancah. Ljudje v Loškem potoku so ugibali, razpletali zgodbe o tem dogodku, vendar nihče ni vedel nič točnega in zanesljivega. Do nas te zgodbe niso prodrle. Zanje sem zvedel šele mnogo let po končani vojni. Pripovedi pa se večinoma niso ujemale s tem, kar sem sam doživljal in kar sem doslej o tem dogodku že napisal.

Zelo me je vlekle, da grem še enkrat pogledat v bolnico na Ogance. Komandir bataljona Levec je prav tako želel, da še enkrat pogledamo, kako je bilo z ranjenci, in da rešimo nekaj sanitetnega materiala in drugih stvari, ki bi nam v novih okoliščinah lahko prav prišle. Iz doline je bilo težko kaj dobiti. Vse glavne položaje je držal okupator in bela garda mu je krepko stala ob strani.

Čez kakih deset dni smo se Tone Hace, Marko in jaz ponovno odpravili k bolnici.

Prvo noč nas je vodila pot iz položaja štaba bataljona na Petelinjak. Iz taborišča v Telebačniku smo krenili o prvem mraku in prispeli že v trdi noči do položaja, kjer je bilo bataljonsko taborišče še pred ofenzivo. Tone je vedel za bunker s hrano, ki ga Italijani niso našli kljub temu, da so takrat večino bunkerjev s pomočjo izdajalcev že odkrili. O bunkerjih jim je verjetno povedal kak bivši partizan, ki so ga ujeli ali pa se jim je sam predal. Tako so takrat odkrili in izropali tudi marsikateri naš bunker s hrano, ki si jo je bataljon pripravil še pred ofenzivo.

Čeprav je minilo že dober teden dni od ofenzive, je bilo še vedno nevarno hoditi po gozdovih med obema dolinama: Loško in Loškim potokom. Podnevi se nisi smel premikati po gozdu. Bilo je najbolje ostati kar na mestu, kjer te je zalotil dan. V nasprotnem primeru si tvegajl, da se srečaš z italijansko patrolo. Vsak dan je

okupator pošiljal v gozdove močne patrole z nalogo, da vnašajo paniko med partizane ali da lovijo izgubljenke ali skrivače.

Hoditi smo morali počasi in previdno. Na srečo je domačin Tone gozdove zelo dobro poznal. Izogibali smo se večjih gozdnih poti in se držali v glavnem le stez, ki jih je Tone v gostem mraku odkrival le bolj instiktivno. Končno smo le prispeli do bunkerja. V gosti temi ga skoraj ni bilo mogoče odkriti. Pravi čudež se mi je zdel, ko je Tone po položaju in seveda po obrisih skal ugotovil, kje je bunker.

Vsi smo ga bili zelo veseli. Že dolgo se nismo do sitega najedli. V bataljonu smo otepali le poljščine, krompir, stročji fižol, kolerabo in kaj podobnega. Mesa je bilo malo, maščob prav tako. Prve dni po ofenzivi smo sicer jedli še zaloge iz magazinov, ki jih okupator ni uspel najti s pomočjo izdajalcev. No, te relativno dobre hrane, kot so zabeljeni žganci in podobno, je kar hitro zmanjkalo. Zavladala je lakota, čeprav smo jedli navadno dva obroka kuhane hrane na dan. Bili pa so sami ogljikovi hidrati, nič maščob in malo mesa. Celo soli je jelo primanjkovati.

Lačnim, kot smo bili, nam je bila prva skrb, da si skuhamo obrok, ki nam bo dal dovolj energije še za drugi dan. To smo storili kar blizu magazina. Poiskali smo primerno globel med skalami in gostim drevjem, da ne bi bilo videti ognja v dolino, in že so se žganci kuhali. Kar nismo mogli pričakati, da bi skuhami do konca. Pozabili smo, da se ne da kuhati žgancev brez vode. Te pa ni bilo dovolj za toliko moke, kolikor jo je Marko stresel v lonec. No, vseeno so se skuhami nekakšni žganci. Bili so trdi in seveda bolj surovi kot kuhani. Kdo bi mislil še na okus jedi v takih priložnostih!? Vse smo s slastjo pojedli. Razen tega, da nas je vse še tri ure po obedu močno tiščalo v želodcu, hujših posledic ni bilo.

Cel dan smo počivali v gostem grmovju, malo dremali, zraven pa vlekli na ušesa vsak sumljiv šum. Le šepetaje smo se kaj malega menili. Sicer pa se tako nismo imeli kaj pogovarjati. Dolg dan je minil šele, ko se je sonce nagnilo za Racno goro. Takrat, kot smo iz izkušnje vedeli, se tudi sovražne patrulje odpravljajo iz gozda. Če bi kakšna le ostala v zasedi, nas bo varoval gost mrak. Pretegovali smo trde ude in čakali, da se dodobra zmračí.

Šli smo proti Loškemu potoku. Najprej proti Matevljeku in nato čez dolino proti cesti, ki vodi proti Dragi. V varni oddaljenosti od pogorelih hiš, ki so si jih ljudje že za silo popravili, smo se premikali prek doline čez polja proti kraju, kjer smo prekoračili cesto. Previdnost je bila še kako potrebna. Morali smo paziti celo na to,

da nas ne zavohajo psi. Noč je bila temna in mirna. Svež veter je rahlo pihal čez polja in gosta rosa je prekrivala travo. Pomikali smo se počasi, previdno stopaje po mokri travi. Težke rosne kalpje so hitro napojile obleko in obutev, tako da nas je začelo že pošteno zebsti.

Že se je daniło, ko smo prišli do mesta v bližini bolnice, kjer smo nekoč imeli izvidnico. Utrujeni od večurne hoje smo polegli v gostem grmovju in skušali zaspati, vsaj dokler se ne bi povsem zdanilo. Ležali smo v strmem bregu. Tla so bila skalnata, pokrita z mahom, tiščalo nas je na vseh koncih in krajih. Razen tega smo bili vsi premočeni od rose in znoja. Mokrota in jutranji mraz sta storila svoje. Zobje so kar šklepetali od neprijetnega občutka mraza.

Vse to je še stopnjevala negotovost položaja, v katerem smo se nahajali. Nič namreč nismo vedeli, kako je okoli bolnice. Z Markom sva pred dobrim tednom imela še prav slabe izkušnje.

Otrpli in premraženi, vendar nekoliko spočiti, smo se okrog desete ure odpravili naprej po gozdu proti bolnici. Nekajurno ležanje, čeprav nerodno, nam je pregnalo močno utrujenost. Toplota naraščajočega dneva je le nekoliko omehčala od mraza in ros otrple ude. Prvi koraki skozi gozd in strah pred neznano nevarnostjo so nam hitro povrnili potrebno moč. Spretno smo se pomikali skozi gozd. Premikali smo se počasi in tiho, tako da smo se previdno, ti-paje z nogo po tleh izogibali suhim vejicam. Če je kdo le stopil na suho vejico, smo se zdrznili in kri nam je še močnejše zaplala po žilah. Za trenutek smo se morali ustaviti, oprezovati, in šele ko je ostalo vse mirno in ni bilo opaziti nikogar v bližini, smo nadaljevali pot.

Najprej smo obšli položaj bolnice v smeri proti javki vrh Mrtalozev. Nič sumljivega ni bilo opaziti. Pri kuhinji, ali bolje rečeno, pri mestu, kjer je nekoč bila kuhinja bolnice, smo se ustavili. Bili smo prepričani, da imamo srečo, da danes ne bo Italijanov sem. Ko smo se pomikali skozi gosto drevje okoli bolnice, smo namreč opazili še sveže sledove stopinj. V mehki črni zemlji so se v stopinjah poznale značilne vdrtine, ki so jih napravili žebļji, s katerimi so podkovani vojaški čevļji. Dokaz, da so nedavno tega bili tu še sovražnikovi vojaki. Verjetno še vedno postavljajo tod okoli zasede. Ura je bila že okoli 11. dopoldne, pa nismo naleteli nanje. Verjetno jih res ne bo. Nekam pozno je že, navadno prihajajo bolj zgodaj. Zato smo menili, da smo dovolj varni. Odložili smo stvari: odejo, kos slanine, nekaj riža, moke in soli. Tone si je celo sezul čevļje, saj so bila tla porasla z mahom. Poiskali smo prostor, kjer je bilo

nekoč ognjišče, in sklenili, da si po obisku jame skuhamo kaj za pod zob.

Do vhoda v jamo je bilo še manj kot 100 metrov. Previdno se odpravimo čez prostor, kjer je nekoč stala kuhinja. Zadnjič ko sva bila z Mrakom tu, je bil mrak, zato nisva dobro videla razdejanja bolnice. Sedaj sem si vse natančneje ogledal. Kotel, v katerem smo kuhali hrano, je ležal ob kuhinji, prestreljen s celim rafalom. Na dnu je bilo še nekaj kosov kuhanega mesa. Skoraj za prst debeli črvi so se prerivali po njem. Okoli so ležali ostanki škafov, ki smo jih uporabljali v kuhinji in za pranje perila. Tu je bil kak kos odeje, tam je ležala uničena kuhinjska posoda. Videti je bilo, kot da je nekdo prav užival v tem, ko je uničeval našo skromno opremo, ki smo jo nabrali pri ljudeh v Loškem potoku.

Počasi smo se premikali naprej proti mestu, kjer je bila nekoč baraka za ranjence. Bila je požgana. Med zglenelimi ostanki tramov so bili ostanki krvavih rjuh in razmetane ampule zdravil, ki jih ogenj ni uničil. Sklonil sem se in jel nabirati zdravila in drugo, kar bi utegnilo še koristiti. Natrpal sem vse žepe.

Vse je bilo pusto in mrtvo. Še pred 14 dnevi so tu ležali težki ranjenci. Upali in hrepeneli so po ozdravljenju. Smrt jim je prizanekla v pravičnem boju, toda nemočne in težko ranjene, ki se sami niso mogli braniti, je pokončala vojna.

Nedaleč od barake se je pričel teren strmo spuščati proti globoki dolini. V strmem pobočju, ki ga prekrivajo velikanske skale, porasle z debelim slojem mahu, med mogočnimi visokimi in debelimi smrekami je bil vhod v jamo. Tja nas je vodila pot.

Na robu pred strmino sta ležala dva mrliča. Ležala sta z glavo drug proti drugemu. Bila sta brez obleke, le srajco sta imela na sebi. V 14 dneh, odkar sem ju zadnjič videl, so lasje že odpadli. Dve goli lobanji sta se grozljivo belili na temnih tleh. Iz vseh duplin so lezli črvi.

Prišli smo do jame. Vhod je bil odkrit. Bilo je vse tako, kot sem videl zadnjič. Po skalah, s katerih je bil odstranjen mah, so se poznali sledovi boja. Gotovo so ranjenci bili boj z napadalci, sem pomislil.

Prvi se je spustil v jamo Tone. Hitro je bil v njej, saj so bile lestve, ki smo jih napravili v 4 m globoko jamo, še v dobrem stanju. Sklonil sem se, da bi mu pomagal skozi ozko odprtino. Iz jame se je širil smrad po razpadajočih truplih. Za njim sem se spustil v jamo še sam.

Marko ni hotel v jamo, pustila sva ga zunaj na straži. Bolje je bilo tako. Skoraj bi na to pozabili. Mudilo se nam je in kljub vsemu nismo bili dovolj previdni. Markova odločitev, da ne gre z nama v jamo, naju je rešila. Gotovo bi nas ta dan ulovili v jami, če ne bi Marko stražil. Želeli smo odnesti več materiala, ki bi se še dal uporabiti, zato pa je bilo potrebno, da gremo vsi v jamo. Okupator je sicer uničil v glavnem vse, vendar se bo morda še kaj našlo, kar nam bi prav prišlo, pa naj bo to hrana, zdravila ali kaj drugega.

Minilo je nekaj minut, preden sem se lahko ogledal okoli sebe. V jami je bilo mračno. Svetloba je prihajala le skozi odprtino, skozi katero sva se s Tonetom pravkar spustila. Zadrževal sem dih. V temi mi je pomagal neznanski smrad, ki je dražil nos, da je kar zapiralo sapo.

Počasi se je jel odkrivati pred očmi strašen prizor. Na desni strani so ležali štirje mrličji drug vrh drugega. Ležali so, kot da je kdo zložil polena. Obrisi njihovih teles so se belili v polmraku in vzbujali grozo. V mrtvaškem krču otrpli udi so nemo štrleli v zrak, kot da se želijo oprijeti nečesa, kar je daleč daleč, nedosegljivo. Lobanje so jim bile osmojene in ožgane. Trudil sem se, da bi katerega lahko spoznal po kakšni značilnosti. Po ranah, zaradi katerih so prišli v bolnico, jih tudi ni bilo več mogoče spoznati. Bili so raztrgani od bomb, katerih eksplozije sem usodnega dne slišal, ko sem ždel v skrivališču ob cesti. V naglici, s katero sva morala s Tonetom opravljati najtežje delo v svojem življenju, nisem več mislil na to, da bi skušal ugotoviti identiteto mrličev.

Na levi strani so ležali trije. Dva izmed njih sem spoznal. Eden je bil mitraljezec Vinko, ki je bil tu že rekonvalescent in ki je stražil ob vhodu v jamo. Ranjen je bil pri Žlebiču, ko smo padli v zasedo. D drugega sem spoznal po tem, da mu je manjkala ena noga. Bil je partizan Lisjak. Nogo mu je odtrgalo v boju. Tudi on je prišel k meni s transportom ranjencev iz Zapotoka kot težak ranjenec.

Smrad po razpadajočih truplih je postajal vedno bolj nevzdržen. Vendar ga skoraj nisem več zaznaval. Strašni prizor me je vsega prevzel.

Brskal sem po ostankih stvari, ki so bile razmetane vsenaokoli. Zagledal sem še cel škaf, ves bel in nov, kot da ga je pravkar nekdo prinesel od izdelovalca. Bil je zvrhan razne robe. V polmraku nisem mogel razločiti, kaj je v njem. Segel sem vanj, bili so ostanki kosov mesa, ki smo ga pustili ranjencem, da si ga skuhajo ob prvi priložnosti. Brž sem potegnil roko iz škafa. Bila je živa od črvov. S studom sem jih otresel s sebe. Tedaj so se mi oči ustavile na nečem, kar

je bilo podobno čevlju. Bili so ženski čevlji: verjetno so bili od bolničarke Mimice. Bog ve, kje je, sem pomislil. V jami je nisem še zasledil. Šele čez 27 let sem izvedel, kaj se je zgodilo z njo, in sploh, kaj se je dogajalo v jami.

Brskal sem naprej in med raznimi ostanki odkril steklenico olja, pravega jedilnega olja in pet kilogramov paradižnikove mezge. Konzerva je bila vsa razsekana z bajonetom. Vendar sem upal, da ni zastrupljena. Tipaje sem v temi iskal sanitetni material. Toda ničesar nisem našel. Tone je brskal poleg mene in prav tako našel nekaj še uporabnih predmetov, ostankov hrane in nekaj soli.

Prizor naju je toliko prevzel, da nisva ves čas nič govorila. Verjetno je tudi on stiskal nos in usta in dihal le zadržano, da bi se tako čim uspešneje ubranil nevzdržnega zraka, ki je napolnjeval to grobnico.

Vse, kar sva našla, sva zložila pod lestev, kamor je skozi vhod v jamo padal snop svetlobe. Ko bova pregledala ves prostor, bova vse to odnesla iz jame. Čudil sem se sam sebi.

Prav nič se mi niso upirali predmeti, ki sem jih našel med mrličji. Tudi hrana, kar sva je našla, sol in olje, se mi je zdela še povsem uporabna.

Vzpel sem se po lestvi in odnesel nekaj predmetov iz jame. Marko, ki je bil ves čas na straži pred jamo, me je s prstom na ustih opozoril, naj bom tiho. Napeto je gledal v smer proti bolnici in s stegnjeno roko kazal nekam proti vrhu strmine. Močna dnevna svetloba me je nekoliko zaslepila, da nisem mogel takoj videti in razumeti, kaj hoče. Še vedno sem bil pod vtisom doživetij v jami. Tedaj sem tudi jaz slišal, da je počila vejica nekje gori za robom. Takoj nato se je isti šum še večkrat ponovil. Šum je prihajal vedno iz iste smeri in z enako močjo.

Stal sem zraven odprtine v jamo. Brž položim steklenico z oljem in razsekano paradižnikovo konservo na mah ob bližnje drevo in se sklonim nad jamo. »Tone, hitro iz jame!« sem zaklical z dosti glasnim šepetom. Z Markom sva pustila vse, kakor sem položil na tla, in se takoj odpravila postrani čez reber, da bi se umaknila globlje v gozd. Med tem je tudi že Tone prišel iz jame. Nisva še naredila deset korakov, že je z roba nekdo zakričal: »Vedi due banditi!« Ločilo nas je vsega kakih 20 metrov. V istem trenutku je zagrmela bomba nekje v bližini in je zadrdral dolg rafal čez najini glavi. Najbrž sva s svojim begom odvrnila pozornost vojakov od Toneta, ki je pravkar prišel iz jame. Izkoristil je trenutni položaj in se pogнал za nama. Bežali smo, kar so nas nesle noge globlje

v gozd. Skakati smo morali prek velikih skal ali se jim izogibati. To nas je rešilo. Močno razgiban teren nam je kril umik.

V želji, da nas ujamejo, so jo Italijani ubrali za nami. Besno streljanje se je slišalo sedaj s te sedaj z druge strani. Vendar so zasledovalci uvideli, da je njihov namen neuresničljiv, pa so prenehali z zasledovanjem. V gozdu smo se mi bolje znašli.

Cel dan smo tiho ležali na nekem grebenu v gostem grmovju. Prešteval sem ampule, ki so mi ostale. Vse drugo je vzel vrag. Kos slanine in riž, ki smo ga pustili v kuhinji pri bolnici, mi je razvnel fantazijo. Saj nismo imeli niti nepogrešljivih čutar z vodo s seboj.

Spet smo si krajšali čas in tešili lakoto kot vedno v takih primerih, nabirali smo jagode in maline, ki so nam bile dosegljive v najbližji okolici. Premikati se po gozdu nismo smeli. Prav nič nismo vedeli, kaj bodo še ukrenili naši zasledovalci, da nas najdejo. Zato smo oprezovali in ob silni napetosti, ki je le polagoma popuščala, končno le pričakali sončni zaton, odrešilni bližajoči se mrak. To je bil obenem tudi znak, da bo treba kreniti na pot. Spričo neprestanih nevarnosti, da nas še kaj doleti, so se grozljivi občutki, ki sem jih preživljal v jami, hitro izgubili. Vsa naša pozornost je bila posvečena le še temu, kako se bomo prebili nazaj proti Loški dolini in v taborišče.

Ko se je zvečerilo, smo se previdno odpravili na pot proti Loškemu potoku. Nismo natanko vedeli, kje smo. Ugibali smo, v kateri smeri je bolnica, da se pretolčemo vsaj do njene bližine, kjer nam je bil teren vsem dovolj znan. Od tam naprej ne bo več težko poiskati najvarnejše poti. Tone, ki je odložil v kuhinji svoje čevlje, je hotel na vsak način videti, kaj se je tam dogajalo, ko so prišli Italijani. Bil je bos in se je sam splazil proti bolnici. Sovražnikov tam ni bilo več.

Tone ni našel v bolnici ničesar več. Ostal je brez čevljev. Ker bi bos težko hodil, se je odločil, da si spotoma poišče kako obuvalo.

Mrak se je že močno zgostil, ko smo se odpravili nazaj, odkoder smo prišli. Spet nas je bičala trava. Mokri in prezeblji smo se po nekajurni hoji srečno prebili čez Loški potok v gozd pod Petelinjakom. Spotoma je Tone v hiši svojih znancev dobil par škornjev. Nabrali smo tudi nekaj storžev sočne, mlečne koruze. Kot jazbeci smo hiteli hrustati mehko zrnje in si tešiti neutolažljivo lakoto. Na njivi za Matevljekom pa smo z golimi rokami rili po mrzli zemlji za krompirjem. Marko si je do vrha napolnih nahrbtnik, da si spečemo krompir, kakor hitro se bomo dokopali do dovolj skritega prostora. Že v prvi dolini, ki se nam je zdela dovolj varna, smo za-

kurili velik ogenj. Vanj smo metali krompir in ga jedli, brž ko je bil le malo mehak in ožgan. Gotovo smo ga pekli več ur, saj se je že danilo, ko smo ga še metali v žerjavico. Kar pozabili smo na previdnost. Soj svetlobe, ki ga je širil ogenj, se je gotovo videl prav v Loški potok. Zanašali smo se na noč. Ležali smo ob ognju in mislili le, kako si bomo potešili lakoto. Želodec je zahteval svoje. Z vsakim krompirjem, ki smo ga pojedli, se je apetit povečal, občutka sitosti pa ni in ni bilo.

Nevarnosti smo se zavedli šele, ko se je začelo daniti. Pospravili smo še preostale krompirje v nahrbtnik, pogasili ogenj in se odpravili proti vrhu hriba in globlje v gozd, kjer smo utrujeni polegli k počitku.

Naša pot v bolnico je bila zaman, o tem ni bilo dvoma. Ničesar nismo od tam prinesli, razen nekaj ampul zdravil. Izgubili smo še svoje borno imetje, ki smo ga prinesli s seboj.

Videli smo devet mrličev. Kje so drugi, kje je Mimica? Ko sem bil v jami, sem jih večkrat preštel, vendar jih več kot sedem nisem naštel. Kasneje je pravil Tone, da je videl še dva ubita ranjenca. Ležala sta v predelu, kjer se jama oži in spušča. Tako sva vsega skupaj našla enajst ubitih ranjencev. Niti za trenutek pa nisem pomislil, da je kdo ostal živ. Jasno je, da iz tega, kar smo takrat v naglici videli v jami, ni bilo mogoče sklepati, kaj se je tam dogajalo. Vzrokov za tragedijo ni bilo mogoče odkriti. Tako so ostali še dolgo nepojasneni.

Vendar nisem odnehal. Še enkrat sem se odpravil na pot proti bolnici. Tokrat sva šla s Karlom Mikuličem iz Bele vode. Napotila sva se po že znani poti iz taborišča v Telebačniku za Babno polico. Hodila sva po isti poti, kot smo šli prvič s Tonetom in Markom. Previdno sva se ponoči prebila do Loškega potoka. Naselju sva se umaknila daleč proti vzhodu in kmalu prečkala cesto, ki pelje proti Dragi. Krenila sva v hrib, da prideva čimprej in čimdlje v gozd. Karel je zelo dobro poznal te gozdove. Zato sva se že do večera dokopala do Mrtalozev. Tam nekje poleg bolnice na Kovačevem lazcu sem pred ofenzivo skril novo obleko, ko mi jo je sešil krojač v Loški dolini. Sklenil sem, da se rešim svoje že zelo oguljene in z velikimi zaplatami zakrpane obleke takoj, ko bo minila ofenziva. Do takrat pa bom še nosil obleko, s katero sem prišel še iz Ljubljane, čeprav je bila popolnoma neprimerna za življenje v gozdu. Nisem se mogel ločiti od nje, saj je bila edina stvar, ki me je spominjala na prejšnje življenje.

Novo obleko sem dobil tik pred ofenzivo. Skril sem jo nekam pod previsne skale, da je ne bi močil dež, in skrivališče dobro zamaskiral. Zraven sem skril še nekaj perila in širokokrajen skavtski klobuk, ki sem ga kmalu po prihodu v Loško dolino staknil v neki vasi. Sem sem skril še eno ročno bombo od dveh, ki sem ju nosil za pasom. Obdržal sem še pištolo in šaržer.

Pot v bolnico sva torej s Karlom ubrala tako, da sva šla mimo mojega skrivališča. Bilo je malo pred mrakom, ko sva se znašla na Kovačevem lazcu. Čeprav sem si točno predstavljal prostor, kjer sem pustil obleko, ga sedaj nisem mogel več najti. Preiskal sem vso bližnjo okolico, kjer sem mislil, da sem pustil stvari, vendar nisem ničesar našel.

Bil je že mrak in opustil sem nadaljnje iskanje. Morala sva nadaljevati pot dalje proti bolnici. Naenkrat sva zaslišala lomastenje in nerazumljivo govorico. Šum je prihajal od bolnice, ki ni bila več daleč. Umaknila sva se za bližnje skale in čakala, kaj bo. Kmalu se je šum izgubil v gošči in spet je zavladala tišina. Zmračilo se je že popolnoma. Spet sva naletela na Italijane, ki so patrolirali po gozdu okoli bolnice, sem pomislil. Izgubil pa sem vsako upanje, da se dokopljem do kakšnega sanitetskega materiala v bolnici. Podnevi je prenevarno hoditi tja. To sem izkusil zadnjič, ko smo se s Tone-
tom in Markom komaj rešili. Ponoči pa nima smisla hoditi v jamo, nobene luči nimava, z vžgalico pa ne opraviš nič.

Vdal sem se v usodo. Odločil sem se, da poskusim kako drugače priti do sanitetnega materiala. Kako bom to storil, o tem sedaj nisem razmišljal. Prevzela me je misel, da bi bilo najbolje vrniti se spet proti Loški dolini.

S Karlom sva sklenila, da se oglasiva na njegovem domu v Beli vodi. Čeprav je bilo zelo nevarno, sva to morala tvegati: lakota in večna žeja sta naju privedli k takšni odločitvi. Prav nič nisva poznala položaja v Loškem potoku. Po tem, da sva srečala italijansko patrolo v bližini bolnice, je bilo sklepati, da so Italijani še v Loškem potoku in da ni prav nič varno hoditi preblizu hišam, še posebno, če nikogar ne poznaš. No, Karel je bil tu doma, on je vedel za vsako hišo, poznal je vse ljudi v svojem kraju. Od svojcev bo lahko marsikaj zvedel, morda celo o tem, kaj se je zgodilo v bolnici.

Kmalu sva prispela do Bele vode. Karel me je pustil v majhni kotanji vrh hriba, da bi lahko oprezoval v dolino. Sam se je previdno priplazil do domače hiše, ki so jo za silo že popravili. Dolgo ga ni bilo nazaj.

Končno se je nenadoma izvila iz teme njegova postava. Nisem ga opazil, dokler ni bil čisto blizu mene. Šepetaje mi je povedal nekaj novic.

Iz žepa je potegnil pravcato mesno konservo še od bivše jugoslovanske vojske. Nestrpno sem čakal, da jo odpre, kar ni bilo tako lahko. Odpirati jo je moral z navadnim nožem. Z velikim užitkom sva jo končno pospravila vsak polovico. Bilo je malo, kar sem uporabil, komaj za pol pesti mesa, bilo pa je okusno.

Potemtakem sta propadla oba poskusa, da bi našel še kaj sanitetnega materiala, predvsem pa, da bi zvedel kaj o bolnici.

Okupator je verjetno skrbno skrival vesti o tragediji z ranjenci. Razen redkih terencev ljudje v Loškem potoku sploh vedeli niso za bolnico. Kdor pa je o njej vseeno kaj vedel, je raje previdno molčal.

Šele nekaj časa po ofenzivi so se po dolini jeli širiti glasovi o pomoru ranjencev na Ogancah. Večina domačinov ni niti vedela, kje so te Ogance. Tudi sam sem za to ime zvedel šele pred dobrim letom. Prej smo bolnico med seboj imenovali kar bolnica pri Beli vodi. Iz razumljivih razlogov smo se morali izogibati imena, ki bi natančneje odkrivalo položaj bolnice.

Govorice so bile zelo nejasne. V glavnem so ljudje le ugibali, kaj se je zgodilo. Vztrajno so ponavljali le eno, in to je bilo, da je bila bolnica izdana. Ampak kdo jo je izdal? Obtoževali so zdaj enega zdaj drugega. Vendar je bilo zelo verjetno, da je od osebja nihče ni izdal. Če bi jo izdal domačin, bi se to gotovo izvedelo. Šele čez dobro leto je prišlo na dan, kar se je bilo zgodilo.

Takrat sem bil že na Primorskem. Čas je že zabrisal dogodke iz nesrečne poletne ofenzive dvainštiridesetega leta. Bilo je pozno jeseni. Fašistična Italija je propadla. Trume vojakov so se valile z Balkana čez Slovenijo proti furlanski nižini. Po cesti čez Črni vrh nad Idrijo se je premikala kolona vojakov, naveličanih vojne. Spotoma so odmetavali orožje in bombe, da je neprestano grmel v črnovrških ridah. Iz nasprotne strani iz koncentracijskih taborišč in iz zaporov v Italiji so se pomikale kolone naših ljudi. Nekje pri Mirnu smo jih sprejemali. Mlajši so se trumoma vključevali v narodno-osvobodilni boj in v novo nastajajoče enote, ki so rasle kakor gobe po dežju.

Med osvobodenci iz italijanskih zaporov so bili trije partizani, ki so bili leta 1942 obsojeni na dosmrtno ječo. To so bili ranjenci iz bolnice na Ogancah. Ivan Snoj in Ivan Mulac sta se vračala iz zaporov v Volteri, Vinko Smolnikar iz zaporov v Padovi. Iz internacije na Rabu pa se je vračal Ernest, ki je bil tik pred italijansko

ofenzivo tudi v bolnici na Ogancah, čeprav ni bil ranjen in pravzaprav ni bil niti pravi partizan. Po naključju so ti štirje ostali živi. Vsi drugi ranjenci in bolničarka so morali umreti, njim pa je usoda prizanesla. Ostali so kot edine žive priče dogajanja v kraški jami na Ogancah med veliko italijansko ofenzivo. Vsak izmed omenjenih pa je hranil svojo skrivnost v sebi, saj spomin na grozotno doživetje ni mogel obledeti, čeprav so si morda to vsi želeli.

Jaz sem se srečal z dvema izmed njih šele po sedemindvajsetih letih. Tedaj sem natančno zvedel vse podrobnosti tragedije na Ogancah. Nekatere stvari pa sem zvedel že prej.

Po razpadu Italije jeseni 1943. leta, ko sem že poldrugo leto partizanal v Slovenskem primorju, mi je prišel v roke »Partizanski dnevnik«. Pozornost mi je zbudil članek, pravzaprav podlistek o poboju ranjencev v bolnici nekje pri Loškem potoku. Takrat sem prvič zvedel, da je bila jama izdana.

Dogodek je opisal eden izmed ranjencev očitidcev, ki je ostal živ. Ta je tudi odkril izdajalca in ga privedel pred sodišče, ki mu je pravično sodilo. V članku ni bilo mnogo napisanega, bila je razmeroma kratka pripoved Vinka Smolnikarja o njegovem doživetju. Druga dva ranjenca, ki sta tudi preživela tragedijo, v članku nista bila omenjena. Tako sem še naprej mislil, da se je rešil le Vinko.

Zame je tisti članek mnogo pomenil. Kamen se mi je odvalil od srca, ko sem ga prečital. Joj, kako me je prej težilo. Zdaj sem končno zvedel, da Italijani niso sami odkrili bolnice, niti po naključju ne. Če bi ne bilo izdajstva, bi vsi ranjenci preživeli ofenzivo.

Ko sem se dolgo po vojni srečal s Smolnikarjem, mi je ta podrobneje opisal tragedijo v kraški jami na Ogancah. Dogodek je tudi za narodnoosvobodilno vojno tako izjemen, da ga ne bi smeli pozabiti. Priča nam o junaštvu naših ljudi, ki so bili pripravljeni vsak hip žrtvovati svoja življenja za svobodo. Človek se ob tem ne hote spomni na Črtomirovo prisego iz Prešernovega Krsta pri Savici: »Manj strašna noč je v črne zemlje krili, kot so pod svetlim soncem sužnji dnovi.«

»Bil sem namestnik komandirja čete in komandir I. voda,« je pripovedoval Vinko. »Sredi julija, mislim, da je bilo sedemnajstega, sem bil na Igu ranjen od strela iz težke strojnice. Okupatorjevi vojaki so se utrdili v šoli in cerkvenem stolpu, odkoder jih nikakor nismo mogli pregnati, čeprav smo to že večkrat poskusili.

Neopazno sva se približala cerkvi in šoli in jela streljati proti utrjeni postojanki. Imela sva namen vznemiriti sovražnika in se

Vinko Smolnikar kot pomočnik komisarja I. brigade vojske državne varnosti, eden od treh preživelih ranjencev tragedije na Ogancah

nato brž umaknili. Tako je tudi bilo. Z nekaj streli sva dosegla zeleni učinek in se nato brž začela umikati.

Bil sem že v bližini cerkve, ko sem začutil žgočo bolečino v desnem stegnu tik nad kolenom. Umaknil sem se iz vasi. Pripeljali so me v iško bolnico, ki jo je vodil Berce. Šele tam so mi podložili nogo z opornico in mi tako nekoliko zmanjšali bolečine, ki sem jih občutil ob vsakem premiku noge. Tudi injekcijo proti bolečinam sem dobil in počutil sem se bolje.

Še isti dan me je poslal Berce v partizansko bolnico Krimskega odreda, ki je bila v Zapotoku in jo je vodil dr. Tine. Tam so mi nogo lepo oskrbeli. Moral sem ležati.

Razen mene so takrat pripeljali še nekaj ranjencev iz II. grupe odredov, tj. iz Štajerskega bataljona. Ta se je takrat že drugič poskušal prebiti prek meje na Gorenjsko v Poljansko dolino. Med njimi so bili tudi zelo težki ranjenci. Vse te ranjence so kasneje evakuirali z menoj vred proti Travni gori in Glažuti.

Med ranjenci jih je bilo tudi nekaj, ki so bili ranjeni ob napadu pri Verdu na transport internirancev, ki so jih peljali v italijanska taborišča. Nekaterim pa se je zdelo manjše zlo oditi v internacijo.

Tak je bil Ernest iz Ljubljane. Ker mu ni uspelo priti v internacijo, od partizanov pa tudi ni mogel takoj, se je delal bolnega. Ves se je krivil in od namišljenih bolečin se mu je obraz kar pačil. Nihče pa mu ni posvečal prevelike pozornosti. Preveč je bilo z ranjenci dela,« je povedal Vinko.

Res so nam bili ranjenci glavna skrb. Bolnike smo obdržali v bolnici le, če so bili tako bolni, da je bila hospitalizacija potrebna. Sicer pa smo jih vrnili v enoto z napotki za zdravljenje. Če je bil primer nejasen ali pa je bolnik sam vztrajal, smo največkrat popustili in ga zadržali v bolnici. Ni bilo dovolj časa za natančnejše preglede, predvsem pa ne pripomočkov, ki bi bili potrebni za natančnejšo diagnostiko. Da človeku nisem storil krivice, sem ga raje nekaj časa zadržal v bolnici na opazovanju.

»Boleli so ga vsi udje, hoditi skoraj ni mogel,« je nadaljeval Vinko. »Držal se je bolnice. Z njo se je pomikal, ko se je v ofenzivi bolnica premikala z mokrškega področja proti Travni gori in Glažuti. Vso pot prek strmih bregov in globobih dolin od Zapotoka do Glažute je pešačil. Pravi revmatik bi te poti gotovo ne opravil, prej bi omagal ali pa bi ga morali voziti, kot so vozili druge ranjence. Na vozovih pa je bilo komaj prostora za nebolgljene ranjence.

Ostal sem v bolnici v Zapotoku le slab teden. Ranjenci smo bili razmeščeni v šoli in v gozdičku, ki je bil takoj nad šolo. Tu je

bilo postavljenih nekaj barak iz desk. V barakah smo ležali na pogradih, ki so bili primerno opremljeni s posteljnino. Prostori so bili čisti in v njih je bilo kar prijetno. Prve dni smo živeli dokaj brezskrbno, se šalili in si želeli le, da bi čimprej ozdraveli. Premalo časa sem bil v tej bolnici, da bi se s svojimi sosedi поблиže spoznal. Trpel sem hude bolečine v ranjeni nogi, pa se niti nisem mogel kaj prida zanimati za druge ranjence.

Našo brezskrbnost je že po nekaj dnevih zamenjal občutek negotovosti, kaj bo z nami. Širile so se govorice, da Italijani pripravljajo veliko ofenzivo. V dolgih dnevih ležanja in v prečutih nočeh smo s strahom ugibali, kaj bo z nami. Za boj nismo bili sposobni, saj še hoditi nismo mogli.

Strah zaradi skrbi za našo prihodnost je stopnjeval nenadni napad italijanske aviacije na bolnico. Proti koncu tedna so nas bombardirali. Bombe so padale prav zraven nas po gozdičku. Grmelo je vsenaokoli. Na srečo se ogenj ni razširil. Imel sem občutek, da nas bodo bombe zmlele, da ne bo ostalo ničesar od nas. Vendar bolnica ni bila zadeta. Zaradi bombardiranja nihče od ranjencev ni bil poškodovan. Bil pa je to znak, da je ofenziva tu. Kmalu zatem, ko je bombardiranje prenehalo, so nas naložili na težke, kmečke vozove. Kam gremo, nihče ni vedel.

Nekdo je dejal, da se umikamo proti Sodražici. Vozil sem se z vozom, ki ga je vlekel par volov. Ležal sem na mehkem divanu, ki ga je osebje bolnice dobilo bog ve kje. Vozili smo se podnevi po slabih poljskih in gozdnih poteh. Čeprav so voli le počasi vlekli, je voz kar premetavalo, ko so se kolesa vdiral v kotanje, ki jih je pokrivalo vlažno listje, pod njim pa je bilo mehko blato. Premetavalo me je na divanu, da sem se komaj obdržal na njem. Z muko sem se oprijemal robov in škripal z zobmi od bolečin. Vsak sunek je povzročil premikanje obeh koncev stegenice, ki se še ni zarasla. To je povzročalo take bolečine, da sem izgubljal zavest.

Trpljenje so stopnjevale novice, da sovražnik rine za nami, in to z močnimi kolonami od Ljubljanskega barja proti Krimu in Mokrcu. Zdelo se mi je, da poka in treska na vseh straneh. Nekajkrat je že kazalo, da bo po nas. Večkrat so iznenada prileteli avioni. V nizkem letu so nas preleteli, streljali po nas in metali bombe. Na srečo žrtev nismo imeli, kar je bil za vse nas pravi čudež.

Kasno popoldne smo končno prispeli v Sodražico. Rečeno je bilo, da se tam ustavimo in odpočijemo. Od dolge vožnje na nerodnih, kmečkih vozovih, večinoma postlanih s slamo, smo bili vsi izčrpani. Počitek bi nam zelo prav prišel. Toda na nesrečo so ravno ta

dan bombardirali Sodražico. Ni bilo misliti, da bi se mogli tu ustaviti. Vsak čas smo lahko pričakovali sovražnika. Bilo je preveč nevarno. Poleg tega nihče ni natančno vedel, do kam je sovražnik že prodrli. Tako je bilo najboljše takoj nadaljevati pot.

Umikali smo se proti Travni gori. Spet se je začelo trpljenje, ki ga po prihodu na Travno goro še ni bilo konec. Kolona se je počasi pomikala v strm hrib. Cesta je bila polna ljudi, živine, vozov, natrpanih s najrazličnejšimi predmeti, ki so jih ljudje uspeli rešiti pred uničujočim ognjem, ki je zajel Sodražico po bombardiranju. Tu je bilo videti nekaj partizanov, ki so hiteli proti Travni gori, drugi so se premikali v nasprotno smer nazaj proti Sodražici. Na položaje da gredo, so rekli. Na obrazih vseh je bilo opaziti zaskrbljenost. Bližali so se neznani dogodki. Tako smo se sredi te zmešnjave počasi pomikali v hrib.

Na Travno goro smo prispeli naslednji dan navsezgodaj. Tam smo ostali samo en dan. Zložili so nas z vozov, da si odpočijemo od naporne vožnje in da nas nahranijo. Bilo nas je kakih 15 do 20 težkih ranjencev. Med ranjenci, ki jih nisem poznal, sem se kasneje spomnil Ivana Snoja, Ivana Mulaca takrat še ni bilo med nami. Starejši in bolj izkušeni se nismo izdajali, od kod in kaj smo. Na vprašanje, kje sem bil ranjen, sem odgovarjal, da ob napadu na vlak v Verdu, češ da sem bil eden od internirancev, ki so jih peljali v koncentracijsko taborišče v Italiji. Menil sem, da je tako najbolje, če me po naključju ujamejo.

Ležali smo na lepi jasi za hišo na Travni gori. Počivali smo in opazovali, kaj se dogaja okoli nas. Ljudi je bilo vse polno. Hodili so sem in tja kot brez cilja. Eni so nalagali na vozove stvari, vpregali živino in se odpravljali naprej globlje v gozd. Drugi so pravkar privlekli iz doline vozove, obložene s stvarmi, ki so jih rešili pred ognjem. Sprekali so živino, da jo napasejo, preden bodo nadaljevali pot tja, kjer so mislili, da bi utegnili biti najbolj varno. Med vozmi so se podili otroci, iskali so svojce, se klicali, jokali ali pa čepeli pod kakim drevesom in zrl predse. Matere so klicale svoje otroke in jih mirile, naj se ne oddaljujejo od voz, da se ne bi izgubili. Nekateri so si pripravljali hrano na majhnih, na hitrico urejenih ognjiščih. Drugi so sedeli pod košatimi drevesi in zrl predse, kot da intenzivno razmišljajo, kaj bi bilo najboljše storiti. Vseposvoda je vladala zmešnjava.

Še isti dan so nas spet naložili na vozove in nas odpeljali proti Glažuti. Kolona ranjencev se je pomikala skozi gozd. Spremljali so

nas nekateri od tistih, ki smo jih rešili iz vlaka pri Verdu. Med njimi je bil tudi Ernest, ki se je držal bolnice že od Zapotoka.

Na Glažuti smo bili kak dan ali dva. Kako sem se znašel v bolnici na Ogancah, se ne morem več spomniti. Le to vem, da sem ležal v baraki sredi gozda. Ranjenci smo se pogovarjali med seboj le o stvareh, ki so bile splošnega značaja. Večina se je skrbno izogibala, da pove kaj več o sebi. Bilo je bolje, da smo drug o drugem vedeli čim manj, če nas sovražnik zajame.

Bili smo zadovoljni, da smo se nazadnje le znašli v bolnici, kjer smo bili kolikor toliko varni. Dobro smo se počutili. Hitro smo pozabili na prestano gorje na transportu iz Zapotoka do sem. Kmalu smo se začeli tudi šaliti drug z drugim. Razpoloženje je postajalo boljše. Panike med nami ni bilo. Mirno smo poležavali na svojih ležiščih. Težki ranjenci smo ležali ločeno od lažjih, ki so bili gibljivi. Bili smo dobro preskrbljeni. Hrane je bilo dovolj in bila je dobra.

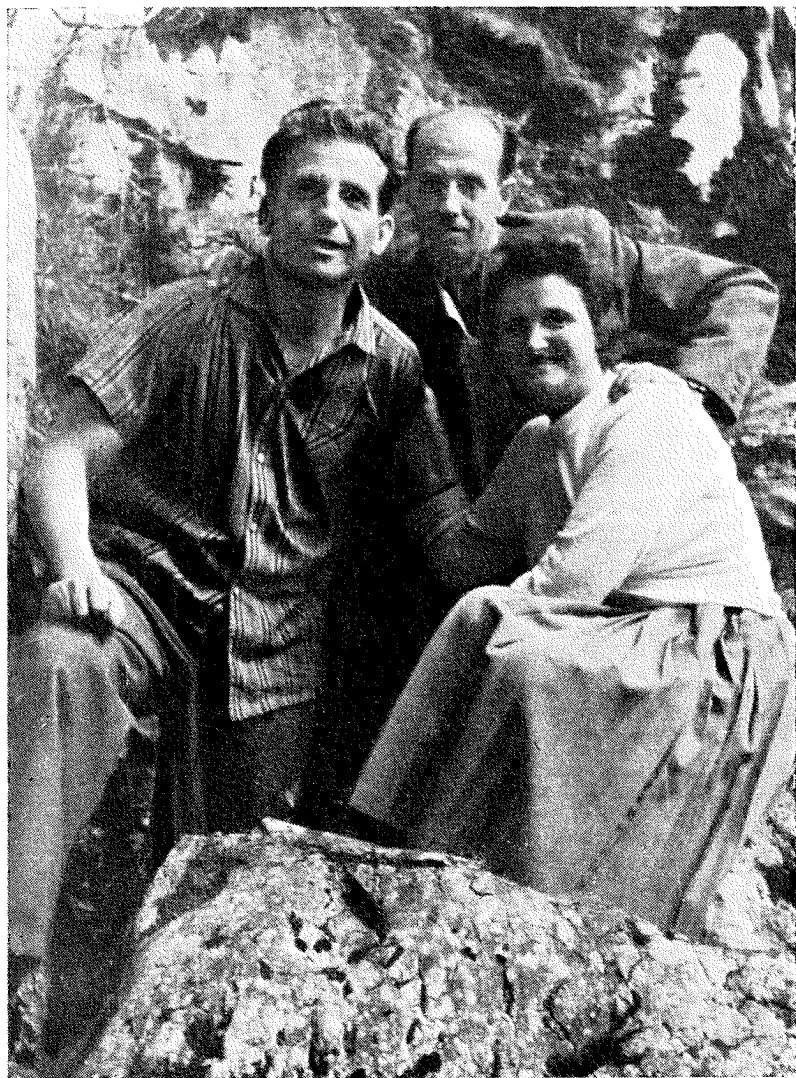
Med nami in osebjem bolnice je vladalo zaupanje in prepričanje, da bomo srečno prestali ofenzivo. Za kraško jamo, ki je bila namenjena za naše skrivališče, nismo vedeli vse do časa, ko so nas začeli nositi vanjo. To se je zgodilo kaj kmalu po našem prihodu v bolnico, že čez tri ali štiri dni.

Tretji ali četrti dan, ko so nas pripeljali na Ogance, mi je zdravnik dajal mavec na prestreljeno nogo. Bolničarka Mimica mi je dajala narkozo, tako da mi je vlivala neko tekočino na gazo, ki mi jo je držala pred nosom. Dušil sem se od tekočine, ki mi je tekla v usta in nos. Vse skupaj pa ni dosti zaleglo. Zavesti nisem izgubil.

Čutil sem vse, kar je zdravnik delal z menoj. Kasneje, ko so me ujeli, se je italijanski zdravnik čudil, kako je bilo mogoče v gozdu in v takih okoliščinah tako postaviti mavčev zavoj. Mislim, da me Italijani tudi zaradi tega niso takoj ustrelili. Šele čez kakih 14 dni so mi menjali mavčev zavoj v ljubljanski okupatorski vojni bolnici.

Usodnega dne, ko sem dobil mavčev zavoj, je že pokalo vse okoli bolnice. Bil sem prvi, ki so me odnesli in spustili v kraško jamo. Vse dotlej nisem vedel zanjo. Počutil sem se še bolj varnega. Tu nas gotovo ne bodo odkrili, sem si mislil. Položili so me prav na začetek jame, takoj pod vhod tik ob vlažno kamnito steno. Jama je bila temna. Čez čas sem se nekoliko privadil na temo.

Za menoj so znosili še druge ranjence. Koliko nas je bilo vsega skupaj, se točno ne spominjam več: morda 14 ali 15. Med nami ni bil ranjen le Ernest. V jami smo se dobro počutili kljub neprijetnemu hladu in veliki vlagi. Ni bilo panike ali morečega vzdušja. Med nami je vladalo zaupanje in počutili smo se varne. Hrane smo imeli

*Ivan Snoj in Ivan Mulac z ženo, preživela ranjenca iz bolnice
na Ogancih, slikana po vojni pred vhodom v kraško jamo*

dovolj, pitne vode tudi. Cigaret nam ni manjkalo, tudi zdravil ne. Bolničarka Mimica, ki je bila skojevka, doma z Viča pri Ljubljani, je vseskozi dobro skrbela za nas.

Ko smo bili vsi v jami in je bila odprtina od zunaj skrbno zamaskirana, sta nas objela mir in tišina. Počasi se je začel izgublјati občutek varnosti. Začeli smo razmišljati, kaj bo, če nas Italijani odkrijejo.

Na izdajo nihče izmed nas ni pomislil. Od orožja je imela Mimica pištolo, Vinko pa puško in eno bombo. Ranjenci nismo bili oboroženi. Če bi napadli, smo sklenili, da se bomo branili, dokler se bo dalo. Nato pa bi nas bolničarka vse postrelila in seveda na koncu še sebe. To je slišal tudi Ernest. Presunilo ga je in zbal se je za svojo glavo.

Drugega dne bivanja v jami smo dobili za zajtrk in kosilo črno žitno kavo, košček prepečenca in kuhanega mesa. Tudi za večerjo smo sklenili in je bilo tako tudi naročeno, da bomo to opravljali deli, kako dolgo bomo morali biti v jami. Misli smo morali na prihodnje dni.

Po zajtrku je bilo vse spet mirno. Nikomur se ni ljubilo govoriti. Vsak se je zatopil v svoje misli in premišljeval, kaj ga čaka. Takrat se je Ernest spomnil, da bi šel na veliko potrebo. Čeprav smo sklenili in je bilo tako tudi naročeno, da bomo to opravljali v jami, je vztrajal na tem, da bi vsaj on lahko to opravil zunaj. Saj se ne bo dolgo zadrževal; takoj se bo vrnil, je zatrjeval. Vsi smo bili proti temu. Tedaj je Mimica popustila: „Jaz bom pazila nanj,“ je dejala.

Razkopali so zamaskirani vhod in Ernest je odšel opraviti potrebo. Mimica je ostala pri vhodu s pištolo v rokah in gledala za njim. V jami je vladal popoln mir. Vsi smo čakali, kdaj se bo Ernest vrnil. Moril nas je sum. Nismo mu zaupali. Ničesar nismo vedeli o njem. Vendar nam njegovo obnašanje in že sam obraz ni bil pogodu. Jaz sem ga sicer poznal še iz Ljubljane, vendar sem vedel o njem le to, da je nekoč igral harmoniko in violino v nekem lokalu v šiški, ki smo mu takrat rekli »Reines Haus«. Bil je eden izmed tistih, ki so jih Italijani peljali v internacijo, pa so jih naši osvobodili z napadom na vlak pri Verdu.

Minilo je pol ure. Ernesta ni bilo nazaj. „Kje pa hodi?“ je glasno vprašala Mimica. „Dezertiral je, izdal nas bo!“ je izbruhnil nekdo izmed ranjencev. Njegov glas se je ostro vrezal v hladno in vlažno ozračje temačne jame. Mimica nas je mirila, rekoč: „Ne bomo izdani,

brez skrbi. Ustrelili ga bodo, ker bo bežal, ko jih bo zagledal. Streljali bodo za njim in ga ubili.'

Minila je ura, dve in več. Nastali so težki trenutki negotovosti in zlih slutenj. Ernesta ni hotelo biti od nikoder. Vedeli smo, kaj to pomeni...

Končno se je življenje v bolnici spet nekoliko umirilo. Navidez je bilo kot prej. Nič panike ni bilo več opaziti. Mimica je vsake pol ure zlezla po lestvi do vhoda v jamo in oprezovala v upanju, da se Ernest vendarle vrne. Čas je neusmiljeno bežal, njega pa ni bilo od nikoder.

Že se je zunaj temnilo. Nastopila je najdaljša noč v mojem življenju. Iz jame ni bilo mogoče. Naša življenja so visela na nitki. Vse je bilo odvisno od tega, kaj je storil Ernest. Kaj storiti, nek izhod je treba najti. Toda kakšen izhod je še mogoč v takšni situaciji, smo razmišljali in šepetali med seboj.

Tedaj se je oglasila Mimica. Njen glas je pretrgal obupno nočno tišino. Rekla je: 'Tovariši, ali drži, kar smo davi sklenili? Ernest nam je pobegnil, kar ne pomeni nič dobrega. Od tod ne moremo na varnejše mesto. Predlagam, da se vsi postrelimo. Saj veste, kaj bi bilo z nami, če bi nas dobili fašisti žive v roke. Jaz mislim, da bi bilo najbolje tako,' je sklenila svoje besede.

Obupna odločnost je vela iz njenega glasu in napolnila prostor, kjer smo ležali. Tema je bila vse okoli nas. Drug drugega nismo videli. Zdelo se mi je, da prav jasno slišim, kako silno mi bije srce. Za trenutek je zavladala popolna tišina.

Brez ugovora smo sprejeli bolničarkin predlog. Bili smo prepričani, da je tako najbolje. Raje umrem od lastne krogle, kot da padem sovražniku v roke. Mimica je še predlagala, da nas sama postreli. Nihče razen nje ni imel pištole.

Vsi smo bili še mladi. Življenje je utripalo v nas. Izmučeni od ran in trpljenja smo si vseeno želeli živeti. Sedaj pa smo bili zapisani smrti. Kakšni občutki so me spreletavali, ne bi mogel opisati.

Molčali smo. Zajela nas je grobna tišina, le od stropa so padale redke kaplje. Doslej tega niti opazil nisem. Pričel sem jih šteti. V enakomernih razmakih je odmeval tlesk vsake kaplje, ko se je razletela na trdem kamnu. Pomislil sem, koliko kapljic bo še padlo, dokler se ne napravi zora, ki bo skoraj gotovo za vse nas zadnja v življenju.

Misli so se mi obrnile domov k svojim. Bog ve, bo kdo od domačih kdaj zvedel za usodo, ki me je doletela v tej jami.

Težki so bili trenutki, ki smo jih preživeli jaz in tovariši tisto noč. Objela nas je mora bližajoče se smrti, smrti, za katero smo se sami odločili.

Tisto noč zagotovo nihče ni zatisnil očesa. Minute so bile dolge kot ure, vendar so minevale še prehitro. Želel sem si, da bi se čas ustavil. Ta pa je šel dalje svojo večno pot. Vsak čas bo nastopila zora in z njo smrt.

Vsi smo bili pod vtisom, da nas bo Ernest v resnici izdal. Vsak trenutek je pričakovati sovražnika.

Končno se je pričelo svetlikati skozi odprtino v jamo. Neopazno se je pojavila prva jutranja svetloba in z njo višek napetosti zaradi pričakovanja, kaj bo. Vinko je čepel na straži vrh lestve ob vhodu v jamo. Ob njem je bila Mimica. Prisluškovala sta in oprezovala v okolico. Mi smo tiho ležali v jami in pričakovali najhujše. Nihče ni bil lačen ne žejen. Napeto smo gledali proti ozki svetlobi, ki je prodirala skozi tesen vhod v jamo, in si skušali razlagati vsak šum, ki je došel do nas. Minilo je nekaj ur napetega pričakovanja, vendar se ni nič zgodilo. Vse naokoli sta vladala mir in tišina.

Čas se je nagibal k prvim popoldanskim uram. Rahel žarek upanja, da morda le ni vse izgubljeno, se je priplazil v jamo. Če napada ne bo še kakšno uro, ga morda danes vendarle ne bo. Ne vem zakaj, toda bil sem prepričan, da sovražnik napada le zjutraj.

Tedaj se je začelo. Tišino v jami je naenkrat presekala tenek Mimičin glas: 'Italijani so, izdani smo.' Istočasno je začelo pokati. Streljal je Vinko s svojo puško, Mimica s pištolo. Za hip sta ustavila napadalce, ki so se morali že dokaj približati jami. V hipu je Mimica skočila z lestve nazaj v jamo. Bila je čisto mirna. S tihim, a odločnim glasom je izgovorila: 'Tovariši, ali drži to, kar smo se dogovorili?'

Vinko, ki je s puško zadrževal napadalce, se ni mogel dolgo upirati: ni imel dovolj municije. Moral jo je prihraniti za nas in zadnji naboj še zase. Dokler se je upiral je bilo od zunaj čuti močno streljanje. Na vsak njegov strel so napadalci odgovorili z dolgimi rafali iz strojnih pušk in z metanjem ročnih bomb. To je pomenilo, da so že čisto blizu. Streljanje je postajalo vse močnejše, znak, da so se napadalci naglo bližali.

Za Mimico se je spustil po lestvi v jamo še Vinko. Na vprašanje, ki ga je malo prej izgovorila Mimica, smo v en glas zaklicali: 'Drži!' Tedaj je vzela dva šaržerja krogel. Začela je pri meni, ki sem ležal na nosilih prvi ob kamniti steni. Zamižal sem in že je počilo.

Drobci kamenja so se vsuli po moji glavi. Gotovo je po meni, sem pomislil.

Odprl sem oči in videl Mimico, ki se je naglo obrnila k sosеду in zopet je počil strel. Sosed je zastokal, se stresel in takoj nato umiril. Brž se je obrnila k naslednjim ranjencem. Samo streli so zamolklo odmevali v jami, sicer ni bilo slišati glasu, razen pritajenega stokanja ranjencev, ki niso bili do smrti zadeti. Mimica je vse hitreje streljala, sedaj v enega, nato v drugega.

Trije tovariši so stisnili glave skupaj z namenom, da bi jih bolničarka pokončala z enim samim strelom. Bali so se, da bo zmanjkalo krogel. Ustreljeni ranjenci so v smrtnem boju padali drug čez drugega. Mimica je v naglici zgrešila še Ivana Snoja in Ivana Mulaca. Streljala je hitro in energično. Nič ni govorila. Še dva strela in v jami je zavladala smrtna tišina. Tedaj je ugasnilo tudi njeno mlado življenje.

Kot Mimica je tudi Vinko, takoj ko se je spustil po lestvi, streljal na enega izmed nas. Ni ga zadel. Zbal se je, da bi mu zmanjkalo municije. Ostal mu je še en sam naboj. Obrnil je puško proti svojemu srcu in sprožil. Umrl je od lastnega strela, zadet naravnost v srce.

V tem so že prišli napadalci do jame. Zaslišal sem hripavo kričanje: „Predajte se!“ Bil je Ernestov glas. V jami je zavladala tišina. Nihče ni odgovoril na klice za predajo.

Kratko tišino je pretrgalo besno streljanje z mitraljezom skozi odprtino v jamo. Vmes so padale bombe, da je pršelo kamenje na vse strani. Jama je bila v hipu polna gostega dima, ki nas je dušil. Komaj sem dihal. Prijela se me je omotica. Ne vem, koliko časa je trajal oglušujoči ropot. Ko je streljanje za hip prenehalo, so se spet zaslišali klici na predajo. Mi smo še vedno molčali, čeprav za nas ni bilo nobene rešitve več.

„Pridite ven, ali pa boste vsi poginili!“ je še klical glas od zunaj, se spominjata Snój in Mulac. In zopet so zasuli jamo z bombami.

Na koncu jame se je slišal stok ranjenca, ki je bil ponovno ranjen ob streljanju v jamo. Nekdo je klical Mimico, naj ga pokonča. Toda nje ni bilo več. Mrtva je ležala med tovariši.

„Mimica je že mrtva,“ se je slišal nek glas. „Prinesi mi njeno pištolo,“ je prosil nekdo. Tedaj se je oni, ki je ležal blizu mene, dvignil. Ves je bil oblit s krvjo. Bomba mu je skoraj odtrgala roko. Z zdravo roko je pokončal življenje onim trem, ki so hropli in se davili poleg mene. Na koncu svojih moči v temi ni mogel najti pištole. Zgrudil se je in umrl.

Ko so napadalci ugotovili, da je v jami vse tiho, so prenehali metati bombe vanjo. Nastal je čuden mir in tišina. Še ves omotičen sem na vhodu v jamo opazil nek obraz. Nagnil se je čez skale in zaklical v temo in dim, ki sta nas obdajala: „Tovariši, predajte se, sedaj ste osvobojeni!“ Molčali smo, nihče se ni oglasil.

Tedaj se je pričel nekdo počasi spuščati po lestvi v jamo. Bil je Ernest. Takoj sem ga spoznal. Na glavi je imel francosko čelado, kot so jih kasneje nosili belgardisti. Ko je stopil na trda tla, je še enkrat ponovil: „Tovariši, osvoboditelji so prišli.“ Slišati je bilo le pridušeno stokanje umirajočih ranjencev.

Ernest se ni zmenil za nas. Že ko je izgovarjal te besede, se je oziral okoli sebe, kakor da nekaj išče. Opazil je čutarico z vodo, ki je ležala na tleh v njegovi bližini. Segel je po njej in se z dolgimi požirki odžejal. Nato je segel po cigaretah, ki so tudi bile nekje v bližini in si hlastno natlačil vse žepe z njimi. Še nas je vpraševal, če ima kdo kaj orožja in pa, kje je bolničarka.

Ko pa je videl, da bolničarke ni, se je vzel na lestev in odšel iz jame. Okoli odprtine se je gnetlo nekaj italijanskih vojakov. Hoteli so videti, kako bo opravil. Če je še kak odpor v jami, jo bo skupil seveda najprej on, izdajavec.

V zahvalo za svoje izdajstvo je moral sedaj tvegati svoje življenje, za katerega se je prej toliko bal. Toda ni se mu bilo treba bati. Nihče od nas takrat ni bil v stanju, da mu kaj prizadene. Bili smo na robu svojih moči. Oster dim po smodniku nas je, kar nas je ostalo še živih, močno omamil.

Pred vhodom v jamo je bilo slišati nekakšno dogovarjanje, vendar besed ni bilo mogoče razumeti. Verjetno je Ernest obvestil svoje gospodarje, da je v jami dovolj varno, da se lahko sedaj tudi oni spravijo vanjo. Takoj za tem se je spustil v jamo mlad tenente. V rokah je držal brzostrelko, pripravljeno na strel. Za njim se je spustil še nekdo s pištolo v rokah.

Tenente je nekaj vprašal v italijanščini in pri tem izgovoril tudi ime Mimica. Vedel je šel za njeno ime. Očitno ga je zanimalo, kje je Mimica. Drugi je šel od ranjenca do ranjenca, si jih ogledoval, nato pa nekaj naročil onim zunaj. Kmalu so prišli vojaki in spravili iz jame mene, Snoja, Mulaca in še dva druga. Položili so nas na tla blizu vhoda v jamo. Vojaki, ki so bili v bližini, so nas radovedno ogledovali.

Tenente nas je spet vprašal, če vemo, kje je bolničarka. Vse so pregledali, vendar je v jami niso našli. Morda, so menili, je zlezla kam globlje v jamo in tam tudi ostala. Mislili so, da ima jama še

en izhod. Za Mimico niso vedeli le, kako ji je ime, ampak tudi to, da je iz Ljubljane.

Ogledoval sem si vojake, ki so stali okoli nas in nas gledali. Bili so zelo oboroženi. Ob pasu so imeli zataknjene ročne bombe. Mule so nosile težke strojnice in lahke minomete. Sklepal sem, da nas je napadla mitralješka četa.

Ko so si nas ogledali, so postrelili umirajoče, ki jim po njihovem verjetno ni bilo več pomoči. Streljal jih je z brzostrelko tenente, ki je prvi za izdajalcem prišel v jamo. Mene, Snoja in Mulaca so pustili pri življenju.

Tu smo se zadržali morda kako uro. Vojaki so venomer nekaj govorili in hodili sem in tja. Gnetli so se okoli nas. Očividno jih je zanimalo, kako izgledajo »banditi«. Ogledovali so si vhod v jamo in še posebno nas, ki smo molče ležali na svojih ležiščih in čakali, kaj bodo storili z nami. Nekateri so glasno drug drugemu nekaj dopovedovali in pri tem krilili z rokami, izražajoč tako nekakšno razburjenost. Drugi so nas opazovali z izrazom sočutja na licih.

Od nekod so prinesli nosila in me naložili nanje. Snoja in Mulaca, za katera sem komaj sedaj ugotovil, da sta tudi ostala živa, so naložili na mule. Snój se je še nekaj upiral. Šele ko mu je nekdo s pištolo zagrozil, se je brž skobacal na mulo. Spravili so nas do roba gozda na majhno jaso. Ko so nas vodili od bolnice skozi gozd, so spet zagrmeli bombe. Izgleda, da so še enkrat zasuli jamo z njimi. Jaso na robu gozda se mi je zdela znana. Spomnil sem se, da sem tam že bil. Bila je javka, od koder so nas z zavezanimi očmi pred dnevi odnesli v bolnico.

Povsod je bilo zelo mnogo vojakov. Položili so me pod košato smreko. Mulac in Snój sta razjahala muli. Stražil nas je vojak v popolni bojni opremi. Kar naprej nas je debelo gledal. Spregovoril pa ni nobene besede z nami. Ležali smo v mehki travi in se ogledovali okoli sebe. Nekoliko stran od nas je bilo 8 zvezanih ljudi. Kasneje se je govorilo, da so bili med njimi učitelji iz Loškega potoka, ki so jih nato ustrelili. Ni bilo mogoče govoriti z njimi.

Razen stražarja se za nas nihče ni zmenil. V bližini je bila grupa oficirjev, ki so stali ali pa sedeli v travi in se pogovarjali.

Vojaki so hodili sem in tja. Vsi vprek so nekaj govorili in si dali opraviti za različnimi opravili. Tedaj se nam je približala postava v karabinjerski uniformi. Ustavil se je pred nami z razširjenimi nogami in nas nekaj časa napeto in molče opazoval. V njegovem ostrem pogledu je bilo opaziti izraz zadovoljstva. Okoli ust se je poigraval porogljiv nasmeh. Tedaj nas je ogovoril: »Če bi bili vi tako pametni,

kot sem jaz, bi sedaj tudi vi lahko delali kot jaz.' Pri tem je vrgel v zrak pomarančo, s katero se je že ves čas poigral, tako da jo je premetaval iz roke v roko. V karabinjerju, ki nas je ogovoril, sem spoznal Rozmana, ki sem ga poznal že od prej. Nekoč je bil partizan, nato pa je dezertiral in postal ovaduh. Nihče mu ni odgovoril. Gledal nas je nekaj časa. Nato se je obrnil in se poigravajoč s pomarančo izgubil med uniformami.

Čez čas so nas spravili na majhne kamione tipa »spa«. Odpeljali so nas proti Glažuti, ki je prav ta dan pogorela. Še se je kadilo od pogorišča, ko smo se peljali mimo. Bilo je že temno, ko smo se ustavili na Grčaricah prav zraven pokopališča. Nekaj časa so nas pustili na kamionih, s katerimi so nas pripeljali. Ležal sem na nosilih, pričakujoč, kaj bo z nami. Nad menoj je bilo le nebo, posuto z brezštevlnimi zvezdami.

Razmišljal sem, kaj naj to pomeni, da smo se ustavili prav tu pred pokopališčem. Na dušo mi je leglo nekaj težkega. Kaj pa, če nas bodo tu postrelili in pokopali? Temna slutnja mi ni hotela iz glave. Po vsem, kar sem zadnji čas doživel, bi bil tak konec skoraj logičen. Hip nato sem pomislil: zakaj pa nas vozijo okoli, saj bi nas lahko postrelili že tam pri jami, kot so druge... in iskrica upanja mi je povrnila klavrno razpoloženje. Tedaj zagrabi nekaj rok za nosila, na katerih sem ležal. Nesli so me proti pokopališču. V mraku sem opazil obrise nagrobnikov, ko so kot močni kremplji štrleli v zrak. Imel sem občutek, kot da se bo zdaj zdaj kateri prevrgel name in me pokopal pod seboj.

Sunkoma so se nosači ustavili in me skoraj vrgli na tla. Na desni zraven mene je grozeče zazijala temna, podolgovata senca, nad njo so se videli obrisi sveže izkopanega kupa zemlje. Položili so me na rob sveže izkopane jame: moj grob! me je spreletelo.

Tudi oba sotrpina, Snoja in Mulaca so spravili tja. Tam smo ležali kako uro ali kaj in čakali, kaj bo. Vsak čas smo pričakovali, da nas ustrele. Zopet so minute postajale dolge kot ure. Kdaj bo konec tega trpljenja? Molčali smo, vdani v usodo, in napeto pričakovali, kaj nam bo prinesel naslednji trenutek. Zraven nas so stali vojaki in se polglasno pogovarjali. Kdo ve, kaj so govorili. Po njihovem obnašanju sem sodil, da tudi oni doživljajo tesnoben občutek, ki ga ima človek pred bližajočo se smrtjo, pa čeprav ve, da to pot sam ne bo umrl. Iz težkega razmišljanja me je zdramil prihod lepo oblečenega oficirja. V jasni noči so se mu svetlikali črni, skrbno očiščeni škornji. Bil je visoke postave. Ustavil se je pri nas in nas ogovoril v srbohrvaščini. Vprašal nas je, od kod smo. Povedal sem, da

smo bili na italijanskem transportu, ki je peljal internirance v taborišče v Italijo. Da so partizani napadli pri Verdu vlak, v katerem so nas peljali v internacijo in da smo bili pri tem ranjeni. Ne vem, koliko je verjel mojemu pripovedovanju. Ničesar ni rekel. Mirno je poslušal, nato pa nekaj naročil vojakom, ki so nas stražili. Nato je odšel.

Zopet smo ostali sami s svojimi skrbmi, kaj bo z nami. Le stražarji so bili okoli nas, sicer pa je vladal na pokopališču mir. V daljavi je bilo slišati pikanje pušk in drdranje strojnih pušk. Vmes je občasno votlo zabobnelo. Gotovo se je razletela kaka mina, sem pomislil. Ofenziva je še trajala.

Iz misli me je zdramil ropot motornega vozila, ki se je naglo približevalo pokopališču. Ustavilo se je tik nas. Iz njega je skočil vojak, ki je prinesel pismeno obvestilo. Predal ga je enemu izmed vojakov, ta je prižgal vžgalico in prečital vsebino. Obrnil se je k drugima dvema in rekel le eno besedo: »Andiamo.«

Vojaka sta skočila, pograbila nosila in nas brž posadila nazaj na kamion. Že se je kamion premaknil in nas odpeljal iz hladnega objema smrti.

Rešeni smo, sem pomislil, ko je kamion drdral po prašni cesti in se oddaljeval od pokopališča. To pot in na tem pokopališču nas prav gotovo ne bodo ustrelili, mi je rojilo po glavi. Občutil sem resnično olajšanje, ki ga lahko razume samo na smrt obsojeni, ki mu je bilo prizaneseno. Vožnja ni trajala dolgo. Hitro smo se ustavili. Razložili so nas in odnesli v svetle in čiste prostore. Dišalo je po zdravilih. Ljudje z belimi plašči so nas odnesli v majhno izbo — previjališče. Zdravnik nas je površno pregledal, samo toliko, da je ugotovil, kako je kdo ranjen. Ran pa nam niso previjali. Nato so nas spravili v drug prostor, kjer smo ostali sami.

Občutil sem, da nam po vsem, kar se je z nami danes zgodilo, ne preti več smrt, ki smo ji bili ta dan že tolikokrat blizu. Čeprav se je žarek upanja vse bolj večal in sem občutil prijetno toploto po vsem telesu, so se mi misli venomer vračale na pravkar prestano gorje. V duhu sem še in še preživljal dogodke zadnjih, usodnih ur. Na dušo mi je legla teža prevelike utrujenosti. Pogreznil sem se v nemiren sen.

Zgodaj zjutraj so nas spet naložili na kamion, ki se je priključil koloni vozil, ki so čakala na cesti. Za nami so pripeljali še druge kamione, bili so polni mož in žena, ki so jih spremljali vojaki v čeladah in s puškami v rokah. Očigledno je bil to transport, ki je vozil ljudi v internacijo ali koncentracijsko taborišče.

Kolona kamionov se je počasi pomikala po prašni cesti skozi gozd. Kamion, kjer smo ležali mi trije, je vozil nekako v sredini. Na kamionu pred nami se je peljal Ernest. Razen njega je bilo tam še nekaj kmečkih mož in partizanka Tjaša, ki sem jo še od prej poznal. V Loškem potoku se nismo ustavili, pač pa nekje za vasjo. Tam so civilistom ukazali, naj gredo s kamionov. Odpeljali so jih v gmajno, nekoliko stran od ceste. Kmalu je bilo slišati regljanje strojnih pušk. Vojaki so se vrnili sami brez ujetnikov. Kar tam ob cesti so jih ustrelili. Svoja življenja je žrtvovalo takrat deset ljudi.

Po opravljenem delu je kolona nadaljevala pot. Peljali so nas na Velike Bloke. Že v Loškem potoku so se naši koloni pridružila še nova vozila. Bila so polna ljudi za internacijo. Okoli njih se je trlo žena in otrok, ki so jokali in se poslavljali od očetov, bratov in sester, s katerimi se morda nikoli več ne bodo videli.

Na Velikih Blokah so nas strpali v šolo, kjer je bilo že polno ljudi, ki so čakali, da jih prav tako odpeljejo v internacijo ali pa bog ve, kakšni usodi nasproti. Med množico sem zagledal znanca. Bil je Jesih z Iga.

Nekoč je bil partizan, nato pa je prestopil k belim in postal izdajalec. Kasneje ga je doletela pravična kazen. Takrat me je tudi spoznal. Stopil je k meni in mi rekel :»Vinko, zaklali vas bodo.« Nisem ga hotel poznati. Takrat nisem vedel, kaj dela tu med temi ljudmi.

Že prej sem sklenil, da iz previdnosti ne bom nikogar poznal, vse dokler nas ne spravijo na sodišče. Računal sem, da se moram na vsak način dokopati do rednega vojaškega sodišča. Nekje sem namreč slišal, da obsojene takoj pošljejo v zapore in da med njimi ne izbirajo talcev. Vsak razgovor z znanci, za katere nisem vedel, kaj so in kaj mislijo o partizanih, je bil lahko tudi provokacija. Dokler ne bom sojen, me še vedno lahko doleti najhujše, sem si mislil in po tistem upal, da se nekako izmotam iz neprijetnega položaja.

V šoli nas niso dolgo zadrževali. Odpeljali so nas najprej na karabinjersko postajo. Še vedno sem ležal na nosilih, na katera so me položili že na Ogancih. Položili so me na tla v sobo, ki je bila vsa mokra. V vdolbinah poda je stala bog ve od kdaj nekaj centimetrov visoka scalnica. Neznansko je zaudarjalo. Oster smrad razpadajočega urina je napolnjeval prostor, tako da se je komaj dalo dihati. Cel dan in še eno noč smo ostali tu. Tu so nas prvič zaslišali, čeprav samo površno. To nas je potrdilo v upanju, da nas ne bodo ustrelili.

Naslednji dan so nas odpeljali s kamioni naprej proti Rakeku. Naložili so nas v živinske vagone in vlak je potegnil proti Ljubljani. Vse do tedaj, se mi zdi, je našo usodo delil tudi izdajalec Ernest. Na Rakeku sem ga zgrešil; ponovno sva se srečala šele ob razpadu Italije.

V Ljubljani so nas razložili iz vagonov in postavili na pločnik pred železniško postajo. Ležali smo prav pod električno uro. Mimo nas so hodili ljudje in nas ogledovali.

To pot so jim okupatorji lahko pokazali tri »bandite«. Mimo-idoči so nas gledali le od daleč in hiteli vsak svojo pot. Njihovi pogledi so izdajali prej skrito sovraštvo do okupatorja kot pa strah pred njim.

Bili smo močno zastraženi in razgovor z nami ni bil dovoljen. Izgledali smo zelo revno. Po glavi smo bili ostriženi do kože. Bili smo raztrgani in umazani. Če bi nas kdo vprašal, kdaj smo se zadnjič umili, se nihče od nas ne bi mogel spomniti. Razen tega smo bili vsi trije težko ranjeni. Ogovoriti se nas ni upal nihče.

Tako smo ležali tam precej časa, gotovo več kot dve uri. Čakali smo, da nas prepeljejo v bolnico. Nisem vedel, da me je nekdo od ljudi, ki so nas videli na postaji, spoznal in brž javil mojim, kje me je videl in v kakšnem stanju.

Niso nas takoj odpeljali v vojno bolnico v Moste, ampak najprej v bivšo belgijsko kasarno in šele nato na kirurški oddelek vojne bolnice. Ves čas nas je spremljal in stražil karabinjer z nabito puško.

V vojni bolnici smo končno spet ležali na posteljah. Pozabil sem že, kakšen občutek ima človek, če leži na čistem postelnem perilu. V veliki, svetli sobi smo ležali sami trije. Nihče nas ni motil. Stražar je bil pred vrati. Občasno je pogledal k nam, če smo vsi v posteljah, če ni morda kdo ušel. Vendar tudi če bi hotel, brez tuje pomoči to ne bi bilo mogoče. Zato nihče od nas na to ni mislil.

Tu v bolnici smo se začeli pogovarjati med seboj tudi o kočljivejših stvareh. Poznali smo se že kakih deset dni, toda drug o drugem nismo vedeli še ničesar. Vse doslej ni bilo trenutka miru, kot ga imajo sicer bolniki v bolnicah na pretek in si preganjajo čas tako, da se pogovarjajo o vsem mogočem. Mi vse doslej take prilike nismo imeli. Z nami se je toliko dogajalo, da je vsak mislil le, kako si bo ohranil glavo in zmanjšal trpljenje. Tu v bolnici se nam je ponudila priložnost, da se natančneje spoznamo med seboj.

To je bilo potrebno. Bližal se je čas zasliševanja in sojenja, pa smo se morali dogovoriti, kako se bomo najbolje branili. Doslej smo

se menili le čisto navadne reči. Še na Ogancah smo se šalili, kolikor so nam moči dopuščale. Nihče ni hotel pokazati malodušja. Drug drugega smo bodrili in tako preganjali misel na to, kaj bo z nami, če bi odkrili bolnico.

Iz teh pogovorov sem sklepal le, da sta moja soseda še mlada in neizkušena. Nobeden od njiju še ni služil vojske. Samo jaz sem bil pri vojakihi v stari Jugoslaviji. Bila sta navdušena partizana, poštena in iskrena fanta, vendar nekoliko naivna. Tudi sedaj, ko smo bili vsi trije ujeti, sta bila med seboj zelo odkrita in sta se pogovarjala o vsem mogočem. Ko sem ju tako poslušal, sem se celo zbal, da se ne bi v svoji iskrenosti kaj zagovorila na zasliševanju pred preiskovalnim sodnikom.

Spočetka, vse dokler nisem bil na čistem, da sta to poštena borca, z njima nisem želel kaj več govoriti o sebi. Predvsem nisem želel priznati, da sem partizan. Trdil sem, da sem bil ranjen ob partizanskem napadu na transport internirancev. Tudi njima sem svetoval, da je bolje, da ne priznata, da sta partizana. Bolje je ne govoriti, s kom sta se družila, ko sta bila med partizani, niti koga sta srečala. Razmer v partizanih naj prav tako ne opisujeta. Na vse, kar ju bodo vprašali, naj odgovorita na najkrajši način.

Sedaj smo izven najhujšega, sem menil. Postali smo vojni ujetniki. Z nami ne morejo več ravnati nezakonito, kot so to počenjali prve ure po tem, ko so nas ujeli. Sedaj nas morajo dati pred sodišče. Obsodili nas bodo in spravili v zapor. Vojna tako ne bo več dolga.

Drugi dan bivanja v bolnici nas je zdravnik, verjetno kirurg, končno natančneje pregledal. Po desetih dneh so mi vzeli z desne noge mavec. Druga dva tovariša so tudi previli in jima očistili rane. Kljub vsem transportom in dejstvu, da sem imel od strela zdrobljeno stegenico, se mi je kost zarasla. Oba dela stegenice sta se sprijela. Noga je bila krajša in ni se več majala na zlomljenem mestu. Bolečine, ki sem jih čutil prej pri vsakem premiku, so sedaj popustile. Vendar hoditi še nisem mogel. Na mestu rane je bilo pod kožo čutiti zadebeljeno kost.

Z zboljšanjem zdravstvenega stanja se mi je povrnilo tudi upanje v srečen izid neprijetnega položaja. Prek osebja bolnice, med katerim so bili tudi pristaši Osvobodilne fronte, sem kmalu vzpostavil zvezo s svojci. Tudi Snoj je svoje obvestil o položaju, v katerem se je nahajal.

Tako smo si že toliko opomogli, da smo vedrejši pričakali ponovna zasliševanja in sojenje. Zasliševal nas je zopet isti oficir, ki nas je prvi ogovoril po tem, ki smo bili ujeti na Ogancah. Lepo je

govoril srbohrvatsko. Pravili so mu konte. V bolnici smo ostali kak teden. Nato so nas premestili v zapor v takratno belgijsko kasarno. Na sodišču so hitro opravili z nami. Vsi trije smo bili obsojeni na dosmrtno ječo. Nihče od nas ni priznal, da je bil partizan. Na odsluženje kazni so nas poslali v zapore v Italijo. Nekaj časa sem sedel v zaporu v Aleksandriji in nato v Padovi, moja tovariša pa nekje v srednji Italiji.

Leto se je kmalu obrnilo in italijanski fašizem je padel. Z njim je propadla država, ki nas je obsodila na dosmrtno ječo. Iz zaporov in koncentracijskih taborišč po Italiji so se jele vračati množice zapornikov, internirancev in drugih, ki so bili izgnani iz Jugoslavije, da ne bi motili okupatorja pri njegovem raznarodovalnem delu.

Po dnevih potikanja po severni Italiji in s pomočjo naključnih prevoznih sredstev, večinoma vlaka, in seveda s pešačenjem sem se kmalu po razpadu znašel v Brkinih. Priklučil sem se prvi partizanski enoti, na katero sem naletel. Bil je to šesti bataljon vojske državne varnosti (VDV).

Naslednje leto junija meseca sem bil prestavljen na Dolenjsko za pomočnika komisarja bataljona VDV. Štab bataljona se je takrat nahajal v Podturnu pri Dolenjskih Toplicah.

Ob prevzemu dolžnosti mi je bila ena prvih skrbi, da spoznam, kdo so še člani štaba razen komandanta in njegovih najožjih sodelavcev, ki sem jih spoznal takoj ob prihodu na novo službeno mesto. Vzel sem v roke spisek članov štaba in tudi delov enote, ki je pripadal direktno štabu bataljona. Med temi je bila tudi kulturniška skupina, ki so jo takrat imele že vse večje enote naše vojske. Med imeni kulturnikov sem opazil ime, ki mi je bilo dobro znano in ki ga ne bom pozabil nikoli. Bilo je Ernestovo ime.

Ime je pač ime. Samo po sebi ti ničesar ne pove. Šele ko spoznaš osebo, ki ga nosi, se ti odkrije pomembnost imena. Zato sem sklenil, da se pozanimam, kdo je človek, ki nosi to ime. Saj je dosti ljudi, ki imajo enaka imena. Poprosil sem v štabu, da mi povedo kaj več o človeku, ki mi je mahoma vzbudil pozornost. V spominu so se mi zvrstili usodni dogodki, ki sem jih preživel od napada na bolnico na Ogancih. V duhu sem še enkrat doživljal vse strahote od trenutka prostovoljne usmrčitve v jami do italijanskih zaporov in do srečne vrnitve nazaj na osvobojeno ozemlje.

V štabu bataljona mi kaj dosti niso znali povedati o Ernestu. Hvalili so ga, da odlično igra harmoniko, da je sicer discipliniran in sploh dober tovariš. V partizane je prišel iz taborišča na Rabu z Rabsko brigado. Ko se je oblikovala v VDV enoti kulturniška

skupina, je tudi on prišel v to enoto. Pred kratkim je bil prestavljen v Gubčevo brigado.

Bil je ponedeljek. Nekdo je dejal, da je kulturniška skupina Gubčeve brigade priredila ravno prejšnji dan miting v Dolenjskih Toplicah. Ernest da je ves popoldan igral harmoniko. Po končanem mitingu so gotovo odšli nazaj v Gubčevo brigado. Tako moje prvo poizvedovanje ni obrodilo sadu.

Nisem odnehal. Preveč me je žgalo v notranjosti. Moral sem se prepričati, kdo je ta človek. Če je res on, ga je treba onemogočiti, preden povzroči novo zlo. Tako, kot je storil z nami, bo storil tudi z drugimi, kakor hitro se mu bo pokazala taka priložnost. Moral sem pohiteti.

Sklenil sem, da se takoj odpravim v Dolenjske Toplice poizvedovat, kje se nahaja kulturniška skupina Gubčeve brigade, ki je nastopila na mitingu. Na komandi Novega mesta, ki je bila takrat v Dolenjskih Toplicah, sem zvedel, da se del kulturniške skupine še ni vrnil v Gubčevo brigado. Po mitingu so odšli v zidanice neke nad Riglom. Rekli so, da se še ta dan vrnejo.

Ni mi preostalo drugega, kot da počakam, kdaj se bo skupina vrnila. Odšel sem v vas in se zadrževal na cesti, ki vodi v smeri proti Riglu. Dolenjske Toplice so bile takrat polne partizanov. Ti so venomer prihajali in odhajali.

Nekako ugodno sem se počutil, ko sem se sprehajal po cesti. Motila me je le misel, da se bom vsak čas srečal s človekom, ki je povzročil toliko gorja. Nekje v globini duše sem si želel, da ga ne bi srečal ali da to ne bi bil on. Odganjal sem take misli. Zadet ga mora pravična kazen. Preveč gorja nam je prizadejal.

Med skupino partizanov, ki so se bližali vasi, sem zagledal v daljavi postavo človeka, ki mi je takoj vzbudil pozornost. Bil je močne postave, srednje velik. Razlikoval se je od drugih po tem, da je bil čisto siv. Že od daleč sem ga spoznal po postavi, ko pa je prišel bliže, sem ga spoznal tudi po potezah obraza. Oboje se mi je pred dobrim letom globoko vrezalo v spomin. Brez dvoma, bil je on. Potlačil sem v sebi razburjenost in stopil k njemu z vprašanjem: „Si ti, Ernest?“ Za hip se je njegov pogled ustavil na meni in me z rahlim začudenjem vprašujoče gledal, češ kdo je ta, ki ga kliče kar po imenu. Nekako površno mi je odgovoril: „Da!“ Misлил je, da je s tem odgovorom opravil, in že se je obrnil, da bo nadaljeval pot.

„Si iz Ljubljane?“ sem spet vprašal. „Da, da,“ je ponovil, kot da bi si s tem hotel odgnati nadležna vprašanja. Kaj neki ga gnjavi tu na cesti nekdo, ki ga niti ne pozna. Nadaljeval sem z vprašanji: „Si

bil v transportu, ki so ga napadli partizani pri Verdu?' Tudi to je potrdil. Očividno se mu je zdelo, da ga nadleguje kak znanec iz transporta, ki pa se ga ne more spomniti. Po njegovem obnašanju ni bilo niti za hip opaziti, da bi se spominjal dogodkov v bolnici na Ogancah. Verjetno je živel v prepričanju, da razen njega ni ostal živ nihče iz bolnice. Bil je še vedno čisto miren.

Njegovi odgovori so mi zadostovali. Bil sem prepričan, da ni nihče drug kot človek, ki je izdal bolnico na Ogancah. Naglo sem se odločil. 'Aretiran si!' sem mu rekel. 'Z menoj boš šel na komando mesta, kjer se bomo natančneje pogovorili.'

Ta odločitev nanj ni napravila nobenega vtisa. 'Lisjak,' sem pomislil. Morda je sam pri sebi čutil, da ga bo kdo nekoč le odkril, pa se je vnaprej na to pripravil. Vedel je, da bo moral v takem primeru ostati kar se da miren in zatreti v sebi vsako reakcijo, ki bi lahko izdala njegovo prizadetost. Še verjetneje pa je bil prepričan, da gre za pomoto, še prav posebno, ker mu vzroka aretacije nisem povedal. Tako se je mirno obrnil in mi sledil.

Na komandi mesta so se vsi čudili, zakaj sem ga aretiral. Kolikor so ga v teh dneh spoznali, so ga vsi imeli za poštenjaka. Niso mi verjeli, ko sem jim v kratkih besedah povedal, kdo je ta človek in kaj je storil. Protestirali so, da kaj takega ne more biti res. Svetovali so mi, naj še enkrat dobro premislim. Jaz pa sem vztrajal pri svojem, da sem prijel pravega človeka. Očitno je bilo, da si je s svojim obnašanjem znal pridobiti naklonjenost svoje okolice. Vsekakor je to dostikrat neredka lastnost pokvarjenih ljudi.

Na komandi mesta so nazadnje popustili. Sklenil sem, da ga odpeljem na štab bataljona VDV. Razorožil sem ga in mu povedal, da gre nekaj metrov pred menoj. Napolila sva se v Podturn. S puško, pripravljeno na strel, sem šel za njim. Ni se upiral. Še vedno ni natanko vedel, za kaj pravzaprav gre.

Ko sva zunaj vasi ostala sama, sem mu začel pripovedovati o dogodku na Ogancah in mu tudi povedal, zakaj sem ga aretiral. Poslušal je in se čudil. Ni se skušal braniti, češ da sploh ni bil na Ogancah ali podobno.

Glas mu je drhtel, ko je pravil, da kolikor ve, na Ogancah nihče ni ostal živ. To da je nekje slišal; le on se je na čuden način rešil. Izgubil se je v gozdu, ko je šel na stran. Kasneje so ga Italijani ujeli in poslali v internacijo na Rab. Sploh ničesar ne ve, kaj se je na Ogancah dogajalo. Tako mi je z glasom, ki naj bi bil čim prepričljivejši, dokazoval svojo nedolžnost.

Nisem ga poslušal do kraja. Le vprašal sem ga: 'Kaj pa mene se spominjaš? Jaz sem Vinko, eden od tistih, ki so bili v jami usodnega dne, ko si pripeljal okupatorsko vojsko do jame, imel sem desno nogo v mavcu. Jaz se te spominjam, sam si se prvi spustil v jamo, potem ko so vojaki zmetali vanjo dosti bomb in streljali po ranjenih s strojnimi puškami.'

Govoril sem počasi in ker sem hodil za njim, opazoval, kako bo reagiral na moje besede. Njegova hoja, ki je bila spočetka dokaj samozavestna in koraki zanesljivi, je postajala sedaj vse bolj negotova. Glava se mu je počasi spuščala globlje med ramena, koraki pa so postajali neodločni, nič več tako enakomerni kot doslej.

'Da boš vedel,' sem nadaljeval, 'trije iz jame smo ostali živi. Razen mene je tu v bližini v Potoku še Snoj. Tudi on bo lahko pričal. Prav gotovo te bo poznal, takoj ko te bo ugledal.'

'Jaz nisem nikogar izdal,' je kar naprej trdil Ernest in skušal ponoviti zgodbo, ki jo je že prej povedal.

'Vse boš povedal po resnici; zato ker si strahopetec,' sem še dejal.

Približala sva se Podturnu. Na štabu so že vedeli, koga sem pripeljal. Tudi to so vedeli čemu. Komisar Janez Japelj je bil že prej o vsem obveščen. Nekoč sem mu pripovedoval, kako je bila izdana bolnica na Ogancah.

Štab bataljona je sklenil, da premestimo Ernesta v zapor v dolenjsko vojno področje. Tam je takrat že delovalo redno sodišče, ki naj bi ugotovilo krivdo in sodilo izdajalca. Po štirinajstih dneh je bila razpisana javna razprava v Dolenjskih Toplicah. V zdraviliški dvorani se je trlo ljudi. Prišli so domačini iz bližnje in daljne okolice Toplic. Obtoženca je poznalo mnogo ljudi. Zapomnili so si ga, bil je dober harmonikar.

Na sodišču se je branil, da so ga Italijani ujeli in mučili. Ni mogel vzdržati. Pripeljal jih je v bolnico, da bi si ohranil življenje. Sodišče ga je spoznalo za krivega. Obsojen je bil na smrt z ustrelitvijo. Njegove prošnje za pomilostitev na SNOS niso uslišali. Dolegala ga je pravična kazen.«

Tako je pripovedoval Vinko Smolnikar. Takrat sem šele zvedel, da ni edini preživeli ranjenec iz bolnice na Ogancah, da sta živi še dve priči tistega usodnega dogodka, Ivan Snoj in Ivan Mulac. Zadnji je opisal dogodek v seriji člankov v »Kočevskih novicah« leta 1962. Njegov opis je Smolnikarjevo pripovedovanje le še deloma dopolnil.

Zanimivo je še vedeti, kako je okupator opisal dogodke na Ogancah. Ljubljanski dopisnik časopisa »Il piccolo di Trieste« Carlo Tigoli je priobčil v omenjenem časopisu članek z naslovom: »Divizija Isonzo v borbi s partizani.« Članek je bil kasneje, in sicer 11. IX. 1942, priobčen tudi v »Slovenskem domu« št. 20 s podnaslovom »Zdravnica ustrelila v podzemni jami 10 ranjenih partizanov«. Ta dopis je zanimiv, ker kaže, da tudi okupatorjeve oblasti niso natančneje vedele, kaj se je na Ogancah v resnici dogajalo. Verjetno je tudi, da so pred javnostjo hoteli zakriti resnico. Iz dopisa se ne hote vidi razmah partizanstva na Slovenskem spomladi 1942 na področju, ki ga je zasedla omenjena divizija. Dopisnik med drugim piše:

»Že leto dni je razmeščena ta divizija v področju na južnem delu pokrajine (ljubljanske, op. p.), ki je zelo težko prehodno. V tej coni, ki je spričo svojih ugodnih pokrajinskih značilnosti pripravna za prodiranje, na drugi strani pa je zelo težavna za nadziranje, so se zasidrali komunisti, ki so na teh hribih, v teh temnih soteskah in votlinah spletli svoja gnezda in razpredli svoje celice. V osrčju teh prostranih gozdov z nizko in visoko vegetacijo se skrivajo kraške jame, v katerih je nešteto možnih skrivališč. In to področje je zasedla že pred dobrim letom divizija »Isonzo« ter prestala silno strupeno zimo, kakršne zlepa še ni bilo. Treba je videti to življenje v izoliranih posadkah in vzdolž železniške proge, da si lahko človek predstavlja žrtve, ki jih zahteva ta služba, pa tudi fizične in duhovne sile, ki so potrebne, da ne popustiš. Ta prostranost gozdov in kraških jam je omogočila komunistom, da so si postavili in uredili svoja skladišča, posebno ambulate in poljske bolnice ter razpredli vso tisto organizacijo, četudi okrnjeno, ki je potrebna, da lahko spraviš v gibanje formacije mož, ki delujejo izven zakona. Med operacijami so italijanske čete zajele več sto upornikov, pa tudi velike množine vojnega materiala, izvirajočega iz jugoslovanskih in angleških tovarn. Uničena so bila skladišča, pa tudi majhne delavnice, telefonske centrale ter majhna in okrnjena električna centrala. Zaplenjenega je bilo mnogo orožja. Skoraj vse puške imajo na kopitih vžgano znamenje srpa in kladiva s črko »P«.

V neki jami, katere vhod je bil skrit v gošči, so odkrili grenadirji majhno poljsko bolnico. Ko so se vojaki približali vhodu v jamo, so postali pozorni na zaporedne strele. Ko je bil premagan začetni upor, se je nutil njihovim očem strahoten prizor. Sedem ali

osem ranjencev, ležečih na slamnatih ležiščih, je bilo mrtvih in vsak je imel na sencih rano.

Samo eden je, dokler je bil še živ, pripovedoval našim vojakom, kako je neka mlada zdravnica iz Ljubljane, ki jih je negovala, ob prihodu italijanskih čet postrelila v bolnici ležeče ranjence, ki se niso mogli gibati. Tik preden so prišli vojaki v jamo, se je spustila po kanalu do drugega brezna pod jamo, v kateri so se znašli. Vojaki so sledili zdravnici in stopili v spodnje brezno, kjer so bili ob svitu svojih svetilk priča drugemu groznemu prizoru. Dva ranjenca sta ležala na tleh negibna, ustreljena iz samokresa, ki je bil sprožen proti njihovim sencam iz bližine nekaj centimetrov. Tretji pa je ležal zleknjen na tleh s samokresom v roki. Ženska pa je bila med dvema skalama, kjer je obvisela, ustreljena z dvema streloma iz samokresa. Pod truplom enega mrliča so našli samokres, s katerim je zdravnica postrelila ranjene partizane.

Kakšna žaloigra se je odigrala v globini brezna, ko so se mu bližali vojaki? Morebiti se je eden izmed ranjencev uprl in je imel še pred smrtjo toliko moči, da je lahko ustrelil zločinsko zdravnico, ki se je, hoteč se rešiti pred streli, zatekla med obe skali, kjer so jo našli mrtvo. Nikdar ne bo točno znano, kaj se je zgodilo v tej ambulanti, skriti v zemlji, zakaj noben očividec ni preživel te tragedije.«

Mi pa vemo, da so trije ranjenci, tri priče preživele tragedijo v jami. Zahvaljujoč se njihovemu pričevanju danes vemo, kaj se je takrat zgodilo z eno prvih partizanskih bolnic pri nas. Kot še mnogokrat tako je tudi v tem primeru tragedijo povzročil izdajalec. Zasluga »vrlih grenadirjev«, kot piše v članku, je bila le, da so s svojo prisotnostjo sprožili tragično, a junaško odločitev skupine ranjencev z bolničarko na čelu, da gredo raje v smrt, kot pa da padejo živi v roke okupatorja.

Ta izjemna moralna moč slovenskega človeka iz časov narodnoosvobodilne vojne zasluži, da je ne pozabimo.

Polagoma smo se spuščali po strmi poti, ki vodi od Zgornjih Poljan proti Jermendolu. Noč je bila temna, zvezdnata. Na vzhodu se je ponujala luna. Bila je že tik za robom obronkov, ki se spuščajo od Petelinjaka strmo proti dolini. Vsak čas bo srebrna lunina svetloba zajela tudi nas. Gozdovi pred nami v smeri Babne police so se že kopali v luninem svitu. Bila je prijetna noč. Zaradi hoje je bilo hladno ozračje zelo ugodno.

Molče smo se spuščali v dolino. Nihče ni govoril. Bilo mi je kar prav tako. Vsega me je prevzel občutek notranjega zadovoljstva. Po vsem, kar sem doživel zadnje dni, sem sedaj čutil nepopisno olajšanje. Končno se vračam v enoto. Nič več ne bom trpel ne stradanja ne žeje kot doslej. Ne bo se mi treba potikati po gozdu in se skrivati pred preganjavci kot ranjena zver pred lovci. Občutek, da bo poslej življenje spet varnejše, mi je vračal zaupanje.

Veselil sem se srečanja s tovariši iz bataljona. Večine nisem videl, odkar sem odšel v bolnico za Mrtalozi. Zanimalo me je, koliko jih je še živih, kakšna usoda je doletela one, ki jih ni več, koga je okupator ujel in tako dalje. Razmišlal sem o tem, kako bodo sprejeli vest o tragičnem koncu bolnice. Stotero misli se mi je vrtilo po glavi z naglico in brez reda. Bil sem nestrpen in komaj sem čakal, da se znajdem spet v krogu tovarišev.

Cesto smo previdno prečkali pri hiši v Jermendolu. Postajalo je že svetleje. Noč se je umikala dnevu. S prvo zarjo je postajala hoja utrudljivejša. Bilo je še temno, ko smo se približali Babni polici.

Babna polica je bila še pred kratkim cvetoča vas. Lepe hiše, lepo obdelana polja in prijazni ljudje, ki so imeli vedno dovolj suhih hrušk in lepih besed za partizana. Toda prišla je ofenziva. Vas so požgali, vse ljudi izgnali iz vasi in internirali. Namesto pri-

jaznega nasmeha nas je sprejelo mrzlo, obžgano zidovje pogorelih hiš. Nikjer žive duše. Povsod mir in tišina. Za hip smo se ustavili pri prvem pogorišču, nato smo se vrnili v gozd tik za vasjo. Kmalu smo naleteli na nekaj partizanov. Vsi so bili moji znanci še iz bataljona. Sem so prišli z namenom, da najdejo zvezo z drugimi.

Sedeli smo na mehkem bukovem listju in se potihoma pogovarjali. Drug drugega smo ogledovali z zanimanjem, kot da se nismo videli že nekaj let. Skoraj vsak je doživel kaj takega, česar ne bo mogel nikoli pozabiti. Če je sam srečno preстал težke dni, je gotovo doletelo kaj hudega njegovega očeta, mater, brata ali sestro ali kakega drugega sorodnika. Vsak je bil prizadet na nek način.

Po njihovem govorjenju se je poznalo, da je ofenziva zapustila globoke sledi v njihovih dušah. Iz njihovega obnašanja je izginila tista brezskrbnost, ki je bila značilna za čas pred ofenzivo. Prej so bili živahni, včasih celo bučni. Sedaj je vsak njihov gib izdajal previdnost, notranji nemir, ki nas je vse zajel. Vsem se je poznala skrb, kaj bo poslej z nami, ali je partizanstvo res uničeno, kot so se raznesli glasovi po dolini.

Niso verjeli tem glasovom, hoteli so se sami prepričati, se pogovoriti z drugimi in šele nato ukrepati. Toda kaj bi se dalo ukreniti po vsem tem? Ostale so še samo dve ali tri možnosti. Prijaviti se okupatorju, ki te bo ustrelil ali pa poslal v internacijo ali zapor; prestopiti k beli gardi, ki je po ofenzivi že začela dvigati svojo ostudno glavo; ali ostati v partizanih, pa naj se zgodi karkoli.

Poslušal sem, kako so preživeli ofenzivo. Vsi, ki so preživeli ofenzivo, so jo preživeli zaradi tega, ker so dobro poznali te kraje. Spretno so se umikali sovražnim patrolam in se skrivali v gostem grmovju, zakopani v listju, med skalami, v krošnjah dreves ali na nepristopnih mestih strmih pobočij loških hribov. Večinoma so se umikali pred sovražnikom po dva, največ trije. Mnogi so ostali sami in se tako prebijali skozi ofenzivo. Ko je minilo najhujše in se je največji del okupatorske vojske premaknil naprej na Kočevsko in proti Gorskemu kotarju, so se prebijali prek Babne police proti Snežniku. Zvedelo se je, da je del bataljona ostal nedotaknjen. Ofenziva ga je obšla. Okupator namreč ni preveč natančno preiskoval obširnih snežniških gozdov, osredotočil se je bolj na naseljene kraje in gozdove okoli naselij. Kaže, da je želel prizadeti predvsem prebivalstvo in ga tako odsekati od partizanstva. To se mu je posrečilo, vendar ne povsem in tudi ne za dolgo.

Na vzhodu se je že skoraj povsem zdanilo. Tu nismo smeli ostati. Okupatorjeve patrole so še vedno imele iniciativo v rokah.

Podnevi nas bi lahko kdo opazil. To bi nam utegnilo nakopati na glavo neprijetno srečanje s fašisti in nam onemogočiti pot do bataljona, ki je bil nekje v gozdu v bližini Grajševke. Razdelili smo se v nekaj skupin po štiri do pet ljudi in se odpravili po različnih poteh proti snežniškim gozdovom.

Odšel sem s skupino, ki jo je vodil nekdo iz bivše Rakovške čete. Naglo in molče smo se spustili čez Babno polico in zavili v zložne hribe na drugi strani vasi. Pot je bila enolična, same košeni-ne, posejane z redkim grmovjem. Ni čudno, da smo se v jutranjem mraku izgubili. Kljub zagotovitom našega vodnika, da bomo kmalu čez golo hribovje zavili v gozd, nam to ni uspelo. Tavalj smo okoli istega hriba in se nato odpravili v smer, kjer je bilo videti, da je gozd najbližji. Popolnoma se je že zdanilo, ko smo se le nekako dokopali do gozda in z olajšanjem nadaljevali pot v taborišče.

Že precej pod taboriščem, ki je bilo v bližini Grajševke, nas je ustavil stražar. Čutil nas je že od daleč, čeprav smo hodili, kar se je dalo potihoma in previdno. Ni nas zadrževal, zato nas ni niti ustavljal, molče smo se pozdravili in odšli mimo njega v smer, ki nam jo je nakazal kar z roko.

V taborišču je vladala popolna tišina. Nihče ni govoril na glas. Fantje so si molče dajali opravka z raznimi stvarmi. Iz njihovega obnašanja je bilo videti, kot da venomer nekaj pričakujejo. Vsi so bili nekam napeti in mnogo bolj živčni, kot sem si lahko predstavljal. Mislim sem si, da jih bom našel bolj sproščene, kakor smo bili mi. Saj jih tod niso tako zasledovali kot nas. Vsaj tako so pripovedovali drugi. Toda temu le ni bilo tako. Da so se obdržali v veliki skupini, so se morali vsi spremeniti v stražarje in izvidnike. Biti so morali skrajno previdni in se takoj umakniti kam globlje v gozd na novo, vsaj za kratek čas varnejše mesto. Sovražnik je nenehno šaril okoli njih. Po gozdu so tipale manjše skupine vojakov, izvidnice, ki bi takoj obvestile svojo enoto, če bi naleteli na večjo skupino partizanov. Jasno je, da so zaradi tega bili vsi nekam zbegani in vase zaprti. Zaradi neprespanih noči so bili izčrpani. Položaj je postajal iz dneva v dan težji, ker je tudi hrane primanjkovalo. Ponjo so hodili daleč v dolino, do prvih njiv. Tam so si nakopali krompirja in nabrali raznih poljščin, ki jih je nudila skopa in takrat že ne več tako skrbno obdelana zemlja.

Skupine partizanov so hodile po hrano tudi v skrivne magazine za Petelinjakom in drugam. Dosti magazinov so Italijani odkrili s pomočjo izdajalcev, bivših partizanov, ki so se predali in prešli k belogardistom. Nekaj hrane je vseeno ostalo na skritih mestih.

V taborišču je vladala stalna pripravljenost za umik ob najmanjšem znaku nevarnosti. Bilo je nevarno, da enota povsem razpade, če komanda ne bo kaj ukrenila. Razgovora o vojaškem položaju smo se vsi izogibali.

Ranjenca ni bilo med nami nobenega, tudi bolan ni bil nihče. Tako nisem imel nobenega zdravniškega dela. Posedal sem na mehkem mahu med skalami in z drugimi vred napeto čakal, da mine dan in da se spusti noč, ki nam je edina prinesla vsaj malo olajšanja. Le patrola, ki je bila odrejena, da gre po vodo in hrano, je bila prikrajšana. Zanje je noč predstavljala velik napor, saj so morali hoditi in hoditi, da so prinesli nekaj hrane in vode.

Končno je komandant Slavec popustil. Uvidel je, da tako ne bo mogel obdržati skupine skupaj. Moral je popustiti želji tovarišev, ki so mislili, da bi bilo za enkrat najbolje, če bi se enota razdelila v manjše skupine. Tako bi se laže neopazno prebijali skozi nevarni čas, laže bi bilo glede prehrane, laže bi se skrili v gozdu, če bi bilo potrebno itd.

Slavec se je tako odločil tudi zato, ker je bil prepričan, da se bodo tem skupinam pridružili partizani, ki so bili izgubljeni ali so se skrivali po gozdovih okoli Loške doline.

Namesto da bi se počutil v enoti bolj varnega, je tudi mene prevzel nekak nemir in stalna napetost, ki je prenehala le, ko se je znočilo. Zato sem bil tudi jaz zadovoljen, ko je padla odločitev, da se enota razdeli na več skupin. Z eno, ki jo je vodil komandir Rafael Martinčič, sem šel tudi jaz.

Dež je padal kot za stavo. Spustili smo se od taborišča čez Loško dolino v smeri proti Racni gori. Mokri do kože in premraženi smo se ob prvem svitu znašli pri majhni, zapuščeni gozdarski bajti, nekje nad Zgornjimi Poljanami. S seboj smo imeli nekaj krompirja in mesa. Krompir smo si spotoma nakopali nekje v dolini. Meso je preskrbel Rafael, ki je bil za take stvari zelo iznajdljiv.

Bil je že dan. Naprej hoditi ni imelo več smisla. Morali smo biti previdni. Zato je Rafael postavil na vsako stran bajte in globlje v gozdu po enega stražarja. Drugi smo se spravili v napol podrtο bajto, kjer so baje živeli partizani že pozimi enainštiridesetega leta. Zakurili smo ogenj in plegli na preperelo slamo, da bi za trenutek zadremali. Mokrota in hlad nista pustila spanca na oči. Moral sem vstati, da se vsaj malo ogrejem in osušim.

Rafael je hodil okoli ognja, nalagal nanj napol preperela polena in kolikor je bilo dobiti suhega dračja v bajti in venomer nekaj govoril. Bil je veseljak in vedno dobro razpoložen. Znal je vsako

stvar obrniti na smešno stran. Tako je tudi ta dan kmalu dvignil naše razpoloženje. Kuhali smo zajtrk. Strmeli smo v lonec krompirja, ki ni in ni hotel zavreti. Lakota je bila prehuda. Strmeli smo v kos mesa, ki je visel na tramu. Rafael je to kajpak hitro opazil. Strogo je zabičal, naj si vsak raje odreže kos svojega stegna, kot pa da bi se lotil kosa mesa, ki je visel na tramu. Zraven se je hudo mušno nasmejal. In že se je prvi dvignil in si odrezal od stegna, seveda ne svojega. Nato smo vsi rezali kose mesa, jih natikali na ošiljene palice in potiskali v žerjavico. Veselo je zacvrčalo in prostor se je v hipu napolnil s prijetnim duhom po osmojenem mesu. Tako smo rezali in cvrli lep čas. Skoraj surovo meso, ki smo ga tako zaužili, je kmalu opravilo svoje. Za prijetnim občutkom sitosti se je pojavilo zavijanje v trebuhu in skalilo le prekratek občutek ugodja.

Bili smo precej brezskrbni kot vedno, kadar smo prišli v nov kraj. Varljiv občutek varnosti je temeljil na domišljiji, da nas eventualne patrole še niso zasledile. Vsaj nekaj ur, če ne več, smo lahko brez skrbi. To je bil čas sprostitve, ki smo ga vsi želeli čim bolj izkoristiti. Zbijali smo šale, saj smo si trebuhe že dodobra napolnili z napol surovimi in napol osmojenimi »zrezki«. Čakal pa nas je še krompir. Čutil sem, da se vsi bolje počutimo, kot smo se v taborišču. Kolektivna mora, ki nas je prej tiščala, je zdaj naglo popustila. Pri tem pa položaj gotovo ni bil lažji, kot je bil še včeraj, preden smo se razdelili na skupine in odšli vsak v svojo smer.

Iz brezskrbnosti nas je vrgla skupina treh tovarišev, ki so prišli iz gozda tako skrivno, da jih niti stražarja nista opazila. Nenadoma se je nekdo pojavil pri odprtini, kjer naj bi bajta imela vrata. Prvi hip ga ni nihče spoznal. Prestrašil nas je toliko bolj, ker je bilo v bajti nekoliko temačno in ni bilo takoj videti, kako je oblečen. Strah je minil, brž ko se je oglasil. Bil je Tarzan. Z njim sta bila še Aljoša in Pavle.

Brž se je razvnel pogovor. Pripovedovali so, kaj vse so doživeli v času ofenzive. Zraven so cvrli meso, kolikor ga je ostalo, in jedli kuhan krompir. Tarzan (Anton Korenčič) in Aljoša sta bila že štiri-najst dni na istem podočju. Stalnega bivališča nista imela; potikala sta se po grmovju in se hranila s krompirjem in fižolom, ki sta si ga od nekod priskrbela.

Tarzan je bil doma z Rakeka. V začetku je bil v Rakovski četi. Bil je hraber in dober tovariš, odličen mitraljezec in takrat tudi že funkcionar v četi. Aljoša je bil z Bloške planote. Preudaren in pošten partizan; mislim, da je bil prej politični delavec v četi, ki je

bila za Racno goro. Pravila sta, da so Italijani skoraj vsak dan v gozdu in da vedno prihajajo iz druge strani. Večkrat so prišli že čisto blizu njiju, vendar ju nikoli niso odkrili. O načrtih za naprej nismo govorili. To ne bi imelo nobenega smisla, saj nismo vedeli, kje bomo čez nekaj ur, kaj šele čez nekaj dni.

Proti poldnevu smo nadaljevali pot. Šli smo proti barakam, ki so jih Vrhničani zgradili tik pred ofenzivo. Bile so nekje za Racno goro. To so bile napol dograjene barake, v katerih pa si nihče ni upal prebivati in so ostale nenaseljene že od vsega začetka. Za silo smo si v njih uredili bivanje in tam preživeli skoraj cel teden. Živeli smo od krompirja, po katerega so hodili vsako noč v dolino, in od hrane, ki smo jo prinesli s seboj. Dež nas je neusmiljeno pral skoraj vse dni, ki smo jih prebili tu. Morda so nas Italijani zaradi tega putili pri miru. Sovražnim patruljam se verjetno ni ljubilo hoditi globlje v gozd. Zadovoljevale so se s kontroliranjem pomembnejših kolovozov in poti. Tako smo živeli še kar v miru. Vse naše delo je bilo, da smo venomer stražili. Tovariši, ki so se ponoči odpravljali po hrano, so spotoma obiskovali kraje, kjer bi lahko naleteli na koga od izgubljenih partizanov. Prek svojcev iz doline so poizvedovali, kje se še nahajajo morebitni izgubljeni. Ti so se namreč ponoči oglašali na svojih domovih zaradi hrane in novic o položaju v dolini. Imeli smo tudi nalogo, da zberemo vse tiste, ki so se na lastno pest skrivali na področju Racne gore, in jih privedemo nazaj v bataljon.

Zvedeli smo, da se nahaja skupina partizanov in terencev na južni strani Racne gore. Vodil jih je Viktor Kraševac z Vrhnike. Tam so se spretno skrivali pred Italijani in srečno prestali ofenzivo. Živeli so sicer skupaj, vendar so se hranili vsak zase. Gotovo so si že pred ofenzivo pripravili nekaj hrane in vode za bližajoče se negotove čase. Spočetka niso hoteli zapustiti tega področja in se z nami vrniti v taborišče. Bili so mnenja, da je za to še prezgodaj, da je v dolini še preveč vojaščin. Ko se bodo Italijani prepričali, da ni več partizanov, bodo zopet svobodneje zadihali, tedaj šele se bomo pridružili bataljonu, so govorili. Šele ko je Rafael odločneje nastopil, jih je uspel prepričati, da je ta čas pravzaprav že tu in so sklenili oditi z nami.

Na južni strani Racne gore, nekje v skalah je bila še ena skupina partizanov. Eden izmed njih je bil ranjen in tako sem imel priliko videti njihovo taborišče in slišati, kaj je ta človek doživel. Ranjenec je bil Tone (Anton Antončič) z Vrhnike. Kot mnogo drugih se je pred pričetkom ofenzive tudi on vrnil domov in spet prijel za

kmečko delo. Delal je in se obnašal, kot da partizanov nikoli ni videl, kaj šele, da bi imel kakšno zvezo z njimi. Toda prišla je ofenziva. Fašisti so prišli v vas in polovili vse moške, ter jih odpeljali v Stari trg. Tam so bili nekaj dni, ne da bi jih zaslišali. Nekega dne so jih naložili na kamione. Vso okolico so močno zastražili. Med zaporniki se je brž raznesla vest, da jih peljejo na strelišče, ki je bilo nekje za hribom Ulaka, nekoliko južneje od Starega trga. Na kamionu, kjer je bil Tone, je bilo kakih trinajst zapornikov. Takoj mu je bilo jasno, kam jih peljejo. Šepetaje je povedal drugim, kaj jih čaka. Uklenjen ni bil nihče. Predlagal je, naj poskačejo s kamiona, takoj ko se bo ustavil, in naj se razbeže na vse strani. Vseh gotovo ne bodo mogli pobiti, ko bodo streljali za njimi. Marsikdo si bo tako rešil glavo. Toda na nesrečo ga ni nihče poslušal. Morda so upali, da jih le ne bodo postrelili, da jih peljejo le v internacijo. Ko je Tone videl, da drugi ne mislijo tako kot on, se je odločil, da bo sam ušel, pa naj se zgodi karkoli.

Kamion se ni še dobro ustavil, že so jih vojaki z puškinimi kopiti podili z vozil. Brž ko je Tone začutil tla pod nogami, je pričel bežati, kar so ga nesle noge. Lahi so divje kričali in streljali za njim. Nekateri so celo tekli za njim, da bi ga ujeli. Že se je precej oddaljil, ko je začutil v nogi pekočo bolečino. Občutek toplote se je spuščal po nogi. Gotovo sem ranjen, je pomislil. Opešal je in padel. Vrgel se je za bližnjo škarpno in tam nepremično obležal. Kmalu ga je neki vojak dohitel. Ustavil se je tik pred škarpno in gledal po senožeti pred seboj, da bi videl ubežnika. Morda ga zaradi razburjenja ali pa iz kakega drugega vzroka ni opazil, obrnil se je in odšel nazaj proti kamionu. Tedaj se je Tone, ki si je med tem časom nekoliko odpočil, spet pognal naprej čez senožet. Vojaki so ga spet zagledali in streljali za njim. Spet ga je zaskalelo, to pot v stegnu. Izgubil je že toliko krvi, da ni mogel nikamor več. Padel je in obležal na mestu. K sreči se je že precej oddaljil od vojakov. Morda niso hoteli za njim, ali pa so bili prepričani, da so ga pokončali. Prenehali so streljati. Kričali so »morto, morto«, on pa je ležal negiben in čakal, kaj se bo zgodilo. Nihče od vojakov se ni pripravljal, če je v resnici smrtno zadet. Upehani, kot so bili zaradi divje gonje, so se raje vrnili, njega pa pustili, kjer je bil.

Ležal je tam vse do prvega mraka, nato pa se je zavlekel naprej. Srečno se je prebil prek doline in nato s pomočjo drugih do taborišča, kjer sem ga tedaj našel. Pregledal sem ga. Bil je skoraj zdrav. Rani nista bili hudi. Obakrat je bil zadet skozi mehke dele. Izgubil je nekaj krvi, toda rane se niso gnojile. Čutil je le bolečine pri

premikanju. Še nekaj dni sem ga pustil tam, nato pa se je z drugimi vred tudi on priključil bataljonu pod Snežnikom.

Vse bolj je bilo čutiti, da se splošni vojaški položaj nekoliko izboljšuje nam v prid. Zvedelo se je, da je največji del okupatorske vojske odšel iz doline proti Kočevju. V Starem trgu je ostala posadka vojakov in črnosrajčnikov. Kakor so spočetka stalno šarili v relativno majhnih patrolah po gozdovih proti državni meji, pod Snežnikom in po gozdovih na drugi strani doline proti Loškemu potoku, tako so se sedaj nekam umirili. Niso toliko patroljirali, vsaj ne globlje v gozdovih. Menda so bili prepričani, da so za lep čas opravili s partizani.

Pojavila pa se je druga nevarnost. Zvedelo se je, da so v dolini pričeli organizirati belo gardo. Sicer je bilo o tem že prej govora, toda sedaj je beseda bela garda nenadoma dobivala konkretnjšo vsebino. Medtem ko smo si jo prej predstavljali vsak po svoje, večinoma po vzorih iz literature o ruski revoluciji, je sedaj postajala meso in kri. Bila je tu in obetalo se nam ni nič dobrega. Razen proti okupatorju se bo poslej treba boriti še proti lastnim ljudem.

Nekaterim omahljivcem in našim odkritim nasprotnikom, ki so se doslej prikrivali, sedaj pa so se čez noč pojavili, so dali orožje. Baje so jih oborožili s starimi francoskimi puškami še iz prve svetovne vojne. Bile so to dolge in zato zelo nerodne puške. Kasneje sem jih imel priliko videti. Saj je bil kmalu marsikateri partizan oborožen s tako puško, ki jo je v boju zaplenil belogardistu.

Belogardisti se niso ozirali na to, kako je kdo mislil o njih ali o partizanstvu. V dolini so bili oni gospodarji. Do oblasti so se dokopali na lahek način s pomočjo okupatorske vojske. Vse se je poslej moralo obračati po njihovem. Kar je bilo mlajših ljudi in so bili za partizane, so okupatorji še ob ofenzivi postrelili, redke so odgnali v internacijo in mnoge v zapore. Za druge prebivalce ni bilo izbire: Kdor ni z nami, je proti nam. Tako jim ni ostalo drugega, kot oditi s partizani v gozdove. Za ljudi v dolini so nastopili hudi časi.

No, takrat, ko se je naša skupina pod vodstvom Rafaela potepala po Racni gori, se je še malo vedelo o beli gardi. Tovariši, ki so prihajali iz doline, kamor so hodili po hrano in novice, so spočetka vedeli povedati le, da so nekaterim ljudem delili puške. Ljudje, ki so dobili puške, so to skrbno skrivali. Bilo je jasno, da je vsak, kdor je puško sprejel, s tem že postal belogardist. Med temi ljudmi jih je bilo nekaj, ki sem jih dobro poznal. Bil sem v njihovih hišah,

jih zdravil. Bili so takrat dobri z menoj. Sedaj pa so se v tako kratkem času, da, čez noč, spremenili. Temu je med drugim botroval tudi strah. Takratna ofenziva je s svojo okrutnostjo pri mnogih ljudeh dosegla svoje. Ustrašili so se, obmolknili in čakali na boljše čase.

Nekega dne smo se odpravili nazaj v bataljon. Nismo hodili vsi skupaj. Viktorjeva skupina kakih 6—8 ljudi je odšla sama. Za njo smo šli mi, kakih deset, in nato še ranjeni Tone ter z njim nekaj tovarišev, ki so skrbeli zanj, dokler si ni popolnoma opomogel. Bataljon se je med našo odsotnostjo premaknil na novo mesto in sicer ob rob gozda za Babno polico v Telebačnik. Prijetno sem bil iznenaden, ko sem videl, da so se premestili v leseno barako, ki so jo postavili še pred ofenzivo. Bila je premajhna za vse nas, saj nas je bilo sedaj spet kakih 40.

Vendar to nismo bili vsi. Pravzaprav je bil to le del bataljona, ki sta ga vodila komandant Slavec in politkomisar Levec. En del se je zadržal v gozdu nekje za Babnim poljem. Vodil ga je komandir čete Cindrič z Babnega polja. V tej skupini, ki je bila dosti manjša od naše, je bilo največ partizanov iz Babnega polja.

Ker nismo mogli vsi v barake, smo se nekateri stisnili pod improvizirane šotore. Stari Frenk, ki mi je pomagal pri delu z bolniki, je nakosil sena in nama pripravil prijetno ležišče. Frenk je bil doma iz Loža. Star je bil blizu petdeset let. Ker je bil nadušjiv in s slabim srcem, ga niso mogli porabiti za druga dela. Zato sem ga obdržal pri sebi. Pomagal mi je pri medicinskem delu in nosil skromno medicinsko opremo, ki mi je še ostala. Bil je veder človek, po svoje nabrit. Govoril je s prijetnim, globokim in čistim glasom. Blaga loška govorica se je čula iz njegovih ust kot petje.

Posebno rad je nosil mojo torbo zaradi steklenice, v kateri je bilo sredstvo za dezinfekcijo ran. V resnici je bila to zelenka močnega sadjevca, ki sem mu dodal nekaj kapljic jodove tinkture, da bi ga tako obvaroval pred pretirano uporabo. Prinašali so mi ga iz doline, pa težko, zato naj bi bila njegova uporaba le strogo namenska. Frenk se ni dosti zmenil niti za okus po jodu, ki ga je imelo sredstvo za dezinfekcijo, niti za njegov namen. Nič ni pomagala moja kritika. Vedno se mi je le nasmehnil in obljubil, da bo nabavil drugo tekočino. Če bi v bataljonu zvedeli za njegovo slabost, bi verjetno ne ušel kakšni kazni. Da bi ga obvaroval, sem se večkrat naredil, kot da nisem opazil, čeprav je tekočina iz steklenice prehitro odtekala.

V taborišču v Telebačniku smo živeli še kar znosno življenje. Bivak smo postavili v vrtače, porasle s gostim grmovjem. Kraj je bil zelo dobro skrit.

Ranjencev nisem imel. Skrbel sem le za Milana Lipovca z Babnega polja. Ne vem, od kod je prišel v taborišče. Zdravil se je nekje v gozdu še pred ofenzivo. Bil je v Šiškovem bataljonu in ko se je ta premikal čez te kraje v dneh pred ofenzivo, so ga odpustili iz bataljona, ker ni bil več sposoben za naporni marš. Imel je hudo drisko. Bila ga je sama kost in koža, pa še ves ušiv je bil. Imel sem vtis, da ga bo vsak čas vzelo. Ni kazal kakšne posebne volje do življenja. Poležaval je ali pa se komaj gibal. Zdravil sem ga z ožganim krompirjem. Le počasi je okrevail. Od medicinskega dela sem imel na skrbi še stranišče. Skrbel sem, da so bile jame skopane dovolj daleč od taborišča, da so bili izmečki vsak dan zasuti z zemljo, da se ne bi razpasle muhe in se širil po okolici prehud smrad. Partizani so se včasih bolj včasih manj disciplinirano držali navodil glede uporabe stranišč. Zato tu z Frenkom nisva imela posebnih težav.

Naš vojaški položaj je postajal že skoraj povsem miren. Nihče nas ni več nadlegoval. Patrole so vedele povedati, da se sovražnik le še poredkoma pojavlja v gozdovih. Zadovoljuje se z obhodi vasi v dolini in se spušča kvečjemu še v bližnjo okolico vasi.

Izkoristil sem lep jesenski dan. Hodil sem po gozdu okoli taborišča, da bi čim bolje spoznal novo okolico in da bi nabral kaj gob. Teh je bilo to leto obilo. Posebno je bilo dosti sirovk, ki smo jih pripravljali tako, da smo jih nataknili na palico in malo osmodili nad ognjem. Ščepec soli jim je dajal še boljši okus. Kadar sva s Frenkom nabrala kaj več gob, jih je skuhal kuhar Polde v kotlu obenem z drugo hrano, ki je tako dobila mnogo boljši okus. Hrana je bila zelo enolična: vsak dan mineštra iz poljščin skoraj brez mesa in maščobe. Gobe bi bile dragoceno nadomestilo za meso, vendar vsem niso teknile.

Časa sem imel dovolj, zato sem se rad priključil patrolam, ki so hodile po hrano na Babno polico. Polja, ki so bila tu lepo obdelana, so ostala brez gospodarjev. Vse prebivalce je okupator odpeljal v internacijo na Rab. Nikogar ni bilo, ki bi v jeseni pobral pridelke. Tako smo postali mi lastniki vsega, kar je obrodilo to jesen na Babni polici. Najprej smo se zadovoljili s krompirjem, fižolom, kolerabo in drugimi poljščinami, ki smo jih vsak dan ponoči nosili v taborišče in iz njih sproti pripravljali hrano.

Kasneje, ko se je položaj zelo izboljšal in nas je sovražnik pustil pri miru, smo si poiskali orodje, ki so ga prebivalci skrili v gozdu za vasjo, in pospravljali letino, kot da ni okupatorja v bližini. Dekleta so žela, mi smo kopali krompir, obirali fižol, bob in drugo. Našli smo celo skrito mlatilnico in omlatili ajdo in oves. Bili so to lepi dnevi v drugi polovici avgusta.

Dobro razpoloženje se je iz dneva v dan vračalo in hitro smo pozabljali na prestano gorje v ofenzivi. Postali smo kolhozniki in uživali ob misli, da si bomo pripravili dovolj hrane za zimo. Žetev smo znosili v skrambe in kleti, ki jim je ogenj prizanesel. Intendant je poskrbel, da je bilo vse dobro zakamuflirano.

Bili so lepi dnevi, zato nihče ni mislil, kaj bo z žitom, ko bo slabo vreme. Sicer pa o tem ni imelo smisla razmišljati. Računali smo, da bomo hrano kmalu porabili; zima se je naglo bližala.

Uspešno spravljane žetve nas je močno razvedrilo. Delali smo nekaj dni in spravili že dosti pridelka. »Magazini« so bili polni ozimnice. Pred sovražnikovim presenečenjem nas je ščitila izvidnica, ki smo jo postavili v smeri proti Loški dolini in Babnemu polju. Toda kasneje je prišlo drugače. Z našo žetvijo so se mastili drugi.

Nekega dne, ko smo bili spet vsi na polju, so odnekod prihrumela letala. Bil je lep sončen dan. Ozračje je bilo čisto in vidljivost odlična. Avioni so prihrumeli v nizkem letu tik nad gozdovi, ki leže za Babno polico. Prišli so tako nenadoma, da so nas močno presenetili.

Udarilo je kot strela z jasnega. Številne majhne bombe so z oglušujočim treskom pokale okoli nas. Po prašni zemlji so se z veliko naglico drug za drugim dvigali majhni oblaki prahu in označevali mesta, kamor so zadevale krogle iz avionske strojne puške. Razbežali smo se na vse strani da si poiščemo zaklone. Nekateri so začeli streljati na avione kar s puškami. Bombardiranje ni trajalo dolgo, letala so prav tako naglo odletela, kot so se malo prej pojavila.

Tisti dan sta nam pomagala spravljati žetev tudi partizana Viki in Tone. To jutro sta se vrnila iz Loža, kamor sta šla po konje, ki smo jih potrebovali za prevoz žetve in za druga opravila v taborišču. Celó noč sta prejahala, zjutraj sta se takoj priključila tistim, ki so delali na polju. Že ves dan se nista počutila dobro. Noge ju niso držale in nobene moči nista imela v rokah.

Francka Palčičeva jima je svetovala, naj gresta do bližnje požgane hiše na Babni polici, kjer jima bo pripravila toplo kopel iz

senenega zdroba. Ta da pomaga, če je človek močno utrujen ali če ga iz drugih nejasnih razlogov bolijo noge.

Medtem ko je Francka pripravljala kopel, so prihrumeli avioni. Vse se je razbežalo, le onadva nista mogla nikamor. Z veliko muko in po vseh štirih sta se splazila vsak v svojo smer. Viki je zlezal do bližnje kapelice in se potuhnil v kanal ob cesti. Tone se je splazil za zidovi požganih hiš v gozd za vasjo. Ko so avioni odleteli, se je tudi Viki plazil naprej proti gozdu. Omagal je na bližnji njivi. Nekdo je pritekel in mu pomagal, da se je dokopal do gozda. Nato so prišli še drugi in ga spravili v taborišče, ki je bilo na Tolstem vrhu.

Pregledal sem najprej Vikija, nato še Toneta. Nista mogla stati na nogah brez palic. Mišice na nogah so bile ohlapne in nobene moči ni bilo v njih. Tudi v rokah nista imela nobene moči, še cigarete si nista mogla zviti.

Kaj se jima je zgodilo, sem razmišljal? Ali je to kakšna nenadna nalezljiva bolezen ali kaj drugega? Brskal sem po svojem medicinskem znanju, toda ničesar se nisem mogel spomniti. Opažoval bom, kako poteka bolezen, morda bo mogoče kasneje kaj več ugotoviti. Zadovoljil sem sebe in oba bolnika z dvomljivo diagnozo, da je to pač od utrujenosti. Pokazal sem jima, kako naj se masirata, in jima naročil, naj to delata čim pogosteje. Tudi sama sta mislila, da je vse to od celonočne naporne ježe iz Loža na Tolsti vrh nad Babno polico.

Čez kratek čas so se pojavili še štirje podobni bolniki: Jakob, Vikijev brat, Tone Truden, Tone Prevec ter Viktor Frank. Znaki njihove bolezní so bili popolnoma enaki kakor znaki prvih dveh bolnikov.

Pomislil sem tudi na zastrupitev; toda s čim bi se zastrupili? Vsi so pravili, da so bili v času ofenzive skupaj na Pogači nad Ložem. Bili so brez hrane. Tone Truden je vedel za skrivališče hrane v neki jami pod Križno goro. Ob rekviziciji v Martinjaku še pred ofenzivo so partizani iz 1. čete znosili vso zaseženo hrano v podzemni magazin, da jo bodo uporabili, kadar bodo nastopili hudi časi. Med sladkorjem, rižem in drugimi dobrotami je bila tudi pločevinasta škatla, polna olja. V taborišču so si skuhalí stročjega fižola in zabelili s tem oljem.

Olje se jim je že v začetku zdelo nekam sumljivo, bilo je bistro, brez okusa in brez vonja. Na pločevinasti posodi, ki je vsebovala to olje, je nekaj pisalo, toda v tujem jeziku. Nihče ni razumel, kaj piše. Ko je bil fižol na olju prepražen, so ga vsi iz

previdnosti le poskusili. Čez nekaj ur ali kaj so vsi bruhali in se zelo slabo počutili.

Po nekaj dneh so se priključili enoti, ki je bila v taborišču na Tolstem vrhu nad Babno polico. Pozabili so na težave, ki so jih imeli s hrano na Pogači vse do dne, ko so nas sovražna letala presenetila ob žetvi na Babni polici. Takrat so odpovedale noge najprej Vikiju in Tonetu, nato še drugim. To, da niso mogli bežati pred bombardiranjem kot drugi, so tovariši smatrali za paniko. Nikakor ni bilo mogoče odkriti vzrokov njihove nenadne, čudne, meni doslej nepoznane bolezni.

Njihovo stanje ni bilo niti malo rožnato. Nekateri sploh niso mogli iz taborišča, Viktor in Tone Prevec sta hodila le s težavo, pa še to s pomočjo palic. Mnogi partizani jim niso verjeli, da so tako bolni, mislili so, da se le pretvarjajo. To je še bolj oteževalo njihovo stanje. Počutili so se odveč. Zbali so se zase, kaj bo, če bo treba bežati?

Z nami so ostali v taborišču vse do našega odhoda na Hrvaško po napadu Loškega odreda na Loško dolino prve dni septembra. Takrat smo jih peljali s seboj, da jih z drugimi ljudmi, ki so se umikali iz Loške doline, pustimo v civilnem taborišču v Gorskem kotarju na Črnolaškem Berinščku. Težji bolniki so se vozili na vozu, drugi so hodili ob njem, tako da so se držali za voz.

V civilnem taborišču v Gorskem kotarju so ostali samo čez noč. Že drugi dan so se vrnili nazaj v Loško dolino. Niso hoteli ostati tam. Čutili so, da so se jih prebivalci civilnega taborišča ustrašili, češ kaj bodo s tako težkimi bolniki in kaj če imajo kakšno nalezljivo bolezen? Kdo jim bo nosil hrano? Kdo jih bo negoval in jim pomagal, če bo treba bežati pred napadalci?

Vrnili so se sami do Bloške police z namenom, da nadaljujejo pot proti Pogači nad Ložem, kjer so menili, da bi se mogli sami s pomočjo svojcev iz doline prebijati, dokler bodo bolni. Tako ne bodo na plečih drugih. Spet so se peljali z vozom. Spremljala sta jih dva kurirja. Na Bloški polici so zvedeli, da so v dolini belogardisti in Italijani. Dva, Jakob in Viktor, ki sta bila med najtežje obolelimi, sta se odločila, da ne nadaljujeta poti, da bosta raje ostala v enoti.

Ločili so se. Jakob, Viktor in kurirji so se vrnili s konji pod Otrobevec. Drugi štirje so nadaljevali pot. Po vseh štirih so se plazili v strmine hribov med Bloško polico in Jermendolom. Kadar se je teren spuščal, so kar po zadnji plati drseli navzdol. Srečo

so imeli. Na Jermendolu pri hiši so jim povedali, da je pravkar odšla kolona vojakov in belogardistov mimo hiše v dolino.

Prek Racne gore so se končno po dveh dneh prebili do Pogače. Za Racno goro so po naključju naleteli na terenca, ki je šel po vodo. Poznali so se, pa jih je povabil v taborišče, kjer je bilo več ljudi, ki so pribežali iz doline in se skrivali pred belogardisti in okupatorjem. Ko so videli, kako revno izgledajo, so se terenci ustrašili, da nimajo morda kake nalezljive bolezni. Nihče se jim ni upal približati. Ko jim je kuhar dajal žgance, jim jih je natresel od daleč s stegnjeno roko, da ne bi prišel v dotik z obolelimi. Neko jim je svetoval, naj se raje sami pokončajo, kot da tako trpijo. Nihče jim ne more več pomagati.

Na Pogači so naleteli na dva terenca. Z njuno pomočjo so si kmalu postavili zasilno bivališče. Terenca sta jim prinašala hrano, obvestila sta njihove svojce, kje so, in zaživelimi so novo življenje.

Kasneje, konec decembra sem jih obiskal na Pogači. Pravili so mi, da niso samo oni zboleli za to boleznijo, ampak še šest terencev iz Podloža. Ti so prav tako uporabili tisto olje in z njim zabelili žgance. To se je zgodilo med njihovo odsotnostjo. Še preden so se vrnil na Pogačo, so bolne Podložane, ki so verjetno pojedli večjo količino olja, ker so oboleli hitreje in močnejše od prvih, napadli belogardisti in razen dveh vse pobili. Eden od teh, ki je ostal, je povedal, da so našli v gozdu skrivališče, kjer so prvi zastrupljenci pustili pločevinasto posodo z oljem in z njim zabelili žgance.

Mislil sem, da ne bo nikoli mogoče natančno ugotoviti, za kakšno boleznijo so zboleli ti ljudje. Toda po vojni leta 1951 je obolelo v Nišu večje število vojakov prav za isto boleznijo. Kot vojaški zdravnik sem se zanimal za ta primer. Ugotovili so, da so jedli hrano, začinjeno s papriko, ki jo je pripravljala nek kmet in pri tem uporabljal olje, ki ga je pustil okupator, ko je bežal iz onih krajev. Bilo je prav tako brez okusa, brez vonja in čisto prozorno. Ugotovili so, da je olje vsebovalo ortotrikrezilfosfat, zelo strupeno snov, ki se uporablja v različne tehnične namene, med drugim tudi za mazanje ležajev. Potemtakem je vseh 12 zastrupljenih partizanov in terencev iz Podloža jedlo prav tako olje.

Še danes čutijo nekateri posledice te zastrupitve. V glavnem pa se vsem še živčim (Tone Repež je padel, Jakob Prevec je umrl) stanje zelo izboljšalo.

V tistem času komandantu Slavcu še ni uspelo združiti vseh partizanov v enem taborišču. Cindrič, ki je bil komandir čete, je

s svojimi ostal še nadalje ločen od nas. Cindričeva četa je bila seveda manj številna kot enota, ki jo je vodil Slavec. Ravno zaradi tega so bolje živeli od nas, ki nas je bilo okoli 50. Sami so skrbeli zase, pa so očitvidno odlagali združitev, kolikor so mogli.

Komanda se je zelo trudila, da bi jih prepričala, da je že nastopil čas, da se združimo v močnejšo enoto. Laže se bomo branili. Najhujše je za nami. Ofenziva je mimo in zopet bo treba udariti po sovražniku. Le stežka je uspelo komandantu Slavcu končno o tem prepričati Cindriča in njegove.

Razpoloženje v taborišču je bilo dobro. Ni nas več motilo, da nam je od nekaj sto partizanov pred ofenzivo sedaj ostalo le še kakih 70.

Komisar Levec je imel malo dela, saj skoraj ni bilo potrebno prepričevati nas, zakaj je potrebno biti še naprej partizan. Vsa-komur je bilo jasno, da se nima več kam obrniti. Ostali so res samo tisti, ki so bili odločeni vztrajati do konca. Kdor se je odločil za belo gardo, ta se ji je pridružil že med ofenzivo ali neposredno po njej. Neodločneži, ki so se pritajili doma, so se morali opredeliti za eno ali za drugo stran. Srednje poti ni bilo več. Tako so se v enoto vračali zdaj ta zdaj oni. Prihajali pa so tudi novi, ki niso vzdržali več na vasi, ker se niso hoteli priključiti belim. Naša enota je tako postajala iz dneva v dan bolj homogena in odločna.

Pred ofenzivo so se hodili partizani umivat in preoblačiti domov, saj je bila večina iz Loške doline. Pomanjkljivo taboriščno hrano so dopolnjevali s priboljški od doma. Vse, česar jim je v taborišču primanjkovalo so našli pri domačih, ki so se po svoje trudili, da bi svojim bratom in sestrām v gozdu olajšali življenje.

Vse to je sedaj odpadlo. Do hiš je bilo težko priti. Mnogi svojci so bili internirani, hiše partizanov izropane ali požgane. V dolini ni bilo več tako kot prej. Po hrano so hodile le močne patrole. Pri svojcih so se lahko zadrževali prav kratek čas. Biti so morali zelo previdni in opraviti na hitro. Bilo je nevarno tudi za svojce, če bi pri njih belogardisti odkrili partizana. Internacija in represalije vseh oblik so bile na dnevnem redu, za vse, ki so jih zalotili, da tako ali drugače sodelujejo s partizani. V eni noči je bilo treba vse opraviti in se hitro vrniti v taborišče še pred zoro. V taborišču sta morala vladati mir in tišina. Kakor je bila morala v enoti kmalu zopet odlična, tako je bil njen zunanji videz nad vse boren. Primanjkovalo nam je vsega, od hrane do zdravil. Oblečeni smo bili v ponošene obleke, za silo zakrpane. Zaplatam se je poznalo, da jih je šivala moška roka. Perila nisem zamenjal

ne jaz ne kdo drug še od časov pred ofenzivo. Spali smo oblečeni. Marsikdo niti ponoči ni sezul čevljev.

Kurir Polde iz Polhovega Gradca ni sezul škornjev celih šest mesecev. Nenega dne ni zdržal več, preveč so ga pekle noge. Prosil me je naj pogledam, kaj je z njegovimi nogami, da ga tako pečejo. Pomagal sem mu sezuti škornje. Noge so bile rdeče, otečene, bolne. Koža je bila tanka kot pergament, vneta in vsa izjedena od umazanega potu. Pokrita je bila z ostanki cunj, s katero je pred pol leta zavil noge. Ni bilo ločiti, kaj je tkanina, kaj je blato, vse je bilo ena sama umazanija. Zaudarjalo je, da sem stiskal zobe, ko sem gledal stopala, ki so bila kot dva kosa rožnatega mesa. Iz krvavo rdeče gmote se je cedila bistra sokrvice.

»Kako si mogel toliko časa trpeti, ne da bi si sezul škornje,« sem se čudil. Zasmel se je in skomignil z rameni. »Doslej je bilo vse v redu«, je menil. »Na noge še nikoli niti pomislil nisem«.

Vode za umivanje ni bilo, primanjkovalo je je celo v kuhinji. Spali smo, kjerkoli je bilo. Navadno smo nagrebli malo listja, legli po dva ali trije nanj, se pokrili z odejami ali površnikom. Za vzglavje je bil nahrbtnik in nekje v bližini orožje, da bi ga mogel takoj zgrabiti, če bi bilo potrebno.

O principih vojne higiene takrat nisem vedel skoraj ničesar. Šele mnogo let kasneje sem kot vojaški zdravnik izvedel, kaj je to bivak, kaj je taborišče in kaj se da vse ukreniti, da se življenje v težkih razmerah vendarle da prenašati z manj trpljenja.

Teple so nas številne nadloge, na katere človek v mirnem času niti ne pomisli. Na videz nepomembne stvari dobivajo včasih tako razsežnost, da lahko ogrozijo celo bojno sposobnost enote. Otepali smo se težav, kakor je kdo vedel, eden bolje drugi slabše.

Vsi smo bili ušivi, tudi jaz. Dolgo časa sem živel v prepričanju, da nimam uši. Mislil sem, da me ščemi in grize po koži zaradi prahu in nesnage, ki sem je bil poln in ki sem se je nabral, ko sem poležaval in posedal po tleh. Zaradi uši se nihče ni razburjal. Kdor ni bil ušiv, ni bil pravi partizan, se je rad ponorčeval komandant Bračič.

V popoldanskih urah ali kadar je kdo imel čas in je sijalo sonce, smo si slekli dele obleke in perila in složno ubijali sovražnike: »bela garda« smo takrat rekli ušem. Če jih je bilo le preveč, jih nismo stiskali med nohti, ampak smo jih tolkli s kamni. Posebno po šivih je bilo ogromno gnid in uši.

Boj z ušmi je postajal vse težji in manj uspešen, kolikor je postajalo bolj hladno. V zimskem času smo se le še poredkoma sla-

čili in ubijali uši in gnide. Poleg sovražnika in mraza nam je jemala spanje še ta zalega. Kuhati obleko in perilo ali pa ga pariti v velikih kadeh ni bilo mogoče, ker nihče ni imel ne rezervnega perila ne obleke. Skoraj gol čakati na snegu, dokler se ne uničijo uši in obleka osuši, je bilo nemogoče.

Zaradi slabe osebne higiene je bilo čedalje več prisadnih pik. Zdravil sem jih tako, da sem jih obilno natapal z žganjem in odstranjevali kraste, kjer se je le dalo. Na srečo bolnikov z gnojnimi kožnimi boleznimi ni bilo toliko in tudi niso obolevali v tolikem številu, da bi zaradi tega bila ogrožena bojna sposobnost enote.

Zdravil nisem imel skoraj nobenih. Zdravniška torba in z njo vred vsa moja medicinska oprema in zdravila je ostala v bolnici na Ogancah. Ostale so mi le škarje in pean, zarjavela pinceta, nekaj joda, nekaj ampul raznih kardiotonikov in analeptikov, ki sem jih še našel na Ogancah. Zavojnega materiala je bilo za nekaj prgišč. Moral sem se znajti, kot sem vedel in znal. Iz doline so mi prinesli čistih, belih bombažnih krp in nekaj vate. Razrezali smo jih na trakove različne širine. Pred uporabo sem jih prekuhal deset minut in jih tako steriliziral. Nekoliko ohlajene sem nato še mokre uporabil.

Težave nam je povzročala tudi driska, ki nas je že od začetka spremljala. Večina obolelih je imela le blago obliko bolezni in ni potrebovala zdravniške pomoči. Bilo pa je nekaj partizanov, ki so imeli pravo krvavo grižo. Tak je bil Milan in še nekaj drugih. Nobenih zdravil nisem imel zanje in hrano so morali uživati kot vsi drugi. Kvečjemu smo jim skuhal čaja iz mešanice jagodovega, robidovega in lapuhovega listja, tak čaj so pripravljali v prvi svetovni vojni in ga prodajali kot nadomestek za ruski čaj. Ima namreč podoben okus. Zraven čaja sem jim dajal oglje. Pravega animalnega oglja ni bilo. Pripravljaj sem rastlinskega iz krompirja tako, da sem ga zoglenel na ognju, nato pa zdrobil v fin prah. Dajal sem jim ga po žličkah s čajem ali vodo. Kakšen efekt je to imelo, ni bilo toliko važno. Važnejše je bilo, da sem jim lahko sploh kaj dal. Drugim, ki so se javljali na pregled zaradi prehlada, glavobola ali drugih težav, sem mogel pomagati le z besedo.

Hrana je bila velik problem posebno v dneh ofenzive. Tako kot sva se hranila midva z Markom, so se hranili tudi mnogi drugi. Ni čudno, da smo bili vsi podhranjeni. Instiktivno smo želeli nadoknadi izgubljeno. Ko smo prišli do obilnejše hrane smo se preveč najedli. Sam sem to doživel.

Nekoč sem kot navadno sedel pri kotlu in opazoval kuharja Poldeta pri njegovem opravilu. Imel sem nekaj tobaka, pa sem ga ponudil Poldetu s skrito željo, da mi zato navrže kaj več pri kosilu. Res se mi je že ob prvi delitvi primerno oddolžil. Ko je razdelil vso hrano, mi je skrivaj še dvakrat naložil zvrhano porcijo okusne mineštre, pripravljene iz mladega krompirja, svinjske kolerabe, stročjega fižola in koščkov mesa. Mineštra je bila pripravljena brez maščob, le kolikor je bilo loja na mesu; zato občutka sitosti ni hotelo biti, čeprav je bil želodec tako poln, da sem se bal, da mi bo počil. Kljub temu, da sem verjetno pojedel kake 4 litre mineštre, sem bil še vedno lačen. K sreči se mi je uprlo in nisem mogel več jesti. Z muko sem se zavlekel do svojega šotor in kaki dve uri nepremično ležal. Vsak gib, vsak najmanjši napor mi je povzročil bolečine v želodcu. Šele po dobrih dveh urah me je minil občutek, da mi bo počil želodec.

Ko sem Poldetu kasneje povedal, kako me je nahranil, se ni nič čudil, le smejal se je. V svoji kuharski karieri je že doživel, da je človeku celo želodec počil, je pravil. Preveč se je nažrl, ker se ni hotel odreči okusne jedi, ki jo je znal pripraviti le on. Bilo je očitno, da meri na svojo kuharsko veščino, na katero je bil zelo ponosen.

Kuhar Polde je bil velik šaljivec. Bil je že prileten, star okoli petdeset let. Rad je pripovedoval in se hvalil, kako je kuhal oficirjem še v stari avstrijski vojski. No, na naši hrani se ni poznalo, da jo je kuhal kakšen poseben veščak. Pa to seveda ni bila le njegova krivda. »Saj nimam kaj dati v kotel,« je tožil če mu je kdaj kdo očital, da hrana ni okusna.

Ljudje pa so se pravzaprav pritoževali bolj čez Poldeta kot čez hrano. Nisi ga smel opazovati, kadar je kuhal. Sam ni nikomur tega branil, ker je živel v prepričanju, da je z njegovim kuhanjem vse v redu. Ni se zavedal, da je v očeh drugih strašno nesnažen. Od ust se mu je cedila slina in kapljala v kotel, iz nosa mu je vednomer visel smrkelj in kdaj pa kdaj odpadel, kamor je bilo, tudi v kotel. Včasih si je z umazano roko, ki jo je gotovo le redko umil, obrisal nos ali slino, ki mu je drsela po bradi in jo nato otrl ob hlačnice. Muhe, ki so se kopičile na mesu, ki ga je rezal na koščke, ga niso niti malo vznemirjale. Na stran je hodil le nekaj korakov od kotla. Teh njegovih slabih navad ga ni bilo mogoče odvaditi. Nič niso pomagali moji prigovori, niti komandantovo zmerjanje. Ostal je pri svojem. K sreči nihče razen redkih ni bil za te stvari preveč občutljiv. Polde je ostal kuhar še naprej. K temu je pripomogla njegova starost, zaradi katere je bil manj sposoben za

večje napore. Od zastrupitve z hrano nas je rešilo to, da smo jedli vse prekuhano. Ogenj je storil svoje in steriliziral nehiigiensko pripravljeno hrano.

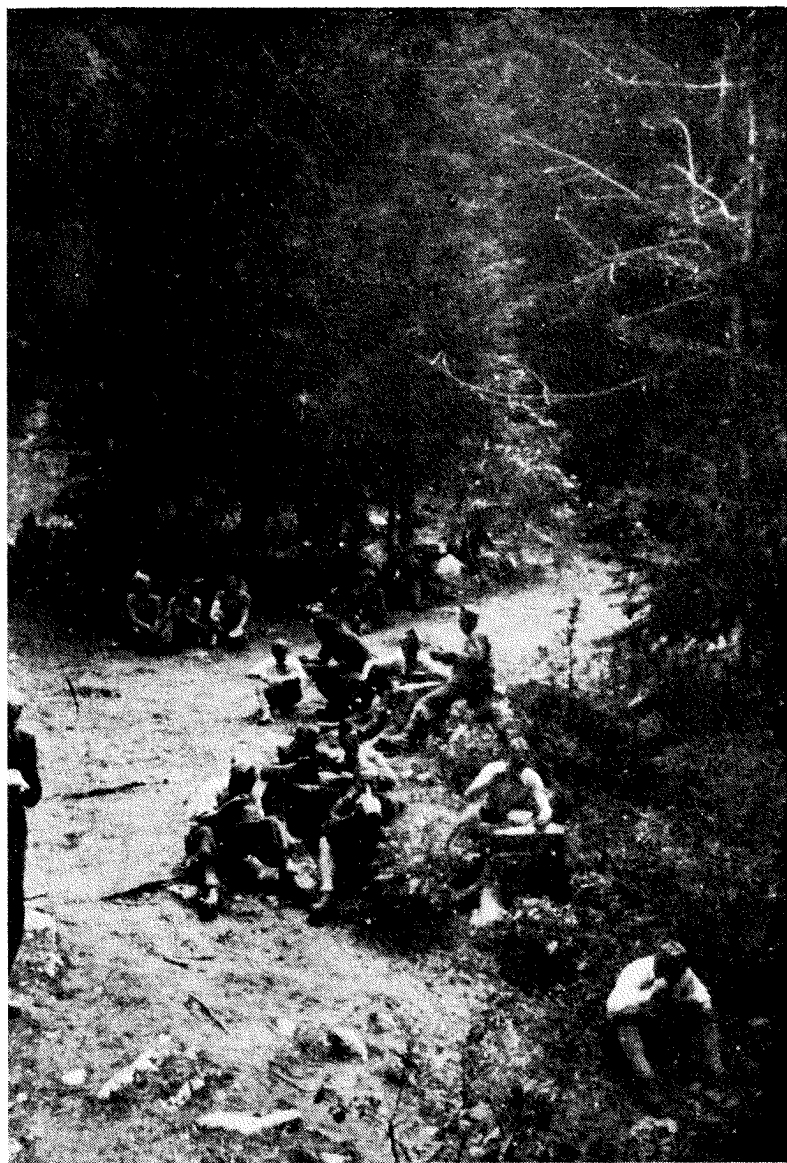
Več ali manj uspešno reševanje higienskih problemov v enoti ni bilo moje edino delo. Dopolnjeval sem ga s predavanji o prvi pomoči in samopomoči, o uporabi prvega zavoja, ki so ga imeli sicer le redki. Govoril sem jim, da mora tisti, ki ima prvi zavoj, takoj nuditi pomoč svojemu bližnjemu, če bo ranjen in ne ga hraniti za primer, če bi bil sam ranjen. Kasneje sem se vsakokrat prepričal, da je bila ta opomba preveč. Še sem jim govoril o ušeh in bolezni, ki jo uš prenaša, o krvavi grizi, možnosti zastrupitve s prestano hrano in podobno. O tem sem govoril zaradi tega, ker so imeli kuharji navado, da so puščali pripravljeno hrano onim, ki so bili na straži ali v patroli. Hrana je tako stala neprimerno shranjena tudi celo noč in še dlje. To pa je bilo lahko nevarno. Celó o zgradbi človeškega telesa sem jim razlagal.

Fantje so sedeli ali poležavali na mehkem mahu in poslušali. Imel sem občutek, da me radi poslušajo. Posebno jih je zanimalo kakšno vrednost imajo ljudska zdravila, ali so koristna ali ne. V takih primerih so se razgovorili vsi. Vsak je poznal kak recept, ki ga je preizkusil ta ali oni znanec in ki je zagotovo ozdravel samo zaradi tega, ker je uporabil tako pripravljeno zdravilo.

Verjeli so v velik napredek medicine, ki bo še bolj hiter, ko se bomo osvobodili. Vendar nekje v njihovi notranjosti je ostalo vcepljeno izročilo njegovih staršev, babic, dedkov, ki je temeljilo na stoletni izkušnji rodov. Še naprej so stavljali na prisadne pike trpotčev list, na podkožne bule ali podobne boleče dele telesa jazbečevo mast ali, ker te ni bilo dobiti, polhovo ali podobno.

Komisar bataljona Levec je imel vsak dan politične ure. Dostikrat ga je zamenjal Aljoša, ki sem ga srečal v oni bajti za Zgoranjimi Poljanami. S Tarzanom nista ostala dlje na področju, kjer sta preživela ofenzivo, ampak sta se priključila bataljonu, ko je ta bil še v Telebačniku.

Meni ni bilo treba prisostvovati političnim uram. Če pa mi je čas dopuščal, sem prisluhnil besedam Levca in Aljoše. Prvemu beseda ni šla tako gladko z jezika kot drugemu. Aljoša se je znal vživetí v svoje razlaganje, zato je bil prepričljiv. Partizani so ga raje poslušali kot Levca, kar je tega pomalem jezilo. Vendar tega ni naravnost pokazal. Tako smo živeli še kar dobro nekaj tednov, tja do konca avgusta. Vendar ni manjkalo raznih zapetljajev med nami. Živeli smo v težkih razmerah, pa smo zaradi tega bili tudi bolj ob-

III. bataljon »Miloša Zidanška« nad Poljanami v Loški dolini julija 1942

čutljivi. Drug na drugega smo gledali, koliko je kuhar komu vrgel v lonec. Če mera ni bila pri vseh enaka, so se oškodovanci brž pritožili.

Vzrokov za zdrabo, večinoma malekostnih, je bilo vedno dovolj. Komandno osebje je imelo dovolj opravka, da je sproti izglajevalo razna bolj ali manj nepomembna nesoglasja. Navadno je vedno zmagala zdrava pamet in obe strani sta popustili in se pobotali.

Žrtev teh razmer sem bil seveda tudi jaz. Nekdo je raznesel glas, da si skrivoma pripravljam jajca, pijem mleko in počenjam še druge take pregrehe. Take hrane takrat ni bilo dobiti razen v vaseh. Moral bi mi jo kdo prinesiti. Na žalost je nihče ni prinesel. Sam še nisem bil v dolini. Razen tega ljudje še sami niso imeli kaj za v lonec. Zelo bi potreboval kaj boljšega za svoje bolnike, za Milana in druge, ki so močno oslabili zaradi krvave griže.

Edini priboljšek, ki sem si ga nekoč privoščil, so bili ocvirki. Pripravil jih je Frenk iz kosov loja, ki jih je dobil v kuhinji. Motovilil je okoli Poldeta, mu pomagal pri delu, pa mu je ta v zahvalo dovolil, da si je skrivaj odrezal od kosa svežega mesa nekaj koščkov govejega loja. Jaz sem zato zvedel po naključju. Ravno sem nabiral gobe, ko me je pot zanesla v majhno globačo nedaleč od taborišča, kjer sem zalotil Frenka pri nedovoljenem delu.

Ustrežljivo mi je ponudil nekaj ocvirkov. Dišali so tako omamno, pa sem segel po njih in jih s slastjo pojedel. Nekdo je moral to izvedeti. Bujna domišljija, ki je razvnela glave, kadar se je govorilo o hrani, je iz lojevih ocvirkov naredila dobrote, o katerih sicer še sanjati ni bilo mogoče.

Govorica me je vznemirjala, čeprav je bilo za trezno mislečega človeka vse skupaj očitno natolcevanje. Nekoč, ko smo sedeli zvečer pri ognju, sem o tem potožil komisarju Hribarju. Zamahnil je z roko, češ kaj bi se zaradi takih malenkosti razburjal. Le težko sem se potožil in pozabil na to.

Nekega dne smo dobili visok obisk. Prišla sta politkomisarja Janez Hribar in Mirko Bračič. Bila sta prijazna in lepo smo se pozdravili. Toda brž sem opazil, da sta se zelo spremenila v odnosu do okolice. Pred ofenzivo sta bila zgovorna, kadar smo prišli skupaj.

Spoznali smo se že prve dni, ko sem prišel v partizane. Z njima sem se prebijal pred italijansko zasedo na Žlebiču in ju videl kasneje tik pred ofenzivo še enkrat na Petelinjaku.

To je bilo naše tretje srečanje. Opaziti je bilo, da sta oba zelo živčna. Nista se hotela spuščati v pogovor in sta na vprašanja le kratko in odrezavo odgovarjala. Za moje delo se nista zanimala. Brž sem pomislil, da sta morda taka zaradi tragedije na Ogancih. Nesrečen konec ranjencev me je stalno spremljal. Še težje mi je bilo, ker sva bila z Markom edina, ki sva preživela nesrečo in sva ostala v enoti. Pravzaprav je bila še sreča, da je bil Marko z menoj. Bil je edini, ki je lahko potrdil to, kar sem povedal komandantu Slavcu o bolnici. Slavec se je poslej proti meni obnašal korektno in mi ni ničesar očital. Toda vsi niso mislili kot on.

Kasneje sem šele zvedel, da sta bila komandant in politkomisar taka iz povsem drugih razlogov. Predvsem je bilo treba enoti vrniti zaupanje vase in učvrstiti disciplino. Parlamentarizem, ki je vladal pred ofenzivo, naj bi zamenjalo izpolnjevanje nalog brez pogo- vora. Zato je bila potrebna čvrsta disciplina in red. Z odnosi, ki sta jih vnesla v enoto Hribar in Bračič, je bilo to kmalu doseženo.

Občutek, da je ofenziva partizanstvo dezorganizirala, ga celo popolnoma uničila, ki se je iz doline plazil kot pošast proti nam, je počasi bledel. Razprtije s Cindričem so minile. V enoto so se vrnili vsi, ki so nekaj časa oklevali in se držali zase. Strah pred okupator- jevo premočjo je kopnel. Belo gardo smo omenjali le še s posmehom.

Že prve dni po prihodu v novo taborišče na Telebačniku se mi je dogodilo nekaj, kar je važno omeniti zaradi boljšega razumevanja razmer, v katerih smo takrat živeli. Še vedno mi ni bilo jasno, kam pravzaprav spadam: ali sem navaden partizan ali kot zdravnik enote tudi kaj predstavljam. Doslej mi ni nihče natančneje pojasnil mojega položaja. Sicer je nekdo od partizanov omenil, mislim, da je bil Jure, ki je bil takrat komisar čete, da jim je bilo naročeno, naj mi ne nalagajo različnih nalog, da imam v enoti na skrbi le zdravljenje borcev, pomoč ranjencem in podobno. Hoditi v patrolo, na stražo, po hrano in drugo da ni moja dolžnost. Moj položaj pa zaradi tega ni bil nič manj kočljiv. Nikoli nisem natančno vedel, kje se začenja moja dolžnost in kje neha. To je bilo prepuščeno dobri volji vodil- nih. Dokler nisem imel ranjencev in je bilo časa v taborišču na pretek, sem rad šel po hrano, tudi po vodo, ali izvrševal kakšno drugo nalogo, ki ni bila zdravniška.

V taboriščnem življenju se nisem držal vseh predpisov, ki so veljali za druge. Le ko so razdeljevali hrano, sem se običajno postavil na konec kolone. Tako je spočetka delalo tudi komandno osebje. Kmalu pa so za njih jemali hrano kurirji in jim jo nosili v šotore ali kam drugam. Za komandne ljudi so najprej polnili porcije, nato

pa so prišli na vrsto še drugi. Frenk, ki je vse bolj nadomeščal Marka in prevzemal tudi njegove bolničarske naloge, ni bil moj kurir, tako sem hodil po hrano sam.

Nekoč, kmalu po prihodu v taborišče na Telebačniku, sem se naveličal biti zadnji v vrsti in čakati na ostanek hrane. Občutil sem, da to ni več znak pomembnejšega položaja v enoti, ampak narobe. Partizani so v meni gledali pomembnega člana enote. Če ne zaradi drugega, zaradi pomoči, ki so jo pričakovali od mene, kadar bodo bolni ali ranjeni. Istovetili so me s člani komande. Moral sem se tudi jaz obnašati, kot da sem član štaba.

Tako sem se torej nekega dne pri jutranjem pozdravu ob zastavi postavil politkomisarju Levcu ob stran in prvič gledal po enoti, ki je stala postrojena pred nama. V rokah sem imel posodo in žlico kot vsi drugi. Tedaj se obregne Levec obme z besedami: »Kaj pa ti? Kaj misliš, da si kaj več kot drugi?« Očividno mu ni bila pogodu moja »predrznost«.

Zmedel sem se, ker sem mislil, da bo moja gesto bolje razumel. Želel sem ga na tak način prisiliti, da me bolj upošteva, ne le takrat, kadar sem potreben. Končno, bil sem zdravnik, čeprav mlad in neizkušen, vendar le partizanski zdravnik. Nisem mu vedel odgovoriti kaj drugega, kot da ne mislim, da sem kaj več kot drugi. Sem pa partizanski zdravnik in kot takemu mi tudi nekaj gre.

Bil sem užaljen, ker me je osramotil pred vsemi. Vendar mu tega nisem hotel pokazati. Odšel sem in se postavil v vrsto kot zadnji, kot sem to delal doslej. Mislil sem, da bo s tem stvar končana. Tedaj pa se oglasi nekdo iz vrste, bil je Levčkov Vinko iz Ige vasi: »Ni prav, da tako ravirate z zdravnikom.« Enako se je oglasilo še nekaj tovarišev.

Levec ni pričakoval, da se bo kdo zame potegnil. Moral je nekako opravičiti svoje ravnanje. Začel je z bolnico: kako da sem zakrivil propad bolnice in smrt desetih ranjencev (on ni vedel, koliko je bilo pravzaprav ranjencev v bolnici) in bolničarke. Premišljeval sem, kje neki je Levec dobil take informacije; razen Marka, Toneta in mene ni bilo nikogar, ki bi bil tam do zadnjega trenutka, ko smo znosili ranjence v jamo. Marko je takrat ostal z menoj, Tone pa je odšel iz bolnice proti bataljonu na Petelinjak. Tragedija pa se je zgodila šele dva dni za tem. Toneta torej ni bilo več na področju okoli bolnice, ko so jo napadli Italijani.

Nastalo je krajše pregovarjanje, iz katerega sem zvedel, da ima Levec poročilo od bolničarke Mimice, v katerem je napisano vse, kar se tiče bolnice in mene. Moje ravnanje z osebjem in ranjenci

naj bi ne bilo dobro. Slabo ravnanje naj bi bilo tudi vzrok za nesrečen konec bolnice.

Nisem se mogel spomniti, kdaj sem slabo ravnal z ranjenci ali osebjem. Tudi če bi hotel, takrat ne bi mogel nikomur škodovati, saj smo bili preveč odvisni drug od drugega. Res je bilo, da sem Levcu nekoliko zameril, ker mi je poslal Mimico s priporočilom, da je prava medicinska sestra. To je pomenilo, da bo moja prva pomoč pri delu ona in ne več Nedeljka, ki sem jo že precej vpeljal v bolničarsko delo. Tako se je morala Nedeljka umakniti v kuhinjo, postala je kuharica. Njeno mesto je prevzela Mimica, za katero sem brž ugotovil, da še ničesar ne ve o bolničarskem delu. Moral sem jo na novo učiti, kar mi je spričo našega vsebolj zapletenega položaja še bolj otežkočalo delo.

Obtožba je bila čudna tudi zaradi tega, ker je bila Mimica v bolnici vsega skupaj le kakih 10 dni. Levec jo je poslal v bolnico malo pred ofenzivo. Tako sem bolničarko Mimico komaj poznal in nisem nič vedel o njej. Nihče ni vedel, odkod je prišla, niti kje je doma, kaj je bila po poklicu. Še danes nihče ne ve, kdo je bila Mimica. Situacija v bolnici in okoli nje je bila taka, da ni bilo časa za kakršenkoli razgovor med nami.

Levec je zatrdil, da bo pokazal Mimičino pismo kasneje, ko se bo vrnil Tone, ki ga ta hip ni bilo tu. Bil je nekje izven taborišča. Baje je tudi on nekaj vedel o tem pismu. Drugi, niti jaz niti Marko ali Slavec o tem nismo ničesar vedeli.

Sklenjeno je bilo, da počakamo Toneta, da se vrne. Takrat me bodo postavili pred ljudsko sodišče. Spomnil sem se na tako sodbo, ko so sodili kurirju Stojanu, ki je bil takoj po sodbi ustreljen. Postalo mi je vroče in resnično sem se zbal, kaj bo z menoj.

Tone se je vrnil v taborišče čez nekaj dni. Do takrat sem preživel težke ure. Nikakor nisem mogel razumeti, kaj bi moglo pisati v tem poročilu, ki naj bi ga napisala Mimica še pred ofenzivo. Razmišljal sem in premišljal, skušal sem se spomniti vseh drobnih dejanj in svojih besed, ki sem jih izrekel v bolnici. Nič takega se nisem spomnil, iz česar bi lahko zaključil, da bi moje ravnanje lahko povzročilo tako gorje. Vedel sem, da se kljub vsemu stvar lahko slabo konča zame. Že sem se videl na poti v »trinajsti bataljon«, kamor so takrat pošiljali izdajalce, belogardiste in druge sovražnike. Kadar sem se priključil skupini partizanov, ki so odšli na patrolo ali kam drugam, sem namenoma hodil vedno zadnji . . .

Končno se je pojavil težko pričakovani Tone. Ničesar ni vedel o kakšnem pismu, ki naj bi vsebovalo poročilo bolničarke Mimice,

o katerem je govoril Levec. Prepričan sem bil, da si je Levec vse skupaj izmislil. Hotel me je postaviti pred ljudsko sodbo in na kratko opraviti z menoj.

Kakor drugi dogodki se je stvar z Levcem hitro pozabila in postali smo na videz spet tovariši, kot smo bili prej. Navidez pravim zaradi tega, ker se nisem mogel pomiriti s človekom, ki mi je nakopal na glavo obtožbo, ki bi bila zame lahko usodna. Rešili so me pravzaprav sami borci, ki so se takoj zavzeli zame, saj so me poznali v drugačni luči, kot pa me je skušal prikazati Levec. Kasneje o tej zadevi ni bilo več govora. Ljudje so hitro pozabili na to. Le Levec in jaz sva o tem še premišljevala. Ko se je stvar že čisto poglegla, mi je z nekakim samoočitkom dejal: »Ko bi ti vedel, kako rad sem imel ono bolničarko!« Nisem mu odgovoril. Preveč me je prizadelo njegovo prenagljeno in nepremišljeno dejanje.

Ta dogodek je imel boljše posledice, kot sem si mislil. Tovariši in tovarišice so videli, da se mi je zgodila očitna krivica. Na različne načine so mi želeli izkazati zaupanje. Mene pa je še venomer skrbelo, kaj se je pravzaprav zgodilo z mojo bolnico. Odločil sem se, da to ugotovim sam. Tako sem se dvakrat odpravil na pot čez Petelinjak proti Beli vodi do bolnice na Ogancah, kar sem opisal že v prejšnjih poglavjih.

Kmalu po Bračičevem prihodu pod Snežnik se je zvedelo, da je plega našega bataljona dobro prestal tudi Lukov bataljon. Ta je bil nekje za Vinjim vrhom nad Sv. Vidom. Bračič ga je takoj sklenil obiskati. Poleg kurirjev naj bi šel z njim tudi zdravnik. Luka je sporočil, da potrebuje zdravnika, ker ima nekaj ranjenih.

Kot zdravnik naj bi odšel Strela, ne jaz. Strela je prišel v naš bataljon istočasno kot Bračič. Zelo dobro sta se razumela. Strela je bil takrat medicinec in je, ko še ni bilo zdravnikov, opravljal zdravniške posle. Fantje so ga imeli radi.

Dejstvo, da je Bračič izbral njega, in ne mene, mi ni bilo povšeči. Saj sem jaz zdravnik, sem se mu pritožil, in če so tam res ranjenci, bi moral iti tja jaz, sem menil. Čeprav je bila pot dolga in nevarna, sem se ponudil, da grem na pot. Komandant je na moj priговор pristal.

Še isti večer, preden se je stemnilo, smo krenili na pot. Šli smo po gozdu pod Grajševko mimo gradu Snežnik, ki sem ga takrat prvič videl od blizu. Pot nas je nato vodila po senožetih za vasmi Loške doline in nato spet po gozdu do Gorenjega jezera. Tam smo zavili na jezero, ki je bilo takrat brez vode. Hoja po mehki travi, ki je pokrivala dno izsušenega jezera, je bila zelo prijetna.

Hoditi smo morali hitro. Bračič nas je stalno priganjal. Imel je neverjetno kondicijo. O tem sem se še večkrat prepričal. Čakala nas je še dolga pot, zato je bila naglica potrebna. Še isto noč smo morali priti do gozdov nekje za Bezeljakom

Spotoma smo se ustavili v Martinjaku pri Premrlu. V hiši je še gorela luč. Previdno smo se približali in zlezli na verando, ki je za hišo. Nekdo od spremljevalcev, mislim, da je bil Vandek, je potrkal na okno. Očividno je razmere v hiši dobro poznal. Odprla je kuharica. Nekaj sta se potihoma menila. Verjetno je želel Bračič izvedeti, kakšen je položaj okoli Cerknice.

Tik preden se je začelo daniti, smo prišli do glavne ceste, ki vodi od Cerknice proti Rakeku. Srečno smo prešli to dotlej največjo prepreko in se spustili v varne gozdove, ki ležijo nad železniško progo.

Ko smo že nekaj časa hodili po gozdu, smo zagledali gost moder dim, ki se je vil proti krošnjam gostih jelk. Dim je prihajal iz betonske gmote, očividno iz bunkerja, ki jih je bilo tod precej.

Poskrili smo se za smreko in čakali, da bi se oni, ki je kuril, sam izdal. Res ni bilo dolgo, ko se je pojavil v odprtini, ki je vodila v bunker, človek, pokrit čez glavo z odejo. Bil je brez puške, le na pasu je imel nekaj bomb. Bilo je očitno, da je partizan.

Približali smo se z naperjenimi puškami. Brž smo se sporazumeli. Ugotovili smo, da ni kurir in da živi v tem bunkerju čisto sam. Od ofenzive se že potika v tem gozdu. Seli se iz bunkerja pod smreko in izpod smreke nazaj v kak bunker. V vas si ne upa. Povsod so zavladali »ta beli«. Videti je bil miren, ko nam je to pripovedoval. Samotarsko življenje ga ni prav nič motilo. O drugih partizanih ni vedel ničesar. Nikogar ni videl in tako ni vedel povedati, kje bi našli Lukov bataljon.

Bračič je nato samotarja priključil naši patroli in poslej je hodil z nami.

Najdeni partizan je pravil, da Italijani in belogardisti hodijo po gozdu in postavljajo zasede. Biti smo morali zelo previdni. Pripravili smo si nekaj hrane, nato pa nadaljevali pot proti dogovorjenemu mestu. Proti večeru smo se približali mestu, za katerega je komandant rekel, da bo pravo. Vendar tam ni bilo nikogar.

Proti večeru drugega dne je komandant odločil, da se vrnemo v našo enoto, čeprav naloge nismo opravili. Ni imelo več smisla čakati. Sklepal je, da se je morda med tem časom Lukov bataljon premaknil kam drugam. Naša pot je torej bila zaman. Vrniti smo se morali pod okrilje snežniških gozdov.

S taborišča pod Otrobovcem smo se premaknili na Tolsti vrh nad Babno polico. Tu se je iz zbranih partizanov formiral Loški odred. Bilo je nekako konec avgusta. Enota je štela kakih 80 ljudi. Bila je dobro oborožena. Naša komanda na čelu z Bračičem je znala v kratkem času enoto urediti in jo predvsem tudi notranje učvrstiti.

Postalo je očitno, da ofenziva partizanstva ni uničila. Iz nas je nastala enota, ki bo nadaljevala boj na drugačen način kot pred ofenzivo. Morala v enoti se je močno okrepila. Borcem se je vrnilo samozaupanje.

Prve dni po ofenzivi je sovražnik lahko še izkoristil učinek, ki ga je napravil na nas in ljudi v dolini s svojim terorjem. Ta je bil res strašen. V taborišču se je govorilo, da so v Vražjem vrtcu blizu Babnega polja ustrelili okoli petdeset moških, zelo mnogo so jih ustrelili na Ulaki v Loški dolini. Babno polje, Babna polica, Podgora, Vrhnika in druge vasi so bile cele ali delno požgane. Na desetine ljudi so odpeljali v internacijo ali zapor. Še in še bi lahko našteval grozodejstva, ki jih je takrat počel okupator pri nas. Vsak dan so patrole, ki so hodile na teren, vedele povedati o novih dogodkih, ki naj bi preplašil še one, ki so vztrajali s partizani.

Toda ta množični teror je relativno hitro minil. Glavnini sovražnika se je mudilo naprej. Moral se je umakniti iz doline, tam pa je pustil le manjšo enoto. Ta se je krepko naslanjala na reakcionarne belogardistične sile, ki so takoj po ofenzivi nastopile vse bolj odkrito. Novo pečeni belogardisti so bili tudi že oboroženi, vendar so ostali še nadalje na svojih domovih. Očitno so se počutili povsem varne. Med njimi so bili tudi taki, ki so morali na silo prijeti za puško in se tako priključiti beli gardi.

Proti koncu avgusta je okupator skoraj povsem opustil patroliranje po gozdu z manjšimi patruljami, kot je to delal dotlej. Potegnil se je v postojanko v Starem trgu in se nekako zadovoljil s tem, da nas je odrinil globlje v gozd in nam tako onemogočil oskrbovanje iz doline. Verjetno je računal, da nas bo pobrala zima. Izgledalo je, da se je zadovoljil z zbiranjem podatkov o nas in s tem, da je bombardiral z enim ali dvema, včasih tudi z več avioni področje, kjer je bilo naše taborišče.

Dobro se spominjam bombardiranja taborišča na Tolstem vrhu. Taborišče je bilo skoraj prazno. Enota je bila nekje v akciji. Le malo nas je bilo v taborišču. Bilo je v popoldanskih urah. Sonce se je pravkar spuščalo proti vrhovom Javornika. Naenkrat, kot bi se utrgal plaz, se je začulo močno hrumenje. Za tem je prihrumel v nizkem naletu avion. Pogledal sem proti nebu. Tik nad drevjem

se je avion dvignil in odletel, ne da bi odvrigel bombo ali da bi streljal po nas. Kmalu za njim se je pojavil drugi, nato pa tretji. Zaokrožili so nad taboriščem in odleteli. Že so se vrnili in odvrgli prvi tovor bomb. Pokalo je na vseh koncih in krajih. Jasno je bilo videti, kako pilotov pomočnik meče bombe iz aviona kar z rokami. Padale so po taborišču in še več okoli njega. Ko so se avioni strmo spuščali, so streljali po nas z mitraljezi. Rafal je zaparal prav po sredini taborišča, da je letelo listje na vse strani. Malo je manjkalo, da je nisem skupil. Dobro so merili. Očividno so odlično poznali naš položaj. Ni bilo dvoma, da nas je nekdo izdal.

Kar nas je bilo v taborišču, smo se že ob prvem naletu razbežali na vse strani med visokimi skalami smo si poiskali zaklone in počakali, da je nevarnost minila. Nekaj borcev, ki so ostali v taborišču, se je zbralo po prvem naletu. Skupina, ki jo je vodil Ivan Okoliš je šla proti Jermendolu, da prepreči prodor sovražne pešadije. Ni bilo takoj jasno, ali nas le bombardirajo ali nas bodo zraven tega še napadli s pešadijo.

Kasneje so nas še večkrat, skoraj vsak dan bombardirali. Po bombardiranju smo sodili, kako natančno so vsakič vedeli za naš položaj, katerega smo zaradi tega morali večkrat menjati.

Partizani so po vsakem bombardiranju pridno nabirali bombe, ki niso eksplodirale in jih nato sami uporabili. Odpirali so jih in uporabljali »petrolej«, s katerim so bile polnjene. S puškami in mitraljezi so streljali po avionih, vendar mi ni znano, če so kak avion s tem uničili.

Bombardiranje taborišča le ni ostalo čisto brez posledic. Izgubili smo dobrega komandirja čete Ivana Okoliša iz Spodnjih Poljan. Njegova smrt ni bila nikoli povsem pojasnjena. Našli so ga daleč od taborišča, ustreljenega. Govorili so, da si je sam sodil. Baj je bil že takoj po ofenzivi zelo potr. Bil je miren in tih fant, zelo hraber, vendar rahločuten. Vedno je bil urejen in imel sem vtis, da je bil bolj razgledan od svojih vrstnikov.

Kasneje sem zvedel, da ni mogel preboleti ustrelitve nekega partizana z Babnega polja, ki je bil na izvidnici, ko je njegova četa napadla vas Drago. Prvi napad se je izjalovil. Pri drugem je četa padla v zasedo. Oni iz izvidnice naj bi zakrivil neuspeh akcije. Baj je sporočil potrebne podatke italijanski komandi v Čabru. Tako je povedala takratna učiteljica z Babnega polja. Kasneje so ugotovili, da je bila učiteljica izdajalka in da je namenoma po nedolžnem obdolžili onega Babnopoljca. Ta dogodek naj bi po mnenju tistih, ki so Ivana dobro poznali, povzročil, da so mu popustili

živci. Izkoristil je preplah, ki je nastal ob bombardiranju, in se naglo odločil.

Zaradi bombardiranja na Tolstem vrhu smo se preselili v bližino Otrobovca. Nekega dne, bilo je prve dni septembra, je komanda odreda odločila, da izvede napad na Loško dolino. Napad naj bi izvedli tako, da bi pri okupatorju povzročil presenečenje. Dokazati mu moramo, da smo še tu. Pri tem bomo zadali beli gardi močan udar in jo tudi razorožili. Organizatorje bele garde pa bomo skušali uloviti. Pri njih naj bi izvršili tudi rekvizicijo in si tako preskrbeli hrane in drugih potrebščin.

Komanda je odločila, da se odred razdeli na več skupin, ki bodo vsaka zase napadale na različnih koncih doline. Glavni del odreda, en cel bataljon bo napadel postojanko v Starem trgu in ji tako preprečil, da ne bi mogla priti na pomoč napadenim belogardistom. Druga skupina, del drugega bataljona, bo napadla in razorožila belogardiste na Danah. Tretja skupina bi odšla proti Vrhniki z namenom, da tam razoroži belogardiste in odpelje s seboj svoje partizanov, da bi se tako pravočasno umaknili represalijam, ki jih bodo po našem napadu prav gotovo izvajali Italijani in belogardisti. Še neka skupina je odšla z Levčkom proti Kržiču v Pudobu z nalogo, da ujame enega vodij bele garde Ludvika Kržiča. V skupini, ki je šla v Podlož, je bil tudi Viktor, eden od onih, ki so se zastrupili z oljem.

Meni so naročili, da formiram nekakšno previjališče — prvič odkar sem partizanal. Kaj več mi o tem niso povedali. Odredili so mi nekaj partizanov, ki naj bi bili z menoj. To so bili Stanko Bavec, Lado Fajdiga in še nekdo. Previjališče naj bi formiral v Pudobu za gasilskim domom. Če bo kdo ranjen, ga bodo pripeljali na previjališče, kjer mu bom nudil pomoč. Znak za začetek akcije bo napad na posadko v Starem trgu.

O prvem mraku smo se spustili iz taborišča na Otrobovcu proti dolini. Moja skupina se je pridružila Levčkovi grupi, ki je imela nalogo, da ujame ali likvidira Kržiča iz Pudoba. Ta je veljal za glavnega organizatorja bele garde v dolini.

Pri mostu čez Obrh v Pudobu smo se ločili od Levčkovih ljudi in se napotili proti gasilskemu domu. Fantje, ki so bili določeni, da gredo z menoj, s tem niso bili zadovoljni. Tudi oni so želeli v akcijo. Želeli so se maščevati belim, zraven pa so se nadejali kakega plena ali kaj. Že v taborišču so nekateri odklonili, da bi šli z menoj. Šele ko jih je komandant sam odredil, so nejevoljni le popustili.

Da smo prišli do gasilskega doma, smo morali zaviti nekoliko s ceste tik pred mostom čez Obrh. Previdno smo se približali temni stavbi. Bilo je pričakovati, da belogardisti ponoči stražijo po vasi, zato previdnost ni bila odveč. Toda bilo je vse mirno in tiho. V temi sem se ogledoval, kako naj organiziram previjališče. Nobene lope ni bilo v bližini. Luči tudi ne. Delati bom moral v trdi temi. Rane ne bom mogel videti — le tipaje bom lahko ugotovil, kako je kdo ranjen. Razen nekaj orodja, domačih obvezil in žganja drugega nisem imel. Od mojih spremljevalcev nihče ni bil bolničar. Bili so mi dodeljeni bolj za varnost kot pa za pomoč pri medicinskem delu.

Razmišljal sem, kaj mi je storiti sredi noči, da bi nalogo kolikor toliko dobro opravil. Nisem se še dodobra ogledal okoli sebe, ko sem opazil, da ni nobenega mojih spremljevalcev več. Klical sem s pridušenim glasom njihova imena. Nič. Nihče se ni oglasil. Kam neki jih je vrag odnesel, sem se jezil. Tedaj sem se spomnil, da so jo gotovo potegnili za Levčkovimi ljudmi. Niso mogli strpeti tu na samem z menoj. Že vso pot so negodovali, da mi niso potrebni, da bom lahko sam opravil in podobno. Drugega dela tako ne bom imel, kot da čakam, da bodo pripeljali kakega ranjenca. Vztrajal sem, da ostanejo z menoj. Bilo me je tudi strah biti sam sredi noči v vasi, kjer so gospodarji belogardisti.

Odločil sem se, da grem tudi jaz za njimi. Če bo kdo ranjen, mu tu tako ne morem kaj več pomagati, sem mislil. Bal sem se, da me nazadnje belogardisti še ujamejo. Bilo pa je tudi mogoče, da partizani sami pozabijo name po končani akciji. Oborožen sem bil le s pištolo z nekaj naboji. Nisem je še nikoli uporabil, tudi bombe ne. Kako se bom znašel?

Od gasilskega doma do ceste in prek mostu do Kržičeve hiše ni bilo daleč. Dohitel sem jih že na drugi strani mostu. V mraku so stali in se po tihem nekaj pogovarjali. Moji trije spremljevalci so že bili tam. Ko so me videli, se ni začudil nihče. Levček, ki je vodil akcijo, je bil kar za to, da bi jaz na tej strani mostu stražil in pazil, da ne bi kdo prišel iz Pudoba na pomoč, ko bodo napadli Kržičevo hišo. Drugega je s puško poslal na drugi konec hiše proti Staremu trgu. Prosil sem ga, naj tudi meni da raje puško, če bom že moral stražiti. Vedel je, da jaz nimam orožja. Zamahnil je z roko in dejal: »S te strani gotovo ne bo nikogar, tu boš le za vsak primer.« Nisem več ugovarjal. Medtem se je glavnina gotovo že približala Staremu trgu. Levček in njegovi so polagoma in neslišno obkolili Kržičevo hišo in čakali na dogovorjeni znak za napad.

Ostal sem sam. Noč je bila temna. Po nebu so se podili oblaki. Močan veter jih je trgal in zopet spajal. Kdaj pa kdaj je za hip posvetila luna. Stal sem sredi ceste in premišljal, kje naj si izberem stražarsko mesto, da bom dovolj varen in da bom imel dober pregled po cesti proti mostu. Levčkovim besedam, da s te strani ni pričakovati nikogar, sem le deloma verjel. V vsakem primeru je bolje, da sem varen pred vsakim presenečenjem. Izbral sem si kanton ob levi strani ceste, če gledaš proti Staremu trgu. Počenil, ali bolje rečeno, legel sem na vlažna tla in naslonil glavo na mrzli kamen. Obmiroval sem in napeto pričakoval, kdaj se bo začelo. Tam nekje v smeri proti Vrhniki je počilo nekaj strellov in skozi ozračje je zaparal glas strojne puške. Gotovo so belogardisti odkrili našo patrolo, sem pomislil. Nato je vse zopet utihnilo. Le kak list je zašelestel v vetru. Kaj če nas to streljanje ni izdalo, sem pomislil. V tem primeru se stvar lahko zaplete in kdo ve, kako bo akcija uspela.

Minilo je že kake pol ure. Tedaj zaslišim šum, kot da nekdo previdno hodi po cesti. Pri vsakem koraku je zašumel droben pesek pod nogami. Šum je prihajal s pudobske strani. Koraki so se vedno bolj bližali. Kri mi je močnejše zaplala po žilah. Kdo bi bil to? Je kdo od partizanov, kar je bilo nemogoče. Vsaka skupina je imela nalogo in od te ni smela odstopiti, kot je pred akcijo zabičal Bračič. Akcija se še ni začela. Ljudje niso niti na svojih mestih. Če ni partizan, je lahko le belogardist. Toda kdo? Misli so se mi podile po glavi. Jezil sem se na Levčka, zakaj mi ni dal puške. Kaj naj naredim s pištolo, za katero niti ne vem, če se bo sprožila.

Med tem se je pred menoj v temi očrtala postava. Tipaje z nogami se je nekdo počasi bližal. Zaradi teme ga nisem mogel dobro videti. Bolj čutil sem njegovo bližino. Nenadoma se raztrga nebo. Med oblaki se pokaže košček jasnine. Stisnil sem se niže za kanton. Pred menoj se je na jasnem nebu očrtala človeška postava, nekoliko sključena in z glavo naprej. Intenzivno je vlekel na ušesa vsak sumljiv šum. Desno roko je držal nekoliko naprej, kot da v njej nekaj drži. Verjetno je imel v roki pištolo. Kazalo je, kot da je pripravljen, da jo vsak hip uporabi.

»Stoj, kdo je?« sem zaklical. Sunkoma se je ustavil in popolnoma obmiroval. Ni odgovoril. Očitno si je prizadeval, da bi spoznal po glasu, kdo ga ustavlja. Ni bil prepričan, da je kdo od njegovih, zato je molčal.

»Kdo je?« sem še enkrat pritajeno zaklical z namenom, da bi me slišal še kdo od naših, ki so bili nedaleč pri hiši,

Tudi to pot ni takoj odgovoril. Omahoval je še hip, nato pa je vprašal: »Ludvik, ali si ti?« Če bi bil kak domačin na mojem mestu, bi takrat zlahka ugotovil, kdo je pred menoj. Bil je sam Kržič, prav tisti, ki smo ga iskali, eden od glavnih organizatorjev bele garde.

Tiščal sem v roki bombo in razmišljal, ali jo naj vržem ali ne. Neznanec je bil oddaljen od mene le nekaj metrov. Kaj če bomba ne bo pravočasno eksplodirala, pa mi jo zabriše nazaj? Lahko bi uporabil pištolo. Nisem bil gotov, ali se bo sprožila. Med tem mojim omahovanjem se je postava nenadoma obrnila in stekla nazaj proti mostu. Že po nekaj korakih ga je požrla noč.

Hitel sem povedat Levčku, kaj sem doživel. »Uh«, se je udaril po glavi: »Gotovo je bil sam Kržič, pa ravno tebe smo morali postaviti tja na stražo!« Bilo mu je hudo žal, da se mu je izmuznil iz rok človek, ki je v Loški dolini tudi kasneje povzročil dosti zla. Ni bilo dosti časa za razmišljanje o tem dogodku. Skoraj naenkrat je zaropotalo od Starega trga sem in še na drugih koncih Loške doline proti Vrhniki. Levčkova skupina je med tem že obkolila hišo in čakala na znak za začetek akcije. V hiši je bila tema. Ko je zaropotalo v Starem trgu in je bil s tem dan dogovorjen znak, jih je nekaj udarilo na vhodna vrata. Zaslišali so se glasovi: »Aprite la porta!« Slišal sem to klicanje s svojega mesta, kjer sva bila sedaj dva. Levček je poslal še enega tovariša, ki je bil oborožen s puško. Uvidel je, da mora zavarovati tudi to stran.

Da bi laže prodrli v hišo in da jih drugi ne bi spoznali, so se vsi maskirali. Še v taborišču so si mazali obraze z ogljem, da jih je bilo komaj spoznati. Kržiča ni bilo doma, zato so opravili le rekvizicijo in po končanem opraviilu zažgali žago, ki je bila tik za hišo.

Delo je bilo kmalu opravljeno. Napregli smo zapravlјivček, naložili hrano, obleko in drugo. Z Brankom sva sedla na voz, drugi so šli peš za nama. V diru sva se peljala čez most in skozi Pudob proti Igi vasi. Pot pred nami je osvetljevala rumena svetloba ognja, ki je požiral Kržičevo žago.

Ko sva bila nekako sredi vasi, so nenadoma zažvižgale krogle okoli ušes. Ozrem se. Na sredi ceste so klečali štirje strelci, očitno belogardisti, in streljali za nama. Branko mi je porinil vajeti v roke in zakričal: »Poženi, kolikor moreš!« Sam je zgrabil za puško in streljal nazaj proti postavam, ki so se jasno risale v jarki svetlobi goreče žage.

Odnese sva celo kožo in srečno prispela iz območja belogardističnih strelcev. Na koncu vasi sva zavila med polje. Konji so še

*Loški odred po akciji na Loško dolino 1. septembra 1942, slikan na poti
proti Sokolskim stenam verjetno 3. septembra*

vedno dirjali po mehki poljski poti. Stvari na vozu je premetavalo, da so kar poskakovale, ko je voz zapeljal čez kak jarek. Kmalu sva bila izven vasi in na poti v gozd proti taborišču. Nisva opazila, kdaj sva izgubila prašiča, težkega čez 100 kg. Šele zjutraj v taborišču, ko smo ugotavljali uspeh akcije, smo odkrili izgubo.

Akcija na Loško dolino je uspela. Belogardiste, ki so se za barikadirali v Danah, so večinoma uničili, le glavni med njimi se je uspel skriti v stranišče in si tako rešiti življenje.

Na Vrhniki je bilo razoroženih dosti belogardistov, vendar glavnih organizatorjev nismo uspeli poloviti. Naš udarec jih je vseeno prizadel. Istočasni napad na mnogih krajih doline jih je prepričal, da nas še niso uničili, kot so govorili že vse od ofenzive sem. Potlej niso več ostajali doma, ampak so se potegnili v Stari trg, kjer so se močno utrdili.

Pričakovati je bilo, da bo ta akcija rodila represalije proti svojem partizanov, ki še niso bili internirani in ki jim je bilo doslej iz raznih razlogov prizaneseno. Te ljudi so partizani deloma odpeljali iz doline še tisto noč, deloma so kasneje sami prišli za nami. Zanje se je ustanovilo posebno taborišče v Črnolaškem Berinščku, kjer so bili skupaj s civilisti, ki so se umaknili v taborišče iz hrvaških vasi. Kasneje, konec oktobra so se preselili Slovenci v Šimenovo dolino. To taborišče smo imenovali Zidanškov bataljon ali Poliški bataljon. Med seboj smo ga na kratko imenovali kar civilni logor. V njem so bile družine in svojci partizanov, otroci in žene ter starejši ljudje. Celo težak bolnik z odprto tuberkulozo je bil med njimi.

Štab se je odločil, da se Loški odred takoj po akciji na Loško dolino premakne v Gorski kotar in tudi tam z napadom preseneti sovražnika. Na Hrvaško smo se odpravili takoj drugi ali tretji dan po akciji na Loško dolino. V enoti je vladalo odlično razpoloženje. Vsi so bili zadovoljni, da je šlo več ali manj vse po zamisli. Fantje, ki so komaj čakali, da »posvetijo« belogardistom, so bili rahlo razočarani le, ker jim ni uspelo ujeti katerega od glavnih organizatorjev. O dogodku s Kržičem se nismo pogovarjali. Njega in druge dosežemo drugič, smo govorili.

Ranjencev nismo imeli razen dveh, treh, ki so utrpeli nekaj prask. Niso bile take narave, da bi bila potrebna zdravniška pomoč. Pregledal in obvezal sem jih. Sposobni so bili za hojo in takoj so se vrnili v svojo enoto.

Komandant je ocenjeval, kako je kdo izvršil svojo nalogo. Ko je ocenjeval moje delo, ni bil zadovoljen. Ne bi bil smel zapustiti mesta, ki je bilo določeno za previjališče, je ponavljal. Ni me hotel

poslušati, ko sem mu pravil, kako so me vsi zapustili in odšli v akcijo.

Sklenil sem, da bom pri naslednji akciji skušal sodelovati že pri njenem načrtovanju. Mislil sem, da bi jaz previjališče lahko bolje organiziral, če bi že prej vedel kje, kdaj in kako bomo napadali. Izbral bi si nekaj ljudi, ki bi nosili ranjence, in bi mi bili v vsaki akciji na razpolago.

Odpočili smo se, napolnili lačne želodce z dobro hrano, kot je meso, žganci in drugo, in krenili na pot proti Sokolskim stenam v Gorskem kotarju. Spotoma nas je nekdo slikal. Razpoloženje je bilo odlično. Prvič smo hodili spet kar podnevi po cesti, ki vodi od Županovega laza za Prezidanskim Berinščkom proti Črnolaškemu Berinščku in Sokolskim stenam.

Vseh šest bolnikov, ki niso mogli hoditi zaradi zastrupitve, so naložili na voz, zapregli Levčkove konje in jih odpeljali s seboj. Z nami so šli tudi nekateri civilisti, ki so se umikali iz Loške doline ob našem napadu. Šli so v civilno taborišče, ki je bilo nekje v območju Črnolaškega Berinščka.

Bil je že mrak, ko smo prispeli v neko naselje. Menda je bila Brinova Draga. Nikjer ni bilo žive duše. Vse je bilo tiho, mrtvo. Hiše požgane in zapuščene. V cisternah za kapnico so tovariši našli človeška trupla. V razrušenih hišah smo med pepelom našli kosti, za katere smo bili prepričani, da so bile človeške. Nekdo je z vedrom zajel vodo iz cisterne. V njej je plavala odrezana človeška glava. Kamorkoli si se ozrl, samo razdejanje!

Tu smo prenočili. Drugi dan smo se že zgodaj odpravili z namenom, da postavimo zasedo nekje na Črnolaškem Berinščku. Sam o tem nisem nič vedel. Slišal sem od drugih, ki so bili bolje obveščeni. Spomnil sem se na razgovor, ki sem ga pred kratkim imel s komandantom o previjališču. Čakal sem, da me pokliče in mi naroči, kako bomo v zasedi skrbeli za enoto. Nič takega se ni zgodilo. Hodili smo v koloni in spotoma sem razmišljal o tem, kako bi bilo najbolje organizirati previjališče. Hotel sem se pripraviti za vsak primer.

Nahajali smo se na robu visoke ravni. Pred nami je bila globoka dolina. Strmina je bila porasla z redkim drevjem. Poiskali smo si zaklone in polegli v mehko suho listje. Vse naokoli je bil sam gozd. Nikamor se ni videlo, le v globino. Kakih 100 metrov pod nami se je vila ozka cesta. Po tej cesti da bo prišla kolona, je nekdo rekel. Napadli jo bomo.

Ležal sem in se oziral okoli sebe. Orožja razen one negotove pištole in bombe nisem imel. Drugi poleg mene so si pripravili orožje za strel in si pripravljali zaklone. Zavidal sem jim. Oni so bili pravi borci. Imeli so orožje in so vedeli, kakšne so njihove naloge. Kaj pa jaz? Nisem bil ne tič ne miš. Orožja nisem imel, pa sem vseeno bil v strelski liniji.

Tako smo ležali in čakali celo uro. Bilo je strogo zapovedano, da morata vladati popoln mir in tišina. Sam komandant Bračič da bo dal znak za začetek akcije.

V dolini se zasliši ropot. Kmalu se pojavi kolona vojakov. Najprej nekaj vojakov izvidnice, za njimi močna oborožena kolona z mulami in vprežnimi vozovi. Kaj vozijo, ni bilo videti. Znaka za napad ni bilo. Spustili smo kolono naprej brez strela. Očividno je komandant čakal, da se pojavi glavšina kolone. Prvi del kolone se je že zdavnaj izgubil za ovinkom, drugega pa ni hotelo biti od nikoder. Čakali smo in postajali nestrpni. Fantje so se prekladali v svojih zaklonih, popravljali položaje, se potihoma med seboj pogovarjali. Nekje v vasi je počil strel. Toda vse je spet utihnilo.

Že sem bil prepričan, da za kolono, ki smo jo pustili brez strela mimo zasede, ni nikogar več. Res, od tiste smeri ni bilo sovražnika. Začelo se je drugače, kot smo si mislili. Iznenada se je kot plaz usulo po nas. Dumdumke so pokale prav pri ušesih. Vmes so pokale bombe. Prvi mah nismo vedeli, odkod ta peklenski ogenj. Pred nami v dolini ni bilo nikogar. Tudi nisem videl nikogar za seboj. Do vrha in za vrhom grebena ni bilo nikogar.

Sodeč po smeri, od koder se je slišalo streljanje, so nam prišli za hrbet in napadli zgornji konec naše zasede. Odrezali so nam umik čez travnato dolino, ki je bila za grebenom, kjer smo držali zasedo. O tem sem se kmalu prepričal. Nekdo je zakričal: »Nazaj, čez rob!« Tekel sem v hrib, kolikor sem mogel. Toda ko sem prišel na vrh, sem videl, da je šele tu pravi pekel.

Pred nami je bila čistina, ki so jo držali pod močnim ognjem. Nič ni pomagalo. Moral sem za drugimi. Srečno smo se pretolkli čez čistino v varno zavetje gmajne, porasle z gostim grmovjem. Streljanje je kmalu utihnilo. Sovražnik se je zadovoljil, da nam jo je zasolil, nato se je umaknil. Kako so odkrili našo zasedo in nam uspeli priti za hrbet, ni bilo jasno. Žrtev nismo imeli, čeprav je kazalo, da bo na čistini gotovo kdo zadet.

Napotili smo se naprej v Gorski kotar. Naš cilj je bil obiskati hrvaško partizansko enoto, menda Primorsko-goranski odred. Bil

je nekje v Sokolskih stenah nad vasjo Sokoli. Hrvaški partizani so nas lepo sprejeli. Več dni smo bili njihovi gostje.

Hrvaški partizani iz Primorsko-goranskega odreda so živeli podobno kot mi. Taborišče je bilo sredi gozda v obliki bivaka. Tudi oni so se pogostoma selili iz kraja v kraj spričo premoči okupatorja po ofenzivi. Živel so v pomanjkanju vsega: hrane, oblačil in drugih reči, prav tako kot mi. V oči so mi padle njihove kape, ki so bile podobne tistim iz ruske revolucije s konico vrh temena.

Njihovo taborišče je bilo nekoliko slabše urejeno kot naše. Manj pozornosti so posvetili higienskim problemom, kot so stranišča, odpadki in podobno. Mogoče je bilo to zato, ker niso imeli zdravnika.

Zvedel sem, da imajo zdravnika le na štabu cone, ki je bil nekje pod Risnjakom. Rekli so, da je zdravnik dobro založen s sanitetnim materialom. Zapomnil sem si to. Kasneje sem ga obiskal. Hotel sem od njega dobiti nekaj sanitetnega materiala, ki mi ga je tako primanjkovalo. Ko sem živel med njimi, sem opravljal zdravniško službo. Trle so jih podobne nadloge kot nas: ušivost, griza, gnojne kožne bolezni, tu in tam še kake garje. Ranjencev takrat niso imeli.

Skupaj s hrvaškimi partizani smo imeli vojaške vaje. Naši fantje so se urili v uporabi orožja in prisostvovali političnim uram. Sploh sem imel vtis, da imajo tam več političnih ur kot pri nas.

Nekega dne smo se udeležili mitinga, ki so ga priredili nam v čast. Poleg neizbežnega vsaj enournega govora o političnem položaju po ofenzivi doma in o položaju na vzhodni fronti in domoljubnih recitacij, je bila tudi humoristična točka. Prvič po ofenzivi. Ni čudno, da je bilo razpoloženje v obeh enotah kar dobro.

Prijetno bivanje med hrvaškimi partizani je prekinila nenadna vest, da hodijo belogardisti in Italijani na Babno polico in nam ropajo magazine, v katere smo pred časom pospravili žetev z njiv. Morali smo se nemudoma vrniti. Po celonočnem maršu smo že navsezgodaj tik pred dnevom prispeli do Otrobovca. Komanda odreda je sklenila, da mora odred še pred dnevom zasesti položaj, primeren zaasedo okoli Babne police.

Borci so hiteli na položaje. Mene so pustili nekje pod Otrobovcem, bliže Babni polici, tako da bi lahko nudil pomoč ranjenim. Z menoj sta bila še Frenk in Marko. Izbral sem primeren kraj za previjališče. Razen nekaj malega obvezil, kot že rečeno, drugega nisem imel. Utrujeni od dolge poti iz Sokolskih sten do Otrobovca, smo plegli po mahu in čakali, kaj bo.

Ni se še dobro zdanilo, ko se je vnela bitka. Kasneje sem zvedel, da ta dan niso bili samo belogardisti namenjeni na Babno polico, ampak tudi fašisti iz Starega trga. Ko so se partizani bližali položajem, ki naj bi jih zasedli, so se takorekoč srečali z Italijani. Tako se je bitka vnela, še preden so se partizani dokopali do dobrih položajev in utrdili zasedo.

S presenečenjem iz zasede ni bilo nič. Spoprijeti se je bilo treba s sovražnikom v odprtem boju. Sovražnik je bil močnejši, imel je več mož in boljše orožje. Bitka je trajala več ur. Naši so se uspešno branili. Italijani so se večkrat močno približali. Vendar jih niso mogli pregnati s položajev. Šele ko so privlekli minometalce in začeli z njimi tolči po naših položajih, so se morali umakniti.

Kasno dopoldne je streljanje prenehalo. Partizani so se jeli vračati proti Otrobovcu. Imeli smo štiri ranjene. Nikogar izmed njih niso privedli na previjališče. Pomoč sem jim lahko nudil šele kasno popolde, ko sem se priključil drugim v taborišču. Tam so že bili ranjenci: Tončka Drobnič iz Grahovega, Rafael Martinčič iz Pudoba, Živko (Franc Žnidaršič iz Bločic) in Vida Maslo. Bili so le laže ranjeni. Hoditi ni mogla samo Tončka, ker je bila ranjena skozi stegno. Vida, čeprav je bila ranjena v nogo, je lahko hodila. Pogrešali smo komandanta Slavca. Komandant je takoj poslal nazaj na bojišče patrolo, da ga poiščejo, če je padel ali bil težko ranjen, in ga prinesejo v taborišče. Ta dan ga niso našli, ampak šele naslednji dan, in to prav pod taboriščem.

Komandant Bračič je odločil, da ranjenci ne morejo ostati v enoti. Spričo borb, ki jih pričakujemo v prihodnosti, mora biti enota čim bolj mobilna. Potrebujemo bolnico, v katero bo mogoče pošiljati ranjence in bolnike in tako povečati bojno sposobnost enote. Bolnica se mora vzdrževati sama. Mora biti sposobna, da se brani, kakor ve in zna. Obramba z orožjem ne pride v poštev, ker zato ni ne ljudi ne orožja. Bolnica se mora braniti le tako, da je sovražnik ne bo našel, to je, ostati mora skrita tako, da razen nekaj oseb iz štaba drugi ne bodo vedeli zanjo. Zvezo z štabom naj bi organizirali posebej.

Nalogo je bilo treba izvršiti takoj, še isti dan. Določili so nekaj ljudi za osebje. Zbral sem ranjence in bolnike in odšli smo novi usodi nasproti. Čas po veliki ofenzivi je bil za nami. Pod Snežnikom se je za sanitetno službo začelo obdobje partizanskih konspirativnih bolnic.